

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

M. G A L S C H I Ø T

HEL S I N G Ø R

OMKRING MIDTEN AF
FORRIGE AARHUNDREDE

M. G A L S C H I Ø T

H E L S I N G Ø R

OMKRING MIDTEN AF
FORRIGE AARHUNDREDE

HELSINGØR

OMKRING MIDTEN AF FØRIGE AARHUNDREDE

M. G A L S C H I Ø T

HEL S I N G Ø R

OMKRING MIDTEN AF
FORRIGE AARHUNDREDE

STUDIER OG ERINDRINGER

2. UDGAVE

NYT NORDISK FORLAG ARNOLD BUSCK
KØBENHAVN 1980

Copyright by
Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S

Billedredaktion samt sag- og navnerregister
ved museumsdirektør Knud Klem

Billedet paa omslaget forestiller
Øresunds Toldkammer efter en skydeskive fra 1832
i Helsingørs kgl. privilegerede Skydeselskab

M. GALSCHIOT

Blandt de skribenter, der har følt sig inspireret til litterær virksomhed af det særegne helsingørske miljø under sundtolden indtager redaktør M. Galschiøt saa afgjort hæderspladsen, og dog kom han ikke til dette forfatterskab før paa et saa sent tidspunkt, at de fleste har ophørt med at virke.

Han er født i 1844 i Helsingør, blev student i 1863 og deltog med iver i studenterlivet. En studentikos sangerkrig paa Københavns vold bragte ham i rusaaret i en mindre kontrovers med politiet. Foruden en bøde paa 10 rdlr., som foreningen betalte, resulterede den lille episode i hans litterære debut i »Dagbladet« i skikkelse af en reportage af affæren. Journalistikken blev dog straks lagt paa hylden. Han tog i 1870 sin magisterkonferens i nordisk filologi; efter en kortvarig timelærervirksomhed ved Efterslægten i dansk som efterfølger for Schandorph, tog han paa det Oehlenschläger-Tegnerske stipendium til Stockholm og Uppsala og dernæst til Rom, hvor han i to aar virkede som bibliotekar og inspektør ved den skandinaviske forening.

Efter hjemkomsten kastede han sig over journalistik og litterær virksomhed. I 8 aar var han medarbejder ved »Dagbladet«. Han udførte her det kunststykke i et konservativt blad at kunne holde haanden over den nye litteratur. Han var Brandestilhænger og hørte altsaa i virkeligheden til i de kredse, som bladet vendte sig imod, men han var ægte frisindet, var taktfuld og loyal og formaaede derfor at virke som formidler mellem de venstre-litterære og de højre-litterære.

1884 blev han redaktør af »Illustreret Tidende«; den ansigtsløftning og modernisering, som var nødvendig her, gennemførte han med dygtighed. Han samlede en kreds af gode skribenter og billedkunstnere om sig og gav plads for 80-ernes og 90-ernes nye forfattere. Hans redelige, men paa væsentlige punkter kritiske anmeldelse af fru Heibergs »Et Liv genoplevet i Erin-

dringen« gav anledning til hans tilbagetræden i 1892. Det var dengang helligbrøde at pille ved fru Heibergs englevinger.

Adskillelsen tog næppe haardt paa Galschiøt. Han virkede nu 1893–1900 som redaktør af »Tilskueren« og udfoldede her de samme gode redaktøregenskaber. Han siger dog selv senere, at han blev træt, ikke saa meget af faglige grunde som fordi pengemidlerne var for smaa til at gennemføre opgaven paa tilfredsstillende maade.

Af hans øvrige litterære virksomhed maa nævnes det store værk »Danmark i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere« og hans bog »Skandinaver i Rom for halvhundred Aar siden«, der indeholder erindringer fra hans ungdoms samliv i Rom med en kreds af fremtrædende skandinaver.

Galschiøt var i 1890 blevet gift med brygger Wiibroes datter i Helsingør og havde bosat sig i barndomshjemmet paa reberbanen. Han var økonomisk uafhængig og havde vistnok nærmest tænkt sig at vegetere lidt, men nu blev han greben af interesse for byens historie og dens særpræg i kraft af sundtolden, og de vanskeligheder toldens bortfald medførte. Han huskede en masse af dette fra sin barndom, han sugede gennem flittige studier ny næring til sig og ved hjælp af sin journalistiske flair og sin sjældne skribentevne omsatte han alt dette til denne prægtige bog, som næppe nogen anden dansk by har magen til. At Galschiøt var 76 aar, da bogen udsendtes, gør ikke bedriften ringere. Man mærker i skildringen hans kærlighed til byen og dens borgere. Han ser naturligvis som enhver skribent person og begivenheder igennem sine egne briller, og giver hans journalistiske form vel lidt effekt hist og her, er han dog ogsaa i denne bog en mild og menneskelig betragter.

Galschiøt var en markant skikkelse i Helsingør. Endnu i sin meget høje alder saa man ham ofte spadsere i byen sammen med sin mangeaarige ven grosserer Collstrup paa Lundehave. De var svagt hørende begge to, og deres livlige samtale forblev derfor under disse omstændigheder ingen hemmelighed for deres omgivelser. Galschiøt døde i begyndelsen af 1940 i sin alders 97. aar.

Knud Klem.

Grundlaget for de her givne meddelelser om Helsingør ved midten af forrige aarhundrede er, som i titlen antydet, studier og erindringer. Studierne har omfattet, hvad der af trykt og utrykt materiale har foreligget, og erindringerne er under dette arbejde genopstaaet fra hel eller halv forglemmelse til nyt liv og større mangfoldighed. Alene hvad et par sider bekendtgørelser i Helsingørs avis fra 50erne fremkaldte af minder fra de dage, var overraskende. Det blev til en række levende billeder af byens folk og de forhold, hvorunder de færdedes, og det var overmaade fornøjeligt. Jeg har benyttet dem til at live op i fremstillingen af det, der skulle være meddelelsernes hovedemne, forretningsvirksomheden i byen før og efter sundtoldens ophævelse 1857 og selve denne katastrofale begivenheds historie. Hverken klare-ringshusenes forretningsformer i sundtoldstiden eller slutningskapitlet af sundtoldens historie eller byens bestræbelse for at bjerge sig under skibbruddet har før været skildret nogenlunde udførlig og i sammenhæng, og navnlig forretningslivet med dets særpræg kunne dog nok fortjene det. Med noget kendskab til dette liv – nærmest til en enkelt gren deraf, havarivæsenet – og ved hjælp af et ganske rigt materiale, især fra det N. P. Kirckske forretningsarkiv, der af pietetsfulde arvinger er blevet bevaret, har jeg forsøgt en saadan skildring i følelsen af, at skulle den gøres, var der nu næppe nogen tilbage med personlige minder og indtryk fra den tid, der var nærmere til det.

Helsingør 1921.

M. Galschiøt

I.

Byens grænser inden konsumtionens ophør 1850. Toldkammerpladsen og Øresunds Toldkammer. Toldklarering vinter og sommer. Toldkamrets embedsmænd. Forhold efter sundtoldens ophør.

Min barndoms by, Helsingør, omkring midten af forrige aarhundrede, var en lille by, kun halvt saa stor som den, der nu i 1920 forlængst er steget op over bakkerne mod vest og flyder ud langs alle veje og fylder mellemrummene mellem dem med arbejdervillaer og kommunale lejhuse og alderdomshjem i alle mulige mere eller mindre skønhedsforladte stilarter. De 8111 mennesker, der ved folketællingen i februar 1850 udgjorde byens befolkning, bode for de allerflestes vedkommende inden for den bygrænse, som konsumtionen eller accisen, en afgift af de til byen indførte varer og produkter, for aarhundreder siden havde trukket omkring byen, og som først slettedes ved flb. lov af 15. september 1850 om konsumtionens ophør.

Bygrænsen er let at følge den dag i dag, skønt porte, vagthuse, gærder og grøfter og de med Fr. VI.s navnetræk mærkede pæle forlængst er forsvundet; der er nu kun igen af hele herligheden det pæne, lille hus ved søndre ende af Stengade, som paa grund af sin fri beliggenhed kaldes »Øen«. Det sank efter at være gaaet ud af kgl. Majestæts tjeneste som »Sissebod« ved Svingel- eller Københavnsporten ned til at blive dansebod; men det er nu atter som agtbar slagterstiftelse løftet op i en højere social sfære.

Svingelporten med konsumtions- og vagthus og store dobbelte stakitporte med stakitværk mellem murede piller – saa anseelige, at generaltoldkamret i 1844 ikke mere ville vedligeholde dem, da de »var meget kostbarere, end de for toldvæsenet behøvede at være« – lukkede for Stengade i hele dens bredde. En afspærring ved enden af Strandvejen, den »lukte« Svingelport

eller »Wiederkehr«, som den kaldtes, og ved indgangen til Strandgade »Snurren«, pæle med korsarme, der ved gennemgangen snurredes rundt, ledede al vognfærdslen op til Stengade og Svingelporten.

Herfra gik bygrænsen gennem smøgen ved Cathrine Møllegaard hen mod tømmerpladsen med Rosenkilden for enden af Sudergade, hvor der ogsaa engang hade staaet en byport. Kilden, der i gamle dage var et yndet samlingssted for byens ungdom sankthansaften og ellers et søgt vandhentningssted, indtil den i slutningen af 50erne mistede sit tilløb, er nu længst forsvundet ligesom de pragtfulde store kastanietræer, der skyggede over den. Til minde om den kaldes vejen i fortsættelse af Sudergade Rosenkildevvej. Fra stien over til Kronborg Ladegaard i en bue bag om haverne naade bygrænsen hen til kirkegaardsmuren i Fiolgade(stræde) eller, som den af gamle folk endnu kaldtes »Bag Grøften«, hvor grøften var grænsen. Henne ved hjørnet af Stjernegade – det gamle Skidenstræde – og over til plankeværket om kammerraad Wessels have paa hjørnet af Kongensgade stod Nykirkegaardsport med Accisehuset liggende paa hjørnet inde paa kirkegaardens grund. »Nykirkegaard« kaldtes den, fordi kirkegaarden i 1824 var blevet udvidet og forskønnet, bl. a. ved indhegningsmuren med tremmeværket, der staar der endnu. Lige uden for porten opførte Helsingørs Ligbærerselskab samtidig et ligvognshus, der ogsaa staar der endnu. Videre gik grænsen langs husrækken i Nygade, langs Reberbanehavens skel mod Marienlystvejen eller »den nye vej«, som den kaldtes i 40erne, og rundt den nuværende Claessens vej til pladsen, hvor Lundegade og Alleen løber sammen.

Her var Lappeporten, fra gammel tid kaldet Rødeport, maa-ske fordi stakitterne i den engang havde været rødmaalede og ikke sorttjærede som i de andre porte. Ogsaa her var der baade accisebod og militær vagtstue. Soldaternes tilstedeværelse paa dette tilsyneladende fredelige sted skyldtes vistnok til dels det nærliggende kongelige slot, skønt der sjælden eller aldrig opholdt sig kongelige personer i det, men navnlig var det smuglerne, der holdt til paa Lappen, som vagten skulle passe paa. Derfor laa der ogsaa inde paa Grønnehave et lille vagthus, der for resten ligger der endnu i moderniseret skikkelse, og her sad

en toldbetjent og bevogtede Grønnehavestranden, som han havde en vid udsigt over fra Kronborg pynt og ud til batteriet Lappestens strand med de marehalmbevoksede, ret høje klitter. Fra Lappeporten gik bygrænsen gennem Kongeporten frem mellem de længst forsvundne Grønnehavedamme og ud til stranden, fulgte denne hen til Kronborg glaci, gik rundt om dette til skibsværfterne og nordre havnearm, saa tværs over havnen, langs søndre havnearm og videre langs Landingen ned for Strandgade ud til det ejendommelige lille epidemi-karantænehus med den højthvælvede portal og de kunstig klippede træer, der endnu ligger ved »Snurren« og den gamle Strandvej, hvoraf der nu kun er en blind stump tilbage.

Den 7. oktober 1850 ophørte konsumtionen. Borgerrepræsentationen besluttede, at byens tre landporte skulle afløftes og afspærringen for Strandvejen helt borttages; derimod skulle Havneporten bibeholdes, saa man i nødsfald kunne lukke af for havnen. Ved landportene skulle murpiller og stakitværk vedligeholdes; men allerede næste aar opgav man dette og lod piller og stakitværk nedrive. Havneporten forsvandt dog først efter sundtoldens ophør.

Ved konsumtionens ophør udviskedes paa en maade bygrænsen, og en halv snes aar efter fik kommunen indenrigsministeriets tilladelse til at inddrage under bygrunden terrænet mod syd omkring skydebanen og Borgvolds- og Bomandsbakkerne og mod nord Marienlyst med omgivelser samt et stykke af markjorderne vest for byen. Efter jernskibsværftets anlæggelse i 1881 med dets store arbejderstab er ogsaa denne grænse forlængst sprængt, og byen spreder sig nu langt ud over de gamle markjorder med et net af regulerede veje, med vand- og gasledninger, elektricitets- og telefonstativer og alt, hvad ellers hører en velordnet stad til. Men i 1850 holdt de 8111 indvaanere sig væsentlig inden for byens grøfter og gærder, og de, der bode udenfor, maatte betale »afbyggerafgift« til toldvæsenet som vederlag for den afgift, de slap for, naar de købte deres fødevarer uden for portene af prangere og bønder.

Bygrundens bebyggelse var højst ulige. Yderst: smaa, frit liggnede huse og store haver, længere inde sammenbyggede huse, større og mindre, de fleste med midtgavl og kviste over stueeta-

gen, som de endnu ses rundt om i gaderne, næsten alle med rummelige gaarde og smaa baghaver; endelig længst inde, i kvarteret omkring stræderne mellem Stengade og Strandgade ned mod havnen og Øresunds Toldkammer, huse med flere stokværk og snævre gaarde og med beboelse og lagerrum inde i sidefløje og bagbygninger. Livet i byen søgte ind mod samme sted, ned mod havnen, byens hjerte, hvorfra alt liv igen strømmede ud og fordelte sig gennem aarerne i dette bylegeme, ud i deres yderste forgreninger.

Desværre var det et noget kunstigt liv, ikke et »fra en indre kilde kommende«, men et, som skyldtes et magtbud, der kun hade bestand, saalænge budet kunne hævdes ved magt. Da magten svigtede, ebbede livet ud. Og det var trist. Thi faa steder ligger bedre for handel og omsætning end denne by her paa et af Nordens mest befærdede strøg, lige paa hjørnet ved indgangen til Sundet, alfarvejen op i Østersøen til Sverige, Finland, Rusland, de slaviske og tyske kyster. Hvilken stabelplads for transithandel til og fra disse lande kunne ikke her være opstaaet, hvis byen fra først af hade faaet sin udvikling under jævne og naturlige forhold og selv hade kæmpet sig frem til pladsen i solen. Nu kom det alt sammen til den fra oven: Forretningsrøre, omsætning, fortjeneste og velstand, uden at den i mindste maade behøvede at anstrenge sig. Af saa og saa mange millioner rigsdaler – toldindtægt og handelsomsætning – fik den aarlig sin provision, og kappestriden gjaldt kun om, hvem der kunne bjærge mest til sig under gramsningen. Da øresundstolden, som følge af de søfarende fremmede nationers indsigelse, afskaffedes, hørte indtægtskilden op at rinde, og det gamle helsingørsliv var dermed dødsdømt, færdigt. Det slukkedes vel ikke brat den 1. april 1857, da de første engelske og preussiske skibe strøg forbi uden at klarere og proviantere, men det ebbede ud dag efter dag, maaned efter maaned; i løbet af et aar var antallet af standsende skibe gaaet ned til en tredjedel, og stadig kom der færre og færre, indtil de omsider blev omtrent helt borte. Den tiltagende dampskibsfart, der var uafhængig af vind og vejr, gjorde sit dertil; en fjorten dages vedholdende nordvest- eller sydostvind tvang ikke dem, som den hade tvunget sejlskibene, til at blive liggende paa reden og afvente bedre vindforhold; de

dampede rask forbi, og de helsingørske brokaper og andre bridgewalkers kunne staa og kigge over bolværket efter dem og sige: Saa du røgen?

Der kom en stilstandsperiode, hvorunder byen lige akkurat holdt livet vedlige. Den satte noget til af sit menneskeforraad men led ellers ingen egenlig nød. Fra 1866, da frimurerlogen blev opført i Lundegade, og indtil 1881–82, da Mads Holms jernskibsværft var kommet i Gang, blev der ikke bygget et nyt beboelseshus i Helsingør, ja, næppe nok sat nyt stokværk paa noget af de gamle; jeg mindes kun, at der paa Chr. Ulstrups stuehus i Stjernegade blev foretaget synlige ombygninger, samt at kommunen opførte et gymnastikhus for skolerne i Kongensgade. Men jernskibsværftet med sin 800–1000 mand store arbejderstab, hvoraf vel nok en fjerdedel var familieforsørgere, fremmede atter byggeriet og forøgede ikke blot folkemængden, men ogsaa handel og omsætning ved de 30–50.000 kr., det ugenlig udbetalte i lønninger alene. Siden da er der kommet liv igen i den gamle by, den er vokset til det dobbelte indvaanertal, der er bygget hundreder af nye huse, inde i byen og navnlig ude omkring i udkanterne; der er kommet jævn velstand, og mange (og kostbare) kommunale foranstaltninger og forbedringer har givet byen et præg af denne velstand, men ogsaa drevet skatteprocenten godt i vejret. Helsingør hade i 1920 et budget paa 1.769.276 kr. eller 27 gange saa stort, som det var i 1850 (66.620 kr.).

Naar man nu en skøn sommerdag, navnlig da en sommer-søndag, færdes paa havnepladsen foran jernbanestationen, især ved togtid – og der kommer og gaar tog dagen igennem – er der et liv og en vrimmel af mennesker, som var det i en stor by. Folk fra togene, hundreder og atter hundreder, siver i en langsom strøm ud af stationshallens vidtaabne døre og spreder sig over pladsen, der er fyldt af andre hundreder af ledige tilskuere, spadserende unge damer i lyse kjoler, unge herrer i sportsdragt og med cykler, borgerfolk i søndagstøj, soldater og kornetter, et broget og muntert lediggængerliv paa baggrund af det blaa sund og en lys solskinshimmel med hvide sommerskyer over Kronborgs irgrønne tage. Men i havnen ser der tomt ud, og det baade søndag og hverdag. Et par dampfærger ved færge-

lejet fylder mest, ellers er der kun nogle baade, en lystkutter, hvis damer drikker te uden for jernbanehotellet, og et par fiskehandler-smakker ved slæbestedet lige for stationen; sjældnen et skib der lossers varer til byen, endnu sjældnere en tøffende motorbaad, der indtager proviant til et dampskib ude paa reden. Gamle helsingoranere, som gaar deres vante dagstur ned om havnen, standser og ser med interesse paa alle de mange sager, der bringes ned i baaden, og synes, at det ligesom minder om gamle dage, men hvad forslaar det? Naar baaden er tøffet ud af havnen, kan der gaa dage og uger, inden der kommer en ny.

Og selv om der omme i den nordre havnearm ligger et par dampere, hvorfra der over høje stilladser losses kul til kulpladserne eller ved bunkerkul-depotet ovre paa nordre havnemole en baad med dampen oppe i færd med at indtage kul, saa bidrager dette kun til at forstærke indtrykket af tomheden i den gamle havn; det er som oftest kun dampfærgerne paa dens vej ud og ind gennem havnen, der her sætter vandet i bevægelse. Og det er da ogsaa nærmest som dampfærgehavn for godstrafiken til og fra Sverige samt nu og da som nødhavn i isvintre, at den nu har nogen betydning. Hvis ikke jernskibsværftet laa der og med sine rungende hammerslag paa skibsskrogens jernplader og med de snurrende boremaskiner fyldte luften med lyd og gav indtryk af arbejde og virksomhed, og hvis ikke beddings-stilladserne og de rygende skorstene, den taarnhøje kran og skibene, der ligger og venter paa at komme i dok, var her, ville man let faa fornemmelse af, at Helsingørs havn nu var en død havn uden liv af nogen slags.

Og dog var den engang den, i det mindste af skippere, mest søgte havn i hele Norden. I 1840 klarerede 15.662 skibe, i 1850: 19.070 og i det sidste øresundstold-aar 1856: 20.532, gennemsnitlig altsaa over et halvhundrede skippere om dagen, og der var dage, da de kom i hundredvis, saaledes den 15. juni 1847: 346 og den 18. september 1853: 353, vistnok det højeste antal paa én dag.* Saadanne dage gav havnen præg af et ganske andet

* Til sammenligning kan anføres, at i juli maaned 1920 anløb 18 dampskibe og 31 sejlskibe havnen, deraf 18 med ladning til byen og 5 for proviantering. Karantænen passeredes af 87 skibsførere fra udlandet, deraf 29 danske, 12 svenske, 17 norske, 10 tyske, 12 finske, 1 engelsk, 4 hollandske, 1 amerikansk og 1 estlandsk. I hele Aaret 1920 passeredes Karantænen af 604 skibsførere. 191 dampskibe og 379 sejlskibe indkom i havnen, deraf 20 som havarister og 29 for kulforsyning.

liv end det, der nu udfolder sig paa de »store« dage, hvor det er turister fra ind- og udland og ikke søfolk og færgemænd og dragere og handelsfolk med varer af alle slags, der fylder havnepladsen og dens nærmeste omgivelser.

Det er underligt for en gammel helsingoraner nu at staa dernede paa pladsen foran den statelige, om just ikke synderlig originale jernbanestation, der ligger, hvor det store gammeldags toldbodpakhuis laa, og se ud over havnen og lade tankerne gaa tilbage til gamle dage. Der er saa meget, der ligner sig selv fra dengang trods alle forandringer. Havnen ligefor er den samme, havneindløbet det samme; Kronborg ligger der stadig lige skønt og stolt med de slanke taarne op mod den let tilslørede himmel, og ovre paa den anden side af Sundet løfter Sverige sine fint fortonede skrænter. Om det saa er den gamle kasse »Skibet« med de mange vinduer og det høje røde tag, ligger den der endnu og venter paa at blive forvandlet til et moderne turisthotel; men havnepladsen og gaden langs havnen var omkring 1850 hverken saa ren eller saa bred eller saa godt brolagt som nu og hade hverken jernbanehotel eller jernbanespor. Lidt henne var Vandkompagniets vandfyldningshus i »jonisk« stil, omkring hvilket der altid var trængsel af baade og skænderi om at komme til. Ellers laa her lossende skibe og havarister, lastende »paketter« til København, Oddebaadene, der kom helt ovre fra Rørvig og Sjællands Odde med korn, kartofler, fjerkræ o. a. og somren og høsten igennem »holstenerne«, skippere, mest fra Cappeln, med fedevarer, smør, byggryn, ost o. a. undertiden ogsaa med frugt, de gode ægte gravenstenere og bosdorferæbler, som byens folk kom og købte hos dem. De sejlede, naar de hade solgt ud, og kom igen, saalænge aarstiden tillod det, aar igennem de samme rasewitzer, külber, litchener og backhuser, der hade haft staaet her siden 30'erne; men i krigsaarene holdt de sig klogelig borte; for deres dansksindethed var ikke saa paalidelig som deres varer. Længere henne uden for glaciets ved Toldkammerpladsen var den saakaldte »Hønsbro«, hvor der laa baade og norske sjægter til salg, og hvor drengene laa paa maven og fiskede efter krabber og engang imellem gik paa hodet i havnen. Paa den indre side af Havnegaden var der bagbygninger og plankeværker til skibsklarerergaardene omme i Strandgade, og fra dem var

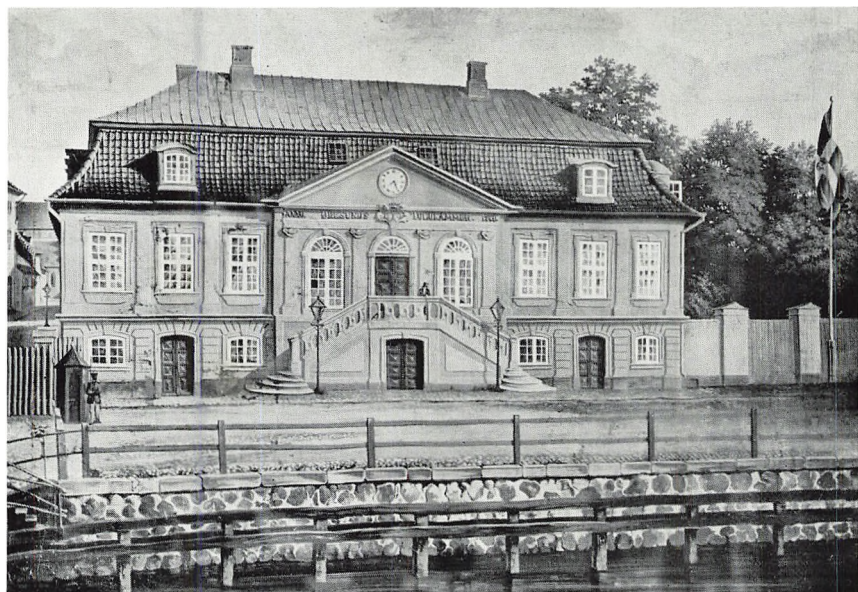
der kun udgang til Havnegaden gennem døre eller porte, hvortil toldvæsenet hade nøglerne. Der ville ellers her være smuglet altfor groft; lejlighedsvis smuttede der jo nok alligevel noget over plankeværkerne. Først 1856 gav generaltolddirektoratet ejerne lov til selv at ha nøglerne. Gaden mundede ud i Toldkammerpladsen, men man skulle forbi toldvaghuset ved hjørnet af den med stakitværk aflukkede Sophiegade og Strandgade; for Øresunds Toldkammer og Toldkammerpladsen var som et lille rige for sig selv, hvortil der ikke saadan var uhindret adgang for alle og til alle tider; der var port og laage i plankeværket ved Sophiegade, men de var kun aabne i toldkamrets kontortid, og der stod en skildvagt ved dem baade dag og nat.

Toldkammerpladsen, hvoraf nu mer end halvdelen ligger i havnen, begrænsedes mod nord af toldkamret og direktørens have, mod øst af Alleen og skibsværfterne, Løves og Barfoeds, der med deres materialskure, begkoghuse, svedekister, beddinger, slæbesteder og kølhalingspladser naaede over til Kronborg glaciet, hvorfra nordre havnearm udgik. Staten ejede grunden, som den ejede hele havnen, og skibsbyggerne var kun lejere. Mellem skibsværfterne og toldkamret laa direktørens have ved enden af Alleen eller »bag Haverne«, som den ogsaa kaldtes. Fra en muret pavillon i haven, der blev nedrevet 1839 for at gi plads til Alleens fortsættelse ned til havnen, hade man fri udsigt ud over søen indtil hen i 20rne, da byens elendige lille baadehavn,* der omtrent svarede til dem, man nu ser ved smaa

* Havnen anlagdes 1764-67, idet Toldbroen udfor Brostræde forlængedes og med et knæk førtes hen mod nord parallelt med stranden. Paa begge sider af Toldbroen hade storkøbmand, hvis ejendomme gik ned til stranden, anlagt deres egne »bulværker«, brede udbygninger af sten og pæle - et af dem, Engelbret Holms, var 14 alen bredt og gik 24 alen ud i søen. Der var 9 saadanne nord for Toldbroen, tilhørende Koch, Engelbr. Holm, Elias Petersen, David Fenwick, Will. Brown, Sprunck, E. Petersen, Hansen og Øresunds Toldkammer; 7 syd for Toldbroen tilhørte Vejerbodens, Engelbr. Holm, Adam Spæth, svensk konsul Krüger, borgermester Milan, Spæth og Plum; de tre sidste laa uden for »Svingelens«. En ældre bro ved Hovedvagten udfor Hovedvagsstræde, den saakaldte engelske eller Byfogedbro, foreslog magistraten rentekammeret i 1713 at nedlægge, da den var overflødig og ganske forfalden. Vejerbodens bolværk var anlagt 1670. - Flere gange hade man i slutningen af det 18. aarh. udkastet planer til havnens udvidelse, men først, da borgermester Stenfeldt tog sig af sagen, blev det til noget, og ved resolution af 19.5.1824 bestemtes det, at der af statskassen skulle anvendes 70,000 rdl. til anlæg af en ny havn efter havneinspektør, kommandør Hennes udkast, dog mod, at havnen fremtidig blev »kongelig«, d. v. s. tilhørende staten og kommunen uvedkommende. Arbejdet udførtes 1825-34 og kom til at koste ca. 120,000 rdl., hvoraf staten udredede de 90,000 rdl. og havnekassen resten. Der knyttedes store forventninger om voksende handelsvirksomhed for byen til udvidelsen, men de gik desværre ikke i opfyldelse.

Overst: Helsingør set fra syd, lavet tuschtegning af H. G. F. Holm på Handels- og Søfartsmuseet. I forgrunden Strandvejen, i mellemgrunden villa Augusta (opført 1789 af købmand C. C. Plum). Over byens tage hæver sig Mariakirken med afvalmet gavl og St. Olai Kirke uden spir. *Nederst:* Købmand Johan Adam Spæths gaard ved Svingelport, opført i 1760-erne til sukkerraffinaderi, tilhørte senest firmaet Lund & Rasmussen. Foto i Helsingør Bymuseum.

Øverst: Oresunds Toldkammer, maleri af ukendt på Handels- og Søfartsmuseet, opført 1740 af murer-
mester Niels Basse til administrationsbygning for Oresundstolden, nedrevet i 1859 efter sundtoldens
bortfald på grund af havneudvidelsen. Nederst: Helsingør havn 1859. Laveret tuschtegning af C. Fr.
Sørensen på Handels- og Søfartsmuseet. I mellemgrunden Rohmanns & Barfoeds trækibsværft, hvor et
skib er under opførelse og en brig under kølskrabning.

fiskerlejer, blev uddybet og udvidet mod øst hen til et stenrev ved Kronborg glaci, hvor en broarm førtes ud og over mod den forlængede søndre arm; derved blev pladsen foran toldkamret, der hidtil hade ligget aaben mod søen, ogsaa inddraget i havnens omraade. En stensat landgangsbro paa 30 alens længde blev lagt ud 1824 med stentrapper ned til vandet fra brohodets tre sider. Et søjleprydet karantænehus blev anbragt for landenden, saaledes at passagen foregik gennem det, og lidt derfra opførte handelshusene (skibsklarererne) i Helsingør et vagthus med fladt altantag, hvorfra deres brobetjente kunne holde øje med, hvad der foregik ude paa reden, og hvad der kom ind i havnen af skippere. For adgang til vagthuset betaltes 5 rdl. aarlig.

En særlig prydelse fik pladsen i en »spring-fontæne«, som Helsingørs Vandkompagni lod anbringe der i 1829 for et uventet overskud i kassen paa 1600 rdl., som skyldtes kompagniets direktør, købmand A. C. v. Mehrens udmærkede styrelse i aarene 1822–27. Midt i et ottesidet bassin var anbragt en lille sandstens løve, der i sin ene klo holdt et skjold med Frederik VI's navnetræk, mens den ud af sit højt oprakte gab sendte tre beskedne straaaler af kompagniets vand tilvejs; de tre straaaler forestillede sindbilledlig landets tre »strømme«, Sundet og de to bælder. Springvandet, hvis bassin bl. a. benyttedes som midlertidigt opholdssted for kompagnimedlemmernes karper og karusser, fik ikke nogen lang levetid. 1837 trængte murværk og afløbsrende i høj grad til istandsættelse, og bestyrelsen, der nu ikke hade 1600 rdl. til raadighed, ville nødig til det; mente maaske, at det burde være det rige toldkammers sag. Men toldkamret sørgede ikke engang for, at selve pladsen holdtes i orden. Den var om vinteren saa bundløs, at skipperne var ved at blive stikkende i mudderet, og om somren hvirvlede blæsten støvet op i tykke skyer, saa det var fælt at færdes der. Der blev dog gjort lidt ved springvandet, men da anlæget tre aar efter atter forfaldt, ville kompagniet ikke mere. 1. april 1841 blev »spring-fontænen« solgt ved auktion til nedbrydning. »Løven«, det mere kuriøse end kunstneriske stenhuggerværk, forsvandt; men for nogle aar siden blev det fundet og genkendt og er nu opstillet paa en slags gravhøj paa pladsen som et sorgens minde om alt det, der engang var her, men nu ikke er mere.

Hovedprydelsen for pladsen var dog det smukke Øresunds Toldkammer. Det laa der og fyldte saa godt paa den ikke store plads, og det indgød skipperne respekt, om ikke just ved sin størrelse saa ved sit kgl. autoritetspræg. En ni fags bygning i den eigtvedske Amalienborgstil, kun 40 alen i facaden og 20 til tagryggen, af størrelse som jernskibsværftets kontorbygning. En 4 alen høj underetage i kraftig rustika med et gesimsbaand over bar den 7 alen høje beletage med tre fag omrammede vinduer mellem pilastre paa hver side af den fremspringende midt-risalit, hvor en smuk dobbeltrappe i hele risalitens bredde førte op til hovedindgangen, der ligesom de flankerende vinduer havde rundbuet overdel. Over midtpartiet var en trekantet frontispice, og paa gesimsen under denne Christian VI's navnetræk og indskriften: Øresunds Toldkammer anno 1740; det høje mansardtag, tækket med blaaglaserede tagsten i den underste og med kobber i den øverste del, hade et par kviste. Som helhed var bygningen enkel og stilfuld, men den var med sine korte sidefløje ikke meget rummelig, og kun direktionssalen gjorde et palæmæssigt indtryk, hvortil bidrog bl. a. et stort allegorisk maleri »Øresund«, en hvilende flodgud med nøglen til Sundet i venstre haand og det danske flag i højre arm, støttende sig til en urne, hvorfra Sundet strømmer ud; det var malet af Høyer og i 1838 skænket af kongen. Da søfarten tog til i 20rne, udvidedes lokalerne ved tilbygning og forlængelse af sidefløjene; men allerede i 1773 hade regeringen købt konferensraad Putschers ejendom, der laa bag toldkamret med facade til Stengade, for at bruge den som direktørbolig; den havde iøvrigt allerede i midten af aarhundredet været »Præsidi Residence«. Putscher, der ogsaa i nogle aar ejede Marienlyst, som han i 1760erne solgte til grev A. G. Moltke, der ombyggede Frederik II's lysthus til det nuværende slot, var første kammerer eller toldskriver ved toldkamret. Sammen med direktørboligen indrammede de andre bygninger en firkantet gaard, midt i hvilken der stod et platantræ. Da alle bygningerne ved havneudvidelsen i 1860-62 blev revet ned og jordsmonnet afgravet, blev det store smukke træ staaende paa en jordhøj; men der var gravet for meget bort fra det, og det var nu saa udsat for vejr og vind, at det ikke kunne trives. I løbet af nogle aar gik det ud, og det var det bedste baade for

det og for pladsen, hvor det ikke mere passede og kun var i vejen. Men i sundtoldens tid stod platanen der som et sindbillede paa det vekslende liv i denne sundtoldens by og i dens nervus rerum, toldkamret. Naar der kom vaar i luften og træets knopper begyndte at svulme, begyndte ogsaa skibene at komme. Vinteren igennem hade baade træ og toldere hvilet. Lukkede frosten Østersøhavnene, mindskedes skibsfarten, og naar Sundet la sig, hørte den helt op. Naar sundlisten lød paa: »heute sind keine Schiffe klarirt worden,« saa var det vinter. Den kunne vare uger, ja, hele maaneder. Den værste i mands minde var den i 1829. Da toldkamret blev aabnet 22. marts, hade det været lukket siden 23. januar. Der laa da i havnen 89 skibe, og først 15. april blev farvandet Drogden ud farbart, saa at skibene kunne komme afsted. 1838 var der isgang i Sundet 19. januar, og hele februar var det stærk frost; 17. marts klarerede det første skib, 20. marts det næste, men da laa isen endnu fast mellem Bornholm og den pommerske kyst, hvor en vildfarende fisker fra Bornholm kom over, og natten mellem 19. og 20. april blev et skib skruet ned af isen ved Rügen. I februar 1841 kørte 23 slæder med gods fra København til Malmø. 1844 kom den næste isvinter med stærke isskrninger paa kysten mellem København og Helsingør. I Taarbæk trykkede isen en nat væggene ind i et par fiskerhuse, saa beboerne hovedkulds maatte ud af dem. Store isdynger laa indtil 100 alen oppe i land. 21. marts vendte vind og strøm sig i Sundet, der blev isgang, saa en del skibe, der laa paa reden og ventede paa aabent vand, maatte sætte sejl til og søge havnen. De kom i en tæt klynge til indløbet, og skønt havnen var fuld af is, naade de første ind uden vanskelighed; men isen pakkede saa stærkt paa, at flere af de følgende sattes over mod Kronborg glaci, ud paa natten lykkedes det dog færgefolk og lodser at faa dem varpet ind, andre drev nord ud om Kronborg, og det var ikke muligt at hjælpe dem. Den næste dag var havneindløbet spærret af en grundskudt isvold, som det først lykkedes at bryde igennem tre dage efter, da vinden gik om i nordvest og vandet steg. 1. april klarerede 53 skibe, men 2. april satte søndenvind ny isgang i Sundet, saa skibene atter hurtigst mulig maatte søge havn. Der laa da 90 skibe, hvoraf de 70 var fremmede. 1845 gentog historien sig; i 1855 var Sundet spærret i over fem

uger. 31. marts laa der i havnen 100 sejlskibe og 5 dampskibe, og et halvthundred skibe, der kom nordfra, kunne ikke komme i havn; først 13. april blev det til alvor med isdriften nord ud, saa skibene kunne slippe ud af havnen og gaa op i Østersøen. Ogsaa 1860 og 1862 var isvintre af den slags, som gamle folk mindes, og som de mener, aldrig kommer igen.

Under saadanne forhold var der ikke meget at gøre for toldkamrets embedsmænd. Og de tog det da ogsaa med ro. Omend ikke med saa stor ro som i 20rne, da stemninger og tilstande næsten var idylliske, efter hvad en af toldkamrets egne embedsmænd, toldkasserer C. Fr. Holm i sine »Bidrag til Sundtoldens Historie« 1855 beretter. »De højeste af Toldkamrets Embedsmænd,« siger han, »syntes at betragte deres Embede som Sinecure. Direktøren, Stiftamtmand Fr. v. Moltke, levede i Aalborg, hvor han var Amtmand, og vi mindes aldrig at ha set ham her paa Stedet. Etatsraad Schou, Kammerer, levede bestandig i København og hade en Stedfortræder i den surnumerære Kammerer Knudsen. Stempelforvalter og Arkivar v. Bergen bode paa Fredensborg og kom kun til Byen for at hente sin Gage, naar Maaneden var omme. Hans Embede besørgedes af hans private Fuldmægtig Erritzøe (Holms Svoger). Det arbejdende Personale var omtrent en Snes Personer. Forretningerne gik saa som saa. At en Skipper maatte vente et Døgn paa at blive expederet, var ikke ualmindeligt. Klareringstiden var kun visse Tider om Formiddagen og visse om Eftermiddagen. Hele Vinteren, i Almindelighed fra Michaelis til Paaske, var selve Toldkamret lukket, og de forefaldende Expeditioner skete paa Embedsmændenes private Boliger . . . Til de yngstes Pligt i Kontoret hørte at modtage og forberede Expeditionerne og særlig varsko de ældre i Hjemmet, naar Expeditionerne ingen længer Udsættelse taalte.«

Som dagene tog til i længde, tog skibene til i mængde. Jævnt voksede deres tal fra maaned til maaned; i juli-august-september naaede de højdepunktet; 1000 om ugen, 3-4000 om maaneden var ikke ualmindeligt, men højst ujævnt kom de, den ene dag 2-300, den næste kun en snes stykker. Det laa i vindforholdene. Hade det i nogle dage staaet støt med nordvest eller sydost, saa skibene ikke kunne komme om Kronborg, samlede hele flaader sig syd eller nord for byen, De, der ikke kunne

komme Sundet ud for nordvesten, ankrede op paa reden, og naar det saa løjede af med forbud paa, at vinden ville vende sig, fik de travlt med at gøre alt klart, saa de kunne fange den første luftning og komme afsted. Men naar vinden var sønden, samledes skibene ude i Kattegat, hvor de laa og kryssede op mod vind og strøm og ofte dagen igennem ikke kom Pynten et hanefjed nærmere; for hvad de under krysningen vandt paa den ene bov, satte de til paa den anden; ankere op kunne de ikke, dertil var dybden for stor, hvis de da ikke var naaet et godt stykke indenfor Kullen, og her var strømmen strid, især ved Lappegrunden. Naar vinden saa endelig gik om i vest eller nord, kom de brasende Sundet ind for fulde sejl.

Mangen gang har jeg med mine drengears ven, Simon Unnas yngste søn Oscar, ligget i hans baad ude paa reden for at fiske hvidlinger under saadanne forhold. Hvilket pragtfuldt syn var det da at se skibene komme om Kronborg: barker, brigger, skon-nerter og smaaskuder mellem hverandre, for bugnende sejl helt op til det øverste af masterne, ligesom i kapløb om, hvem der kunne komme forrest, undertiden i hele klumper, saa det saa ud, som om de skulle jage bovspryd og stagsejl ind i hverandres rigg, eller enkeltvis, her en slankbygget norsk fuldrigger, der ligesom fornemt holdt sig uden for sværmen, der en tung, rundgattet hollænder, eller en gammel plimsoller med kullast, der hade sat sine mærker paa baade skib og mandskab, eller en finsk bark i ballast paa vej hjem efter mere trælast – det var rent ud festligt at ligge der midt imellem dem og ha fornemmelsen af, at de holdt lige ned paa en, saa man maatte ligge paa aarerne, parat til at dreje af for ikke at blive sejlet over, hvad der ikke var mindste fare for – det var bare saa spændende. Og saa et muntert tilraab paa et eller andet fremmedsprog og gensvar fra vagtmanden forude eller fra matroserne, der kiggede over rælingen for at se, hvad det var for en skøjte, som prajede dem paa deres eget maal. Men hvidlinger fik vi ikke mange af.

Smukt var det at se reden ligge fuld af skibe saa langt op ad Sundet, som øjet rakte, ikke blot for dem, der tænkte paa, at nu kom der penge til byen, men ogsaa for os drenge, der ikke var saa økonomisk interesserede. Der laa de mellem hverandre,

større og mindre, og midt i forsamlingen præsiderede vagtskibet, den kgl. danske korvet eller brig med sin pyntelige rejsning og orlogsflaget under gaflen og ægte kanonporte under rælingen. Det tog sig ud i det blandede selskab; det repræsenterede autoriteten ude paa søen, som toldkamret gjorde det inde i land. Det førte ellers en meget stille tilværelse og rørte sig ikke af pletten fra det øjeblik, det hade ladet ankeret gaa i bund, gerne først i april, til det atter hev det ind først i december for at la sig bugserer til København. Kun én gang flyttede det sig, men det var ufrivilligt, nemlig under en storm af sydsydost 1. november 1837, da fortøjningen sprang for orlogsbriggen »Møen« og kapt. Ellbrecht resolut satte skibet ind paa Kronborg glaci lige uden for havnen, eftersom han hverken kunne komme ind i havnen eller uden om pynten; først tre uger efter kom skibet af igen og blev bugseret til København. – Vagtskibet var der for at holde orden og passe paa, at intet skib sneg sig igennem Sundet uden at betale told. Det hade sine kanoner til at varsko dem med, men nøjedes gerne med at sende en af de hurtigsejlende ogsaa med et par smaa malmkanoner forsynede toldkuttere efter dem for at gøre dem opmærksom paa, at der var visse forpligtelser, de ikke saadan kunne unddrage sig. Foruden at imponere handels-skibene skulle vagtskibet salutere forbisejlende orlogsmænd, afgive vagtskud morgen og aften kl. 8 (hvorefter alle byens folk stillede deres ure) og ved signalflag angi vindens styrke, hvorefter færgemændenes takster rettedes. Et mageligt og behageligt hverv, ikke mindst for den øverstkommanderende ombord, for han fik i sportler 24 skilling af hvert klarerende skib, og det kunne jo nok mærkes i en dansk søofficers pung.

Smukt var det ogsaa at se reden med de mange skibe en mørk septemberaften, naar hundreder af lanterner var tændt synsranden rundt, og den tindrende stjernehimmel ovenover ligesom sænkede sig helt ned til jorden, – smukt omend ikke saa pragtfuld som den illumination, Helsingborg med sine milelange perlerader af elektriske lygtelys til begge sider langs stranden og med sine oplyste terrasser og det alt overstraalende havnefyur nu hver aften frembyder.

Synet af saa mange sejlskibe paa én gang ude paa reden har man aldrig mere. Der er nuomstunder ikke ét sejlskib for hver

snes, der var dengang, og samles der nu og da nogle stykker for modvind, er det mest smaaskuder, der endnu ikke har faaet motor, saadan som de større fiskefartøjer alle har. Ud over reden er der som oftest kun et par dampere at øjne, og naar de glider forbi havnen og Kronborg med deres store skrog, rygende skorstenene, lave rejsning og underlige lossegrej, forstaar man, at de maatte sejre i konkurrencen; et middelstort dampskib paa 4–5000 tons laster jo lige saa meget som 20–25 anselige sejlskibe dengang, og saa er de tilmed ganske uafhængige af vind og strøm.

Naar skibet var ankret op paa reden, gik kaptajnen i land. Som oftest i sin egen baad, for det var dyrt at bruge færgebaad; men stod det ind mod land med høj sø af sydost, var det dog bedre at signalisere efter baad. Der laa gerne et par stykker og kryssede ude paa reden for at være ved haanden; ellers holdt vagtmanden i færgehuset paa søndre mole udkig og varskode den baad, der stod for tur til at gaa ud. – Ved indsejlingen i havnen prajedes baaden af en karantænebetjent paa molehodet, der spurgte om skibets navn, og hvor det kom fra m. m. Kom det fra kolerasmittet havn, og dengang var navnlig de russiske havne tit befængte, skulle der træffes visse foranstaltninger; i værste fald, hvis der var syge ombord eller med i baaden, kunne den henvises til karantænebroen ved Svinglen, hvor karantænelægen saa maatte foretage undersøgelse, og hvorfra de syge kunne transporteres uden om byen til epidemihuset. Men var der intet i vejen, fortsatte baaden med skipperen over til karantænebroen ved Toldkammerpladsen. Her gik skipperen i land, medhavende sine papirer: konnossementer, maalebrev, ladningsbreve, fakturaer osv., og efter en nærmere redegørelse i karantænekontoret for sundhedsforholdene ombord og undersøgelse af sundhedspas m. m. videre hen til selve toldkamret. Her afgav han sine papirer, og hvis der var, hvad der skulle være, angav han, om han kunne, hvilken skibsklarerer han ville henvende sig til, hvorefter han blev dimitteret. Hvis han ikke allerede paa vejen over Toldkammerpladsen var blevet indfanget af sin kommissionærs brokaper, blev han det nu; men var han ikke henvist til nogen bestemt, blev han et bytte for samtlige herrer brokaper, der stimlede om ham og overbød hverandre i anbefalinger og lokkende tilbud, som ofte var lige nærgaaende nok paa trods af

en gammel forordning fra 1828, der paala den ved toldkamret posterede skildvagt at paase »at skipperen ikke antastes af brokapere«. Naar skipperen endelig hade truffet sit valg, ledsagede sejrherren ham til kontoret, gerne fulgt af konkurrenternes spottende tilraab, hvad der dog ikke gjorde skaar i det kollegiale forhold mellem dem; en anden gang kom jo turen til en anden af dem, og saa betaltes tilbage i samme mønt. De herrer brokaper satte iøvrigt pris paa at anses som gentlemen, der hørte med til det faste kontorphersonale, og de optraadte derfor gerne velpaaklædte og helst med høj, sort silkehat.

I toldkamret toges imidlertid papirerne under behandling. Det var et ret stort apparat, der var i gang hertil. Der var 6 kontorer og ca. 30 embedsmænd af højere og lavere rang. Til den ene side var kontorerne for skibe, der kom udefra og skulle op i Østersøen, til den anden for skibe, der kom fra Østersøen. Som leder af navn, om ikke altid af gavn, stod direktøren. Efter den alt omtalte Fr. v. Moltke, der i over tyve aar var stiftamtmand i Aalborg samtidig med, at han var direktør for toldkamret, indenfor hvis døre han aldrig satte sin fod, fulgte kammerherre Krogh, der i de tre aar, han var direktør, boede paa Marienlyst og nok hade mest interesse for haveanlægene der og i sit havehus ude ved Birkehøj, hvor han anla bl. a. Magdalenehøj med en mindstøtte for sin hustru, der iøvrigt overlevede ham. Hans eftermand, geheimeraad Holten, var ivrigere i det, bode i direktørboligen og tog del i den daglige ledelse. Det faldt i hans lod at afslutte den sidste toldkonvention, hvorved der fra 1. januar 1849 indførtes en ny »toldrulle« med betydelig nedsatte toldsatter. Den navnkundigste af direktørerne blev dog den sidste, Chr. Albrecht Bluhme, der fulgte efter Holten i 1850, ikke just fordi han tog sig særlig af sagerne, dertil levnedede hans store og ansvarsfulde politiske virksomhed ham kun ringe tid, men fordi det blev ham, der i 1856-57 kom til at lede forhandlingerne med de fremmede magters befuldmægtigede om afløsningen af øresundstolden og gjorde det paa en saa udmærket maade, at statskassen kunne indkassere 67 mill. kroner i godtgørelse. Desværre lykkedes det ham ikke at redde nogle af disse millioner for Helsingør, hvad han vist ellers gerne hade gjort; thi han følte sig paa mange maader knyttet til byen – hans farfar hade været

Kammerer ved toldkamret, hans mor var født i Helsingør -, og han selv og hans familie hade tilbragt lykkelige aar i direktør-boligen; men han stod i skarp politisk opposition til den nationalliberale regering, navnlig efter udstedelsen af patentet af 6. novbr. 1858, der gjorde det af med helstaten, hvis opretholdelse hade været maalet for hans politiske arbejde, og det var netop i de aar, forhandlingerne om, hvad der skulle gøres for byen, stod paa.

Øresunds Toldkammer indtog en særstilling i statshusholdningen, var som en lille stat i staten, sorterede nok paa en maa-de under generaltoldkamret og kommercekollegiet, men hade dog en selvbestemmelsesret, som hverken det almindelige told- og konsumtionsvæsen eller noget af de andre »væsener« kendte til. Det hade i lange tider sin egen domsret og skifteret i sager, tolden vedrørende, det førte sit eget regnskab, afholdt sine udgifter af sine egne indtægter, lønnede endog sin egen fuldmægtig og kopist inde i kommercekollegiet, uddelte gratialer og understøttelser, anvendte penge paa institutioner, som det selv indrettede, saaledes Øresunds Hospital og en skole, som det dog ikke fik megen fornøjelse af, og indbetalte sluttelig overskudet, det klækkelige aarlige overskud, ikke i statskassen, men i kongens »partikulærkasse«, hvad der først blev ændret 1849 ved indførelsen af den ny statsordning. Der kom derved ligesom et skær af noget »finere« over dem, der hørte toldkamret til, saaledes at f. eks. en kontorchef eller kasserer ved Øresunds Toldkammer i den almindelige bevidsthed ansaas for at staa over de tilsvarende herrer ved byens (statens almindelige) toldkammer. De gjorde det absolut i henseende til gager. Alle de højere toldkammer-embedsmænd indtil kontorchefer var sportellønnede, og deres indtægter kunne i gode aar løbe op til ordenlige summer*.

* Eksempelvis kan anføres, hvad de var i 1847, et af de største aar i skibsfart med 21,526 klarende skibe. Direktøren, geheimeraad Holten oppebar da 15,361 rdl. 48 sk., de fire kammererere, etatsraad Knudsen, justitsraaderne Prosch og Bugge og kammerraad Wessel, hver 9831 rdl. 34 sk., cheferne for translationskontoret og for kontrollen, kammerraaderne Olrik og Kirck, hver 4096 rdl. 38 sk. foruden 1000 rdl. personlig gage; stempelforvalteren, kammerraad Zeiner 7496 rdl. 38 sk., toldinspektøren, kommandør Sneedorff 9708 rdl. 45 sk., kassereren, justitsraad Platou 7783 rdl. 15 sk., chefen for passkriverkontoret Myhre 3686 rdl. 71 sk. og chefen for bogholderkontoret de Linde 3440 rdl. 93 sk. – Til sammenligning kan anføres, at de øverste embedsmænd ved byens toldkammer, toldinspektøren og toldkassereren, hade 2600 rdl. og 2500 rdl. i gage og toldbetjentene 325 rdl. og at de to overlæger ved Øresunds Sygehospital, af hvis styrelse toldkammer-direktøren var 1ste medlem, i aarlig gage hade henholdsvis 250 rdl. og 150 rdl.

De øverste og fornemste embedsmænd ved toldkamret næst direktøren var kammerererne eller »kammerererne«, som de kaldtes. De naade gerne etatsraads rang og titel, mens de andre kontorchefer maatte nøjes med at være kammer- eller højst justitsraader. De nød ogsaa den ære sammen med direktøren, dog i linien under, at underskrive og bekendtgøre en assistents eller fuldmægtigs udnævnelse. Der var fire ordinære kammererere og undertiden en »surnumerær«, naar Hs. Maj. kongen hade nogen, en søofficer eller anden protégé, han gerne ville gi et »ben«. Da kammerererne i sportler fik 1 rdl. 7 sk. til deling for hvert sundpas, de underskrev, og antallet af klarerende skibe efterhaanden naade op til en snes tusind, blev det altsaa ca. 5000 rdl. til hver, naar de var fire, men kun 4000 rdl., naar de var fem, saa de fire har næppe set mildt til den surnumerære, naar han blev præsenteret for dem.

Kammerernes hverv var at foretage et sidste gennemsyn af skibspapirerne og underskrive sundpasset, der var kvittering for toldkamrets modtagelse af tolden. Da betalingen kun sjælden skete kontant, men næsten altid gennem en skibsklarer, som hade mellemregnskab med toldkamret, medførte dette en del arbejde, hvoraf dog det meste besørgeades af kassererkontoret og bogholderkontoret, der hade egne chefer og fuldmægtige. Det egenlige arbejde med sundpassene foretoges i translationskontoret og i passkriverkontoret af chefer, kontrolører, fuldmægtige, »loopere«, en slags revisorer, og assistenter, alle med kgl. udnævnelse og plads i hof- og statskalenderen, samt af assistent-aspiranter eller elever, unge mennesker, der var de andres løbedrenge og gjorde en del af deres arbejde. Dette bestod væsenligst i udregning af toldbeløbene efter satserne i »toldrullen« og omregning af angivelserne, hvis disse var i fremmed taal og vægt; det sidste besørgeede translationskontoret, hvor ogsaa oversættelsen af skibspapirer i andre sprog end dansk, svensk, tysk og engelsk foregik. Naar kontrolørerne eller looperne i de to kontorer hade gennemgaaet beregningerne og fundet dem rigtige, udfærdigedes sundpasset og underskrevs af passkriverkontorets chef. Derefter gik det til kammerernes underskrift, og tilsidst satte stempelforvalteren i stempelpapirs- og sekretariatskontoret told-

kamrets segl under passet, hvorefter pas og øvrige papirer udleveredes til skipperen eller hans klarerer.

Hade skipperen under ekspeditionen vist sig som en hædersmand, der i ingen henseende hade gjort forsøg paa at snyde eller stikke noget under stolen, fik han i dusør for sin egen lomme 4 pct. af det erlagte toldbeløb. Det var en dydspræmie, som forsonede mangan brav skipper i hans uvilje mod tolden og navnlig mod forsinkelsen, den medførte, men rimeligvis er præmien ogsaa kommet mangan mindre brav skipper til gode, for selvfølgelig maatte ekspeditionen blive noget vilkaarlig og kontroleringen ganske overfladisk, især kontroleringen ombord, naar skibene kom mange paa én gang, og klareringen skulle besørges hurtigst mulig. Klager over ekspeditionen tog til med den voksende uvilje mod tolden i det hele, og skønt man paa alle maader, ved forlænget kontortid og forøget personale, søgte at hjælpe paa misèren, var og blev den uhjælpelig.

Der var noget, der hed »at klarere over land«, som anvendtes i særlig presserende tilfælde, naar et skib f. eks. skulle op i Østersøen og naa frem, inden isen lukkede; det fik saa lov at passere mod at tilbagesende skibspapirerne over land, saa snart det naade bestemmelsesstedet. Et skib kunne derved klareres uger, ja maaneder efter, at det hade passeret Sundet, eller passere først længe efter, at klareringen allerede var ordnet. Hvis det undlod at klarere, skulle det nok faa det at føle, naar det næste gang kom forbi. Ti der holdtes skrap justits. Hade en skipper forsyndet sig én gang, kom han og hans skib og rederi og afsender, hvis de hade været med om det, paa den sorte liste, og han blev saa set særlig efter i sømmene ved senere lejligheder. Toldkamret hade en ret vidtgaaende myndighed til at underkaste mistænkelige skibe eftersyn, lige til at beordre hele ladningen opløst; men den anvendtes vistnok overordenlig sjælden, blandt andet for at undgaa de ubehagelige indsigelser og klager fra fremmede magter, som altid fulgte paa, og som det ikke altid var let at besvare tilfredsstillende.

Da de delegerede ved den internationale konference om sundtoldens afløsning lørdag den 14. marts 1857 kl. 7 om aftenen samledes med geheimeraad Bluhme i Prins Christians Palæ paa Amalienborg for at underskrive generaltraktaten om afløsning-

gen, indledes det sidste sørgelige kapitel i toldkamrets historie. Traktaten skulle træde i kraft allerede 1. april, selv om de seksten specialtraktater med de enkelte stater til den tid ikke var ratificerede; dog forbeholdt Danmark sig ret til vedblivende at hæve told, indtil ratifikation havde fundet sted. Der blev til den ende indrettet en toldkammerfilial ude paa vagtskibet, efter at selve toldkamret var blevet lukket 31. marts, og det blev paalagt toldkutterne at praje skibene og meddele dem, om de kunne passere eller skulle standse og betale told, men efter at det var kommet til almindeligt kendskab, at tolden var ophævet, sejlede skibene rask væk igennem – de preussiske længe før 1. april – og under de forhaandenværende forhold fandt toldkutterne det ikke betimeligt at benytte deres smaa malmkanoner lige saa lidt som vagtskibet sine store. Skibsklarererne var meget misfornøjede med denne ordning, der var truffet uden nogen som helst forhandling med dem, skønt den greb saa stærkt ind i formen for deres forretningsliv, der jo paa mange maader førtes i forstaaelse med toldkamret, og da der saa den 21. april indtraf en af Sundets store dage, efter at paaske-østen havde varet i 40 dage og ude i Kattegat samlet en flaade paa henved halvfjerde hundrede skibe, som nu kom ind for en fejende nordvest og saa godt som alle strøg forbi uden at stoppe op, gik det først rigtig op for skibsklarererne, hvad det var, der var hændt, hvor lidt man nu brød sig om dem, og hvor truende usikker fremtiden tegnede sig.

Den midlertidige ordning med toldopkrævning ombord paa vagtskibet, korvetten »Saga«, varede til 14. juni. Saa afsejlede skibet fra stationen paa Helsingørs red, og dermed ophørte ogsaa vagtskibenes saga. Et forsøg paa at faa det tilbage for at holde orden paa reden mislykkedes, og den følgende sommer blev efter krigsministeriets resolution ogsaa vagtposterne paa brohodet, ved byens toldkammer og ved Øresunds Toldkammer inddraget. Den sidste var blevet staaende der efter toldkamrets lukning, ligesom skildvagten ved det nytjærede plankeværk, der ogsaa blev staaende efter at plankeværket længst var forsvundet. Toldkammerbygningen var vel ikke forsvundet endnu, men den hade staaet tom i over aar og dag. Straks efter lukningen var der ryddet op, og alle kasserede papirer og bøger var solgt

til en papirfabrikant med forpligtelse til snarest mulig at forarbejde dem. Og toldkammeruret oppe i frontispicen var forlængst gaaet i staa. Det stod paa 10 minutter i 7, og Sturzenbecker (Orvar Odd), den bekendte skaanske publicist og varm-hjertede skandinav, fortæller, hvorledes det en dag narrede ham, da han skulle med dampskibet til København og trode, at der endnu manglede ti minutter i afgangstid. Da han beklagede sig til en helsingoraner paa broen, svarede denne: »Toldkammeruret – det er ikke trukket op siden afløsningen!« og fortsatte med patos: »Alt er gaaet i staa her i Helsingør!« Følgen var, at uret blev stillet paa hel 7; men nu gav dampskibspassagererne sig til at rende med tungen ud af halsen for at naa dampskibet, naar de saa, at uret viste hel 7, skønt der maaske endnu manglede et kvarter. Det kom senere til at gøre bedre fyldest i saa henseende; det blev nemlig anbragt paa det nu længst forsvundne havnekontor for enden af havnen ved siden af det gamle toldbodpakhuis og var i mange aar en retleder med hensyn til tiden for passagererne, der skulle med dampskibet, som laa et stykke ude ved søndre havnemole.

I december 1858 bevilgede rigsdagen penge til anlæg af et nordre havnebassin, der skulle gaa ind over Toldkammerpladsen, og dermed var dødsdommen over den smukke bygning afsagt. Finansministeriet afhændede samtlige bygninger til indenrigsministeriet, under hvilket havnen sorterede, for 40.000 rdl. I juli 1859 solgtes toldkamret ved auktion til nedrivning, medens direktørboligen foreløbig blev staaende for at benyttes som kontor for havneingeniørerne. Ved auktionen blev kobbretaget solgt for 904 rdl., og en købmand Bache fra København købte resten for 2.050 rdl. med forpligtelse til at ha pladsen ryddet midt i september. 8. oktober solgtes de sidste sandsten, og resten af vinduer og døre. Direktørboligen nedreves først i foråret 1862, hvorefter gadeanlægget ordnedes med beklædningsmuren og trappen for enden af Stengade.

Toldkamrets embedsstab spredtes til alle sider. Af de fire kammererere, der gik af med »vartpenge« og højere titler eller ordener, flyttede konferensraad H. H. Olrik, broder til borgmesteren, næste aar til København, de andre blev boende i byen; etatsraad Bugge paa sin smukke lystejeendom »Taarnhøj«, etats-

raad Wessel i sin gaard ved Nykirkegaardsport, hvis have strakte sig om hjørnet ned i Kongensgade, og justitsraad Myhre i sit lille hus i Kampergade ved siden af teatret, hvor hjerterummet var ulige større end husrummet. Ogsaa toldinspektøren, kommandør Sneedorff, der hade været ansat ved tolden siden 1822 og været toldinspektør siden 1827, blev boende i byen, hvor han bl. a. ejede en gaard paa Strandgade, som han bebode. Den smukke, gamle mand, der ligesom repræsenterede den svundne stortid, bevarede til sin død et præg af fornemhed, der uvilkaarlig indgød ærefrygt. Hele byen kendte ham og ærede ham. Det øvrige personale »entledigedes« i juni, ligeledes med vartpenge, lige til eleverne, der fik 300 rdl i gage og 90 rdl. i tillæg, dog ikke ud over tre aar. Kontorcheferne og fuldmægtigene blev for en del ansat i toldvæsenet, enkelte kom ind i københavnske banker og i sparekassen, og en cand. jur. fik herredsfogedembede. Der blev sørget upaaklageligt for alle, der hade staaet i forbindelse med toldkamret, lige til kvartermesteren Chr. Bærentzen ved toldinspektionsfartøjerne – han havde været kvartermester i 44 aar – og til styrmændene paa bugserbaadene; alle officianter ved sund- og strømtoldvæsenet, der hade været ansat i ti aar, fik livsvarige pensioner, ligesom portneren og budene. Toldkamrets saakaldte »publique Uddeling«, der aarlig foretoges til forskel lige i nærmere eller fjernere forbindelse med sundtoldvæsenet staaende trængende personer, overgik til finansministeriet.

Kommunen arvede Øresunds Hospital med aktiver og passiver, derimellem en kapital paa 23,350 rdl., mod at den forpligtede sig til fremdeles at modtage patienter fra forbisejlende skibe uden ekstrabetaling.

Og dermed var Øresunds Toldkammers saga ude.

II.

Skibsklarerernes kvarter. Deres forskellige forretninger: klarering, proviantering, havari. Deres privatliv og levevis. Skipperhuse og skipperstuer. Engelske firmaer. Den engelske kirke. Engelske gravstene.

I kvarteret omkring toldkamret og havnen havde skibsklarererne deres kontorer, og, hvis de tillige drev handel og proviantering, deres butikker. Der var i 1850 35 skibsklareringsforretninger, større og mindre; 11 af indehaverne var tillige konsuler; i det hele var der 28 konsuler og vicekonsuler, deraf fire udsendte konsuler, der ikke drev klareringsforretninger, en russisk, en engelsk, en amerikansk og en fransk; den svensk-norske generalkonsul Ewerløf bode for det meste i København og om somren paa Meulenberg, som han 1839 havde købt for 13.000 rdl. En del af skibsklarererne havde deres forretninger i den nordøstlige ende af Strandgade; her var kontor ved kontor: firmaerne A. van Deurs & komp. (Chr. Borries), O. E. Galschiøt (Fr. Kierboe), Kanopka, Will. Browns enke (Groth), Fenwick & komp. og N. P. Kirck paa den nordlige side af gaden fra toldkamret og hen til Brostræde, H. Borries, Lundwall & Fock, C. Mehrens enke & søn, Åhman & Lindberg, Gradman & Glørfelt, Chapman & Norrie og Alex Gulstad paa den sydlige side. Mellem Brostræde og Bramstræde: Mullens, Howden & Knox, K. F. Marstrand og Edv. Permin paa nordsiden, Louise sal. Holms enke & Schierbeck paa sydsiden; A. P. Hey paa søndre hjørne af Bramstræde. I »Skibet«, der ligesom nu optog hele den ene side af Brostrædes fortsættelse ned mod havnen, havde S. Unna, Wright og Tauson deres kontorer. Paa Stengade nærmest Alleen og overfor tolddirektørens bolig ejede van Aller & komp. den tidligere v. Ostens gaard og sal. H. A. Thalbitzers enke den tidligere Trentwedels. Paa hjørnet af Sophiegade bode Liebmans efterflgr. (Thune), og oppe i gaden Larlham & Clark og Sev.

Stiesen i samme hus. Længere henne i Stengade Prytz & komp., Charl. Massoneaus enke, Rainals & Deacon og paa hjørnet af Færgestræde, Petit & komp. (I. C. Dreyer); i Brostræde A. C. Møller og paa hver sin side af raadhuset Belfour, Ellah & Rainals og Le Pelley & Marcussen (Carey).

Der var tre slags skibsklarerere: de, der hade borgerskab som købmænd, de, der uden saadant borgerskab som konsulere eller kommissærer hade fortrinsvis ret eller lejlighed til at klarere og besørge havariforretninger for skibe fra det land, de repræsenterede, og endelig de, der hverken var købmænd eller konsulere, men kun skibsklarerere og handelskommissionærer, fangede ind af forretninger, hvad de kunne, og nærmest arbejdede for de fremmede rederier, de hade faaet forbindelse med. Skibsklaring var nemlig kommissionsforretning, et ærinde, man udrettede for en anden og fik betaling for. De skibsklarerere, der ikke var købmænd, hade derfor enten borgerskab som »Skibsklarerere og Handelskommissionær her i Byen« eller bevilling som grosserer, hvortil der ikke krævedes købmands-uddannelse. Hade de skipperhus, kunne de nøjes med næringsbevis som værts-husholdere. I social henseende var de alle ligestillede; deres anseelse stod kun i forhold til deres forretningers omfang. Og da disse forretninger navnlig i ældre dage ofte var meget indbringende, gav det hele standen en særlig anseelse, hvortil maaske ogsaa den ejendommelig fremmedklingende benævnelse »Skibsklarerere« og den direkte berøring med det fornemme Øresunds Toldkammer bidrog sit. Sikkert er, at de i social henseende stod ligesom et trin over byens øvrige købmænd, hvorimellem der rigtignok ogsaa var mange smaakræmmere, som handlede med alt muligt og lidt til, og slet ingen virkelige storkøbmænd, saaledes som man hade dem i andre provinsbyer. Byen var jo uden nævneværdigt opland med kornavl, der kunne give anledning til omsætning og udførsel.

Dette medførte let forstaaeligt en del misundelse fra købmændenes side overfor de skibsklarerere, der ikke tillige var købmænd og uddannede som saadan. Og de ville ikke ha dem ind i købmandslavet, hvor dygtige forretningsfolk de end viste sig at være; hade de ikke »tjent paa lavet«, det vil sige staaet deres 5-7 aar i lære hos en købmand af lavet og tjent deres 3 aar bag-

 PAA KONGELIG
MAJESTÆTETS

TIL DANMARK, DE VENDERS &c. &c.

TOLDKAMMER udi ÖRESUND haver sig

vedböriligen angivet Skibsfører *A. Krefting* —

Skibet "*Frederikke*" af *Frederikstad*,

kommen fra *København* med omstaaende

Ladning, agter sig dermed til *Göteborg* —

og haver nu klareret hvis burde.

ÖRESUNDS TOLDKAMMER,

den *28 August* A: 1848.

Indbragt:
1848

Sundtoldpas, dvs. kvittering for sundtold erlagt 28/8 1848 af skibet «Frederikke» af Frederikstad, kapt. A. Krefting, paa rejse fra København til Göteborg. Handels- og Søfartsmuseet.

Øverst: Søndre havnemole set udefra 1875. I havnen er talrige skibe oplagt paa grund af isgang i sundet. Foto (Chr. Wismer) paa Handels- og Søfartsmuseet. *Nedest:* Havnen set fra søndre havnemole ca. 1880. Ved havnepladsen det gamle toldbodpakhhus, toldvisitation og lods kontor samt ejendommen Skibet. I havnen dampskibe (en Øresundsbåd samt Svitzers »Drogden«), lodsbaad og færgebaade. I baggrunden møllerne ved Kongevejens indkørsel til byen. Foto i Helsingør Bymuseum.

efter som svend og underkastet sig de lovbefaledede prøver, kunne de ikke faa købmands-borgerskab i den gode stad Helsingør. I ældre tider, da mangen forløben udlænding kom og slog sig ned i byen og trængte sig frem og søgte at skubbe byens folk til side for at faa plads, var det endda forstaaeligt, at de forholdsvis faa købmænd, lavet bestod af, værnede om deres privilegier, men da mængden af handlende blev saa stor, at der i 30'erne og 40'erne var op mod et hundred stykker, var det nærmest chikanneri, naar lavet nægtede en dygtig, ung forretningsmand som N. P. Kirck optagelse, fordi han ikke hade staaet sine aar bag disken, men kun siddet paa van Deurs' kontor og faaet sin handelsuddannelse der. Kirck maatte, for at kunne drive sin klareingsforretning ogsaa som provianteringsforretning, gaa i kompagni med købmand Wachtelbrenner, der saa flyttede sin købmandshandel ned i den kirckske gaard paa Strandgade. Kirck hade efter dette et godt øje til »kræmmerlavet«. I 1834 efterlyste han engang i avisen som tabt (mon?) en mappe med manuskripter til artikler, hvis titler anførtes som: »Trænger Helsingørs Kræmmerlavs Rettigheder til nogen Indskrænkning?« »Hvormeget Kræmmere sove i Uvidenhedens Favn?« o. lign., og han stod sikkert bag sin gode ven, prokurator Jacobi, der nogle aar efter rettede et udførligt og dygtigt avisangreb paa lavet. Andre af de største skibsklarerere var heller ikke medlemmer af lavet; navne som Claessen, van Deurs, v. Aller, Norrie, Borries, Prytz, Massoneau o. fl. findes ikke paa lavets medlemsliste, og først ved øresundstoldens ophævelse og skibsklareringens ophør i 1857 optoges med kgl. bevilling til at vinde borgerskab som købmænd, uanset at de ikke hade tjent paa lavet, mænd som Kirck, Thalbitzer, Jul. og Chr. Schierbeck o. fl.

Skibsklarerernes forretninger var af forskellig slags: Klarering, proviantering og havariordning. Ved siden heraf kunne de drive vinhandel, rederi, spedition o. lign., men det, der gav forretningen præg, var skibsklareringen. Og dog var selve klareringen den mindst lukrative del deraf; det var fornemlig provianteringen, der gav i skæppen; en god havarist var ogsaa værd at tage med. – Klareringen kunne medføre ret indviklede forhold. Var et skib lastet med kun én slags varer, korn eller hamp fra Østersøen, bomuld fra Amerika o. lign, og

var skibets reder tillige afsender eller modtager, var sagen saare simpel; told paa skib og ladning var hurtig beregnet, og var skipperen forsynet med de fornødne kontanter, kunne han straks selv afgøre det hele. Men var han ikke det, betalte klarereren tolden og førte udlæget i regning for rederen. Mere indviklet blev det, naar rederiet hade en klarerer og ladningsinteressenten en anden, men allermest, naar ladningen bestod af forskellige slags varer med forskellige afsendere og modtagere, der hver hade sin klarerer. – Det var da blevet vedtægt, at den, der klarerede skibet, det vil sige betalte afgiften for skibet som reder-kommissionær, ogsaa betalte tolden for hele ladningen og derefter fordelte denne mellem de andre kommissionærer, der repræsenterede de forskellige ladnings-interessenter. Der opstod derved mellemregninger mellem forskellige klarererhuse, og disse opgjordes paa følgende maade: Hvert firma maatte deponere en kontant sum eller værdipapirer til et vist beløb i toldkammerkassen; heraf toges tolden betalt, og afregning gaves for hver maaned. Var toldbeløbet ikke betalt kontant, afdroges det i det deponerede beløb, indtil dette var medgaaet, hvorefter firmaet paa anfordring hade at indbetale nyt depositum. Paa maanedsafregningen var de klarerede skipperes navne opført i en kolonne, den af dem erlagte told (told og fyrpenge), i en anden og »Gebyrerne« ved erlæggelsen i en tredje kolonne. Gebyrerne kunne variere fra 5–10 pct. af toldbeløbet, men ved en simpel skibsafgift, for skibe i ballast, paa 2 spec. 12 styver – der afregnedes altid i specier og styver – var de 4 sp. 12 st., altsaa næsten det dobbelte beløb. Naar et firma hade gjort toldudlæg for et andet firma, erkendte dette udlæget, hvorefter det paa det betalende firmas forlangende i toldkamrets regnskabsbøger blev overført til det andet firmas konto og afskrevet paa den maanedlige opgørelse.*

* Som prøve paa en saadan afregning kan følgende tjene:

Af de handelshuset N. P. Kirck som kommissionær for efternævnte skippere ved Øresunds toldkasse debiterede toldbeløb have undertegnede som kommissionærer for vedkommende ladnings interessenter at tilsvare bemeldte handelshus

for varer med skibet »Josephine«, kapt. Thim klareret 4.6.1850 54 rd. told spec.

• • • • »Elisa«, kapt. Pedersen • 12.6.1850 30 rd. told spec.

• • • • osv.

Tilsammen 280 rd. told spec.

Afregning kunne selvfølgelig ogsaa gøres direkte klarererhuse imellem, især naar det drejede sig om mindre beløb, men hyppigst gik det altsammen gennem toldkammer-regnskabet. At det ikke altid gik saa glat med disse mellemregnskaber, fremgaar af et cirkulære, som toldkamret i 1844 tilstillede samtlige helsingørske sundklarere, og hvori det paabydes dem gennem haandskriftsforpligtelse fra hver især at indestaa for prompte indbetaling til toldkassen af øresundsafgifter, for hvilke de som kommissionærer for vedkommende skibsførere er blevet skyldnere. Og dette gav 27 klarere anledning til indbyrdes med navns underskrift at forpligte sig til samme prompte betjening i deres indbyrdes mellemværender. Men det hindrede ikke, at der alligevel opstod adskillige uoverensstemmelser i deres regnskabsopgør, som førte til forligsprøver og nu og da ogsaa til sagsanlæg. Helsingør hade i 1836 3-4 gange saa mange indkaldelser for forligskommissionen som Aalborg og dobbelt saa mange som Odense, byer af samme størrelse. »Man skriver med Blæk, man skriver med Kridt, tilsidst blir Bog og Væg saa beskidt, at man nødes at hæve »Indulten« og fordre »Indløsning« eller »Omskrivning« ikke efter Forordn. af 1813, men efter den ældre af 1795«, hedder det i en gammel beretning; men toldkamrets tilgodehavende var privilegeret gæld; i et fallitbo gik det forud for anden gæld. Den ene skibsklarers udlæg for told for den anden var ligeledes privilegeret, men næst efter toldkamrets tilgodehavende. Ogsaa her kunne opstaa tvivlsmaal, som maatte forliges, men det var privat mellemværende mellem

Af dette toldbeløb ville kassereren ved Øresunds Toldkammer i afregningerne den 24. i næste maaned kreditere handelshuset N. P. Kirck og debitere os en sum af 280 rd. told specier, for hvilke to hundrede og firsindstve rigsdaler den af os stillede kaution imidlertid tjener til sikkerhed paa samme maade som for vor øvrige kredit ved toldkassen.

Helsingør 30. juni 1850.

Fenwick & Kpg.

Ifølge ovenstaaende anvisning forventer jeg førømeldte toldbeløb af 280 rdl. told spec. krediteret os i afregning den 24. juli.

N. P. Kirck.

De heri anviste toldsummer 280 rdl., to hundrede og firsindstve rdl., Øresunds told-specier ere krediteret handelshuset N. P. Kirck for at komme til afdrag i det beløb, hvorfor gives afregning den 24. juli.

Noteret

Bogholderkontoret, 6. juli 1850.

M. C. de Linde.

Øresunds Toldkammer kassererkontor,

den 6. juli 1850.

C. C. W. Platou.

kommissionærerne og toldkamret ganske ivedkommende. Toldkamret svævede i det hele i uangribelig majestæt over »sundklarernerne«, som de officielt kaldtes, og bød dem ikke engang at skilles, naar de stredes. Og dog var skibsklarereren, som det engang under et københavnsk angreb paa ham sagdes, »Sundtoldens virkelige Opkræver, Statens Garant for samme, der maatte stille den Sikkerhed, Overtoldstyrelsen forlangte, og underkaste sig et despotisk Bureaukratis uberegnelige Vilkaarligheder, lade Uret gaa for Ret for ikke at blive sparket ud af sit Erhverv« – en noget bitter, men vistnok fuldkommen korrekt angivelse af forholdet mellem toldkamret og skibsklarernerne.

Hvilken mængde forskellige udgifter en toldklarering kunne medføre, fremgaar af nedenstaaende regningsblanket for et skibsklareringsfirma:

Kapitain N. N. Skib »A« til P. P. & Kpg.	Debet
Skibsomkostninger i Øresund:	<i>rdl. told spec.</i>
Fyrpenge	
Toldgebyr og Ekspedition	
Translatør	
Inspektør	
Kopipenge	
Vagtskib & Bud	
Fattigespenge	
Mulkt	
Direktør-Gebyr & additionelle Toldspøtler ..	
Konsulat Lister	
Lodspenge for	
Baadhyre	
Sundhedspas	
Kontant	
Porto	

Det var som sagt ikke toldklareringen, der skaffede skibsklarereren hans hovedindtægt. I gamle dage tog han 3 pct. af udlægget og »en Rigsort for Umagen«; senere voksede rigsorten til rigsdalere, og jo færre klarerere der var, jo flere rigsdalere blev det til. De forstod at stille deres regninger saadan op, at det var vanskeligt at kontrollere dem, og de blev let enige om, hvordan det skulle gøres. Men i 20rne og 30rne nedsatte sig flere nye kla-

rerere, kontorister med gode skipperbekendtskaber, og enkelte fremmede skippere, der af egen erfaring kendte til forretningsførelsen i Helsingør og mente, at der var penge at tjene; og de begyndte gerne for at skaffe sig forbindelser med at beregne mindre vederlag for udlæg og give skipperne større dusører for villigheden med anbefalinger til andre. De udsendte bl. a. cirkulærer til rederne paa fremmede pladser, hvor de ville ind, med angivelse af afgiftssatser for skibe i ballast og med ladning, og tilbød at besørge klareringen for faste aarshonorarer: 5 rdl. for et skib, der passerede 1 gang, 10 rdl. for 2 gange og 15 rdl. for 3 eller flere gange samt 1 pct. af udlæg til lods og færgebåd og 2 pct. af udlæg til told. Lykkedes det dem at faa nogen forretning, indfangedes de dog snart af de ældres ring, som de jo gerne ville regnes med til, og saa kom ogsaa deres regninger og beregninger under samme udviklings lov som de andres. Efterhaanden naade den til, at udlæg for told betragtedes som en vare, hvorpaa der skulle tjenes lige saa godt som paa andre varer, der leveredes, det vil sige omkring en halv snes procent eller tre gange de oprindelige tre.

Et ganske klækkeligt udbytte kunne ogsaa en god havariforretning give. Havarier indtraf hyppig i sejlskibenes tid. Sejlskibe var anderledes bold for vind og vove end dampskibe senere; søen tumlede med dem, saa ladningen forskød sig eller bordene gav sig og skibet blev læk; storm og strøm satte dem paa grund, og selv naar de laa paa reden og en sydost tog fat i dem, kunne de tørne sammen og faa ovenbords skade eller lækage, hvis de af søen førtes ind paa stenene i stranden. Havarister hentedes ogsaa langvejs fra til Helsingør; fra den svenske kyst og fra Anholt og Læsø, ja helt ovre fra Vestkysten kunne de komme; thi flere af konsulerne var kommissionærer ikke blot for Helsingørs distrikt, men for hele landet, og de beordrede selvfølgelig altid havaristen til Helsingør, naar det kunne lade sig gøre. Hvad der undertiden kunne ha sine vanskeligheder, som da den store amerikanske fuldrigger »Joseph Clark« med 4000 baller bomuld, som var strandet ved Kandestederne, var kommet af og nu bugseredes til Helsingør; den kom nemlig 22. april 1857 i Kattegat ud for en stærk østen storm, saa fortøjningerne sprang og bjærgningen maatte opgives; til stor sorg for helsingoranerne, der

nogle maaneder forinden hade haft en anden lignende amerikansk bomuldshavarist i havnen, som hade lagt mange tusind rigsdaler i byen. Hade man først havaristen i havn, blev der nemlig altid forretning ud deraf. De af retten udmeldte »besigtigelsesmænd« hade et overordentlig skarpt blik for enhver skade, skibet hade lidt, og for nødvendigheden af en reparation, der næsten altid medførte opløsning af ladningen, da skibet ikke kunne kølhales eller sættes paa bedding uden at være tømt. Og det gav arbejde og indtægt til sjovere og dragere, til vognmænd og vejere, til skibsværft og pakhusejere. Og af alle afregninger, alle omkostninger tog kommissionæren sine ti procent, mindst; det gik jo kun ud over et assuranceselskab, tilmed for det meste et fremmed. Skibsklarereren stod i forskud for udlæget, hvad der selvfølgelig betaltes for, og søgte han af mangel paa egne disponible kontanter bodmeri, maatte bodmeri-kreditor ogsaa af med visse procenter af præmien til ham.

Men hovedindtægten ved en skibsklareringsforretning var dog provianteringen. Drev firmaet selv købmandshandel, hade det foruden den almindelige handelsavance paa varerne ogsaa udlægsprocenter, da skipperne i de færreste tilfælde betalte kontant, og var det toldpligtige varer, som der var betalt indførselstold af, godtgjordes denne, der gennemsnitlig var 16 pct., af toldvæsenet, uden at det derfor altid kom skipperen eller redetriet til gode. Først langt frem i tiden blev der ved toldpakhuset indrettet et frilager, hvorfra varerne kunne tages, uden at tolden løb paa.

Drev skibsklarereren ikke selv købmandshandel med butik, og de fornemste, især blandt konsulerne, gav sig ikke af dermed, hade de deres faste leverandører fra urtekræmmere over bagere og slagtere til grønthandlere, hvem de leverede deres rekvisitioner, og af hvis regninger de tog deres procenter, foruden at de ellers paa mange maader nød godt af forbindelsen, der naturligvis var i høj grad efterstræbt af byens handlende og haandværkere.

Betydelig handel dreves især med flæsk, salt kød, smør, gryn, ærter, salt og skibsbrød. Alt dette hade man paa lager i pakhusene inde i skibsklarerergaardene; i flere af gaardene paa Strandgade ses endnu pakhusene med deres loftsluger og kranbjælker

til hejseapparatet. I den gamle kirckske gaard er der saaledes to store pakhuse, det ene opført 1844 med et »Kiggenborg« 3: et udsigtstaarn paa taget, det andet opført 1854. En foretagsom skibsklarer købte selv sine svin, slagtede og saltede dem og pakkede dem i tønder, ligesaa halve oksekroppe, som slagteren leverede, eller han fik dem færdig nedsaltede, 100 tønder ad gangen. Han købte hvede og rug, lod det formale og forbage til skibsbrød; 5 tdr. hvede og 2 tdr. rug gav 1000 pund brød (beskøjter). Han hade ogsaa paa lager klipfisk, salt sild i tønder, smør i dritler, salt, tjære, sirup, brændevin og i sin kælder et velforsynet vinlager.

Som prøve paa en almindelig skipperordre, taget ud af bunken, kan anføres: 6 pd. te, 20 pd. kaffe, 30 pd. sukker, 8 potter rom, 9 flasker vin, 12 pd. røgtobak, 4 $\frac{1}{4}$ kister cigarer, 20 pd. bleghvidt, 10 potter linolje, 1 tønne salt, 2 tdr. norsk sild, 1 td. tjære, 1 td. beg, 300 pd. tørfisk. – En halv snes stykker af den slags paa en dag kunne tømme i lagrene og gi en god dagsfortjeneste.

Eksempelvis kan anføres i runde summer et af de større klareringshuses omsætning ved proviantering (klarering og havari ikke medregnet) i aarene omkring 1850:

1844: 40 000 rd., 1847: 105 000 rd., 1848 (krigsaar): 45 000 rd., 1849: 72 000 rd., 1850: 70 000 rd., 1851: 94 000 rd., 1852: 125 000 rd., 1854 (russiske krig): 164 000 rd., 1856: 190 000 rd., 1857 (sundtolden ophører): 202 000 rd., 1858 (pengekrisen 57–58): 138 000 rd., 1859: 200 000 rd., 1860: 280 000 rd., 1863: 200 000 rd., 1864: 195 000 rd., 1865: 212 000 rd. – Den gennemsnitlige nettofortjeneste heraf var 9–10 pct., saaledes i 1847: 9200 rd., 1849: 6800 rd., 1851: 8000 rd. og 1865: 21 000 rd.

Det fremgaar noksom heraf, hvad en skibsklarerers provianteringsforretning kunne afkaste. Ogsaa, hvad der jo er ganske interessant, at den forretning ikke straks ødelagdes ved sundtoldens ophør, men godt ledet endog voksede i omsætning og fortjeneste i de følgende aar. Det var overgangen i fragtfarten fra sejlskibe til dampskibe, der nu mer end noget andet bragte provianteringen i Helsingør til at svinde ind aar efter aar, indtil den tilsidst helt svandt hen, en langsom og noget pinefuld dødsmaade for mangt et godt gammelt firma, der hade haft sin

største og sikreste indtægt derigennem. Fra det ovennævnte klareringshus udgik saaledes bl. a.:

- i 1863: 387 565 pd. skibsbrød, 1064½ td. kød, 615½ td. flæsk, 713½ td. gryn og ærter, 371½ td. smør.
- i 1872: 248 397 pd. skibsbrød, 632½ td. kød, 356½ td. flæsk, 292 td. gryn og ærter, 192 td. smør.

Hvilken tilbagegang i løbet af en halv snes aar!

Det følger af sig selv, at der var stor forskel paa klareringsforretningerne ligesom paa deres indehavere. Nogle var gamle, velfunderede, med udmærkede rederiforbindelser, et stort skipperklientel og stor omsætning; andre hutlede sig igennem paa bedste beskub i et tarveligt lille kontor inde i en sidebygning til gaarden og var glad ved at kunne hugge en vildfaren skipper fra en bedre stillet kollega. Nu og da maatte et firma, endog med et godt navn, opgi sit bo til skiftebehandling og lægge ud paany under en variation af firmanavnet, for at ikke forretningsforbindelserne skulle mistes, mens bobehandlingen stod paa. Kreditorerne i boet, som oftest handelshuse og vekselerere i København, indsatte undertiden en medbestyrer i det ny firma og holdt det gaaende i haab om dog derigennem at redde deres tilgodehavende hos det gamle. Men var fallentens navn intet værd, sank han ned til at blive kontorist eller endog brokaper hos et andet firma, og saa regnedes han ikke mere med til standen.

Slutningen af det 18de aarhundrede var en glimrende tid for forretningslivet i Helsingør som i det øvrige land. Af de tredive aar 1776–1806 under neutraliteten var fredsaarene 1783–92 og 1802 de ringeste, krigsaarene før og efter, da »frit Skib frit Gods« gjaldt, udmærkede, med høje fragt- og varepriser for oversøiske varer, der udgjorde hovedmassen i omsætningen. Da Napoleon i 1806 dekretede blokaden, og England som modforbud, at neutrale skibe ikke maatte løbe ind i fransk havn, og da de engelske kapere sværmede i Nordsøen og opbragte de danske skibe, begyndte tilbagegangen, og da den engelske østersøflaade samledes om København i august 1807, var herligheden forbi. De faa handels- og klareringshuse i Helsingør hade tjent og forbrugt mange penge i de gode aar. De holdt sig nogenlunde i det første tiaar af det 19de aarhundrede, men i det andet, un-

der krigen og omkring statsbankerotten, gik det galt for flere af dem. I 20'erne kom der en opgang, men nu forøgedes antallet af klarerere, baade indfødte og udlændinge, og under en ny tilbagegang i 30'erne var konkurrencen saa stor, at klagerne over den begyndte at lyde. »Det maa beklages,« hedder det 1838 i et svar paa M. L. Nathansons udtalelser om Helsingør i hans skrift »Om Klagerne over Næringsløshed«, »at Skibsklareringen, der forhen gav rigeligere Udbytte end nu ved den større Konkurrence, ikke bragte de ældre, maaske paa en enkelt Undtagelse nær, til at tænke paa at udvide deres Næringsdrift, og ikke opdrog eller vænnede de yngre til andre Forretninger. Den tiltagende Konkurrence nedsætter Fortjenesten for den enkelte, og Krav paa hurtig Ekspedition gør et talrigt og kostbart Kontorpersonale nødvendigt; Berøringen med de fremmede driver Fordringen til det komfortable i Vejret, og begge Dele indvirker paa den aarlige Balance. De mange Interessentskaber fordeler Fortjeneste til flere Familier, og der blir som oftest kun til Dagen og Vejen. Ofte gaar ogsaa meget tabt ved Bankierers og Kommitenters merkantilske Uheld, hvilket er hændt flere Gange i de sidste Aar. Dog mange flere kunde og burde skaffe Helsingør en mere selvstændig Handel og Skibsfart, og der er da ogsaa enkelte Borgere, som indser, at de Handelsveje, paa hvilke deres Fædre indsamlede deres Rigdom, nu er ligesom udkørte, og at de under forandrede Forhold ikke længere vil give noget stort Udbytte«.

Saadan var forholdene i midten og slutningen af 30'erne, og saadan vedblev de at være i hele resten af sundtoldens tid. Beretningerne om det overdaadige liv, der da levedes i Helsingør, er i høj grad overdrevne. Livet lignede ganske vist ikke det, der levedes i andre provinsbyer. De mange fremmede søfolk, der færdedes ved havnen og i de tilstødende gader, købte i butikkerne, drak i beværtningerne, talte fremmede tungemaal, skændtes og sloges, gav det et ejendommeligt præg baade inde og ude paa de dage, hvor der var mange skibe paa reden. Saa blev der dækket op i skipperstuerne, frokost for kaptajnerne, som klarereren selv eller hans stedfortræder forinden havde budt velkommen ved et glas vin paa kontoret, mens matrosen, der mulig fulgte ham i butiken eller i matrosstuen, hvor en saadan

fandtes, blev trakteret med ostemad og snaps. Var kaptajnen en af de udvalgte, kendt gennem mange aar, redersøn eller selvejer, storforbruger, i det hele en, man gerne ville fæstne forbindelsen med, blev han indbudt til at spise med til middag ved familiens bord, hvad han satte megen pris paa. Det kunne være nok saa besværligt for en husmor saadan uforvarende at faa en eller flere skippergæster til middag, men det gik jo ikke paa hver dag og kunne som oftest forudses fra morgenen af, naar man vidste, hvad vinden var, saa man kunne belave sig paa det værste. Naturligvis gik der noget med i saadan en husholdning; den kostede uforholdsmæssig meget, ligesom det store kontorhold, der ogsaa var nødvendigt, fordi arbejdet tit kom pludselig og overvældende og skulle gøres straks. Men beretningerne om det utrolig flotte liv, de helsingørske skibsklarere førte, om deres overdaadige middage, hvor de fineste vine flød i strømme, om deres luksus, deres tjenerhold og hensynsløse pengeforbrug er lidet paalidelige og skyldes som oftest økonomisk tarveligere stillede efterkommere, der pynter paa deres egen beskedne tilværelse ved fantasifulde fremstillinger af forfædrenes herligheder.

Selvfølgelig gaves der ogsaa i Helsingør blandt skibsklarerne storhanser, som gerne ville føre stort hus og flotte sig, af tilbøjelighed eller af forfængelighed for at blive regnet med blandt stedets fineste familier, eller fordi det havde været saa i deres fars eller farfars tid, den gyldne tid omkring aarhundredskiftet. Mellem fenwickerne var der saadanne, især Georg F. »Hr. Fenwick af Montebello«, som han kaldte sig. Ogsaa James Deacon gav sig præg af overlegen engelsk fornemhed, bode i stor lejlighed, bl. a. ude i »det røde sukkerhus«, den senere »Villa Augusta«, holdt ekvipage og cab og rideheste til sine døtre, hvad der gav anledning til, at folk fortalte, at han hade været hackneyman i London, inden han blev skibsklarer i Helsingør. En flottenheimer af en anden type var den for sine champagne-trakterement i klubben og paa skydebanen berygtede sicilianske konsul Severin Stiesen, om hvem det hed sig, at hans tjener hver aften tømte sin herres lommer for »smaapengene« og derved blev en holden mand, som begyndte egen forretning, da hans herre forsvandt fra byen, efter at han forgæves havde søgt at afstive sin kredit og sit synkende renommé ved bl. a. en velskre-

ven brochure »Mit Forsvar og mine Bekendelser«. Alt, hvad han efterlod sig, var foruden gæld et stort, med fint udhuggede rosenranker ompundet italiensk marmorkors, som han hade sat paa sin skønne unge datters grav; det stod i mange aar paa den ufredede grav midt i et vildnis af ukrudt og buske, mens han flakkede hjemløs om i udlandet. – Men folk som disse og det liv, de førte, var undtagelser. Reglen var et liv med arbejde og nydelse blandet i ganske rimeligt forhold, alt efter vedkommendes økonomiske omstændigheder. Man behøver kun at se de lejligheder, hvori kendte skibsklarerfamilier har boet – flere af dem staar endnu omtrent uforandrede – de har sandelig ikke kunnet afgi plads for store eller luksuøse fester, men nok for hyggelige familiesammenkomster. Gæstfriheden trivedes nemlig i de altid velforsynede huse; slægt og venner var velkomne, og familiekresene var gerne store, for familierne giftede sig meget indbyrdes, fenwicker og browner, mullens og knoxer og norrier og dreyere og van allere, og der var ingen rigdom paa ugifte tanter og gamle onkler, som var selvskrevne søndagsgæster og maaske ellers ogsaa delvis levede paa husherrens bekostning.

Der var ingen forskel paa livet i disse huse og i andre velstaaende borgerlige huse i byen, de bedre stillede embedsmænds og officerers, de større købmænds eller bryggeres, med hvilke man stod paa omgangsfod. Børnene gik i skole sammen, fædrene mødtes i klubben, den voksne ungdom ved fordringsløse aftenselskaber, hvor man legede og dansede. Der fandtes megen munter ungdom i byen. Vinteren igennem holdtes »assembleer« i klubben, paa skydebanen, i borgerlig forening, hvert samfundslag hade sit samlingssted, kaneture arrangeredes til Marianelund og Fredensborg, hvor man ogsaa dansede til ud paa natten, hvorefter man kørte omkaps hjem i det straalende maaneskin. Om somren, mens vagtskibet laa paa reden, fik ungdommen ny forstærkning i søofficererne og deres besøgende kammerater; der gaves baller for dem i land, og de svarede med et bal ombord, der var den mest attraaede sommerfest.

I alt dette var der ingen overdrivelse. Snarere kunne man nu og da gaa over stregen paa samlingsaftenerne i klubben og paa skydebanen, naar der var fællesspisning med efterfølgende sam-

menskudsbolle, især naar der var gæster med, som man ville gøre stads af eller tage sig ud for. Phister, der i 30rne og 40rne jævnlig kom til Helsingør og gav aftenunderholdninger paa teatret sammen med andre skuespillere fra Det kgl. Teater, har fortalt mig om, hvordan han ogsaa ellers, naar han ikke skulle spille i København, sadlede sin hest og red til Helsingør for at faa sig en munter aften i klubben, hvor det saa altid gik »varmt« til. Mellem de yngre ugifte toldkammerherrer og skibsklarerersønner var der kvikke og flotte fyre, og det var et taknemligt publikum at agere for; men navnlig, sagde han, var det vidunderligt at ride tilbage til København hen paa morgenstunden eller tidlig næste formiddag i den velgørende stilhed ovenpaa alt halløjet.

Det er muligt, at der blev drukket mere vin i skibsklarerernes huse end i andre velstaaende borgeres; mange skibsklarerere drev vinhandel ved siden af deres anden virksomhed. De afsatte bl. a. en del til skipperne, ikke blot til eget brug, men ogsaa til videre forhandling. Det var nemlig ikke ualmindeligt, at skipperne, navnlig de engelske, i forbifarten til Rusland for egen regning medtog som »føring« adskillige ankere genever og kognak, som de afhændede (indsmuglede) i de russiske havne; undertiden tog de dem vel ogsaa med pr. kommission for vinhandlaren eller til kunder og videreforhandlere paa stedet, de skulle til. Der holdtes ogsaa mellem aar og dag mange vinauktioner i Helsingør; tit var det hjemforskrevne ladninger, der søgtes realiseret med det samme, eller det var ladninger, der skulle op i Østersøen, navnlig til Petersborg, og som paa grund af havari oploshedes her og solgtes ved auktion for afsenderens eller modtagerens regning. Til disse auktioner kom der købere ikke blot fra København, men fra baade Sverige og provinserne. Helsingør hade faaet ry for sine gode og billige vine, et ry, der holdt sig længe efter sundtoldens tid; »Unnas Sherry« f. eks. var landskendt helt ned mod vore dage. Det kan jo heller ikke nægtes, at der var megen og god vin samlet i de helsingørske kældere; fine gamle mærker helt fra slutningen af forrige aarhundrede kunne komme for dagen, naar et eller andet af de gamle firmaer ved dødsfald eller ved fallit, frivillig eller ufrivillig, maatte realisere

sit lager.* Selvfølgelig frydede det saadanne vinkælderejere ved særlig lejlighed at hente en særlig flaske frem og nyde den sammen med et par gode venner, der hade forstand paa sligt, og ved festlige sammenkomster sparede der sikkert ikke paa mosten; men udover dette gik det ikke. Af det par snese skibsklarerere jeg husker, var der maaske to eller tre, om hvem det hed sig, at de »drak«, og om en enkelt, at han i sit bagkontor af bekvemmelighedshensyn altid hade liggende et anstukket anker sherry for at ha vinen ved haanden, naar han skulle byde en skipper velkommen eller selv trængte til en opstrammer; og det var ikke snapseglass, han drak af; hans anseelse blev derved noget betinget, selv om hans hæderlighed og elskværdighed var uomtvistet.

Der var en anden luksus, som de velstaaende tillod sig, og som til tider kunne blive dem nok saa kostbar, og det var at eje gaard og drive landbrug eller i hvert fald ha et landsted, hvor de kunne tilbringe sommermaanederne; ti at »ligge paa landet« var godt kendt fra gammel tid, omend ikke saa almindeligt som nuomstunder, og omkring i fiskerlejerne og inde i landsbyerne var der baade enkelte værelser og smaalejligheder at faa til en billig pris for somren; Fredensborg især var et søgt sommeropholdssted. – Men det fineste var naturligvis selv at ha landsted. I guldalderen i slutningen af det 18de aarh. byggede flere af de københavnske handelsmatadorer sig smukke landsteder eller ejede større gaarde i hovedstadens omegn. Det var en mode, der førte til kappestrid om, hvem der kunne bygge størst og smukkest, men det kunne ogsaa være en maade at anbringe sine penge paa, dem man kunne undvære i handelsomsætningen, og som man ikke skøttede om at overlade Hs. Majestæts Kasse til en ringe rente. Nogle satte pengene i sølvtøj, andre i jord. Det gjorde man ogsaa i Helsingør. I dødsboet efter enkemadam Gradman f. van Deurs, mor til skibsklarererne Gerhard og Carl Fredr. Gradman, var der 1900 lod forarbejdet sølv; 3–400 lod var ikke ualmindeligt i en nogenlunde velstaaende familie. Men jordejendommene repræsenterede naturligvis større værdier. Da J. J. Claessens enke 1816 maatte opgive sit bo, ejede hun, foruden de store ejen-

* Da den engelske vicekonsul Will. Chapman paa grund af bortrejse solgte sit meget smagfulde indbo, solgtes ogsaa hans vine, bl. a. 800 flskr. meget fin portvin, 500 flskr. anden portvin, 400 flskr. fineste madeira, hver flaske forsynet med Chapmans segl. Ved auktionen i 1856 efter A. C. v. Mehrens fallit solgtes meget fin portvin og madeira, der hade ligget i kælderen siden 1814.

domme i Helsingør, gaardene »Qvistgaard«, »Rolighed« og »Strikkergaarden«. David Brown, der hade været guvernør i Trankebar og 1789 blev stempelforvalter ved Øresunds Toldkammer, købte 1796 »Gurrehus«. Ved hans død 1804 gik det over til John Good, men 1828 købtes det tilbage af Edward Brown, der hade tjent en stor formue i Ostindien, og nu førte hus derude i omgang med de engelske familier i Helsingør. Hans datter Melior blev gift med George Fenwick, en søn af general-konsul Charles Fenwick, der ejede »Fairyhill«, mens de unge bode paa »Claythorp«, som Brown udstyrede til dem. I 30rne mistede Brown det meste af sin formue, der var anbragt hos et indisk handelshus, og i 1837 solgte han saa »Gurrehus« til den engelske konsul Macgregor og drog med sin familie og svigersønnen George Fenwick til Ny Sydwaales. En halv snes aar efter vendte Fenwick som enkemand tilbage til Helsingør, giftede sig med konsul Arlauds datter Mathilde og købte 1852 »Montebello« af baron Bretton, surnumerær kammerer ved toldkammeret, der tidligere hade ejet Kronborg Ladegaard. »Hr. Fenwick af Montebello«, som han kaldte sig, var parthaver i den fenwickske forretning og bode om vinteren i nr. 95 paa Strandgade, Chr. Borries ejendom, ved siden af det claessenske palæ, som Fenwicks hade købt af købmand Schierbecks enke, og hvor forretningen nu var flyttet hen. George Fenwick førte stort hus baade i byen og om somren paa »Montebello«, men da sundtolden var forbi og forretningerne tog af, besluttede han at bryde op paany og gaa tilbage til Australien. I oktober 1862 solgte han sit indbo ligesom i 1837, da han forlod »Claythorp« og »Gurrehus«, og som der dengang hade været pragtsager imellem som et bordservice af bedste engelske plet med sølvkanter og solide sølvvaabenplader, saaledes var der ogsaa nu udmærkede ting, fine engelske spisestel af blaa fajance, engelske glasvarer, 35 slebne karafler, fine port- og sherryvine i 30-aars aftapninger, wienervogn, jagtvogn, gig og kaner m. m. Vidnesbyrd om en i Helsingør enestaaende flot og kostbar levemaade. Slet saa flot gik det ikke til paa »Ørsholt«, som Michael Liebman købte af den svenske generalkonsul Gløerfelt, og som hans enke bebode under smaa forhold til sin død, eller paa »Fredsholm«, som N. P. Kirck opførte paa 18 tdr. land af overdrevsjorden, som han 1843

købte for 3240 rdl. af kommunen. Kirck solgte »Fredsholm« i foråret 1856; hans landbrug hade vistnok kostet ham en del penge, omend ikke saa mange, som »Borsholmgaard« kostede hans svoger, Wachtelbrenner, der i løbet af et par aar satte sin nøjsommelig sammensparede formue til paa gaarden. Af beskedn art var ogsaa landsteder som konsul Larlhams sommerhus i Emdrup, A. C. Møllers »Nøjsomhed«; konsul Prytz' »Prøvesten«; J. P. Lundwalls »Belvedere« ved Kongevejen og Thalbitzers »Birkehøj« ved siden af kammerer Bugges »Taarnhøj« paa skrænten nord for Marienlyst.

Følgen af sommerlivet paa landet var naturligtvis, at man saa vidt muligt indskrænkede husførelsen inde i byen. De gamle skipperhus, der hade været forbundet med skibsklarerforretningerne, forsvandt efterhaanden, og længe før sundtoldens ophør var der ingen af dem tilbage. Disse herberger var gerne indrettede i de øvre stokværk af skibsklarerergaardene – i den tidligere Kircks gaard, Strandgade nr. 85 (gl. nr. 14), hvor der alt i begyndelsen af det 18. aarh. var et hollandsk skipperhus »Amsterdam«, som ejedes af »den søerfarne mand« skipper Roluf Rolufsen, der blev begravet i Olai Kirkes kælder, kan man endnu i sidelængen se kamrene paa begge sider af en midtgang, og i nr. 91 er de ligeledes bevarede oppe i forbygningens øverste etage. Her logerede skipperne, naar de under opholdet paa redden ønskede at være i land, selvfølgelig mod betaling som i et andet gæstgiveri. Endnu saa sent som i 1840 hade min farbror, skibsklarer Ove E. Galschiøt, skipperhus i sin ejendom, den gamle, endnu velbevarede gaard, Strandgade nr. 91. Da logerede der iflg. en avisberetning en skibbruden svensk skipper, som var optaget i søen af en engelsk kaptajn, der hade taget mod en dusør af den svenske konsul i Helsingør, mens Galschiøt ikke ville ha noget for at ha underholdt den skibbrudne, til han kunne rejse hjem.

Disse logerings- og beværtningsforhold var blevet ordnet ved kgl. resol. af 2. okt. 1823. Den 27. novbr. s. a. mødte for magistraten købmændene O. E. Galschiøt, I. C. Dreyer og N. Kragh og fik, efter deres derom skriftlig indgivne begæring og i henhold til den af dem forhen aflagte borgered, borgereskab til at holde skipperhus i Helsingør, hvorved de »erholder Rettig-

hed til at ta imod Skippere, beværte dem med Spise og Drikke til alle Tider af Dagen samt logere dem«. Samtidig fik værthusholder Ole Mathison (Mathiesen) bevilling til at beværte og logere matroser, »dog betydedes det ham, at han derved ingen Rettighed vinder til at tage imod Skippere og beværte dem med Spise«; og det samme forbehold gjaldt ved de Bevillinger, som Joh. Jensen, Fabricius, Joh. Coulhard, Nyeberg og Lundgren kort efter fik: de maatte ikke modtage eller skænke for andre end »simple fremmede Søfolk«.

For de mange, der i 20rne og 30rne begyndte selvstændig forretning, spillede skipperhusholdet en ikke ringe rolle; det gav god fortjeneste, og det var det første skridt til at komme i et selvstændigt forhold til skipperne og gennem dem til rederne. Da I. P. Lundwall, der var kontorist hos A. van Deurs & komp., nedsatte sig, lovede firmaets ihændehavere, Borries og Jutting, ham at sende deres norske skippere til hans skipperhus, og det samme tilsagn fik N. P. Kirck, da han 1823 forlod deres kontor for at begynde egen forretning. Han var da kun 20 aar gammel og kunne ikke faa borgerskab, og han arrangerede sig derfor med ovennævnte købmand I. C. Dreyer, til hvem han pro forma lejede butiken i Strandgade nr. 14, som han hade købt for der at etablere sig, og drev saa forretning og skipperhus paa Dreyers borgerskab. Dreyer hade sin egen forretning, fornemmelig vinhandel, i den til nr. 14 svarende gaard paa Stengade. I den mellem dem oprettede kontrakt hedder det bl. a.: »I Henseende til de mulige Spise- og Drikkevarer, som Skipperne forlanger i Skipperstuen, da overtager Kirck at levere samme imod derfor paa mine (Dreyers) Vegne at erholde en billig Betaling af Skipperne, hvilken Betaling til hans Husholdningens Hjælp ham alene uden Afkortning tilhører. De Vine og Brændevine, som Kirck bruger til denne her nævnte Beværting, leveres af mig Dreyer til Indkøbspris, og i en derover holdende Contra Bog debiteres Kirck derfor«.

De velstaaende kaptajner blev der saaledes sørget godt nok for, naar de var i land. Matroserne maatte sørge for sig selv. De klarede den saalænge de hade noget tilbage af hyren. Der var flere kendte, og egentlig ikke berygtede kipper og logier i nærheden af havnen med opvarningspiger, mad og drikkevarer til

forholdsvis billige priser – værterne var jo til en vis grad under klarerernes kontrol, og politimester Crone var en forstaaende myndighed, der ikke gjorde noget større nummer ud af smaa-ting. Som oftest skaffede disse værter som »Seelenverkopere« ledige søfolk ny hyre; især naar de mærkede, at det begyndte at skorte paa kontanter; saa leverede de varen, det vil sige matrosen, direkte til kaptajnen mod at faa et muligt tilgodehavende betalt med tillæg for ulejligheden, og varen var da tit i en noget bedærvet tilstand, det vil sige stærkt beskænket, for at han ikke skulle gøre for meget vrøvl ved afleveringen. Naar en farende sømand hverken kunne faa hyre eller hade flere penge, tog politiet sig af ham. Han kunne melde sig selv, eller hans konsul anmeldte ham. Han blev saa indsat i arresten ved raadhuset, fik sit underhold der, kunne arbejde med at plukke værk og krølhaar el. lign., vistnok ogsaa fortjene lidt derved, naar han var flittig, og han gik ud som en fri mand, naar hyre tilbød sig. Eksempelvis kan nævnes, at der i 1850 sad 15 fremmede matroser efter vedkommende konsuls begæring i 79 dage og 26 mand efter egen begæring i 434 dage – de hade aabenbart ikke saa travlt med at komme ud igen – deraf 5 udlændinge og resten mest fra København. Af afmønstrede, hyresøgende folk kunne der i aarets løb være 1000–1400; de fleste klarede sig altsaa uden at faa logi i Hôtel de ville.

Ogsaa skipperstuerne med frokostbordet gik i aarenes løb mere og mere af brug. Man nøjedes med velkomstglasset og en cigar, og skulle der gøres et større nummer ud af det, gik chefen selv eller sendte sin næstkommanderende med skipperen hen til Hotel d'Øresund og dejeunerede eller dinede med ham der. Naa, skipperne var jo heller ikke altid saa behagelige at faa inden for sine private døre. En og anden af dem kunne være af den slags, om hvem det i et brev fra 1858 hedder: »Til Søndagsfornøjelse kom Kapt. Thygesen i Land i Formiddags lige saa fuld, som han gik ombord forleden Dag, og han gik i Eftermiddag ombord lige saa fuld, som han kom i Land«.

I de engelske skibsklarerhuse som i de større konsulatshuse gav man sig ikke meget af med at vise skipperne gæstfrihed; det maatte da ogsaa være en sjælden skipperfremtoning, der skulle kunne passe ind i et fenwickssk eller van allersk familie-

ensemble. Men cheferne saa gerne, at deres gifte kontorister tog sig lidt af de hjemløse, hvis deres ophold trak ud, som under havaritilfælde. Det var navnlig de hollandske skippere, det kunne knibe for; de hade tit kone og børn med i deres bredbovede kuffer med de rummelige kahytter, og det var ikke saadan at faa familien anbragt, mens skibet var under reparation. De lejedes da ind et eller andet sted, hvor de ingenting hade at tage sig til og let følte sig hjemløse og forladte. Saa gjorde man en god gerning, naar man tog sig lidt af dem. Jeg mindes fra mit barn-domshjem saadanne hollandske skipperkoner i deres ejendommelige dragter med det mærkelige hovedsæt af guldblikplader og tyllrosetter, venlig smilende med kaffekoppen i haanden, men stumme, for de kunne kun hollandsk og ikke en kat forstod dem, naar de prøvede paa at sige noget. Men saa gik det med gebærder og fingersprog og venlige smil og klap, og der kom alligevel en slags underholdning ud deraf, som de var meget taknemlige for. Og naar deres skib var klart til afsejling, blev vi altid, hele familien, budt ombord til kaffekalas med fine beskøjter og harsk smør samt for de voksnes vedkommende genever ovenpaa, og man skiltes med mange venlige ord og ønsker, som man gensidig ikke forstod et muk af.

Blandt skibsklarererhusene og skibsklarererhjemmene var det de engelske, der længst bevarede præg af noget fremmed, selv om indehaverne i flere generationer hade haft hjemsted i Helsingør. Familierne talte gerne engelsk indbyrdes baade i hjemmene og naar de mødtes ude. De hade engelsk nurse eller andet engelsk tyende, hjemmene var udstyrede fortrinsvis med engelske møbler og engelsk husgeraad, og deres daglige liv var paa sin engelsk med lunch og dinner. Det skyldtes vel mest deres stærke nationale selvfølelse, men ogsaa deres mængde. De var saa ganske i overtal i sammenligning med de andre klarerere af fremmed nationalitet; de kunne næsten tage det op i antal med selve de indfødte, og de hade de fleste og største forretninger. Af ca. 19,000 klarerende skibe i 1849 var 6,885 engelske mod 2,877 norske, 2,191 svenske, 1,960 hollandske, 1,361 preussiske og 1,200 russiske, og saadan var forholdet næsten hvert aar. Med deres udsendte generalkonsul i spidsen, der efter Nick. Fenwicks død i 1799 ikke gav sig af med klareringsforretninger,

men kun med konsulatssager og altsaa ikke var konkurrent med de andre, dannede de som en lille stat i staten med egne vaner og vedtægter. De dannede endog i et par overgange en særskilt reformert engelsk menighed, idet de første gang i 1792 fik kgl. konfirmation som saadan med ret til at holde egen præst og øvrige kirkelige betjening, dog med forpligtelse til ogsaa at »ofre« til den danske præst og de danske kirkebetjente ved kirkelige handlinger og højtider. Det varede imidlertid kun fire-fem aar, saa blev de ledende mænd, Howden, Brown og Belfour, der ejede kirken, den nuværende foreningsbygning i Søstræde, uenige med præsten om lønspørgsmaal, og det endte da med, at præsten blev sagt op og kirken solgt. En englænder, mr. John Good, købte den og anvendte den til forskelligt, bl. a. som auktionslokale, indtil generalkonsul Macgregor 1836 gjorde et nyt forsøg paa at faa en engelsk menighed samlet, og omkostningerne derved dækket gennem frivillige tilskud. Hvert aar henad jul indbød han sine landsmænd til at mødes »at the vestry room of the British Chapel« for at faa beretning om det forløbne aar og vedtage plan for det kommende, det vil sige tegne sig for bidrag; men allerede i november 1839 indbødes de til at møde i konsulatet, og da blev baade menighed og kirke atter opgivet.

To aar efter var der første gang offentlig dans i »Engelsk Kirke«. Og som dansebod førte den saa i mange aar en lystig omend ikke pletfri tilværelse, indtil socialdemokraterne erhvervede den og omdannede den til deres foreningslokale. Men i min barndom og langt frem i tiden var det det værste, man kunne sige om en tjenestepige, at hun »gik i Engelsk Kirke«. For resten skiftede den senere navn og kaldtes »Babylon«, og det navn hade en ganske kuriøs oprindelse. Der var i 50'erne og 60'erne en lystig fætter i Helsingør, der hed barber Lund. Han var »kirurgisk« barber af profession og kaldte sig »chirurg«, men han var musiker af begavelse, og det blev efterhaanden violinen og ikke barberkniven, der gjorde ham til en populær mand i byen; og saa hans ukuelige gode humør. At faa ham til at spille ved et børnebal i stedet for lille Lassen eller murersvend Theilgaard, der mødte i kort blaa klædestrøje og med vandkæmmet haar, var et ekstra tillæg til fornøjelsen og som oftest ogsaa til tiden, for han var aldrig bange for at gi en time i tilgift, naar der bare

var humør i huset. Efterhaanden dannede han orkester, arrangerede koncerter, men spillede ogsaa ved assembleerne i klubben og paa skydebanen – han var selv medlem af skydeselskabet, – og saa endte det med, at han som forretning lejede »Engelsk Kirke« og ordnede dansefornøjelserne der; selv ledede han orkestret og satte humør i de dansende ved sine kvikke tilraab og paafund. Det højnede just ikke hans sociale anseelse, men det fyldte i hans pung, og hans anstalt blev saa populær hos det paagældende publikum, at det snart ikke mere hed »at gaa i Engelsk Kirke«, men »at gaa til Barberen« eller til »Barber Lund«, der efterhaanden omdannedes til »Babelone«. Da saa Lund omsider nedla violin og bue og forsvandt fra estraden, gik han hurtig i glemsel hos den hurtig skiftende ungdom, og da ingen mere vidste, hvad »Babelone« ville sige, og der dog skulle være mening i det, gjordes det til »Babylon«, hvilket jo i og for sig var en ganske passende benævnelse for en saadan anstalt. Og saaledes var Engelsk Kirke blevet til Babylon.*

Selvfølgelig var der overgangsformer, hvor det engelske særpræg i familierne var mere eller mindre forsvundet. Naar en engelsk skibsklarerersøn giftede sig med en dansk pige, blev det let hende, der i de danske omgivelser fik overtaget indendørs og satte sit præg paa hus og hjem, og det blev det altid, naar en dansk mand tog en engelsk hustru, selv om hjemmet gennem udstyret fik et noget engelsk udseende. De gamle engelske huse bevarede derimod præget ret uforandret til det sidste, selv om de hade bestaaet her i flere generationer, og de ny, der kom til, navnlig de skiftende indfødte konsuler, bidrog deres til at vedligeholde traditionen. Nu er der ikke meget tilbage af alt dette. Endnu kan man omkring i helsingørske familier, der ikke har ladet sig forlokke af opkøberes fristende tilbud, finde gamle engelske møbler, fine pletsager, mezzotintoblade og farvede kobberstik med engelske motiver, stykker af engelske spisestel. Wedgewood vaser og andre lignende sjældne sager, der stammer fra auktioner efter opløste engelske hjem. Af hjemmene er der derimod ikke flere tilbage. De er alle forsvundne, lige til nav-

* En engelsk menighed og kirke søgtes atter oprettet 1854 af proprietær Bertelsen, der havde købt Borupgaard (for 90,000 rdl.) af Resch; men det blev ved forsøget, det vil sige, det blev ikke til noget.

nene, paa et enkelt nær. Og hvilken mængde engelske navne var der ikke endnu i 50rne: Belfour, Ellah, Rainals, Mullens, Duncan, Knox, Howden, Deacon, Norrie, Fenwick, Carey, Larlham, Good, Brown, Macgregor, Kuper, Taylor. Af dem alle er kun Wright tilbage. Indehaveren er derved selvskreven til at være engelsk konsul, hvad han ogsaa er.

Det engelske særpræg kendetegnede ikke blot de levende mennesker, men fulgte dem ogsaa i graven. Paa Helsingørs kirkegaard var der endnu længe efter 1850 mange gravsteder, der saa helt anderledes ud end de andre grave rundt om. Paa de fleste stod store, brede, flade, foroven smukt afrundede stene af en fin engelsk sandsten, og paa disse var indskriften indhugget i den skønneste engelske antikva, saa skarpt og saa dybt, som var det gjort i gaar og ikke for mange aar siden. Undertiden var stenen lagt ned over graven med en svag rejsning ved hovedenden; undertiden var den laag over en stensarkofag, der stod oven paa graven; men altid var disse gravminder prægede af en ædel simpelhed, der hævede dem højt over de smagløse dusinstenhuggerværker, der vanligvis pryder danske gravsteder. Der er endnu nogle enkelte bevarede, og det var ønskeligt, om de fremdeles kunne blive det, om kirkegaardsinspektionen ville tage sig af dem, naar gravstederne hjemfalder, og ikke, som en tidligere kirkeværge, sælge dem, fordi det ikke var værd at gemme paa disse »Vidnesbyrd om et Fremmedaag over Byens Liv tilmed af en Nation, der hade ranet vor Flaade og bombarderet vor Hovedstad«.

Den, der ser lidt mere forstaaende paa fortiden og paa minder fra den, standser gerne ved disse mindesmærker paa kirkegaarden og læser navnene og indskrifterne: *In Memory of John Mullens Esq. of Hampshire, in England, Merchant at this place, who departed this Life on the 13. March 1820 in the 64th Year of his Age. Reader, if thou hast a tear to spare, stop and shed it here, for here rests the noblest work of God, an honest man. – eller: Sacred to the memory of Mary Ann Good, the beloved and much esteemed wife of Gordon Norrie, Elsinore og lign.*

Mens mange af de engelske huse bevarede deres særpræg, var der kun ringe forskel paa de andre, hvadenten de var tyske, svenske, hollandske eller danske. Selv om en udenlands født og

indvandret chef som f. eks. Chr. Borries til sin død beholdt sin pommerinke-accent, gik den ikke i arv til sønnerne; de talte bravt dansk, som de hollandske konsuler Peter og Hendrik van Aller gjorde det trods deres hollandske navn og afstamning eller de arlandske sønner trods deres franske; de var danske og følte sig som danske. De udsendte konsuler, og der var saadanne ikke blot fra England og De forenede Stater, men ogsaa fra Rusland, Frankrig, Sverige-Norge, en tid ogsaa for Begge Sicilier, lærte naturligvis aldrig dansk – de var her tit kun i faa aar – og bevarede deres udenlandske snit baade i sprog og levesæt. Dette kunne undertiden smitte af paa deres indfødte kolleger, hvem konsul-titlen ligesom løftede op i en lidt højere sfære – deres koner var fruer – saa at de ogsaa fik som lidt udenlandsk over sig, især naar de optraadte i uniform, der gerne var noget ekstraordinært i retning af guldbroderi, trekantet hat og kaarde. Et mønster i saa henseende var den spanske konsul »Don Belman«, som han gerne kaldtes. Som ung hade han været paa de lange rejser bl. a. nogle aar i Brasilien, hvorom han 1833 udgav en bog. Dengang bode han i København, hed Heinrich Ludwig B., kaldte sig »interpres publius regius« og tilbød rejsende fra ind- og udland hjælp og vejledning mod billigt honorar. 1837 blev han spansk vicekonsul i Helsingør, og sin betydning som saadan søgte han straks at godtgøre sin helsingørske samtidig ved paa fransk at meddele gennem avisen, at han som følge af den spanske gesandts fraværelse maatte opholde sig otte dage i København. Han hjalp paa sin gage som konsul og de smaa konsulats-gebyrer ved at handle med vin. Det hed sig, at han fik gagen in natura i form af vin, naar det skortede den spanske regering paa kontanter, og det gjorde det nok altid. Vist er det, at han jævnlig holdt auktion over sit »vinlager«, hvor der var gode gamle mærker, og »Belmans Sherry« blev efterhaanden selv et fint mærke. Han hed nu Enrique Luis B. og undertegnede sig Consulado general de Espana en Dinamarca, og paa konsulatets sundpas figurerede han i pragtfuld kancelli-skrift med snirkler og sving som comendador og caballero af mange spanske, portugisiske og parmanske ordener; for i aarenes løb var han ogsaa blevet konsul for Portugal og storhertugdømmet Parma; men mest imponerende var han dog, naar han ved højtidelige lej-

ligheder som kongebesøg o. lign. optraadte i galla med alle sine ordener og en air som en grande af Spanien. Han døde 1866.

Det fremmede tilsnit, navnlig det engelske, kunne ogsaa træffes hos en og anden indfødt almindelig klarerer eller hans kontorfolk lige til brokaperen; høj hat af engelsk façon, lige puld med smal, flad skygge, lidt paa snur, snip af et kulørt silkelommelometørklæde ud af baglommen og et well! eller well sir! som indledning til svaret kunne virke velgørende landsmandsagtig paa en blød skippersjæl, og hvorfor saa ikke anvende disse uskyldige midler ogsaa ellers, selv om man var af god jydsk afstamning og aldrig hade set klipperne ved Dover. De vaskeægte englændere smilede overbærende ad disse landsmænd og kaldte dem i omtale lord Hansen og lord Mortensen.

III.

Skibsklarerergaardenes indretning og udstyrelse. Claessens gaard. van Deurs' gaard. Wrights gaard. De store slægters og forretningers gyldentid og tilbagegang omkring aarhundredskiftet.

Til en veludstyret skibsklarerergaard hørte en grønthandlerse, der hade sit udsalg i gaardens kælder eller port. Grønthandlerskerne dannede en stand for sig selv, og de forsvandt sammen med skibsklarererne, brokaperne, færgemændene, toldkammerherrerne, og hvad der ellers hørte sundtoldstiden til. Som deres bedste repræsentant stod madam Ramm, der residerede i købmand Chr. Svendsens kælder paa hjørnet af Brostræde og Strandgade, det nuværende apotek. Jeg mindes hendes sirlige lille person – var i 1850 vel midt i fyrrerne – med kappens hvide pibestrimmel omkring det smukke ansigt med de fine træk, prægede af megen elskværdighed, men ogsaa af megen bestemthed, med tørklædet krysknyttet over brystet og med det store pyntelige bomuldsforklæde. Hun opholdt sig dagen igennem paa fortovet ved nedgangen til kælderen, hvor hun gerne sad paa en tremmestol til at klappe sammen, og hun hade et nik eller et venligt ord til alle byens folk, der passerede, for de kendte og respekterede hende alle. Hun indgød ogsaa uvilkaarlig den plumpeste matros respekt, og selv en kaptajn Thygesen stivede rusen af, naar han kom i hendes nærhed. Hun hade sin faamælte, sømandsagtig udseende ægtemage i en tyk pjækkert og med et rødt, vejrbitd ansigt til næstkommanderende, og hun hade flinke børn, hvoraf den ældste blev den bekendte oberstløjtnant Ramm, i mange aar direktør for Frederiksberg sporvejsselskab. Hun holdt kokkepige hjemme i sit kahytsirlige lille hus længere henne i Strandgade, hvor der foruden til familien ogsaa var plads til et par skippere à 3 mrk. om dagen med te om morgenen. Det var godt, men dyrt; for et skipperværelse

kunne ellers faas for 1 rdl. om ugen med varme; men ikke hos md. Ramm og rimeligvis heller ikke hos hendes kollega, den gemytlige jomfru Jane Flyger – hun hed egentlig Christiane Petersen – der sad lidt længere henne i gaden ved Kircks port og kælder, som hendes mor i 1829 hade haft sammen med md. Ramm, og som hun hade overtaget efter hende. Hun var saa tyk, at hun kun med besvær kunne komme ned gennem en kælderhals; derfor sad hun ved porten og var aldeles ikke til at overse; og heller ikke til at overhøre, naar hun kom med et af sine muntre tilraab. De to var spidserne i den hæderlige helsingørske grønthandlerske-stand, hvoraf der iøvrigt var medlemmer omkring i gadens andre kældere og porte, md. Mainertsen, md. Mikkelsen, og hvad de ellers hed. De stod sig gennemgaaende godt og hade paa de store dage, naar der kom hundreder af skippere i land, en omsætning, der i dalere var nogle gange antallet af skippere. Paa saadanne dage kørtes det ene læs efter det andet af alle slags urter fra gartnerhaverne i byens udkanter ind til kældrene ved havnen, og det solgtes altsammen. Det var travle dage for Däncker ved Strandvejen, Daniel Schmidt og Schwanck ved Kongevejen, Sørensen i Gammelkloster og Lars Nielsen i Reberbanehaven, og lange bede af porrer og gulerødder, løg og sellerier kunne raseres i løbet af nogle timer. Det var urtegartnernes tid i Helsingør; blomstergartneri med driverier hade man ikke meget af; kun »slotsforvalter« ☺: gartner Schebel i Marienlyst hade et drivhus og et vinhus fra slotshavens velmagtsdage, der nu længst var forbi; men han forsmæede sikkert ikke, trods sin smukke titel, at være leverandør til grøntkælderne; selve toldkammerdirektøren, kammerherre Krogh, der i 30rne bode paa Marienlyst og drev land- og havebrug ved sit havehus, det nuværende Birkehøj, solgte kartofler og andre markprodukter til md. Ramm og hendes kolleger; de hørte jo ligesom med til hans anden domæne, toldkamret, og de hade næppe noget imod at være hans kunder.

I den østlige ende af Strandgade laa som sagt skibsklærere gaa røden side om side; de fleste af dem bevarede endnu længe efter, at sundtolden var ophørt, deres gamle navne som »Fenwicks Gaard«, »Norries Gaard«, »Kircks Gaard«, selv om al forretning i dem længst var ophørt og de, der hade givet dem

navn, døde og borte. Kun én af dem, »Kierboes Gaard«, er endnu i 1921 i den kierboeske families eje, og det fortjener anerkendelse, at man har sat en ære i at bevare den saa uforandret som muligt. Gaarden, der stammer fra det 16.-17. aarhundrede, ejedes i 1820rne-40rne af min farbror Ove Elling Galschiøt, skibsklarerer, købmand, vinhandler, brygger og skipperhusholder. Den gik dengang helt igennem fra Strandgade til Stengade, med forhuse til begge gader og med bryggeri i den øverste del nærmest Stengade. I det 6-fags forhus til Strandgade var der butik, skipperstue og kontor i stuen, beboelse for familien paa 1ste sal. Ved en aaben svalegang til gaarden stod forhuset i forbindelse med sidelængen; 2den sal i forhuset var optaget af »skipperhuset«, værelserne, hvor skipperne bode, naar de opholdt sig i land.

Min mor, der som ung forestod husholdningen hos min farbror, var helst fri for hele dette Wirthschaft, der paa travle dage kunne blive nok saa besværligt. Efter Kierboes overtagelse af forretningen i 1843 opgaves skipperhuset, og efterhaanden ogsaa beværtningen i skipperstuen; men i min onkels tid stod bordet tit dækket i skipperstuen dagen igennem, og skipperne kom og gik. Som oftest brugte ogsaa familien den som spisestue; da man hade de ugifte folk i kontor og butik paa kost, var der alligevel ikke tale om engere familieliv under maaltiderne. Ude i butiken kunne det til tider gaa livligt til, naar matroserne trængtes ved disken og krævede ind; heldigvis kunne bodsveden holde sig dem fra livet, for i hele disken bredde var der smaarudede skydevinduer, som kunne trækkes op og ganske lukke for disken og rummet bagved. Her var udvalg af de mest gængse varer, som en farende sømand har brug for: olietøj, islandske trøjer og andre uldne varer, laadne helsingørshuer, rulleskraa og bladskraa, tobak og hollandske kridtpiber; paa disken et anker med brændevin eller genever, med tilhørende pæglemaal, snapseglas og spildeskaal, i skufferne under disken og paa hylderne alskens urtekram, malervarer, sejdug og søkort, under loftet trossegods, tjærekoste, lodliner, lanterner og andre nautiske redskaber, og hele rummet opfyldt af den vidunderlig blandede duft af tjære, transtøvler, olietøj, tobak og genever, der pirrer en brav sømandsnæse velbehageligt.

I skipperstuen var der paa langvæggen ved siden af en barokskænk med glaseret en hestehaarsbetrasket bænk eller sofa med et bord foran, ved hvilket der blev spist, paa pillen mellem vinduerne spejl og under det et bord med et par messing-lyseplader med lys, tobak, kridtpiber, fyrstaal, svamp og svovlpinde, ved den anden langvæg ud til butikken en staapult og stole med hestehaarsbetræk, messingspyttebakker ved siden af den store norske jernkakkelovn og omkring paa væggene skilderier, forstillende skibe for fulde sejl og med vajende flag under gaffelen, barker og brigger og skonnerter, med skibets navn i skønskrift og snirkler underneden. Den slags skilderier udgjorde en særlig »kunstgenre«. De var som oftest udførte i vandfarve eller gouache, undertiden ogsaa i olie. Der var »kunstnere«, som drev dette marinemaleri som specialitet. Naar skibet kom i havn, især efter lange rejser, var kaptajnen let tilgængelig for tilbud om et billede af den elskede skude, og med den rutine og det kendskab til rejsning, takkelage og sejl, som maleren havde, kunne han, naar han blot mærkede sig enkelte ejendommeligheder ved skrog og rejsning, hurtigt lave et billede, der havde nogen lighed med det paagældende skib. Det fremstilledes næsten altid for bugnende fulde sejl i let skummende bølger, med Kronborg eller noget, der skulle forestille skibets hjemsted, i baggrunden, og naar navnet stod under, var der ingen, der tvivlede om ligheden. Man kan træffe billeder af denne slags, der er rædselsfulde, især olie-billederne, men ogsaa enkelte, der er gjort med forbløffende rutine, saa de bringer en til at tænke paa Eckersberg, som ogsaa med interesse skal ha set paa disse billeder og rimeligvis ogsaa har lært noget af en eller anden af deres mestre som den forhenværende skibsfører Jakob Petersen, hvem Eckersberg skal ha kendt personlig.

Bag skipperstuen og butikken laa det ikke meget store kontor med vinduer ud til gaarden, sparsomt lys og tarveligt udstyr, en dobbeltpult med højbenede kontorstole og plads til fire kontorer foran pillen mellem de to vinduer; et skrivebord med armstol for chefen ved det tredje vindue, et par reoler, en hestehaarssofa med bord foran og nogle stole. I svaalegangen udenfor gik trappen op til første sal, hvor familiens soveværelse var i forhuset til gaarden, mens husets fineste rum »sosalen« indtog

det meste af façaden til gaden. Her var smukke mahognimøbler, store spejle paa vinduespillerne og pragtstykket, en empire-lysekrone med prismer, forgyldt stel og lampetter. Væggene var halvpanelerede med lyst oliemalede lærredstapeter og nogle stik af napoleonske slagscener samt et oliemaleri, vundet i kunstforeningen, som vægpryd. Fra »søsalen« havde man en vid udsigt over havnen og reden lige fra Kronborg til langt forbi Hveen, og fyldt af formiddagssol var det et festligt rum. Men det benyttedes ikke til hverdag. Saa stod møblerne tildækkede, lysekronen havde flors-omhæng, og rullegardiner lukkede solen ude. Kun ved højtidelige lejligheder, og naar slægt og venner nu og da samledes om søndagen, opholdt man sig her og i det tilstødende kabinet. Ellers var familiens daglige opholdssted en stor stue i stueetagen til gaarden, hvor der ganske vist aldrig kom en solstraale ind, men som ellers var smukt møbleret ligeledes med svære mahogni-møbler, et chatol med opsats og buet klap, en skabssofa og lænestole, alt indlagt med citrontræs ornamenter. En stor hvid fajanceovn med messingdøre og forsats gjorde værelset lunt og hyggeligt i de mørkelange vinterdage. Ogsaa denne stue prydedes af en smuk stor lysekrone, der dog aldrig var tændt til hverdag. Saa havde man kun en astrallampe eller lys i de pletterede armstager. Ovre i kontoret maatte de nøjes med talglys i messing-lyseplader med en eller to lysepiber og en lysesaks paa pladen, og for butikken var et par spiddelys i jernstager eller en tranlampe tilstrækkelig; der var jo ikke megen søgning efter mørkets frembrud.

Omtrent saadan saa de almindelige, ikke engelske, skibsklarerers huse ud. Ved siden af min farbrors gaard laa den liebman-ske, Strandgade nr. 89, der nu er helt ombygget, men dengang ogsaa strakte sig i al sin smalhed fra Strandgade op til Stengade, hvor forhuset var den nu saa smukt restaurerede renaissance-bygning, som telefonselskabet ejer. Den var indrettet næsten ganske paa samme maade med kontor i stuen ved siden af porten – her var dog ingen butik; huset var ogsaa en del smallere – med »søsalen« paa første sal og med familiens egenlige opholdsværelse i stuen til gaarden, der her kaldtes »skipperstuen«, men i virkeligheden var dagligstuen og den daglige spisestue. Og hvad møblerne angaar, kunne de omtrent flyttes fra den ene

til den anden lejlighed, uden at der mærkedes nogen forandring, endog lysekronerne lignede hinanden. Kun hang der i den Liebman-søsal et stort oliemaleri paa endevæggen over sofaen, et portræt af husets grundlægger, Michael Liebman, som en professor Schuler havde malet, og det var der ikke magen til i min onkels søsal.*

Løvrigt var oliemalede portrætter ingen sjældenhed; tværtimod. Der fandtes ikke mange bedrestillede helsingørske familier, hvor ikke, i hvert fald herren i huset og hans ægtefælle, var portrætterede og fra væggen stirrede ned paa sig selv og det blomstrende afkom, der undtagelsesvis ogsaa kunne være afskildret. Disse billeder findes endnu hyppig omkring paa væggene hos deres efterkommere. De skyldtes omrejsende portrætmalere, der bekendtgjorde deres ankomst til byen i avisen og varigheden af deres ophold her. I 1837 bode saaledes portrætmaler Brackhoff nogle dage i Hotel d'Øresund og tilbød at portrættere folk og deres børn. Den, der kom hyppigst og blev mest benyttet, var Joh. Fredr. Møller, en bror til skibsklarerer og købmand A. C. Møller, gennem hvem han med lethed kom i forbindelse med byens familier. Han har malet hundreder af portrætter og hade næsten hvert aar prøver af dem paa Charlottenborgudstillingerne lige fra 1828 til 1859. »Jydske Møllers« portrætter er rutineret gjort, og lignet har de vist ogsaa, i hvert

* Ganske oplysende med hensyn til udstyrelsen af et velhavende skibsklarerhjem i midten af forrige aarhundrede er en indbo-fortegnelse, optaget til brandforsikringsberegning, den findes i to udgaver, fra 1846 og fra 1858. Skønt forretningen i de aar var gaaet udmærket fremad og vedblev at trives ogsaa i de følgende, er indboet næsten ganske det samme. Der fandtes i »salens«, husets fineste stue, som væsenlig kun brugtes søn- og festdage: 7 mahogni-lænestole, 7 taburetter og 2 kurvestole, et mahogni-divanbord, 2 smaa borde, et fortepiano, spejl med konsol, en lysekrone og 2 lampetter, 2 fag gardiner med forgyldte stænger, 9 skilderier, 5 skamler og vindues-armpuder, brændekasse og stativ med ildtøj. – I spisesalen, der kaldtes »sal«, fordi det var en ualmindelig stor stue i hele sidelængens bredde med vinduer til begge sider, fandtes et spisebord, 12 rørstole, en mahogni-skænk (50 rd.), 2 sofaer (60 rd.), et skrivebord, en gyngestol, spejl med konsol, en lysekrone, 11 skilderier, et gulvtæppe (50 rd.), 4 fag gardiner med forgyldte stænger og en brændekasse. – Rigest møbleret var »mellemstuens«, familiens opholdsværelse, hvor der var et fuldt mahogni-spisebord (30 rd.), en mahogni-sofa, en chiffonière (30 rd.), 2 kommoder, et spillebord, et sybord, en gyngestol, 5 stole, et spejl, 4 skilderier, skamler, gulvtæppe og gardiner. De forskellige soveværelser syntes ganske tarvelig møblerede, pragtstykket var et par dobbeltsenge med omhæng (100 rd.), og det samme gælder herrers kontor og husfolkernes kamre. Derimod var huset velforsynet med linned, dækketøj og sølvtøj: 36 gafler, 87 skeer, 27 dessertskeer, 5 potageskeer, kaffekande, tepotte m. m., alt af sølv – flere stykker var gevinster fra papegøjeskydningerne i H. K. P. S. S. ø: Helsingørs kgl. privilegerede skydeselskab – 60 par lagener, 110 haandklæder, 44 duge (20 fine), 135 servietter. Sammen med de tre spisestel, et københavnsk og to engelske, vidner det om en gæstfrihed, hvorfor huset ogsaa var bekendt; men om overdaadighed kan der i hvert fald i husets udstyrelse ikke godt være tale.

fald saa de kunne tilfredsstille familien, men med kunst har de ikke meget at gøre. Han malede ogsaa flere prospekter af Helsingør, hvoraf et, der er taget ca. 1850 fra terrassen bag Marienlyst slot, er blevet meget udbredt i litografisk gengivelse. En anden af disse omrejsende portrætmalere hed Joh. Carl Richardt; ogsaa han udstillede paa Charlottenborg; han kom jævnlig til byen og hade »atelier« paa Strandgade; sjældnere gæster var Jean Berg og Carl Richter. Det var navnlig i 40erne og begyndelsen af 50erne, de optraadte. I 30erne hade det været mode at lade sig male i »migniatur« eller »couleurrit« paa papir og elfenben eller i pastel paa pergament; hr. Casse, som under sine besøg bode hos traktør Arentzen paa Stengade, tog fra 2–10 rdl. for et miniaturportræt. Saa begyndte daguerrotypierne at komme i mode. Allerede i 1842 kom en wiener-daguerrotypist paa kort besøg til Helsingør og aftog folk for 6 rdl. stykket; et par aar efter gav selve portrætmaler Møller sig af med kunsten, og i 1850 hade vi hele to fotografer boende i byen; den anden hed Lindstow og kaldtes »den ubegribelige«, til det viste sig, at han var lommetyv af profession og for en væsentlig del levede af det.

Endnu et par gaarde i Strandgade fortjener at nævnes, ikke blot fordi de er de største og smukkeste, men fordi de skriver sig fra stortiden i det helsingørske forretningsliv, slutningen af det 18de aarhundrede, og er knyttet til de mest bekendte navne fra den tid. Det var de to *van deurs-claessenske* gaarde nærmest havnepladsen. Hjørneejendommen nr. 95 (gml. nr. 9) er den egenlige *van Deurs*-gaard. Den er bygget omkring 1760 af generalkrigskommissær Hansen, men kom faa aar efter i den hollandske kommissær (konsul) Jan Christoph v. Deurs' eje og blev sædet for det *van deursske* handelshus, der efter stifteren hed »salig Arent v. Deurs' enke & kpg.« I dette var kommerce- raad Andreas Claessen, gift med salig Arents søster, parthaver. Han var den eneste købmand i Helsingør, der med egne skibe »brugte Trafique til og fra fremmede Stæder«. Svogrene døde kort efter hinanden, 1781 og 1783, og forretningen gik saa over til deres sønner, Stephan Arent v. Deurs og fætterten Jean Jacob Claessen, der 1780 var blevet gift med sin kusine Stephan Arents 18-aarige søster Frederikke v. Deurs. De forpligtede sig til at svare enkefru v. Deurs en aarlig afgift paa 2000 rdl., mod at hun

lod 5000 rdl. indestaa rentefrit i forretningen. Stephan Arent døde imidlertid allerede 1792, og nu overtog J. J. Claessen firmaet for egen regning, dog stadig under Navn af salig Arent v. enke & kpg. Ogsaa forpligtelserne overtog han og seks aar efter tillige ejendommen, hvor kontorerne var; selv bode han i gaarden ved siden af, nr. 93, som han hade bygget i 1791.

J e a n J a c o b C l a e s s e n er den mest foretagsomme forretningsmand, Helsingør har haft, en storkøbmand af samme type som Erichsen, Peschier, Niels Ryberg, de Coninck og de andre, der i København stod i spidsen for hele landets handel og tjente sig store formuer i den gyldne tid i 70erne og begyndelsen af 80erne af det 18. aarhundrede. De har sikkert ogsaa været Claessens forbilleder. Han stod i forretningsforbindelse med dem, og selv om hans handelsomsætning og tonnage var i helsingørske proportioner og ikke tilnærmelsesvis kunne komme op paa siden af deres, er der i flere af hans foretagender en storslaaethed, som minder om dem. Han opførte saaledes 1782–83 den 600 alen lange grundmurede reberbane i Bøddelgade (efter 1847 kaldet Lundegade) ved Blegdammen, og her drev han rebslageri i stor stil, lige fra armtykke ankertov til kabelgarn og sejlgarn, og naade udmærkede resultater ved benyttelsen af halvsvogeren, John Daniel Belfours patenterede indretninger til ligelig fordeling af spændingen i tovets traade, som i England hade skaffet opfinderen megen anerkendelse. Men det blev ikke derved. Ude ved Strandvejen syd for byen anla han to ankersmedjer og et skibsværft eller baadebyggeri og udkastede planer til et stort havneanlæg der. Og ligesom konferensraad Erichsen i København hade sit palæ, Niels Ryberg sit og flere af de andre storkøbmænd deres, byggede Claessen sig 1791–92 et »palæ« til beboelse ved siden af den v. deurske gaard, hvor hans forretning hade kontor i stuen. Og ligesom de Coninck hade »Dronninggaard«, hade Claessen »Qvistgaard« og »Rolighed« til landgaarde og sommerbolig. Foruden værkstederne, rederiet, skibsklareringen og købmandskabet hade han forskellige borgerlige hverv at passe; han var saaledes byens skovkasserer, eligeret borger og major ved det borgerlige artilleri. – Men hele denne store virksomhed blev brat afbrudt, da han, kun 54 aar gammel, døde i 1806, altsaa netop som den gode tid for

handel og søfart var ved at løbe ud. Og med ham døde flere af hans store planer og foretagender, bl. a. havneanlægget, skønt en kongelig kommission, hvoraf han var medlem, hade taget det i hænde. Han hade i sit ægteskab med Frederikke v. Deurs haft 15 børn, fødte i løbet af 18 aar, men de ældste sønner var kun 16 og 17 aar, da han døde, og de kunne altsaa ikke forestaa ledelsen af den omfattende forretning. Den maatte gaa, som den bedst kunne, med det tilvante kontorphersonale. En ung mand fra Pommern, Joh. Chr. Borries (født 1782), der hørte til dette, forlovede og giftede sig med Claessens datter, Mariane og fik 1810 prokura. Han blev saa den egenlige bestyrer; men den almindelige tilbagegang i forretningslivet, mislykkede spekulationer, formindsket skibsfart, tab ved kaperiet og ved falliter af huse, man stod i forbindelse med, forværrede status aar efter aar, og 1816 maatte baade firmaet »salig Arent v. Deurs' enke« og indehaveren enkefru Claessen gøre opbud.

Saa sank hele herligheden sammen. Boets ejendomme blev solgt. »Palæet« paa Strandgade købte købmand P. Chr. Schierbeck for 5000 rdl. sølv; hjørneejendommen nr. 95 fik Chr. Borries skøde paa, reberbanen overtoges af rentekamret (vgl. Maj.) som prioritethaver; en stor ejendom i Sophiegade, $\frac{1}{7}$ af klubgaarden, og den store og lille ankersmedje med tilliggende grunde og værfts anlæg kom paa forskellige hænder. Af landejendommenne blev »Qvistgaard« solg for 3110 rdl. sølv, »Rolighed« for 4000 rdl. sølv og »Strikkergaard« i Toelt for 400 rdl. sølv og 1068 rdl. sedl. Den var paa 103 tdr. land god jord med mergel. Skibsparter, skibet »Frederikke Dorthea«, varelager, 2 aktier i Asiatic Kompagni, møbler og løsøre, alt solgtes ved auktion, og det var ikke ringe værdier; alene af sølvtøj var der 40 nr., hvoraf adskillige gik i 2–400 rdl. – Fru Claessen bode i palæet til sin død 1818. Svigersønnen, Chr. Borries, hade begyndt en ny forretning »Arent v. Deurs & kpg«, der fortsatte den fallerede i de gamle kontorer i stueetagen i nr. 95, og denne forretning, hvori Herman Jutting optoges som parthaver 1820, trivedes saa godt i de følgende aar, at der f. eks. i aarene 1824 og 26 af nettooverskudet kunne udbetales hver af parthaverne ca. 10.000 rdl., de claessenske arvinger ca. 8000 rdl. og afdrages paa det fallerede firmas gæld ca. 2500 rdl. De gode tider blev

Den Galschiot-Kierboeske gaard Strandgade 91, også kaldet «toldvisor Rasmussens gaard», opført o. 1580, forhojet 1637. Ejedes i 1800-tallet af forfatterens farbror O. E. Galschiot. (Se s. 58 f). Foto i Helsingør Bymuseum.

Gaardparti fra den Galschiot-Kierboeske gaard med aaben svalegang. I gadelængden til venstre var i stuen kontor, paa 1. sal bl. a. «Sosalen», paa 2. sal «skipperhuset». Familiens opholdsstue var i den solfattede stueetage i bindingsværksslængen i gaarden.

dog ikke ved. Chr. Borries hade nogen vanskelighed ved at arbejde sammen med andre. I løbet af 30rne nærmede firmaet, som Jutting atter hade forladt, sig betænkelig til ny fallit, men det holdtes oppe og bevarede ligesom den statelige chef, der bebode 1ste sal i den smukke hjørneejendom, et vist præg af fornemhed, for chefens vedkommende af utilnærmelig fornemhed, der just ikke gjorde ham yndet blandt kolleger. Han hade grandseigneur-passioner, holdt smukke rideheste, endog væddeløbsheste; hans lysebrune hingst vandt præmie (50 rdl.) ved et væddeløb i Slagelse 1836. Heller ikke blandt smaafolk var han populær; de fortalte de mærkeligste krøniker om hans fortid, og under den stærke nationale bevægelse i foråret 1848 slog de en aften hans ruder ud, fordi der var opstaaet et rygte om, at han spionerede for tyskerne; alt, hvad der laa til grund derfor, var, at han i et brev hade underrettet en af sine tyske forbindelser om, at der i »Fædrelandet« hade staaet, at regeringens ordre om embargo paa preussiske skibe ville blive udvidet til ogsaa mecklenborgske og hannoveranske skibe. Da »gamle Borries« døde i 1857, fire maaneder efter sundtoldens ophør, kunne det gamle firma heller ikke mere. Hans to sønner søgte at føre det videre, men forgæves; i 1862 opgav de boet som fallit. Og dermed var huset van Deurs' saga ude, og det gamle navn, der i over to hundrede aar hade hørt til Helsingørs mest kendte, slettedes for bestandig af handelsregistrets gyldne bog.

Men de to gaarde paa Strandgade staar der endnu, lige smukke og velholdte som synlige minder om Helsingørs stortid og om de claessener og van deursere. Hjørneejendommen fra ca. 1760 er i al sin enkelhed nok saa fin og harmonisk som den tredive aar senere byggede claessenske, der navnlig virker ved sin for et privat provinshus ualmindelige storladenhed. Til det imponerende ydre med den høje beletage og den attikaprydede kvist med en af en nydelig konsolgesims baaret udsigtsaltan over den lidt fremspringende midtrisalit svarer indvendig det mægtige port- og trapperum, de rummelige lokaler i stuen, de højloftede sale i beletagen og inde i gaarden den taarnlignende trappe-udbygning i hjørnet mellem hovedfløj og sidefløj – en rigtig herskabsgaard i klassicismens fornemme stil, dertil ualmindelig solidt bygget som alt, hvad Jean Jacob Claessen byggede.

En tredje anselig gaard fra stortiden ligger længer henne i Strandgade, den w r i g h t s k e, senere n o r r i e s k e (gml. nr. 4, nu nr. 86). Den blev opført 1791 af grundlæggeren af det wright-ske handelshus Henry Wright, der var født i Hull, som ganske ung kom til Helsingør, tjente sine 16 aar som dreng og »købmandskarll« hos sr. Thomas Baildon og den 19. maj 1778 tog borgerskab som købmand og aflagde borgered. Det var i de aar, hvor der tjentes store penge, og Henry Wright behøvede da heller ikke mere end en halv snes af dem for at tjene sig en formue, der tillod ham at opføre den smukke gaard, hvor han hade sine kontorer i stuen og sin herskabelige bolig paa første sal. Den ejendommelige hovedindgang i gaardhjørnet og det store trapperum er endnu bevaret. Men heller ikke denne herlighed varede længe. Under kapertiden gik det tilbage baade med forretningen og med chefen, der hade en stor familie at forsørge, og da han døde 1825, ejede han hverken gaard eller grund. Flere af hans sønner søgte ved det kendte navns hjælp at grunde ny forretninger, men kun for en af dem lykkedes det at føre det igenem, og major Wright & kpg. blev igen et godt og agtet navn mellem de engelsk-helsingørske skibsklarerere baade før og efter sundtoldens ophævelse. Grundlæggeren, den ældre major Wright, døde først 1878.

En lignende usikker tilværelse som den, der i en kortere periode var huset Wrights og i det lange løb blev huset van Deurs' lod, var ikke ukendt blandt de andre skibsklarerfirmar. Selv hvor indtægterne gennemgaaende var gode, medførte mange store og nødvendige udgifter, snarere end noget overflødigt og ødselt forbrug, at overskudet ikke altid stod i passende forhold til omsætningen eller blev saa stort, at der kunne lægges til side deraf til dannelsen af formue. Og var der tilmed, hvad hyppig blev tilfældet, flere parthavere til at dele udbyttet, blev det ikke til overflod for nogen af dem. Da John Mullens og George Knox døde, optog deres enker Frederic Mullens og Arthur Howden som parthavere; det blev altsaa fire. Da Chr. Borries oprettede firmaet A. van Deurs & kpg. paa ruinerne af »sal. Arent van Deurs' Enke & kpg.«, overtog han part-forpligtelser til baade claessener og van deurs'er. Ret almindeligt var der baade to og tre kompagnoner i et firma. Naar en chef fik valget mellem at

miste en betrot og dygtig medhjælper, der selv ville etablere sig, eller at opta ham i firmaet som medinteresseret, valgte han som oftest det sidste. Og var han ikke medlem af købmandslavet, kunne han ikke drive handel og maatte altsaa ha en kompagnon, der var det. – Chr. Borries hade saaledes i en aarrække Theod Herman Jutting til kompagnon; i 1833 tog Jutting, der var blevet preussisk konsul, bogholderen C. Prytz med sig og dannede sit eget firma: Jutting & Prytz, men døde faa maaneder efter. Chr. Borries gik sammen med sin bror, Carl Philip B., fik nogle aar efter pengevanskeligheder, hvorfor Nationalbanken traadte til og indsatte C. L. Petersen som kontrollerende kasserer, et parthaverforhold, der varede ved lige til Borries' død og firmaets ophævelse. Samtidig var Carl Philip traadt ud og Chr. Borries ældste søn, Heinrich, traadt ind som signerende associé; men stadig beholdt huset sit firmanavn A. van Deurs & kpg. Senere dannede Heinrich Borries eget firma med sit navn, og da han gik fallit 1861, fortsatte hans yngre bror, Otto, forretningen under lidt ændret firmanavn. – Svenskeren H. L. Hafstrøm etablerede sig 1837 som speditør og skibsklarerer; fem aar efter gik han sammen med Knud Gad i firma Gad & Hafstrøm. Da Hafstrøm blev svensk-norsk vicekonsul, skiltes de. Gad blev saa aktiv parthaver i firmaet v. Aller & kpg., hvor der i forvejen var to-tre parthavere, brødrene Peter, Theodor og Hendrik v. Aller. 1857 ophørte dette kompagniskab, og Gad fortsatte med de svenske og norske forbindelser som svensk-norsk vicekonsul. – Af den slags knyttede og løste forbindelser findes der ikke faa i de sidste tyve, tredive aar af sundtoldstiden, og dette vidner just ikke om stabilitet og sikkerhed i forretningsforholdene. Alligevel er det mærkeligt, at der ikke forekommer flere fallitter, kun fem i aarene 1835–57 mod en halv snes stykker blandt byens andre købmænd. Og under pengekrisen nogle maaneder efter sundtoldens ophør slet ingen. Mulig laa dette dog i, at de helsingørske firmaers kredit hos de store københavnske huse allerede da var blevet stærkt begrænset; dertil kom ogsaa, at deres forretninger for største delen var med fremmede rederier og befragtere, der ikke berørtes af krisen.

IV.

Øresundstoldens afløsning. Klager over tolden og tarifændringer forinden. De forenede Staters protest. Sundtold-Konferencen. Afløsningstraktaten underskrives den 14. marts 1857. Virkningen i Helsingør. Andragender om statshjælp. Rigsraadets bevilling til understøttelser. Byens skatteforhold. Folketingsmand Thune og landstingsmand Kirck. Rigsdagens bevilling, der anvendes til skattelettelser.

Katastrofen ved sundtoldens ophævelse 1857 kom som et uventet uvejr, skønt det hade trukket sammen dertil i de sidste tyve aar; 1838 var nemlig angrebene paa sundtolden i udenlandske blade begyndt, og allerede dengang fik man i Helsingør en fornemmelse af usikkerhed. Da en del »radikale« vælgere i december 1840 opfordrede Orla Lehmann til at stille sig i Helsingør ved det forestaaende valg af stænderdeputeret, udbad man sig foruden en redegørelse af hans politiske standpunkt tillige en udtalelse om hans mening om øresundstoldens ophævelse, da det var et livsspørgsmaal for Helsingør. Lehmann svarede, at angreb paa øresundstolden var brud paa folkeretten, men at man iøvrigt, hvis der blev tale om afløsning mod kapitalisering, fremfor alt maatte ha hele landets tarv for øje. For resten, trøstede han spørgerne med, ville spørgsmaalet næppe komme til at foreligge i de 6 aar valgperioden varede. 1839 indgav købmænd i Stockholm klage til den svenske regering over forholdene ved øresundstolden og dens opkrævning, der karakteriseredes ved udtrykket »allt är här beräknat på prejeri«, hvad de dog senere erklærede ikke gjaldt de helsingørske skibsklarerere, men toldinstitutionen, der ikke overholdt Christianopol-traktaten af 1648, men ganske vilkaarlig ændrede tariffen særlig for kolonialvarer. De hade gennem deres helsingørske kommissær nedlagt notarialprotest og reserveret sig erstatning for for meget erlagt toldafgift; men det stormægtige toldkammer hade ikke indladt sig paa at forhandle om klagerne, kun afvist dem som

»uhensigtsmæssige« og til dels »upassende«. Misfornøjelsen og besværingerne begyndte nu rigtig at skyde op rundt om, ikke blot i udlandet, men ogsaa herhjemme, hvor københavnske stor-købmænd, bl. a. islandsk købmand Knudtzon 1838 og 1840 gennem grosserer H. P. Hansen indgav petition til stænderforsamlingen om en undersøgelse af forholdene ved toldens opkrævning. De var bl. a. misfornøjede med, at de skulle betale anden gang told af varer, de ad søvejen hade faaet hjem fra udlandet, naar de atter udførte dem ad søvejen, f. eks. til Island, og de stillede ligefrem forslag om sundtoldens ophævelse mod vederlag. Petitionen kom ikke til forhandling, da det oplystes, at regeringen som følge af klagerne fra udlandet stod i forhandling med flere fremmede magter om en revision af toldtariffen.

Disse forhandlinger fik en gavnlig opstrammer, da mr. Hutt, Hulls repræsentant i det engelske underhus, i foraaet 1841 stillede en forespørgsel om sagen, der omtrent lød saaledes: Hvorledes kan det gaa til, at Danmark, en magt af femte rang, kan udpresse told af de Sundet passerende skibe til et beløb af over 200.000 p. stl., hvoraf 70–80.000 p. stl. af britiske skibe? og dertil fremla en petition underskrevet af talrige købmænd og redere i Hull, der ankede over langsomhed ved toldens opkrævning og paatalte nødvendigheden af en revision af tariffen. Ved petitionens fremlæggelse ytrede Hutt bl. a.: Sundtolden har ikke tidligere været genstand for parlamentets opmærksomhed; regeringen interesserede sig hidtil ikke for kommercielle spørgsmaal. Hade den gjort det, f. eks. i 1814, hade den næppe frivillig sanktioneret Danmarks forældede og for Englands handel saa skadelige fordringer paa øresundstold. Nu var Kieler-traktaten der og maatte altsaa respekteres, saalænge kongen af Danmark holdt sig indenfor grænserne af toldoverenskomsterne. Men det gjorde han ikke. For adskillige varesorter, der ikke var specificerede i tidligere tariffen, krævedes en meningsløs høj told, og Danmark la tilmed hindringer i vejen for trafikken mellem Hamburg og Lübeck for at tvinge vareforsendelsen gennem Øresund. – Baade Palmerston og Robert Peel erkendte klagerens berettigelse, men Palmerston oplyste, at der var forhandlinger i gang om en revision af tariffen, hvad handelsministeren Labouchere bekræftede, og de tilraadete derfor alle tre Hutt at ta motionen

tilbage, hvilket han ogsaa gjorde. Han udgav kort efter en pjece om sundtolden med bilag af formentlig for høje toldregninger, der uden forbehold blev omtalt i »Ove Thomsens Avis« (Fyns Avis), hvad der bragte Helsingørs Avis til indigneret at betvivle O. T.s kompetence til at tale med om de sager.

Forhandlingerne om en ny tarif førtes dels i London, hvor et par af translationskontorets embedsmænd, Wessel og Olrik, blev sendt over, dels i Helsingør, hvor den svensk-norske generalkonsul Ewerløf deltog i dem paa Sverige-Norges vegne. De førtes begge steder i al venskabelighed, og resultatet blev en ny toldtarif-overenskomst, der sluttedes paa ti aar fra 23. august 1841 at regne. – Saaledes var uvejret altsaa drevet over denne gang, og troen fæstnedes derved paa øresundstoldens ukrænkelighed i Helsingør. Men da de ti aar var ved at løbe ud, begyndte det at trække sammen igen, og atter denne gangovre i Sverige. En grosserer Schwan i Stockholm fik i oktober 1850 grosserer-societetet til at foreslaa regeringen, at den skulle opsiges konventionen af 1841 og se at faa sundtolden kapitaliseret og afløst, i det mindste for Øresundstaternes vedkommende. Sagen kom for i den svenske rigsdag; økonomi-udvalget anbefalede den og beregnede endog afløsningssummen til 37½ mill. rdl., hvoraf Sverige for sin del skulle betale 5.357.000 rdl., der naar de forrentedes og afdroges i 28 aar, ville medføre en aarlig udgift, der omtrent svarede til, hvad svenske redere og handlende nu aarlig betalte i told. Ogsaa i det engelske underhus blev sagen fremdraget kort forinden konventionens udløb, men Palmerston svarede forespørgeren Clay, at regeringen ikke hade i sinde at opsiges den, og tilføjede meget elskværdigt, at Danmark hade lidt saa meget i den krig, det nylig hade udstaaet, at en venskabeligsin-det magt ikke for tiden kunne foreta sig noget overfor det, som ville se ud som haard fremgangsmaade. Mere kom der ikke ud af det, og der var altsaa stadig ikke noget at befrygte, mente de godtfolk i Helsingør, skønt der dog ogsaa mellem dem var tvivlere, som borgerrepræsentationens formand, brygger Wiibrooe, der 1847 i en betænkning udtalte: »Det hedder sig nok, at Byen er i opkomst, men hvem ved, hvor længe Øresundstolden vil bestaa. Nu er det Skibsklarererne og Byens vellønnede Embedsmænd, der betaler det meste af Skatterne; forsvinder de,

blir det Elendighed for Resten.« Den kloge Bluhme, der ikke blot var direktør for toldkamret, men ogsaa udenrigsminister, saa ogsaa nok, hvor det bar hen, og han holdt klogelig spørgsmaalet om toldens ophævelse og afløsning aabent for at faa sagen ordnet i mindelighed gennem underhandling med de forskellige magter.

Men saa træder Amerika ind paa scenen med store ord og fagter. Det sølle spørgsmaal om erlæggelse af en øresundstold, der for De forenede Staters vedkommende kun beløb sig til faa tusind dollars om aaret – der passerede i 1855: 54 amerikanske skibe mod 2864 preussiske, 2840 norske, 2415 engelske, 2463 svenske osv. ialt 15787 skibe – kunne bruges som agitationsnummer i den indre amerikanske politik. Statssekretær Marcy fremla for kongressen en hel bunke aktstykker og indberetninger fra den amerikanske chargé d'affaires i København, der var sat i gang med sagen og overfor Bluhme hade erklæret, at starterne ville opsige »Venskabs-Handels- og Skibsfart-Konventionen af 26. April 1826«, og derefter hverken betale told mere eller nogen erstatning for toldens ophævelse. Dette foregik i sommeren 1854. Bluhme søgte at pacificere de stormodige amerikanere ved at fremhæve de vanskelige forhold netop nu under krigen mellem Vestmagterne og Rusland, men kort før kongressens slutning i Washington bemyndigede alligevel senatet præsident Pierce til at opsige konventionen, hvilket ogsaa skete. Nu fulgte Preussen efter. I 1ste kammer indbragte 24 medlemmer et saalydende forslag til beslutning: Kamret erkender den skadelige indflydelse, sundtolden øver paa Preussens handel og skibsfart, og venter, at den kgl. regering ikke vil lade nogen lejlighed til sundtoldens afskaffelse ubenyttet. Og 2det kammer vedtog et lignende forslag. Den preussiske regering spillede en dobbeltrolle i denne sag. Samtidig med at den amerikanske gesandt i Berlin kunne meddele sin regering, at Preussen stillede sig paa De forenede Staters side og tilsa dem sin hjælp, hvis Vestmagterne støttede Danmark, indeholdt regeringens halvofficielle organ »Kreuzzeitung« artikler, der erkendte Danmarks krav paa sundtold som retmæssigt, og dadlede Washington-kabinettets »voldssomme« optræden; i andre regeringsvenlige blade foresloges det rigtignok samtidig, at man nu skulle benytte lejligheden, mens

de magter, der beskyttede Danmark, var indviklet i krig, til at faa tolden nedsat, hvis dens ophævelse uden vederlag endnu ikke kunne opnaas.

Ovre i Amerika lød dog ogsaa besindige røster. »New York Herald« hævdede, at saalænge de europæiske stater betalte told, maatte De forenede Stater ogsaa gøre det; ti holdt man paa Monroe-doktrinen i Amerika, kunne man ikke fornægte den i Europa; og i »New York Daily Times« skrev daværende kapt. Raasløff, den senere gesandt, fortræffelige retledende artikler om sundtolden og De forenede Staters forhold til den, lige fra deres indtræden i de fri staters række til vedtagelsen af den ny tarif af 1842, for hvilken den danske chargé d'affaires Steen Bille i sin tid hade modtaget statssekretær Daniel Websters tak og anerkendelse. De besindige røster fandt dog ikke ørenlyd derovre. Paa den danske regerings opfordring til at deltage i en konference om sundtoldens afløsning, svarede statssekretær Marcy, at De forenede Stater mente, at de hverken folkeretlig eller traktatmæssig var forpligtede til at finde sig i Danmarks fordringer. De ønskede heller ikke at deltage i konferencen, da de ikke ville ha noget at gøre med »den europæiske ligevægt«, hvorunder sagen var skudt ind. Danmarks udgifter for at lette og sikre skibsfarten kunne begrunde »et billigt krav paa erstatning« fra fremmede staters side, og det ville De forenede Stater være med til, men ikke som afløsning af nogen ret, som De forenede Stater ikke anerkendte.

Meget kuriøst er det i vore dage at læse de betragtninger, amerikanske blade dengang anstillede over muligheden af en krig mellem Danmark og De forenede Stater. »Pierces Politik«, siger »New York Daily Times«, »er lidet klog. De forenede Staters usle Flaade vil ikke kunne ta Kampen op med Danmarks, hvis Danmark efter den 14. April 1856, da Konventionen udløber, beslaglægger amerikanske Skibe, som nægter at betale Told. Den amerikanske Flaade vil blive skudt i Sænk af Kronborgs Kanoner. Og at tage de dansk-vestindiske Øer eller kapre danske Handelsskibe til Gengæld maa dog anses for en ussel Hævn. Nu er Tid til Forhandling om Sagen. Bli der først Fred, vil ogsaa Rusland staa paa Danmarks Side.« – Heldigvis blev der ikke brug for Kronborgs kanoner hverken overfor amerikanske krigsskibe

eller amerikanske handelsskibe. Den 4. januar 1856 var Sundtold-Konferencen blevet aabnet i København og fredsslutningen mellem Vestmagterne og Rusland indledet; og De forenede Stater forlængede – endog to gange – fristen for traktatens ophør.

I konferencens første møde, hvor tolv magter var repræsenterede, forela geheimeraad Bluhme en plan for kapitalisering af tolden, som imidlertid ikke fandt udelt bifald. Ruslands befuldmægtigede, Tregoborski, protesterede paa sin regerings vegne, og Mecklenburg og Hamburg sluttede sig til ham. Konferencens næste samlede møde holdtes den 2. februar, hvor Bluhme fremsatte et nyt og moderatere forslag, og da der nu var fredsstemning over hele linien – Rusland havde fjorten dage forinden antaget det mæglende Østerrigs forslag til fred med Vestmagterne – gik det denne gang glattere med forhandlingerne. Forslaget antoges som grundlag, og de videre forhandlinger skulle saa føres enkeltvis med de forskellige magters befuldmægtigede. Nu og da samledes man i fællesmøder, der forløb som venskabelige konversationer under Bluhmes frimodige og taktfulde ledelse, mens den preussiske gesandt, grev Oriolla, sad og tegnede portrætter af deltagerne og illustrerede forhandlingerne ved ikke videre talentfulde satiriske tegninger.

Endelig den 14. marts 1857 kl. 9 om aftenen samledes de delegerede i Prins Christians Palæ paa Amalienborg og undertegnede generaltraktaten om sundtoldens afløsning. Derefter udfærdigedes 16 specialtraktater om afløsningsmaaden for de enkelte stater, der skulle ratificeres af disse staters lovgivende forsamlinger. Ogsaa det gik meget let. De svenske rigsstænder modtog statsudvalgets betænkning om traktaten uden diskussion; i det preussiske andet kammer meddelte ministerpræsident Mantouffell, at traktaten var underskrevet, hvad der gav anledning til en hel demonstration. En deputeret opfordrede kamret til at bringe regeringen og særlig ministerpræsidenten en tak, hvorpaa hele Højre og en del af Venstre rejste sig, mens andre af Venstre protesterede, ikke mod takken, men mod den usædvanlige form, hvorunder den bragtes regeringen. Det eneste sted, hvor traktaten medførte nogen ravage, var herhjemme hos os selv. Udenrigsminister, geheimeraad Scheele, Frederik VII's og grevindens yndling, forela hovedtraktaten, affattet paa tysk, i rigsraadets

møde den 4. april samt forslag til beslutning om rigsraadets sanktion af traktaten. Det var imod aftalen med de øvrige ministre, der i saa kraftige udtryk bebrejdede Scheele hans adfærd, at videre samarbejde blev umuligt. Konflikten havde længe ligget i luften af helt andre og langt vægtigere storpolitiske grunde, men det blev traktatens forelæggelse, der bragte den til udbrud. Ministrene indgav deres dimission, og da Scheele ikke kunne faa andre til at træde i deres sted, maatte han selv takke af, skønt kongen nødigt ville af med ham; det hallske ministerium blev saa dannet paa tilskyndelse af Andræ, Scheeles argeste modstander. – Ovre i England kom aflønnings-traktaten til forhandling i underhuset den 5. juni. Skatkammerkansleren holdt et udførligt historisk foredrag om øresundstolden og anbefalede traktatens vedtagelse, og mr. Wequelin, en af direktørerne for Englands Bank, foreslog regeringen at henstille til den danske regering at give skibsklarererne i Helsingør en skadeserstatning, et forslag, der ikke engang blev besvaret af ministeren. De helsingørske skibsklarerere vakte trods deres isprængte engelske elementer ikke underhusets medlidenhed i særlig grad, efter at den engelske gesandt i København, Buchanan, i et underhuskomitémøde havde berettet, at der var flere af dem, der tjente sine 2000 pd. sterl. om aaret, hvad et medlem tilmed forbedrede til, at der var et firma, som i 1855 havde taget 5000 pd. ind alene ved provianteringsforretning.

Under alt dette sad skibsklarererne i Helsingør og tænkte paa, hvordan dette skulle ende. De hade saa længe som muligt haabet, at uvejret ogsaa denne gang skulle drive over; de hade holdt med »Dagbladet«, der saa sent som i april 1855, i anledning af De forenede Staters opsigelse af traktaten af 1826, overmodigt erklærede, at øresundstolden støttede sig paa gamle tiders hævde, og at traktaterne om tolden var blevet en del af den almindelige folkeret, som De forenede Stater hade accepteret ved deres indtræden i de civiliserede staters række. Opsigelsen ville derfor kun komme til at gaa ud over De forenede Stater selv, da deres skibe saa maatte betale tolden efter de betydelig højere satser, der gjaldt for de ikke privilegerede nationer; at andre stater skulle følge deres eksempel, var utænkeligt, øresundstolden var urokkelig! Men da rygterne om, at Bluhme, selve toldkamrets

direktør, hade opgivet haabet om at redde de aarlige told-millio-
ner for statskassen ved tarifnedsættelser og ny løfter om hurtigere og billigere ekspedition under klareringen, og at han nu kun tænkte paa at redde saa mange millioner som muligt i erstatning for sundtoldens ophævelse, saa vidste man, at nu kom nedslaget, nu drev uvejret ikke mere over.

Det hade været gode aar i Helsingør, de sidste. Ganske vist var søfarten fra de russiske og finske havne under krigen svundet ind til ingenting – 7 russiske skibe i 1855 mod 1237 i 1853 – og den øvrige skibsfart var ogsaa aftaget – 15787 skibe i 1855 mod 21539 i 1853 – men de store leverancer til krigsskibene, der laa i uger paa reden og satte et liv af den anden verden i byen og ved havnen, hade skaffet mange og let tjente penge til snart sagt alle mennesker, og den strenge vinter 1854–55 hade pakket havnen fuld af skibe, hvad der ogsaa gav god fortjeneste. Men havnen var for lille; det saa man nu; denne overfyldning rejste paa ny spørgsmaalet om udvidelse af havnen, og dette optog sindene mere end spørgsmaalet om tolden – foreløbig. I december 1854 sendte kommunalbestyrelsen en deputation med borgermesteren, etatsraad Olrik i spidsen til kongen paa Christiansborg for at faa ham til at interessere sig for h a v n e s a g e n, og kort efter kom en anden deputation fra skibsklarererne, bestaaende af konsulerne P. van Aller og G. Fenwick og skibsklarererne Gradman og Thune, medbringende en adresse, skrevet paa dansk, tysk, hollandsk, engelsk og fransk, og underskrevet af 2400 skibsførere, der ligeledes anmodede om kongens bistand. »Mange Skibsførere«, hed det i adressen, »har navnlig i den sidst forløbne Vinter følt sig smertelig skuffede ved deres Ankomst hertil og har atter maattet søge Søen, udsatte for de Farer, Storm og Isgang medfører«, en lyrisk omskrivning af, at de bandede ugudeligt, fordi de ikke kunne komme ind i havnen. Det rørte Hs. Majestæts hjerte ligesom konseilspræsidentens og indenrigsministerens, og de lovede alle deres varme interesse, men ønskede dog nærmere undersøgelser, inden der stilledes forslag om bevilling til ny havneanlæg.

Havnen fra 20erne hade længe vist sig for lille; den var kun paa 51,700 □ al. Et tilbud i 1839, som skibsklarer Kirck fremkaldte fra den bekendte grosserer Jacob Holm i København til

generaltoldkamret om, at han for egen regning ved indgravning i glaciets ville skaffe bolværksplads til 4-5 skibe i Alleen, blev ikke modtaget, rimeligvis fordi kommandantskabet og maaske ogsaa grosserersocietetet i København fraraadede det, og fordi staten ikke paa sit ejendomsomraade ville ha noget maskepi med privatfolk. I 1847 gjorde havnekomiteen i byen indtrængende forestilling til generaltoldkamret og kommercekollegiet om en udvidelse af havnen og indsendte tre forskellige forslag, et til 94.400 rdl., et til 214.300 rdl. og et til 516.800 rdl. Det billigste, der ville udvide havnen til 84.400 □ al., blev foretrukket, men inden der bevilgedes noget dertil, kom begivenhederne i 1848 og krigen, der la beslag paa alle disponible penge. Da Trearskrigen var forbi og sagen toges op paany, fremkom planen om en jernbane København-Helsingør og la sig i vejen; man kunne ikke faa baade i pose og i sæk. Foreløbig blev der dog ikke noget ud af baneprojektet. Koncessionsfristen udløb med 1854, uden at koncession var givet, og saa tog havnekomiteen havnesagen op igen og indsendte til indenrigsministeriet, hvorunder havnen nu sorterede, et nyt projekt, udarbejdet af kanal- og havneinspektøren, hvorefter havnebassin skulle bygges syd for byen – den gamle claessenske plan – og ved en gade paa 1250 alens længde sættes i forbindelse med den gamle havn. Denne skulle forbeholdes de toldklarerende skippere, lods- og færgebaade samt person- og godstrafiken til byen; mens den ny havn skulle være vinter- og nødhavn, havn for havarister, ha skibsværfter og hvad dertil hører, kølhalingspladser, pakhuse og kulpladser. Den skulle være ca. 95.000 □ al., altsaa næsten dobbelt saa stor som den gamle; anlægsomkostningerne ansloges til 335.000 rdl. I forslaget antydedes, at det sikkert ville støtte sundtolden, om staten, der hade taget saa mange millioner ind gennem tolden, anvendte nogle af pengene paa et for skibsfarten saa nyttigt og under farefulde forhold betryggende anlæg. Forslaget indsendtes til indenrigsministeriet i september 1855.

Nogle maaneder efter, i foraaret 1856, dukkede projektet om en havn ved nordre strand med kanal gennem Grønnehavn til den gamle havn første gang frem. Regner Ulstrup var projektmageren. Ved et borgermøde paa raadhuset, der lededes af borgermester Olrik, udviklede Ulstrup planen og oplæste en af

flere skibsklarerere undertegnet henvendelse til regeringen om at ta den under overvejelse. Paa mødet vandt den ikke udelt tilslutning. De »sagkyndige« færgemænd, Bache og Salomonsen og skipper Bornholm udviklede ulemperne ved besejlingen af en nordre havn, andre fremhævede vanskeligheden ved, for ikke at sige umuligheden af, et anlæg af den art. Iøvrigt oplyste Olrik paa mødet, at der var fremkommet en tredje plan, nemlig til udgravning af et havnebassin i terrænet mellem Alleen og glaciets. Et udvalg paa 9 medlemmer, der hade deltaget i diskussionen og repræsenterede særlig de to projekter, nordre havn og søndre havn, nedsattes for at ta sagen under yderligere overvejelse og udarbejde en betænkning, der kunne indsendes til regeringen. En maanedstid efter afgaves betænkningen, der gik ud paa, at Helsingørs havnekomité's forslag om en søndre havn ansaas for upraktisk og forholdsvis dyrt, og at Ulstrups projekt om en nordre havn med indløb mellem Kronborg og Lappen var alt for løst og fantastisk og ganske uberegneligt, hvad bekostningen angik, hvorfor man anbefalede en videre udvidelse af havnen efter det tredje projekt ved udgravning mellem Kronborg glaci og Alleen, saaledes at der fremkom et bassin paa c. 50.000 □ al., hvorved havnens fladeindhold fordobledes og bolværkslængden forøgedes med 744 alen. Ved en uddybning og udvidelse af havneindløbet kunne indsejlingen lettes, og hele bekostningen ved dette anlæg ville næppe overstige 200.000 rdl. Et nyt borgermøde sammenkaldtes, hvor udvalgsbetænkningen fremlagdes. Sagen syntes just ikke at interessere de gode borgere i Helsingør i videre høj grad, for der mødte kun en snes stykker foruden de 9 udvalgsmedlemmer. Udvalgsbetænkningen vandt ikke havnekomité-formanden Olriks bifald – den forkastede jo ogsaa havnekomiteens plan om en søndre havn – og han foreslog, at man, da havnen var en statshavn, skulle overlade det til regeringen at træffe bestemmelse om anlæget, i overbevisningen om, at det da ville ske paa den hensigtsmæssigste maade. Denne bureaukratiske anskuelse ville imidlertid forsamlingen ikke gøre til sin; den forkastede Olriks forslag og vedtog at støtte udvalgets med 12 stemmer mod 7! Udvalgets 9 medlemmer stemte ikke. Blandt forstemmerne var af skibsklarerere kun de to brødre Fenwick og konsul Prytz, de andre var mest haandværkere; med Olrik

fulgte derimod Hey, Marstrand, Wachtelbrenner og Thune; den sidste rimeligvis, fordi han mente, at den hele udvidelse ikke var meget værd.

Havnekomiteen lod tegninger og overslag udarbejde og indsendte dem til indenrigsministeriet. Her mødte sagen saa liden interesse, at N. P. Kirck, der var medlem af landstinget, fandt sig foranlediget til i januar 1857 i tinget at spørge regeringen, om den ikke i dette aar agtede at foranstalte arbejdet paa Helsingørs havns udvidelse paabegyndt. Helsingør stod nu, sa han, ved sundtoldens ophævelse foran et kritisk vendepunkt i sin tilværelse og trængte til støtte fra statens side. Indenrigsminister Krieger gav et af sine bekendte korte, køligt afvisende svar: Regeringen hade endnu ikke taget nogen beslutning i sagen, og han fandt det paafaldende, at der ikke fra Helsingørs kommune var fremkommet noget tilbud om bidrag til et foretagende, der væsentlig var i kommunens interesse. Kirck svarede herpaa, at i kommunalbestyrelsen, hvorfra et saadant tilbud skulle komme, hade kun formanden, etatsraad Olrik, der tillige var formand i havnekomiteen, noget at sige, men at kommunen iøvrigt næppe var bange for at overta havnen og udvide den ved egne eller private pengemænds midler, saa meget mere som Helsingørs indbyggere gennem havne- og brotaksten fra 1842 indirekte af deres egen lomme betalte største delen af havnens indtægter, 15-16.000 rdl. aarlig.

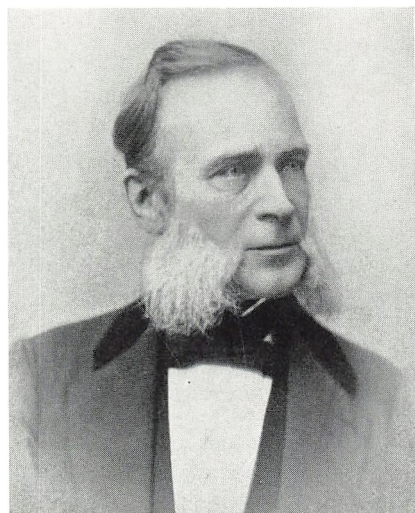
Mens Kirck i landstinget stred for havnesagen, nærmede forhandlingen om sundtoldens afløsning sig sin ende. Der var ikke tvivl mere om, at sundtolden ville blive ophævet og dermed den vigtigste livs- og erhvervskilde for byen stoppet for bestandig. Hvad skulle man gøre, hvor skulle man søge hjælp? Og man kom til det resultat, at da staten broderlig hade delt fortjenesten ved sundtolden med byen i de mange aar og ved byens hjælp indkasseret de mange millioner, burde ogsaa staten nu om ikke dele med, saa dog gi byen del i de millioner, staten ville faa i erstatning. Det var Regner L. Ulstrup, der gjorde sig til talsmand for disse meninger. Efter borgermødet om havnesagen hade han faaet blod paa tanden og fornemmelse af et førerkald. Ville kommunalbestyrelsen, som han skrev i en af sine avisartikler, ikke arbejde for sagen, maatte den gi afslag, og saa ville »andre

agtede Mænd nok trakte efter at erhverve deres Medborgeres Taknemlighed«. Ulstrup var dengang paa fenwickernes kontor og vistnok der en betrot mand, men han indtog ellers ikke nogen fremskudt plads i det helsingørske samfund. Han var kendt af alle og ganske godt lidt, for han holdt af at snakke med alle og hade en vis fortrolig og indtrængende maade at meddele sine ganske almindelige meninger og betragtninger paa, som fangede naive tilhørere. Han var en fantast, der trode paa sine fantastier, som iøvrigt skaffede ham et mindre smigrende tilnavn; vistnok en god og hjælpsom mand, men en selvbeundrer, der overvurderede sine evner, saa han ved sin mangel paa selvkritik i betænkelig grad kunne nærme sig det latterlige. Hans medborgere var ikke uden medskyld heri. De lod sig imponere af hans trang til at være med og helst i spidsen, og de naiveste beundrede vist ogsaa stilen i hans hyppige avisartikler, der var i denne genre: »Ved at dvæle ved Øjeblikkets Alvor [Øresundstoldens Ophør] fremstiller sig for vore Blikke et Taageslø, hvor igennem vi skimte mange ædle men ogsaa uværdige Grundsætninger, der vise os Menneskeheden i dens kontrasterende Skikkelse osv.«. Toppunktet paa sin livsbane naade Ulstrup, da byens yderste Højre i 1871 i sidste øjeblik fik ham til at stille sig ved et suppleringsvalg til folketinget mod – biskop Monrad, mellem hvis stillere han selv var, og virkelig satte hans valg igennem; men rigtignok kun for at vrage ham ved næste ordinære valg et halvt aar efter; skandalen havde dog været for stor for partiet. Næste gang, han henledte offentlighedens opmærksomhed paa sig, var, da han i 1878 følte sig kaldet til at skrive et moraliserende rimbrev til Holger Drachmann i anledning af en af hans kærlighedshistorier. I alenlange verselinier paa et dusin mærkelige jamber – »helsingørske vers« kaldte Erik Bøgh dem – holdt han den letsindige digter moralens og religionens bud for øje med alvorsord som:

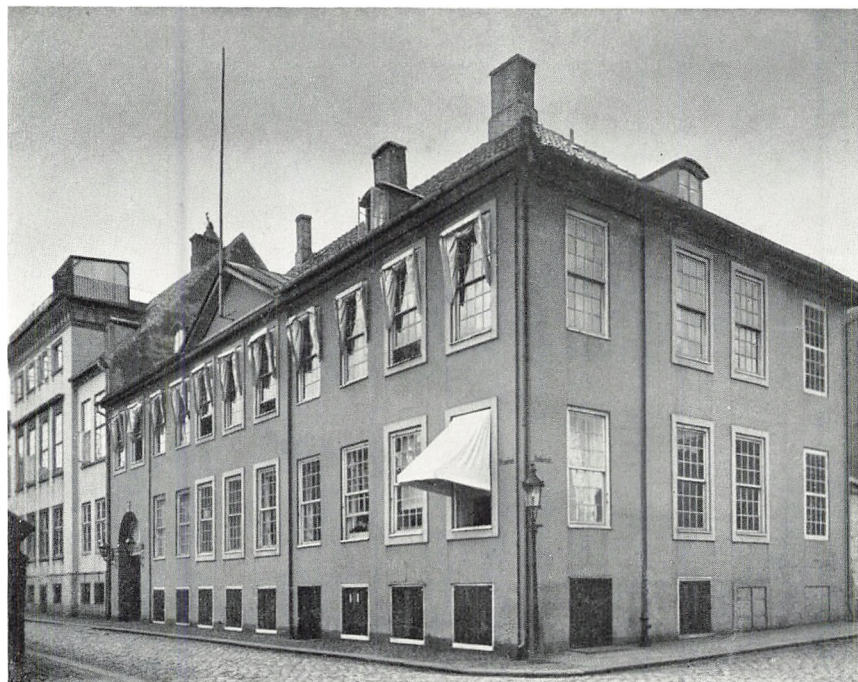
Hvis flygtig du vil Friheds Nektar nyde og spalte Ægteskabets
lykkelige Fred,
Saa hildes du i Skøgevæv og føle maa: Her gjorde Lunet kun
Fortræd!

Efter denne bedrift faldt han til ro og henledte ikke oftere of-fenlighedens opmærksom paa sig. Men i 1857 følte han sig som en af dem, paa hvem samfundets øjne hvilede med forventning. I de mørkeste farver afmalede han i en avisartikel Helsingørs fremtidsudsigter: »Ved Ophøret af denne Afgifts [Sundtoldens] Erlæggelse paa Stedet gaar Helsingør sin visse Undergang i Møde, naar ikke Regeringen yder en kraftig og hurtig Hjælp. De anseteste Familier flytter fra Byen; den tilbageblivende Befolkning kan ikke præstere de aarlige Afgifter; Grundejendomme-nes Værdi reduceres, og mange Husejere mister, hvad de ejer; en al Selvvirksomhed lammende Fortvivelse vil gribe Befolkningen osv.«. Derfor var det nødvendigt, at Byen befriedes for skatter i en aarrække, mindst ti aar, at prioritetslaan gaves af statens midler til ejendomsværdiens opretholdelse, at der anlagdes en jernbane over Frederiksborg til København og ved Helsingør en frihavn med fri skibs- og ladningsafgifter samt indsejling og bassin nord for Kronborg, og at der oprettedes en filial af Nationalbanken samt en børs i byen m. m. En fornuftig mand, skibsklarer Edv. Thune, skrev i en svarartikel, som sandt var, at saadanne overdrevne fordringer skadede, at de paa rigsdagen blot ville vække munterhed, og at de afgav en daarlig maalestok for den intelligens, der endnu var i byen, og føjede til i en anden artikel, at der var ingen grund til at befrygte den »lammende Fortvivelse«, for byens befolkning var baade arbejdsom og selvfølede, og erhvervet i byen hade aldrig været saa let, som nogle antog, da forretningen la beslag paa arbejdskraften baade søn- og søgnedage fra kl. 4 om morgenen til sent paa aftenen og for dem, der befarer søen, undertiden natten med.

I anledning af en udtalelse, vistnok i »Dagbladet«, om skibsklarerernes yppige levemaade føjede Thune til: »Jeg ved ej, om den var det for en menneskealder siden; nu savner Paastanden al Grund. Byens Midler overvurderes ogsaa; Skibsklareringen har ikke bragt Kapitaler til Byen, og Helsingør har altid udmærket sig ved Godgørenhed og Gæstfrihed. Den sidste Dyd er en Følge af den store Frekvens af fremmede og leder lettelig den, der er Genstand for den, til en urigtig Slutning angaaende dens Udspring.«

Øverst: Interior fra butikken i den Galschiot-Kierboeske gaard. Se forfatterens omtale s. 58. *Nederst t.v.:* Købmand Fritz Kierboe. Overtog i 1843 Strandgade 91 efter M. Galschiots onkel O. E. Galschiot. *Nederst t.h.:* Portræt af Henry Wright, der indvandrede fra Hull og 1778 grundlagde den Wrightske skibsklarerers- og provianteringsforretning. Fotos i Helsingør Bymuseum.

Øverst: Generalkrigskommissær Stephan Hansens palæ, opført 1759–61 af arkitekt Philip de Lange. Her havde firmaet »salig Arent v. Deurs enke & Co.» til huse. Til venstre herfor Claessens palæ, opført 1791–93 af Harsdorff og A. C. Wilcken for den helsingørske storkøbmand Jean Jacob Claessen (1752–1806). I foto i Helsingør Bymuseum. *Nederst:* To smukke rokokobygninger ved havnepladsen: Passkriver Trentwedels gaard opført 1770 og toldkommissær v. d. Ostens gaard (1769–70). Paa pladsen foran ses lovmonumentet, en rest af den »springfontæne», som Helsingør vandkompagni opførte her i 1829 (se s. 17). Larsen Foto, Helsingør.

At frygten for, hvad der skulle komme, laa i luften, fremgaar af forskellige forslag om og forsøg paa sammenslutninger til handelens, industriens og haandværkets fremme, som dog ikke førte til noget; den bragte ogsaa kommunalbestyrelsen til i august 1856 at gøre en henstilling til indenrigsministeren om at nedsætte en kommission til at undersøge forholdene i byen og de foranstaltninger, som maatte være fornødne, hvis sundtolden ophævedes; gennem amtet fik kommunalbestyrelsen omgaaende svar, at indenrigsministeren for tiden havde betænkeligheder ved at gaa ind paa andragendet om nedsættelse af en saadan kommission. Et andet andragende om tilladelse til at opsætte den ved lov af 8. marts 1856 paabudte regulering af lærerlønningerne, da den ville medføre en merudgift af c. 3000 rdl., blev heller ikke imødekommet; men her vidste borgerrepræsentationen at hjælpe sig, idet den vedtog at nedlægge en realklasse i Borgerskolen og slaa to pigeklasser sammen, hvorved merudgiften afkortedes til c. 700 rdl.

Da traktaten om sundtoldens afløsning underskrevs den 14. marts 1857, underskrevs ogsaa dødsdommen over Helsingørs hidtil vigtigste erhverv, toldklareringen og hele det forretningsliv, der stod i forbindelse dermed. Benaadning var udelukket; men man kunne maaske af naade og barmhjertighed faa nogen hjælp af staten til at bøde paa misèren, indtil man saa, hvordan fremtiden formede sig. Altsaa tog man atter fat paa andragenderne, skønt man tidligere havde faaet saa lidt ud af dem. I rigsraadet, der var indkaldt til en ekstraordinær session den 3. april 1857, meddelte præsidenten, at han havde modtaget forskellige andragender, Helsingør og sundtoldens afløsning vedrørende, nemlig et fra kommunalbestyrelsen, et fra skibsklarererne og et fra færgelavet samt et forslag af folketingets formand, amtmand Rotwitt, om nedsættelse af en kommission til undersøgelse af, hvorledes monarkiet kunne komme Helsingør til hjælp. For at medlidenheden med den betrængte by ikke skulle ta overhaand i rigsraadernes hjerter, skyndte dog finansministeren sig at meddele, at sundtoldens ophør ville medføre et deficit i statsindtægterne af $2\frac{1}{2}$ mill. rdl., da man jo ikke kunne bruge afløsningssummen til dækning, og renten af de c. 30 mill., man fik, kun var $1\frac{2}{10}$ mill.

I kommunalbestyrelsens andragende hed det bl. a.: »Sundtoldklareringen og den deraf flydende og for en stor Del afhængige Afsætning af Provision og andre Varer har i umindelige Tider udgjort Byens Hovederhverv og dels umiddelbart dels middelbart afgivet Subsistensmidler ikke alene for Sundklarererne men tillige for de fleste øvrige Familier, det være sig af Embedsstanden, Handelsstanden, Haandværkerstanden og den arbejdende Klasse. Med eet Slag og faa Dages Varsel berøvet sit Hovederhverv ser denne By, der tæller over 9000 Indvaanere, kun en mørk Fremtid i Møde ... Helsingør har hverken Skove, Jorder eller andre Ejendomme af nogen Betydenhed, hvis Revenuer væsenlig kan lette de kommunale Afgifter. Efter Fradrag af de Skole- og Fattigvæsenet tilhørende Fonds c. 35000 rdl., hvorpaa hviler en Gæld af 7000 rdl., ejere Kommunen en Kapitalformue af c. 75000 rdl., mens dens Kapitalgæld beløber sig til c. 100000 rdl. Kommuneafgifterne andrager henimod 4000 rdl. (heri indbefattet Byens Andel i Ligningsskatten) og de kgl Skatter (efter Fradrag af Ligningsskatten) c. 14000 rdl. Af Kommuneafgifterne har de ved Øresunds Toldkammer ansatte Embedsmænd og Sundklarerere hidtil udredet henimod en Tredjedel. Deres Indtægter og Skatteevne vil nu formindskes, og Byrden kan ikke lægges over paa Byens andre Indvaanere ...« Kommunen maa derfor søge tilskud fra staten, og dette tilskud foreslaas lig de kgl. skatters og kommuneafgifters fulde beløb i 1ste aar og med formindskelse af $\frac{1}{10}$ i hvert af de følgende ni aar. Dernæst foreslaas en udvidelse af havnen, bekostet af sundtolds-afløsningssummen, eftersom havnen som statshavn tilhører hele monarkiet, og for at faa skipperne til ogsaa i fremtiden at gaa i land i Helsingør, ville det være ønskeligt, at havne- og bropenge, laste- og fyrpenge og omkostningerne ved personers og varers ilandbringelse o: færgetaksterne nedsattes eller ophævedes.

Rotwitts forslag om nedsættelse af en kommission til at undersøge, hvorledes der kunne ydes Helsingørs kommune samt skibsklarererne og færgelavet hjælp, behandledes første gang i rigsraadets møde den 6. april. Algreen-Ussing og Tscherning anbefalede det. Tscherning fandt, at rigsraadet paa monarkiets vegne kunne gi Helsingør kommune en del af afløsningssum-

men straks; hvis det ikke var nok, maatte kommunen henvende sig videre til rigsdagen for kongeriget. Bluhme mente, at kommunens andragende vedrørte kongeriget, skibsklarerernes og færgelavets derimod monarkiet. Havnen, der var anlagt for monarkiets penge, kunne ogsaa nok udvides for monarkiets penge (afløsningssummen), skønt havnen nu tilhørte kongeriget. Hage foreslog, at man skulle gøre Helsingørs havn med den fortræffelige beliggenhed til en frihavn. Ved 2den behandling den 16. april formulerede Algreen-Ussing et forslag om en kommissions nedsættelse, der anbefaledes af Rotwitt og Hage og vedtoges med 58 stemmer mod 4.

Undersøgelseskommissionen kom til at bestaa af generaltold-direktør grev Sponneck, departementsdirektør i finansministeriet Schovelin og kommandør Proesilius, den sidste, der var inspektør for færgelavet, som særlig sagkyndig paa dette omraade. Kommissionen befaledes nedsat den 1. august 1857 og afsluttede sit arbejde den 13. marts 1858. Der kom ikke meget ud af dens undersøgelser, i det mindste ikke for kommunen. Kommissionen besøgte nogle gange byen og hade mundtlige forhandlinger med forskellige; den modtog ogsaa andragender baa- de fra kommunalbestyrelsen, væsenlig gentagelse af det tidligere andragende til rigsraadet, fra handelsstanden om frihavn og fra private om understøttelse, men man hade det indtryk, at det gjaldt den mere om at slippe saa billigt som muligt end om at hjælpe saa meget som muligt. Rimeligvis bidrog dertil de overdrevne klager over nødtilstanden i byen, som den fyldtes med, baade mundtlige og skriftlige. For et flygtigt blik var det nemlig lidt vanskeligt at faa øje paa den. Mens pengekrisen 1857-58 fældede 83 forretningsdrivende i København og 142 omkring i provinserne, var der, som alt nævnt, i Helsingør ikke en forretning, som maatte lukke af den grund. Havnen var vinteren igen- nem tæt pakket med skibe, paa begge skibsværfter arbejdedes der med fuld styrke, og i byen syntes livet at gaa sin vante gang. Men i andragenderne tog det sig anderledes ud. I kommunal- bestyrelsens andragende til rigsraadet hedder det: »I det Tidsrum, der er forløbet [siden 1. August, da Undersøgelseskommissionen nedsattes] er Virkningerne af Sundtoldens Afløsning allerede paa en sørgelig Maade fremtraadt, idet den forrige

Travlhed og Virksomhed er afløst af Stilhed og Næringsløshed, hvorhos mange af Byens Embedsmænd og Indvaanere har forladt Byen, hvis faste Ejendomme som en Følge deraf er sunket betydelig i Værdi og tildels staaer ledige«. – Endnu kraftigere lød klagesangen i handelsstandens andragende til rigsraadet, der var traadt sammen i januar 1858 (2den ord. samling): »Øresundstoldens Afløsning, hedder det her, har fremkaldt saa ødelæggende Tilstande for baade det Hele og den Enkelte, at Hjælp behøves, naar Forandringens Følge ikke skal blive den, at Helsingør rystes i sin dybeste Grundvold, at Næringsvejene standser, at dens Borgere ødelægges, og at Byen reduceres til en forarmet og næringsløs Kommune«. Handelsstandens andragende gik iøvrigt ud paa, at Helsingør maatte blive gjort til frihavn og ligesom Altona blive stillet udenfor statens almindelige toldomraade; man ville ikke nøjes med en fridok og et frilager. Andragendet ender med: »Det høje Rigsraad vil sikkert i Betragtning af vore betrængte Forhold tage Frihavns-Spørgsmaalet under Behandling endnu i nærværende Session og ikke skilles, førend Helsingørs Skæbne har fra Rigsraadets Side fundet sin Afgørelse«. Det lød noget fordringsfuldt, da andragendet indgaves den 15. marts, og rigsraadet ventedes hjemsendt ved maanedens slutning.

Imidlertid – sagen om hjælp til Helsingør kom virkelig for, inden rigsraadet skiltes. Rottwitt, amtmanden i Frederiksborg amt, folketingsmand for Frederikssund, folketingets formand og medlem af rigsraadet, var Helsingør en god ven, hvad han allerede ved tidligere lejligheder hade vist. Han indbragte et ændringsforslag til budget-udkastet om en bevilling paa 200000 rdl. som et rentefrit laan til Helsingørs kommune, bl. a. til anlæg af en dok, for at byen kunne ta konkurrencen op med sin svenske genbo, der allerede nu begyndte at ta luven fra den. Forslaget støttedes af Bluhme, der bl. a. sa, at hvis man ikke kom kommunen til hjælp, ville man risikere, at den spillede bankerot ligesom Nibe i 1833, da herredsfogden maatte sætte 77 ejendomme til auktion for at skaffe de kgl. skatter og kommuneafgifter inddrevet. Dengang hade regeringen anset det for sin pligt at træde hjælpende til, og det samme burde den gøre nu. Finansminister Andræ var imidlertid mindre venlig stemt;

han fandt, at der ikke kunne være tale om at gøre Helsingør til frihavn, og han kunne absolut ikke indlade sig paa at yde et laan til kommunen gennem et ændringsforslag, da det krævede en selvstændig lov; men han ville paa monarkiets normalbudget for 1858-60 opføre 26.000 rdl. til understøttelse af personer og institutioner, der hade lidt tab ved sundtoldens ophør; om videre hjælp maatte Helsingørs kommune henvende sig til rigsdagen og kongeriget. – Derefter blev Rotwitts forslag forkastet.

At rigsraadet, der var optaget af den standende strid om fællesforfatningen, ikke kunne ha mange tanker tilovers for et saa ubetydeligt spørgsmaal som hjælp til en kommune, kunne mange jo nok forstaa i Helsingør, men alligevel syntes den almisse, man fik budt, noget ringe, og i sin snurrige profetstil forudsaa Regner Ulstrup, at »den Tid ei vil være fjern, hvor Samvittigheden vil fremtvinge den Erkendelse, at en Sag af saa alvorlig Natur nok kunde fortjene at sammenkalde et nyt Rigsraad for, selv om denne ene og alene skulde forhandles«. Men rigsraadet blev ikke indkaldt, og frihavnen kom ikke mere paa rigsraadets eller nogen anden lovgivende forsamlings dagsorden. København ville heller aldrig ha fundet sig i anlæget af en frihavn udenfor sit eget omraade. De 26000 rdl. blev fordelt efter undersøgelseskommissionens forslag med 13000 rdl. for hvert af budgettets to aar. 35 gamle færgemænd og færgemands-enker, der efter overenskomst udtraadte af lavet, og 7 færgekarle med 20 aars tjenestetid fik foreløbig maanedlige understøttelser, skibsklarererne, konsul Gad og Fock, tre skibsklarerer-enker og tre skibsklarerer-døtre samt tre kontorister fik aarlige understøttelser paa fra 100-500 rdl. og nogle bidrag til fattigvæsen, skolevæsen, Mariæ kirke o. fl., som Øresunds toldvæsens administrationsfond tidligere hade udredet, ialt 1205 rdl., blev overdraget kommunen at fordele. I rigsraadets næste samling, sept.-novbr. 1859, blev fordelingen lovfæstet til at gælde indtil 1868, og understøttelserne gjort livsvarige.

Selvfølgeelig vakte fordelingen af understøttelserne kritik og misundelse og alskens rygter, saa avisen i en nyaarsartikel – i Knud Gads stil og aand; Gad var en af de benaadede – alvorlig formanede ærede medborgere til »at bygge Paulunerne under Fredens og Samdrægtighedens Palmer« og »banlyse al Nærig-

hed og Brødnid«, mens endog borgermester Olrik fandt sig foranlediget til at erklære offentlig, at han ikke havde modtaget noget som helst, »derimod er mine Kommuneafgifter for indeværende Aar forhøjede ved sidste Ligning fra 15 til 28 Portioner paa Formue og Vilkaar eller fra 82 Rdl. 93 Sk. til 234 Rdl. 26 Sk.«.

Det var nemlig blevet en af de første og føleligste følger af sundtoldens ophør, at kommunens pengevæsen var kommet i det syndigste ulave. Adskillige skattepligtige borgere havde straks i 2det halvår undladt at betale skatter i haab om, at kommunalbestyrelsens andragende til indenrigsministeriet om hel eller delvis skattefrihed skulle blive bevilget. Et foreløbigt budgetoverslag for 1858 var udarbejdet, hvorefter et beløb paa 43490 rdl. 48 sk. skulle lignedes paa kommunens grundejere, næringsbrugere og øvrige skattepligtige indvaanere, men umuligheden heraf var saa indlysende, at man i haab om den forventede hjælp stadig udsatte den endelige vedtagelse af budgettet, indtil amtet tilsidst tabte taalmodigheden og anmodede magistraten om »uopholdelig« at sørge for udarbejdelsen af det aarlige overslag over kommunens udgifter og indsende det til amtets approbation.

En komité nedsattes da for at afgi betænkning om, hvor stor en del af aarsbudgettets udgifter, der under de forhaandenværende forhold kunne paalignes, og om hvorledes resten skulle tilvejebringes. Borgerrepræsentationens formand, brygger Holm, og den borgerlige raadmand, konsul Gad, indstillede, at man skulle gøre skatteansættelsen saa lav som mulig og dække det manglende ved realisation af forskellige aktiver samt betale et af sparekassen opsagt laan med resten af aktiverne, for saa var med det samme hele byens formue opbrugt og dens »eksempelløse Usselhed« godtgjort for staten. Dette rigoristiske raad blev dog ikke fulgt af borgerrepræsentationen, der foretrak at gi sparekassen aktiverne i pant for det opsagte laan, lignede halvdelen af udgifterne paa skatteyderne og dække resten ved et eventuelt laan af statskassen, indtil man fik rede paa, hvad hjælp man fik af samme kasse. Dette ville amtet dog ikke approbere, saa man blev nødt til at lignede alle 43490 rdl. paa skatteyderne. Deres samlede nettoindtægt ansloges til c. 800000 rdl.;

skatteprocenten blev altsaa gennemsnitlig 5, noget højere for de større, lavere for de mindre indtægter.*

Der var næppe nogen for højt ansat; det plejede man ikke at blive i de tider; men klage skulle man alligevel baade over ansættelserne og over tiderne – der indkom henvend 400 klager over for høj skatteansættelse – og klagesangen blev tilsidst saa højtlydende, at den forledte den nystiftede konkurrent til pastor Grüners gamle »Helsingørs Avis«, den af Fr. Algreen-Ussing (»sorte Ussing«) og hans venner, Drebolt, Fr. Bøgh o. fl. fra København redigerede »Helsingørs politiske og Avertissementstidende« til at publicere en sensationel artikel om en selvmords-epidemi, der i de sidste maaneder bredte sig i Helsingør og for en stor del skyldtes sundtoldens afløsning og »den derved aftagne – ja, vi kunne sige aldeles ophørte Virksomhed«. Heldigvis kunne byfoged Crone oplyse, at »epidemien« var ret ufarlig; ti af de 5 selvmord, der var begaaet i de sidste to maaneder, skyldtes 1 kærestesorg, 1 melankoli hos en i 1856 afskediget maskinmester, 1 en arrestant og indbrudstyv, 1 en lidt forfalden falleret købmand, der intet hade at gøre med søforretninger, og 1 en ubekendt mandsperson.

Den 14. juni 1858 skulle der være folketingsvalg. Efter den tarvelige almissehjælp, rigsraadet hade ydet paa monarkiets vegne, satte man nu sit haab til rigsdagen og kongeriget. Det gjaldt altsaa om at faa en god talsmand ogsaa i folketinget; i landstinget hade man borgermester Olrik og skibsklarerer Kirck, og de var gode nok. Da prof. H. N. Clausen, kresens udmærkede repræsentant i folketingets fem første sessioner, 1853 gik over i landstinget, var han blevet afløst af regeringsraad Tiemroth, der udover at holde taler ved 5te juni-festerne i Egebæksvang

* I sammenligning med vore dages skatteprocenter skulde det synes ret overkommeligt; men man frygtede alligevel for, at der ville blive en stor resistance; den for 1857 var paa c. 3000 rdl. Ligningslistens indtægtsansættelser er iøvrigt ganske interessant. Højest ansat, til 7000 rdl., er etatsraad Bugge og skibsbygger Løve. – Skibsklarererne Chr. Schierbeck, N. P. Kirck og I. P. Lundwall samt geheimeraad Bluhme og manufakturhandler Lion Abrahamson er ansat til 5000 rdl. – borgermester Olrik til 4150 rdl. – Skibsklarererne Belfour Ellah, Chapman & Norrie, E. v. Mehren, Chrl. Fenwick og Hey til 4000 rdl. – Skibsklarererne Alex Gulstad, K. F. Marstrand, Deacon, H. Rainalds, Fr. Kierboe samt Byfoged Crone til 3500 rdl. – A. v. Deurs (Borries), George Fenwick, Ad. Gradman og M. Wright til 3000 rdl. – P. v. Aller, Carey, George Knox og Petit & komp. (Dreyerne) til 2500–2800; forskellige af byens købmænd, bryggere, brændevinsbrændere og enkelte større haandværkere, bogtrykker Grüner, provst Heiberg, kommandør Proesilius, byskriver Garde, raadmand Rehling til 2200–2500 osv.

ikke havde nogen forbindelse med byen. Ved folketingsvalget den 1. december 1854, to dage forinden ministeriet Ørsted uventet entledigedes, blev Tiemroth genvalgt ved kaaring, og dette gentog sig ved næste valg i juni 1855, hvor han paa spørgsmaalet, om han ville virke for en ny og bedre havn, svarede, »at Helsingør var et af de vigtigste Punkter for Verdenshandelen«, og at pengene til anlæget nok maatte kunne skaffes, naar de mange og store vejanlæg i Jylland var fuldførte. At han ved afstemningen over fællesforfatningen i oktober samme aar gik med bondevennerne, syntes man næppe om i det nationalliberale Helsingør, og ved valget i 1858 vragede man ham. Man benyttede dog ikke det nationalliberale fæstekontor, som Bille, Brix, Brock, Clausen osv. havde oprettet, og som gav tilbud om at forsyne valgkresene med passende kandidater, men henvendte sig til en kendt mand fra byen, den tidligere skibsklarerer E d v a r d T h u n e, der straks efter sundtoldens ophævelse havde forladt byen for at begynde en en gros-forretning i København, men havde efterladt lidt af sit hjerte foruden et godt navn og megen popularitet i sin gamle hjemby.

Thune var 1825 som 15 aars dreng kommet til Helsingør, hvor hans søster var gift med kammerer Prosch ved Øresunds Toldkammer. Han blev sat i købmandslære hos de unge skibsklarerere Brown & Burd, og her tjente han de for handelslavet reglementerede 10 aar som dreng og svend. 1835 tog han borgerkab som købmand og aabnede det følgende aar »en velassorteret Detailhandel« paa hjørnet af Bjergegade og Brøndstræde, det vil sige, at han, som de fleste andre af by-købmændene, handlede med alt muligt; med te og ost og spanske vindruer, blegede lærreder, hollandske syltekrukker, postpapir, parfumer og damehandsker, stearinlys og glasvarer, isen-, hør- og urtekram osv.; men han havde ogsaa andre jern i ilden, var bl. a. agent for Bærentzens litografiske institut, han var altsaa en mand, der var om sig, dygtig og energisk. Dette i forbindelse med hans kendskab til skibsklareringsforretninger gjorde, at han, da det gamle liebmanske klarererfirma som følge af hasarderede spekulationer og misligheder fra den ene af parthavernes (Mathiasen) side i 1842 maatte opgi boet, af kreditorerne, hvoriblandt flere af de store bankier- og handelshuse i København som H. P.

Hansen, Tronier, P. de Coninck, Prætorius & sønner, blev opfordret til at overta firmaet og med deres støtte se, hvad der kunne reddes ud af sammenbrudet. Han fulgte opfordringen, og det lykkedes ham virkelig at faa plan og orden i det engang saa ansete firmas derangede forretning, saa at han i løbet af nogle aar ikke blot kunne faa en stor del af gælden betalt samtidig med at han bidrog til underholdet af den liebmanske familie, men ogsaa kunne samle sig selv nogen formue. Selvfølgelig var der lagt beslag paa ham ogsaa til kommunale og borgerlige hverv. Allerede som »detailhandler« var han i 1841 blevet medlem af borgerrepræsentationen og snart efter dens viceformand, og da han ved overtagelsen af den liebmanske forretning ønskede at udtræde, fik han afslag; man ville ikke undvære ham i repræsentationen, valgte ham tværtimod 1854 til formand hvad han saa vedblev at være, til han forlod byen. Han var da ogsaa mand for at overkomme baade det ene og det andet. Han var et af de klareste og hurtigste hoder i byen, kunne som formand i repræsentationen skære tværs igennem fraserne og omsvøbene og faa frem, hvad det ved en forhandling kom an paa; han var dertil en retfrem mand, ens mod alle, frisindet, let bevægelig og altid i godt humør. Han tog ivrigt del i frihedsbevægelsen under Christian VIII, og var med blandt talerne ved 28. majfesterne i Egebæksvang, hvor han i 1846 talte for Lehmann, Ploug, Helweg og Poulsen, som nylig var blevet frifundet for tiltale i anledning af deres skandinaviske og liberale taler ved det nordiske studentermødes fest i ridehuset 24. juni 1845, og ved en anden af festerne for »den politiske Udholdenhed«, et af de staaende talertemaer ved de politiske møder i de bevægede og forventningsfulde aar før 1848. Thune gjorde sig afholdt af alle, han kom i berøring med, og det uagtet hans ydre var alt andet end vindende, sværlemmet som han var, meget rundrygget og med store tunge ansigtstræk. Men der b linkede et lune i hans øjne bag brillerne, og der var en lethed og raskhed i hans bevægelser og i alt, hvad han foretog sig, saa man ganske glemte hans ydre for det indre liv, der gennemlyste det.

Thune var den første, der brød op fra byen. Han indsaa, at der var intet mere at stille op med den gamle forretning, og skulle han begynde noget nyt, var det bedre at gøre det under

større forhold. En tid tænkte han paa at gaa til London, men det blev til København, hvor han for resten kom til at begynde under vanskelige forhold, da pengekrisen just brød ud i det samme. Men han klarede sig med en omsigt, der styrkede hans stilling i den københavnske handelsverden og hurtig gjorde ham til et anset medlem af standen.

Da opfordringen kom til ham om at stille sig i Helsingør som kresens folketingsmand, syntes han, at han skyldte byen at gøre det, skønt han sikkert heller hade sat al sin arbejdskraft og interesse ind paa sin ny forretning. Han spildte dog ikke tiden med vælgermøder, men nøjedes med at sende sin gode ven, brygger Wiibroe, et brev til offentliggørelse, hvori han gjorde rede for sit standpunkt til forskellige af dagens spørgsmaal. Skønt han vidste, at den ny næringslov, der ophævede lavene og kontrollen med haandværks udførelse, hade mange modstandere blandt byens haandsværksmestre, udtalte han dog frimodig, at han ansaa den for den bedste, der kunne faas, »ti det er et Gode, at man frit kan søge sit Erhverv, hvor det findes«. Han billigede ikke, at staten forhøjede rentefoden for det, den hade indestaaende i fast ejendom, men han holdt iøvrigt paa rentefodens løsning; »ti Pengene søger som andre Varer til det Sted, hvor der er bedst Marked for dem«. I forfatnings sagen stod han paa det nationalliberale standpunkt, som han i det store og hele indtog. For byen ville han gøre, hvad han kunne. – Han blev valgt uden afstemning den 16. juni.

Og saa begyndte man igen med ansøgningerne. I august sendtes en »til Kongen«, undertegnet af hele kommunalbestyrelsen: Borgermester Olrik, de kongelige raadmænd Rehling og Garde, de borgerlige raadmænd, skibsklarererne G. A. Gradman og Knud Gad, borgerrepræsentationens formand, brygger P. L. Holm, Viceformanden, købmand Wachtelbrenner, og samtlige borgerrepræsentanter, skibsklarererne C. Prytz, Hey og T. F. Kierboe, bogtrykker (pastor) Grüner, tømmermester Unmack, snekermester Jantzen, bøkermester Krüger, garverne F. W. Rohde og Jens Ulstrup, købmændene Stilling og Fridericia, brygger Wiibroe, brændevinsbrænder Jens Tvede og færgemand Kempel. I ansøgningen rekapituleres byens jammersminde: Den afslaaede anmodning om en undersøgelseskommission i 1856, andraget-

det til rigsraadet om tilskud af sundtoldens afløsningssum til skattelettelser i de første ti aar og til udvidelse af havnen, nedsættelsen i 1857 af en kommission, der viste liden forstaaelse af kommunens krav og nød, rigsraadets ringe hjælp gennem tillæget til normalbudgettet for 1858-60, det bristede haab om rigsraadets støtte til at faa en frihavn, og saa: hele kapitlet om den formindskede handel, de bortflyttede beboere, de tomme lejligheder, de synkende ejendomsværdier og stigende skattebyrder. Trods 1857-undersøgelseskommissionens salomoniske dom, at en havneudvidelse godt kunne vente til man saa, om den som følge af forretningernes tiltagen var nødvendig, androg kommunalbestyrelsen om, at Helsingørs havn maatte faa en saadan udvidelse og uddybelse, at skibe af 20-22 fods dybgaaende kunne anløbe den, og at den kunne blive en bekvem og rummelig nød- og vinterhavn. Endvidere androg man om et tilskud af 200000 rdl. til skattelettelser i de førstkommende ti aar, saaledes at et beløb af størrelse som de kgl. skatter og kommuneafgifterne udbetaltes i det første aar og summen derefter nedsattes med $\frac{1}{10}$ i hvert af de paafølgende ni aar.

Man satte sit haab til den kommende rigsdag; byen hade gode talsmænd paa tinge, og man hade grund til at haabe paa virksom støtte ogsaa fra amtmand Rotwitts side. I finanslovsforslaget, der forelagdes folketinget den 5. oktober 1858, var der imidlertid kun opført blandt overordenlige statsudgifter 20.000 rdl. »til Helsingørs Kommune i Anledning af Sundtoldens Ophør«, og i bemærkningerne til lovforslaget hed det, at vel var tilstanden i Helsingør trykkende, men man kunne dog ikke gaa ind paa kommunens andragende om 200000 rdl. til skattelettelser. Det foresloges at gi kommunen rundt 20000 rdl., hvad der svarer til de direkte afgifter (kgl. skatter) 19225 rdl. 10 sk. for indeværende aar; kommuneafgifterne, 43490 rdl. 48 sk., maatte kommunen selv klare og ligeledes selv bestemme, hvorledes de 20000 rdl. skulle fordeles. Kort efter fik kommunen afslag fra indenrigsministeriet paa sit andragende om henstand med indbetaling af de kgl. skatter, til man saa, hvad det blev til i rigsdagen. Kommunens kasse var da i lag med at tømmes, ti de 378 skatteydere, der hade klaget over for høj skatteansættelse, undlod at indbetale skatten, saa kommunalbestyrelsen saa sig nødt

til at be dem indbetale i det mindste halvdelen af det paaligede beløb som afdrag, for at kommunen kunne blive i stand til at bestride de mest nødvendige udgifter.

Det lykkedes byens venner i rigsdagen at faa finansudvalget og ministeriet saa gunstig stemt, at de blev enige om at tilraade, at bevillingen til byen forhøjedes til 60000 rdl., saaledes at de 20000 rdl. gaves for finansaaet 1859-60 og derefter 16000, 12000, 8000 og 4000 rdl. for de følgende fire aar. Ogsaa for havneplanerne lysnede det. Regeringen begærede 300000 i fire aar - aarlig 75000 rdl. - til udgravning af et havnebassin mellem fæstningen og byen, saa havnen kunne udvides med 50000 □ al. og 750 alens bolværk, og finansudvalget ikke alene tiltraadte dette forslag men foreslog yderligere 46000 rdl. til undersøgelse af en anden plan om et stort indre bassin i Grønnehave forbundet med den gamle havn ved en 60 alen bred kanal, hvorved man kunne bevare Løves skibsbyggerplads. Ved 3die behandling den 4. december meddelte Tscherning, der særlig interesserede sig for havneudvidelsen og hade udarbejdet udvalgets betænkning herom, at der var kommet tilbud om anlæg af en udbedringsdok ved havnen fra privat side, og anmodede ministeren om at stille sig velvillig til tilbudet, der maaske ville medføre nogen forandring i anvendelsen af de foreslaede 346000 rdl.

I folketinget hade baade finansudvalgets formand C. V. Rimestad og Thune varmt anbefalet bevillingerne til Helsingør og kun Fischer talt imod pengehjælpen til byen som demoraliserende og et farligt præcedens. Det hele tegnede sig altsaa meget lovende. Men ved 2den behandling af finanslovsforslaget i landstinget stillede M. P. Bruun ændringsforslag om at gaa tilbage til de oprindelig foreslaede 20000 rdl. som foreløbigt tilskud til kommunen og 100000 rdl. som første bidrag til en udvidelse af havnen - og disse ændringsforslag vedtoges. Da lovforslaget kom for igen i folketinget den 20. december, foreslog nok I. A. Hansen og Gert Winther at føre det tilbage til folketingets form og altsaa sikre Helsingør de 60000 rdl., men nu var Fischers faa meningsfæller fra forrige behandling vokset i antal, og da julen stod for døren, og rigsdagen helst skulle være færdig forinden, vedtoges finansloven og paragrafferne vedrø-

rende Helsingør i landstingets form med 54 stemmer mod 24. Og dermed var sagen endelig og uigenkaldelig afgjort. Rigsdagens 20000 rdl. blev det følgende foraar fordelt forholdsvis efter skatteligningens forskellige »brancher« paa grund, bygningsassurance, næring samt formue og vilkaar, hvorved enhver skatteyder fik del i understøttelsen. Af de 378, der hade klaget over for høj skatteansættelse, fik kun 44 nedsættelse; ti, som undersøgelseskomiteen bemærkede, ville nedsættelsen ellers komme til at gaa ud over dem, der ikke hade klaget, men var lige saa ilde stedte.

V.

Den ny havn. Det helsingørske Dampskibs-Interessentskab. Jernbaneforbindelsen med København. Ældre projekter. Økonomiske forhold i byen efter sundtoldens ophør. Nedgang i ejendomspriser og i indbyggertal. Ophævede skibsklarerersfirmaer. Gamle skibsklarere.

Da byen havde opgivet haabet om at blive taget under armene af staten, maatte den se at hjælpe sig selv. Foreløbig trøstede man sig med udsigten til den ekstrafortjeneste, det ny havneanlæg skulle medføre. Det lød af saa meget denne bevilling paa ca. 350000 rdl. fordelt paa fire aar og var dog ikke mere, end hvad jernskibsværftet nu under normale forhold udbetaler som lønninger i et par maaneder. Men man var blevet nøjsom, for et andet haab var ogsaa bristet med projektet til at skaffe byen indtægt ved at love tilflyttede velhavere pensionister og andre, der uden at drive erhverv levede af deres midler, skattefrihed i ti aar, og folk, der ville anlægge fabrikker og begynde industrier, som ikke allerede fandtes i byen, fritagelse for alle kommunale afgifter paa formue og vilkaar samt for næringsskat, ligeledes i ti aar. Det hade ikke bragt nævneværdige resultater. Der var kommet et par smaapensionister, men ingen velhavere, og der blev ikke startet en eneste fabrik, skønt kommunalbestyrelsen i sin med indenrigsministeriets billigelse over det ganske land udsprede indbydelse anbefalede anlæg af alt muligt: sukerraffinaderi, oliemøller, tilvirkning af grøn sæbe, papir, mallervarer, spillekort m. m. og reklamerede med den lave husleje, den sunde og skønne egn, den forestaaende udvidelse af havnen og den lette og billige forbindelse med hovedstaden.

Et endnu mere frugtesløst forsøg paa ophjælpning af byen, særlig dens forretningsliv, skyldtes den utrættelige sangviniker Regner Ulstrup. Han genoptog ideen om en »Forening til Handlens, Industriens og Haandværkets Fremme«, som i efteraaret

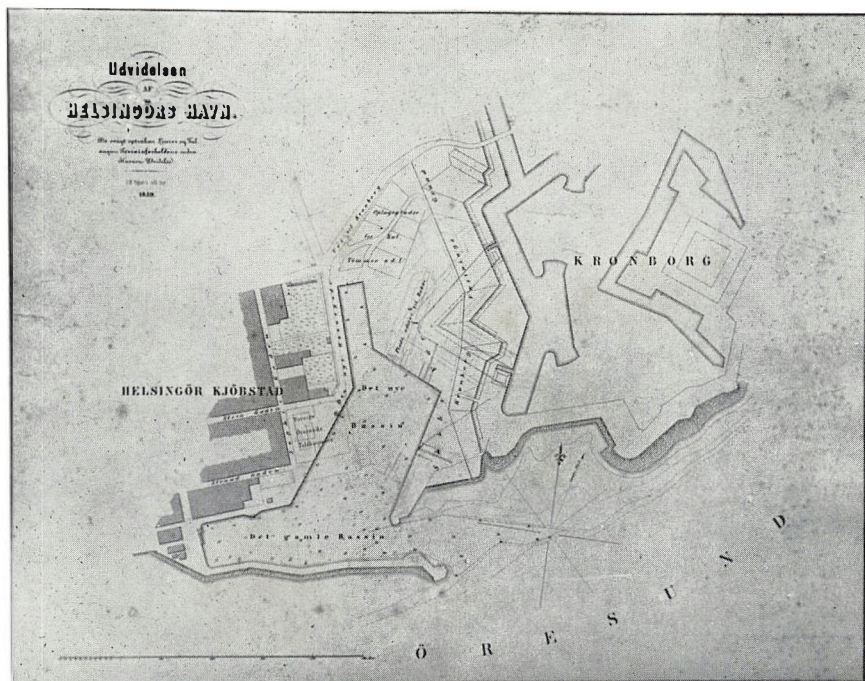
1856 var blevet diskuteret paa et borgermøde i raadhuset uden at vinde videre tilslutning; nu skulle den slaas anderledes op og gøres mere »praktisk« i udførelsen. Han ville ha en børs i byen og en filial af Nationalbanken. Han fik i februar 1858 sammenkaldt et møde for at diskutere »nogle Spørgsmaal vedrørende den fremtidige Forretningsførelse i Byen«, og der dannedes saa en handelsforening og udnævntes en komité, som skulle fremkomme med forslag om virksomheden. Man fik samlingslokale i den van deursse gaard, og her skulle man mødes mandag, onsdag og lørdag kl. 12-1 og holde børs, »tilgængelig for enhver Forretningsmand ogsaa udenfor Købmændenes Kres, saavel udenbys som indenbys«. Børsforretninger blev der næppe gjort mange af. De faa gange, man mødtes, var den ny næringslov af 29. december 1857, hvorved lavene, ogsaa købmandslavet, ophævedes, nok det staaende diskussionsemne. Da lavet efter de fem aars respit endelig ophævedes ved udgangen af 1862, vækkedes handelsforeningen af 1858 af sin blide slummer og gjordes til lavets arvtager, 1000 rdl. i obligationer og 155 rdl. 4 mark 13 sk. i kontanter, og det var vist den eneste omsætning, Helsingørs børs nogensinde gav anledning til.

Derimod blev det til noget med havneudvidelsen. I løbet af 1859 var den af indenrigsministeriets ingeniører udarbejdede plan blevet godkendt af kommunalbestyrelse og havnekomité, krigsministeriet hade indvilliget i afstaaelsen af det nødvendige terræn af Kronborgs grund, den smukke toldkammerbygning var blevet solgt til nedrivning og nedrevet. Udgravningen af de ca. 34000 kubikfavne var overtaget af ingeniørerne Carlée og Kaufmann samt grosserer C. P. Koch for 117000 rdl., og først i januar 1860 ankom den store, flegmatiske franskmand Carlée med det spidse napoleonskæg til byen, hvor han blev en kendt figur i de følgende aar, ikke mindst, da han efter udgravningen af havnebassinet gav sig til at udarbejde et stort og noget fantastisk projekt til en nordre havn, der skulle strække sig fra Kronborg pynt ud forbi Lappestens batteri. Han fik virkelig koncession paa anlæget 1866, men det kom aldrig ud over tegnebords-stadiet, en skæbne, der ogsaa er blevet de senere udarbejdede planer til en nordre havn af 1871 og 1910 til del. Sammen med Carlée kom hans dampmuddermaskine med

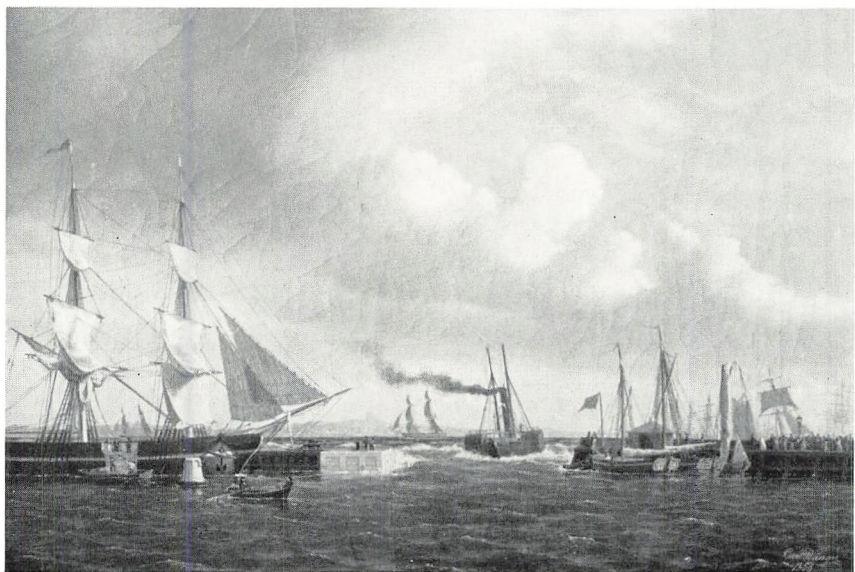
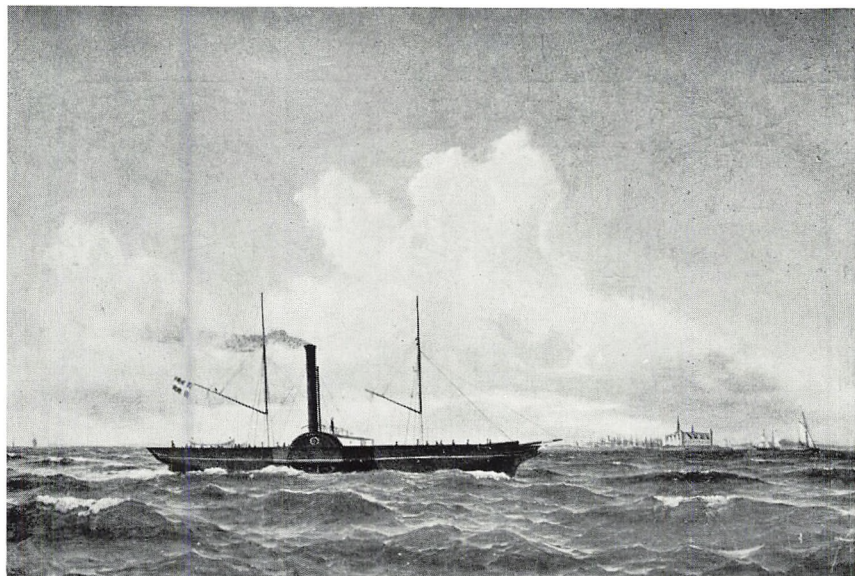
pramme til den iøvrigt af skibe fyldte havn, og inde i land begyndte man til folks sorg at fælde de pragtfulde gamle træer i Alleen ud til Kronborg; da frosten var af jorden, tog man fat paa udgravningen af Toldkammerpladsen, og den 29. april kunne man allerede gennemstikke dæmningen mod den øvrige havn. Et forsøg paa at faa afskaaret det van allerske hjørne ved Alleen strandede paa, at ejeren forlangte, at man skulle købe hele ejendommen til en høj pris; men ved nedrivning ogsaa af toldkammer-direktørboligen skaffede man udvidet kajplads paa dette sted.

I somrens og efteraarets løb blev det ny bassin paa ca. 50000 kvadratalen tildels opmudret til 18 fods dybde, ca. 1000 alen bolværk opsattes tilligemed den 20000 pds. kran paa granitfod, og den nordre mole flyttedes et stykke tilbage. Det følgende aar fortsattes arbejdet under ingeniør Ludvig Lønborgs sikre ledelse, og i april 1863 afleveredes havnen til den kgl. havnekommission. Overslaget hade været paa 32500 rdl., anlæget hade kun kostet 31.337 rdl. 80 sk. Som kuriosum kan nævnes, at der blandt de ikke meget righoldige fund under udgravningen og opmudringen fandtes en mængde knappenaale, til dels i sammenrustede klumper, rimeligvis stammende fra et skibbrud paa kysten ved Kronborg, inden der endnu var havn.

Planen om et dokanlæg, som kommunen fik koncession paa, og som der anvistes plads paa fæstningens grund, dog kun paa betingelse af »uopholdelig Rydning af Pladsen og alt, der kan være Fæstningens Ild til Hinder« i tilfælde af krig, blev ikke til noget dengang; derimod lykkedes det, omend med noget besvær, at faa *p a t e n t o p h a l i n g s b e d d i n g* indrettet ved det ny bassin. Nogle mænd i og udenfor handelsstanden tog sig af sagen, bl. a. I. S. Pontoppidan, konsul Will. Norrie og skibsbygger Rohmann; de dannede et aktieselskab, tegnede sig for 15000 rdl. og opfordrede andre af deres medborgere til at slutte sig til. Det gik lidt trægt med tilslutningen, og man søgte da at faa rigsdagen og finansudvalget til at interessere sig for planen. Ministeren saavel som Thune, Rimestad o. fl. syntes, at staten selv skulle bygge og eje beddingen, da havnen og grunden jo var statens, men det endte med, at der paa finansloven 1862-63 bevilgedes aktieselskabet et laan paa 60000 rdl. til den faste under-

Øverst: Kort over Helsingørs havneudvidelse, der efter mange overvejelser gennemførtes i aarene 1859–63. Udvidelsen medførte nedbrydning af Øresunds Toldkammer. Et af ingeniør Carlée senere foreslaaet nordre havneanlæg ved Grønnehavn med kanalforbindelse med den gamle havn opgaves; i stedet udførtes i 1880-erne en udvidelse af havnen mod Kronborg. *Nederst t. v.:* Portræt af kolmand og skibsklarerer N. P. Kirck. Støttede som landstingsmand ivrigt havneplanerne og byens øvrige anstrengelser for at opnaa hjælp efter sundtoldens bortfald. *Nederst t. h.:* Portræt af færgemand Cornelius Hyll (1804–77). Blyantstegning paa Handels- og Søfartsmuseet.

Øverst: Hjuldamperen «Ophelia», der sammen med «Hamlet» og «Horatio» indsattes i sundfarten af det i 1841 stiftede helsingørse dampskibsinteressenskab. Maleri paa Handels- og Søfartsmuseet. *Nederst:* En hjuldamper for indgaaende i Helsingør havn 1858. Maleri af Carl Baagøe paa Handels- og Søfartsmuseet.

bygning, mod at selskabet anvendte 30000 rdl. til den bevægelige del af beddingen, Havneingeniør Lønborg havde givet tegning og overslag – efter den mortonske konstruktion – og ledede ogsaa arbejdet, men døde i marts 1863, inden det var fuldført. Ophalingsbeddingen blev efterhaanden en god forretning, og aktietegnerne fik ingen anledning til at fortryde deres indsats i foretagendet.

Det betydeligste af alle anlægene i de sløje aar efter sundtoldens ophævelse blev dog jernbanen mellem København og Helsingør. Forbindelsen mellem de to byer hade i den sidste snes aar været saa nogenlunde, idet *Det h e l s i n g ø r s k e D a m p s k i b s - I n t e r e s s e n t s k a b* daglig hade haft et à to dampskibe i rutefart, naar aarstiden tillod det, men inden den tid, i 30rne, for ikke at tale om endnu fjernere tider, hade det været besværligt at komme til hovedstaden, hvis man da ikke selv eller sammen med andre ville leje ekstravogn »paa Rullen« og betale den i dyre domme. Det billigste var at ta med skipper Thommesens eller en anden skippers »paket«, hvis vinden var »føjelig«, saa man kunne komme lidt gesvindt afsted, ellers kunne man køre med pakkeposten eller dagvognen, der bar det populære navn »Radbrækningsmaskinen« og sikkert svarede til navnet, da det først i 1835 blev beordret af generalpostdirektøren, at vognen skulle være fjedervogn; men det vedblev at være en aaben, firstolet vogn, og med rette ankedes der over, at de 6 mil mellem Helsingør og København var de eneste paa hele ruten fra Stockholm til Hamburg, hvor man bød passagererne at køre paa aaben vogn og ikke hade lukket diligence. En saadan kom saa i gang fra nyaar 1838. Den store, gule kasse med siddepladser baade inde og ude og forpaa og bagpaa til en halv snes personer foruden den rødkjolede og blaabuksede, med et messing-posthorn bevæbnede postillonkusk paa bukken afgik fra postkontoret, der i 30rne var i det svenske generalkonsulats smukke bygning paa Stengade og senere i postmester Mazar de la Gardes tid skraas overfor, midt mellem Stjernegade og Søstræde.

Diligencens afgang og ankomst hørte til dagens interessanteste begivenheder, og gennem mange aar bragte avisen daglig listen over de afrejste og ankomne herrer og fruer, ma-

damer og jomfruer, ja ammer og børn – højst interessant. Fra efteraaret 1840 sattes to diligencer i gang, saa at der blev forbindelse baade aften og morgen til begge sider; hidtil hade en ridende postillon besørget den ene brevpost. Passagerernes antal voksede; allerede i diligencens første aar var det fordoblet (fra 2500 til over 5000 paa begge ruter) og wienervogne med rød kusk og to heste fulgte som »bivogne« efter den store karrasse med fire eller seks for. Det var et stateligt optog paa en landevej og gav anledning til megen munterhed og forskellige rhumtoddyer, naar diligencerne mødtes undervejs i Hirschholm og »bedede« i ti dobbeltminutter; for man traf altid bekendte.

Den tiltagende trafik gav saa stødet til dampskibsinteressent-skabets oprettelse. I foraaaret 1841 udsendtes indbydelse til aktietegning af konsulerne Marcussen og Larlham, kapt. Sneedorff, købmand Buchholz og politimester Olrik. Af de 400 aktier à 500 rdl. tegnedes 245 i København og 139 i Helsingør. Indbyderne gjordes til bestyrelse, og et dampskib blev bestilt til 3900 pd. strl. hos Fairbairn i London. Da det var færdigt i foraaaret 1842, blev det døbt »Hamlet« og ført over af sekondløjtnant Wilde. Efter prøveturen blev det straks sat i fart midt i maj med Wilde paa kommandobroen, hvad den livlige officer iøvrigt snart blev ked af. »Hamlet« var ikke det første skib paa ruten; det bekendte »Caledonia« hade allerede i somren 1830 gjort lystture mellem Helsingør og København, og »Dania« hade i pinsedagene sejlet fra København til Hammermøllefesterne; men videre var det aldrig blevet til. Det første aar 1843 gik storartet; alle skulle prøve det nye skib, og aktieselskabet gav 9% i udbytte. Men det blev ikke saadan ved. Havnekaptajn Eskildsen i København forbød skibet at gaa gennem Bommen »med Ild under Kedlen« (iflg. et havnereglement fra aarhundredets begyndelse), saa passagerer og varer maatte bringes i land med baade ude fra inderreden; andre dampskibe konkurrerede med lystture om søndagen, diligencen nedsatte sine priser og last not least: »Hamlet« var et daarligt skib, der sejlede langsomt og rullede afskyeligt, blot der gik en smule sø. Andet driftsaar gav kun 4%, og aktionærerne forkastede bestyrelsens forslag om at udvide aktiekapitalen og anskaffe et nyt dampskib. Det var dog kun en overgang af modløshed. Bestyrelsen fik klaret vanskelig-

hederne med Bommen, saa skibet kunne gaa ind til Kvæsthusbroen, tog resolut kampen op med et konkurrerende dampskib, som et fornærmet og udtraadt bestyrelsesmedlem prøvede at sætte i gang, og nedsatte priserne til det halve af konkurrentens, dog kun for de konkurrerende ture, inddrog aktionærernes fri-billetter, skaffede tilladelse til brevpostbesørgelse m. m., kort sagt viste sig som en energisk bestyrelse; tilmed lovede den et godt udbytte, 10% for 1846 – og holdt det endog over løfte med 13%. En generalforsamling i juni 1846 vedtog da paa bestyrelsens forslag udvidelse af aktiekapitalen med 60,000 rdl. og anskaffelse af et nyt dampskib. Det blev »Ophelia«, der 4. aug. 1847 kom til Helsingør og begyndte sin løbebane mellem Helsingør og København som »et skib, der i hurtighed ikke overgaas af noget andet« for 30–40 aar senere at ende den som en umulig gammel kasse, ingen ville sejle med, da det tog dobbelt saa lang tid som de andre skibe. Men i 1848 blev »Ophelia« brugt som depechebaad af regeringen, og aktionærerne fik 10% for aaret.

Derefter gik det roligt og godt for interessentskabet i nogle aar, indtil genboyen Helsingborg, der voksede sig selvfølelse til, 1855 dannede et ångfartygs bolag, som ville ha del i sundfarten og følgende sommer satte dampskibet »Helsingborg« i fart mellem Helsingborg, Helsingør og København. Interessentskabet følte sig i høj grad krænket, mente gennem de mange aar at ha erhvervet sig eneret til ruten, fik oparbejdet en stemning i byen, der gik saa vidt, at de svenske passagerer, der var paa »Helsingborg«, forulempedes af brodrivere og anden pøbel, naar skibet løb ind i havnen, ja fik endog toldvæsenet til at forlange told af kullene, skibet hade ombord til eget brug. Dette gik dog for vidt. »Øresundsposten« i Helsingborg tog skarpt til genmæle mod overgrebet, og Sturzenbecker, bladets ejer og udgiver, den udmærkede ven af Danmark og alt dansk, fik Ploug til at rykke ud med sit bekendte grove skyts i »Fædrelandet«, hvorefter generaltolddirektør Spønneck gjorde det svenske generalkonsulat en undskyldning for den afkrævede kultold og tilbagebetalte den. Konkurrencen fik iøvrigt ingen betydning, idet »Helsingborg« kun besejlede ruten hveranden dag og ikke tog passagerer fra mellemstationerne, men gik direkte til Køben-

havn. Det venskabelige forhold mellem sundbyerne genoprettedes hurtigt, saa at man det følgende aar festede i fællesskab i Malmø i anledning af et nyt »Hamlet«, som interessentskabet havde købt i London til afløsning af det gamle »Hamlet«, der solgtes som fragtbaad til Engelholm.

Dette køb gav iøvrigt anledning til en ny og uventet konkurrence, idet firmaet, som hade leveret »Hamlet«, sendte et andet skib »Invencible« over paa ruten, efter at det forgæves hade tilbudt interessentskabet skibet til købs. Men bestyrelsen mødte resolut denne unfair fremgangsmaade med sit tidligere anvendte middel at sætte priserne ned til det halve af konkurrentens, og da »Invencible« i de fire første dage, det sejlede paa ruten, hade fire paasejlinger, hvorved to mennesker kom til skade, var det med det samme slaaet ud af spillet. 1858 købte saa selskabet »The seaserpent« i Glasgow og døbte det om til »Horatio«, og de tre »shakespeareske« skibe besørgede derefter kysttrafikken uforstyrret i nogle og tredive aar, indtil kystbanen efterhaanden gjorde dampskibene overflødige paa denne rute. Indlandsbanen over Hillerød, som man til en begyndelse frygtede skulle skade dampskibene, gjorde dem ikke nævneværdig afbræk i fortjenesten; trafikken voksede, saa der var nok til begge befordringsmidler; det var kun diligenccn, det kom til at gaa ud over. Dampskibs-interessentskabet vedblev ned gennem aarene at gi sine aktionærer gode 8%. Hvad der bidrog mægtigt til trafikens tiltagen var den stærke udvikling af Helsingborg, da jernbaner fra oplandet førtes frem dertil i 60rne, og havnen gentagne gange udvidedes. I løbet af en snes aar, mens Helsingør stod stille, tog Helsingborg ganske luven fra den, baade i indbyggertal og i forretningsliv, men København vedblev at være hovedstad ogsaa for denne del af Skaane, og vejen til hovedstaden gik over Helsingør.

Den første jernbane mellem Helsingør og København blev aabnet den 9. juni 1864. Den hade sin forhistorie. Allerede i 1844, da Industriforeningen i København indbød til aktietegning i banen til Roskilde og i løbet af 14 dage fik tegnet 750,000 specier, hvorpaa Det sjællandske Jernbaneselskab blev stiftet, greb vekselmægler J. W. Heyman ideen og indbød til aktietegning i en jernbane til Helsingør over Lyngby eller gen-

nem Dyrehaven; 10,000 aktier à 100 spec. »Københavnsposten« haaned Heyman for hans frækhed; ideen var ikke hans, men kapt. Tschernings og sekretær Hjorths, Industriforeningens formand, hvem ideen til Roskildebanen skyldtes, og som allerede havde gjort forarbejder til planens udførelse. Heyman havde imidlertid indgivet ansøgning om koncession, og gennem amtet modtog Helsingørs kommunalbestyrelse »Hs. Maj. kongens befaling« om at indgi betænkning over planen. I samlet kommunalmøde nedsattes en komité, bestaaende af to medlemmer af magistraten og de tre borgerrepræsentanter Edv. Thune, mægler Meyer og købmand Buchholz, til at udarbejde betænkningen. Efter en maanedes forløb afgaves den i juli 1844. Den paaviste løsheden i det heymanske projekt, men gik iøvrigt ud paa, at »en jernbane mellem København og Helsingør ikke kan antages at medføre nogen væsentlig fordel for Helsingør, men tvertimod betydeligt tab.« Ti en let forbindelse med hovedstaden ville bringe denne til at gribe ind paa det helsingørske handelsomraade, hvor hovedforretningen var sundtolds-klareringen og skibenes forsyning, og de næringsdrivende i Helsingør ville da ikke kunne konkurrere med København. Lignende snæversynethed gjorde sig gældende hos forskellige »indsendere« i Helsingørs Avis. En anser en saadan bane for ganske overflødig – der er jo baade dampskibe og diligencer – og raader hr. Heyman til, hvis han er saa jernbanesyg, da at samle aktier til en sidebane fra Roskilde til Bistrup. En anden mener, at den vil skade detailhandlerne og haandværkerne i byen, fordi hovedstaden byder større udvalg af varer, saa skibsførerne vil forsyne sig i København, naar de kan komme let dertil, og da de helsingørske klareringshuse ofte maa søge kredit i København eller ha københavnerne til kautionister og kontrakautionister overfor Øresunds Toldkammer, vil københavnerne snart lære at benytte deres overlegne kræfter og selv ta forretningerne i Helsingør. Kun én indsender ser fornuftigt paa sagen. Han minder om frygten for ødelæggelse af byens haandværkere og handlende, da dampskibet »Hamlet« blev sat i gang mellem København og Helsingør, og fremhæver betydningen for Helsingør af at være endepunkt for en jernbaneforbindelse med hele provinsen f. eks. i isvintre, ikke at tale om trafikforbindelsen med Sverige, der

ville kunne udvikles betydelig, naar dampskibe sejlede hyppigere og passagerafgift og pasgebyrer nedsattes.

Kommunalbestyrelsens betænkning var saaledes udtryk for den herskende spidsborgerlige mening i kommunen. Man ville ingen bane ha. Mærkeligt nok var Edv. Thune med om det. Men udviklingen gik sin gang trods alle betænkeligheder, og planen om en jernbane fra København til Helsingør gik aldrig helt ud af dagsordenen. I januar 1853 kom direktør Rothes forslag om koncession til Det sjællandske Jernbaneselskab paa et saadant anlæg til behandling i folketinget. Indenrigsministeren var imod at gi selskabet fortrinsvis koncession. Tscherning paastod, at en bane til Helsingør ville betale sig mindre end banen til Roskilde, som ikke betalte sig, og Alfr. Hage ønskede, at forslaget skulle omfatte ogsaa en dampfærgeforbindelse med Skaane; saa kunne Rothe forsøge, om han kunne faa bugt med færgelavet i Helsingør og med det hæmmende pasvæsen. Nogle dage efter opløste imidlertid ministeriet Ørsted folketinget, og i det politiske røre, der fulgte efter, med ny opløsning af hele rigsdagen i april og ny valg i maj, hade man andet at tænke paa – arvefølgen og toldgrænsens flytning til Elben – end en jernbane-koncession. Alligevel naade Det sjællandske Jernbaneselskab at faa den attraaede koncession i august 1853 paa betingelse af, at anlæget skulle være sikret inden udgangen af 1854 og fuldført inden udgangen af 1856. Ingen af delene naades. Derimod aabnedes Korsørbanen i oktober 1855, og »Fædrelandet« spaade i den anledning Korsør en glimrende fremtid; der laa allerede 17 dampskibe i havnen, som skulle i fart til forskellige steder i ind-og udlandet. Dette fik Alfr. Hage til i december 1855 at ta sagen op igen om en jernbane til Helsingør. Og i februar 1856 vedtoges der en ny lov om bevilling af eneret til anlæg og drift af en jernbane fra København til Helsingør. Men heller ikke dengang blev det til noget. I oktober 1860 forela saa indenrigsminister Monrad et nyt lovforslag, hvorefter der, hvis koncessionen fra 1856 ikke var benyttet inden 1. april 1861, skulle gives regeringen bemyndigelse til at overdrage koncessionen til Det sjællandske Jernbaneselskab, saaledes at den foreløbig kun benyttedes til anlæg af en Klampenborgbane. Efter behandlingen i rigsdagen i vinterens løb,

hvorunder Thune holdt paa, at Helsingørbanen burde være det principielle, vedtoges lovforslaget endelig den 19. februar 1861.

Ved Det sjællandske Jernbaneselskabs generalforsamling i april, hvor Thune i et langt foredrag anbefalede banen til Helsingør, og Crone fremhævede dens betydning for forbindelsen med Sverige, bemyndigedes bestyrelsen til at anlægge banen over Gentofte, Lyngby og Frederiksborg, som Hillerød dengang hed, til Helsingør. I løbet af somren blev retningslinien bestemt, planer udarbejdede, og et byggelaan paa 3-4 mill. rdl. overtaget af Privatbanken og et par handelshuse, 4 pct. obligationer med panteret i selskabets samtlige anlæg til kurs 96 og 2 pct. provision. Først den 9. december udfærdigedes koncessionen for selskabet, der lød paa anlæg af en bane til Helsingør med en sidebane til Jægersborg Dyrehave og ret til at benytte samme til transport af personer og gods indtil 26. juni 1947. Forhalingen skyldtes forhandlinger om anlæg af en nordbanegaard paa terrænet mellem Vesterbro og Nørrebro i København for at undgaa niveau-overskæringer af Vesterbros Passage. Hen paa foraaet 1862 var arbejdet i marken paa flere steder af linien i fuld gang. Ved Helsingør gravedes og nivelleredes der paa begge sider af Kongevejen, og interessen for arbejdet var saa stor, at marskandiser Gøricke, der hade marketenteri for arbejderne, om søndagen kunne holde hel beværtning med kaffe og bajersk øl for byens folk, der strømmede derud for at se, hvorledes det gik til, og hvor vidt man var kommet, og undre sig over, hvordan man »førte Jorden, der udgravedes, paa egne dertil konstruerede Transportvogne, som løb paa Skinner og blev trukket af Heste, hen til Dalene og Fordybningerne«. Det var fænomenet »tipvogne«, der var ukendt. Interessen steg yderligere, da det lykkedes et interessentskab af helsingørske bygningshaandværkere at faa overdraget opførelsen af stationsbygningerne i Helsingør. Men der var nok en og anden borger af den ældre generation, der for en snes aar siden havde været med til at fraraade enhver jernbaneforbindelse med København, fordi skipperne saa ville køre derop og forsyne sig, som ogsaa nu rystede paa sit bedagede hode, naar han tænkte paa, hvad alt dette skulle føre til, ligesom ogsaa en og anden af de unge lyriske idylelskere harmedes ved synet af den ødelæggelse,

gennemskæringen af de smukke kildebakker medførte, hvor man hade den skønneste udsigt over byen og Sundet fra bænkene ved stien. Men de mest fremsynte fandt det taabeligt, at man ikke fulgte Thunes raad under forhandlingerne i folketinget og førte banen direkte ned til havnen langs stranden, saa man kunne undgaa den besværlige hestebane, der nu skulle lægges ind gennem byens gader til det ny bassin. Efterhaanden mødtes dog alle i forstaaelse af, at denne bane ville blive af stor betydning for byen og ved udvidelse af oplandet og den lettere forbindelse med hovedstaden aabne muligheder for forretning og virksomhed af anden art end den, der hidtil hade præget erhvervslivet.

Tilsyneladende gik livet under disse aars forhandlinger og forventninger og allehaande skuffelser ganske som i gamle dage. Man arbejdede i det vante tempo, handlede med skipperne, naar der kom nogle, hvilede sig, naar der ingen kom. Nedtrykt kunne man egenlig ikke kalde stemningen. I december 1857 skriver en ung skibsklarerersøn til en ven: »Forleden holdt Klubben et muntert Bal med 30-40 Par; en anden Aften var vi til Bal hos Steenbergs og dansede til Kl. 1, og den Aften var der Dans paa ti forskellige Steder i Byen, saa du ser, at hverken Tolden eller »Grisen« [pengekrisen] skræmmer Helsingørerne.« Maskeraderne florerede i alle foreninger ved fastelavn, og den 1. juni 1858 aabnedes Nathansens Marienlyst, der blev samlingssted for byens »bedre« familier, hvis ungdom morede sig herlig paa de ugenlige soirées dansantes.

De bedrøvelige skildringer af stemninger og tilstande i andragenderne til regeringen og i talerne paa tinge var stærkt farvede af hensyn til virkningerne, de skulle gøre. Naar det hed sig, at byens hovedvirksomhed, søforretningerne, helt var forbi, var sandheden den, at den vel var aftaget, men langtfra ophørt. I de nærmeste aar efter sundtolden stoppede ca. 6000 skibe op mod en snes tusind tidligere, altsaa dog omtrent en tredjedel*, og naar skipperne nu kom i land, var det for at proviantere og

* I 1858 var der 5728 skipper i land i Helsingør, i 1859: 5810, i 1860: 6398 og i 1861: 6535, deraf 1628 norske, 1608 engelske, 733 svenske, 727 hollandske, 544 preussiske, 353 hannoveranske, 212 franske, 209 russiske, 182 danske, 167 mecklenborgske, 116 amerikanske, 39 italienske.

ellers gi penge ud, mens skibene opholdtes af modvind eller for ordre; ti Helsingør vedblev endnu længe at være ordrestedet for fragtfarterne i Østersøen, og Vorherres vind holdt ikke op med at blæse, men kunne stadig dagevis og ugevis staa støt i nordvest eller sydost og tvinge sejlskibene til at blive liggende om hjørnet af Kronborg. Da flere skibsklarerere helt hade sluttet af, var der færre til at dele forretning og fortjeneste, og for enkelte af disse voksede omsætningen endog paatagelig. For N. P. Kirck var den i 1859 større end i noget af de sidste sundtoldsaar, nemlig ca. 400.000 rdl., voksede yderligere i 1860 til 560.000 rdl. og holdt sig de følgende aar igen omkring 400.000. Da gennemsnitsnettofortjenesten var 6–8 pct., kunne saadan en forretning ikke egentlig kaldes nødstedt. Da pengekrisen i 1858 satte omsætningen ned til 275.000 rdl., kunne dog Kirck med nogen ret just paa dette tidspunkt i landstinget som Thune i folketinget tale om tilbagegang; men det var overdrivelse, naar de brugte udtryk som, at »Byen pludselig er sunket sammen, ved, at de Næringsveje, der var de mest indbringende, pludselig er standsede« (Kirck), eller »at Byen har mistet $\frac{3}{4}$ af sine Indtægter og næsten $\frac{1}{5}$ af sine Indvaanere« (Thune). De fremhævede ligeledes begge, at grundejendommene hade tabt over halvdelen af deres værdi og overhodet var usælgelige. Kirck anførte, at han hade afskrevet 20.000 rdl. paa sin ejendom, men ikke, at han faa aar i forvejen hade opført et stort og dyrt pakhus, som han maaske ikke hade behøvet, og Rotwitt meddelte i Rigsraadet, at en privatmand ved en tvangsauktion hade mistet hele sin prioritet, fordi han ikke selv turde overta ejendommen, men han oplyste ikke, at det var en skorstensprioritet, og at tvangsauktionen holdtes tre uger efter sundtoldens ophør, da selvfølgelig ingen ville købe.

Ejendommene i Helsingør hade i mange aar ikke været videre i pris. Ved 6te auktion 30 oktober 1837 over de næglerske ejendomme i Alleen 3: hele arealet mellem Grønnehave og Alleen med bygninger, assureret for 19.100 rdl., samt 6 indmarks jordlodder straks uden for Nykirkegaardspport paa ca. 30 tdr. land, tilsloges de skibsklarerere George Wright for 11.920 rdl. – I 1844 fik den engelske konsul Kuper skøde paa halvdelen med bygningen, for ca. 8000 rdl. Det var den senere taylorske ejendom.

Kommunen købte 1851 Marienlyst med bygninger, haver og jorder, ialt 110 tdr. land, for – 32.000 rdl. og Reberbane-ejendommen, 6½ td. land med et stort toetages pakhuis og et enetages paa 160 alens længde, begge grundmurede, samt vaaningshus m. m. solgtes 1852 for 8000 rdl., 3–400 rdl. for en mellemstor beboelsesejendom midt i byen var en almindelig pris. Den smukke »Raadmand Dahls Gaard« fra 1739 paa hjørnet af Stengade og langt ned i Brostræde solgtes ved auktion i 1853 for ca. 11.000 rdl., den anden hjørneejendom lige overfor for 8000 rdl., købmand Jordanings store ejendom, det østlige hjørne af Bjergegade og Sudergade købte købmand Ellermann for 10.640 rdl. Alligevel var det ikke urigtigt, hvad Kirck og Rotwitt anførte; for det drejede sig om ejendomme i skibsklarerer-kvarteret paa Strandgade, og de havde altid været i forholdsvis god pris og var ved ejerskifte drevet op baade i pris og i prioritering. Nu ved sundtoldens ophævelse og skibsklarererforretningernes ophør faldt de selvfølgelig; de var jo beregnet paa og knyttet til disse forretninger, og naar de hørte op – hvad saa? End ikke, da byen atter kom sig ovenpaa forskrækkelsen, steg de. I 1862 blev der ved 4de auktion budt 8000 rdl. for den gamle smukke v. deursske ejendom paa hjørnet af Strandgade og havnepladsen; den var fra tidligere tid assureret for 22.870 rdl. og prioriteret til 18.900 rdl.; paa lignende maade er det senere gaaet med andre af de gamle ejendomme i dette kvarter. Intet under, for hele omsætningslivet i byen trak sig mere og mere bort fra dem, og i mange aar har denne del af Strandgade, der i gamle dage var byens livligste gade, ligget hen som en af de livløseste.

Byen gik i de nærmeste aar efter sundtolden tilbage i indvaanertal. Ved folketællingen den 1. februar 1855 var der 9097; den 1. februar 1860 kun 8442. Da der i femaaret var født ca. 300 flere, end der var døde, var den virkelige tilbagegang altsaa ca. 1000. De forsvandt efterhaanden som følge af den tiltagende forretningsløshed, og det gjorde, navnlig i begyndelsen, et vist indtryk, naar det hed sig, at nu rejste den eller den familie, eller at nu sluttede den eller den forretning; men i det daglige liv gjorde det hverken fra eller til, og hvad der – ogsaa i rigsdagen – blev berettet om de mange ledige lejligheder og tomme huse,

var atter overdrivelse. I januar 1858 udbødes som ledige 5 mellemstore og en halv snes smaalejligheder; efter sankthansdags opsigelse atter fem større og 3-4 mindre og efter oktober flyttedag kun 4-5 lejligheder i det hele. Det synes altsaa at ha været forholdsvis faa bedre stillede familier, der forlod byen i de nærmeste aar efter sundtoldens ophør. Edv. Thune var den første skibsklarerer, der brød op; han flyttede til København allerede i oktober 1857. Jul. Schierbeck af firma Louise sal. Holms enke & Schierbeck, der var under likvidation, fulgte næste aar hans eksempel. Konsul Marcussen af firma Le Pelley & Marcussen overlod sin kompagnon, konsul Carey, resterne af forretningen og forlod byen. James Deacon, der hade ført stort hus, og H. Rainals ophævede deres firma Rainals & Deacon og drog hver til sit, Will. Browns enke (Carl Groth) opgav boet til skifteretten og rejste bort, Julius v. Mehren (Larlham & Mehren) ligeledes, men blev boende i byen; George Knox ophævede firmaet Mullens, Knox & Howden, E. Eskildsen og Permin firmaerne Edv. Permin og Ch. Massoneaus enke; Joh. Pet. Lundwall indkaldte ved proklama firmaet Lundwall & Focks kreditorer, Charles Fenwick og George Thomas Fenwick firmaet Fenwick & kpg.s kreditorer for derefter at overdrage forretningerne til ny indehavere. De fleste andre skibsklarerer-firmaer fortsatte foreløbig; N. P. Kirck søgte allerede i april 1857 gennem en overenskomst med I. N. Amnitzbølls provianterings- og kommissionsforretning i København at sikre og udvide sin tilsvarende forretning i Helsingør, men overenskomsten viste sig mindre praktisk, og forsøget opgaves snart igen. Til gengæld arbejdede Kirck saa meget ivrigere paa at knytte særlig sine norske forbindelser ogsaa fremtidig til Helsingør, og det lykkedes ham, saa at han ved sin død 1864 stod som byens største skatteyder. Enkelte firmaer slog sig ved siden af provianterings- og kommissionsforretning paa kul, andre paa den gamle helsingørske handelsvare: vin, men nogen større omsætning blev det aldrig til. Kulforretningen trivedes forholdsvis bedst, idet dampskibene, der afløste sejlskibene, nu og da anløb havnen for at supplere deres beholdninger.

I slutningen af 60erne fandtes endnu af de gamle firmaer og chefer: N. P. Kirck, Alex Gulstad, E. von Mehren, Ove E. Gal-

schjøt (Fr. Kierboe), Gradman & Gløerfelt, major Wright, K. F. Marstrand, A. P. Hey, Chr. Schierbeck, Petit & kpg. (brødr. Dreyer), Knud Gad og Will. Thalbitzer, hvis hovedvirksomhed dog nu var tobaksfabrikation, som Thalbitzer alt havde begyndt paa i 1836. Andre af de ældre firmaer var kommet paa ny hænder, oftest til kontorister i firmaet, som Fenwick & kpg. til Regner Ulstrup og Jørgen Hansen, I. P. Lundwall & Fock til H. P. Rasmussen, Chapman & Norrie til Will. Norrie og Chr. Soldan, Belfour Ellah til Mikkelsen & Hansen, Borries & kpg. til Otto Borries. Bedst trivedes dengang Kirck, Marstrand og Lundwalls efterflgr. samt I. Th. Lund, der havde haft mod til at begynde en skibsproviantering ved havnen umiddelbart efter sundtoldens ophør. Men nu 50 aar efter er de alle forsvundne paa et par navne nær, der for patinaens skyld er bevarede med tilføjelse af »efterfølger«.

Ikke faa økonomiske sørgespil spillede til ende blandt skibsklarererne i Helsingør i den første snes aar efter katastrofen i 1857. Trist var kampen for udkommet, naar fædrene saa, hvorledes forretning og fortjeneste tog af aar efter aar, tristere, naar de maatte opgi haabet om, at sønnerne skulle kunne genrejse huset ved ny energi og foretagsomhed. Og det maatte de som oftest. For sønnerne dude gennemgaaende ikke stort. Det forretningsliv, de var opdraget ved, havde ikke udviklet energi og selvvirksomhed; med virkelig handel og spekulation havde det kun lidt at gøre, og det ujævne i arbejdet – snart overvældende meget, snart ingenting – slappede pligtfølelsen overfor arbejdet. Og da arbejdet lidt efter lidt hørte op, stod de tilsidst ved de tomme pulte og tog sig ingenting til.

Jeg husker en trist regnvejrsdag i 1865, hvor jeg sad i et trist hotelværelse i København sammen med den oldenborgske generalkonsul Ellah og hans frue. Jeg havde lovet at hjælpe dem med at finde en lejlighed i København, for i Helsingør havde de ikke hjem mere. Det var brudt op eller skulle brydes op med det allerførste. Den engang saa velhavende og foretagsomme mand havde opgivet ævred og sad nu her som fallent. Hans eneste søn, som han engang havde sat saa stort haab til, men som havde svigtet det, var død, hans ejendomme var solgte, de tre pakhuse paa Stengade, i Brøndstræde og i Sankt Annægade, som han selv

hade ladet opføre og signere med forbogstaverne i sit navn: James Marshal Ellah, og det smukke hus paa Stengade lige for Brostræde med sin høje stentrappe, de hollandske skydevinduer og et »Kiggenborg« paa taget samt en stor have, der strakte sig fra Slagtertorvet bag om raadhuset hen til baghaverne i Bjergegade; det var altsammen solgt eller skulle sælges, ligesom kul- og tømmeroplaget, og hvad han ellers hade af vin- og varelager og det gode, delvis engelske, indbo, han hade fra sin fars hus. Nu sad de her, de to gamle mennesker, der var over de 70, og skulle bestemme sig for en af de beskedne lejligheder, vi hade set paa sammen. Men det kunne de ikke; det var for haardt for dem at tænke, at de skulle flytte ind og bo i fire værelser paa en 2den, 3die sal i en sidegade, og de opgav det. Saa ville de heller ta tilbage til England, deres fødeland og fædres land, hvor de dog maaske endnu paa deres gamle dage kunne faa nogen hjemfølelse, og hvor de hade deres ældste datter, der var gift med den danske konsul Theodor Borries i Newcastle. Men kun fru Ellah kom derover, for konsul Ellah døde, inden de kom afsted. Senere fulgte deres anden datter, der var gift med den græske konsul Henry Carey, den sidste indehaver af firmaet Le Pelley & Marcussen, eksemplet og drog over til England til sin datter, i hvis store, gæstfrie hjem hele familien fik et tilholdssted, hvor den ofte samledes, forældre, onkler og tanter, derimellem konsul Ellahs yngste datter, den skønne Amanda, som i sin ungdom hade gjort hodet kruset paa de unge officerer og toldkammerherrer i Helsingør.

Jeg husker ogsaa fra slutningen af 60erne en anden gammel herre, som jeg undertiden mødte i København, ude ad Nørrebrokanten ved Søerne, hvor han bode i en beskeden lejlighed, en sirlig gammel herre, om somren altid med hvid vest og lyse gamacher, høj graa hat paa det hvide hode og en sølvknappet stok i haanden. Altid venlig og snaksom og altid begærlig efter at høre nyt fra Helsingør. Det var fhv. nederlandsk konsul Peter van Aller. Jeg hade kendt ham fra min barndom, for min far var i en aarrække paa hans kontor, og det var altid betagende at komme ind i det smukke, sollyse og, som jeg dengang syntes, store kontor, hvor min far sad sammen med tre andre kontori-ster ved den store dobbelt-pult med de blanke messingstativer,

og hvor der herskede en stilhed, som uvilkaarlig tvang mig til at tale sagte for ikke at forstyrre. Til højre for kontoret var et lille værelse med vindue til gaarden, hvor konsul Gad sad ved sin pult, og ligefor stod fløjddøren aaben til en anden stor lys stue, hvor cheferne, konsul Peter og vicekonsul Hendrik, residerede, og hvorfra konsul Peter gerne kom ud og altid havde et venligt ord og undertiden ogsaa et blankt markstykke til den lille dreng, der kom med bud til sin far. Han var en god mand, konsul Peter, men næppe nogen god forretningsmand. Han hade arvet klareringsforretningen og konsulatet efter sin far og overtaget den anselige ejendom i den østlige ende af Stengade, det von ostenske »palæ«, som toldkammerer Franz v. Osten hade opført i 1770, og som efter hans død 1778 var kommet i hollandsk generalkommissær Joost Jacob v. Allers eje. Der var ført stort hus i generalkommissærens tid – det var i forretningslivets gyldne aar, og der gik frasagn om husets fornemhed; blandt andet hed det sig, at fru v. Aller, født Johanne Rist, i sit hovmod aldrig satte sin fod paa Helsingørs gader, men altid kørte i ekvipage med liberikus og sort tjener paa bukken, sikkert en kraftig overdrivelse; sine folk maa hun ha været god imod, for hendes norske husjomfru, Siri Skøraase, hade været 50 aar i familien, da hun døde 1844.

To aar efter døde fru v. Aller selv, og der solgtes da ved auktionen over hendes efterladenskaber bl. a. kostbare diamantsmykker og perlehalsbaand med diamanter paa laasen, trearmede sølvlysestager, spisestel af sachsisk porcelæn og dækketøj af fineste hollandske fabrikat. De var mange børn om at dele rigdommen, der vel ogsaa var svundet ind siden de gode gamle dage. Af hendes seks sønner hade de tre, Peter, Theodor og Hendrik, overtaget konsulatet og forretningen. Hans var officer og laa i garnison i Holsten, men gik den gale vej, da oprøret udbrød 1848 og blev ikke amnesteret, og Joost, der var etableret som lysestøber i den nuværende Guldbbrandsens Gaard i Bjergegade, opgav lysestøberiet i 1857 og fik derefter en ublid livsskæbne. Han forsøgte at skaffe sig en eksistens som skibskommissionær i Liverpool, men da det ikke lykkedes, vendte han tilbage til Helsingør og gik en del aar og arbejdede i Brestrups saltværk og eddikebryggeri i det gamle »første sukker-

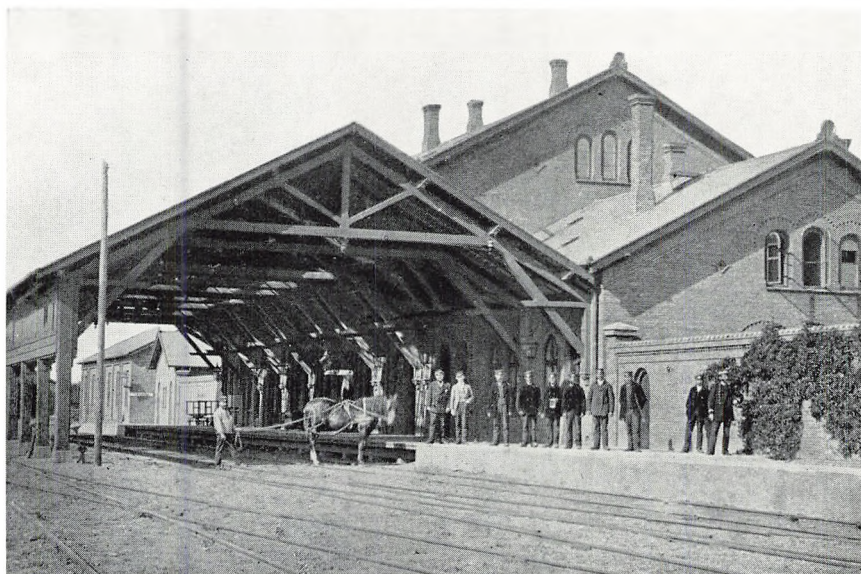
hus« ved Strandvejen. Da kræfterne svigtede, fik han plads som kommis i Theodor Obels tobaksudsalg paa Stengade, hvor han blev en baade af chef og kunder afholdt medhjælper, dog mere vistnok paa grund af sin godmodighed, sine pudsige svar og historier og sit originale væsen end paa grund af sin dygtighed; men hvad han saa end var, bevarede han gentlemanen i hele sin optræden, og naar han om søndagen gik til middag hos sin slægtning, generalinde Lemmich, med den velafstrøgne høje hat lidt paa snur, de blankpudsede støvler, silkelommetørklædet med snip ud af lommen, velbarberet og velbørstet, hade han en slægtsfølelse, der bragte ham til at løfte sit hoved lige saa højt som nogen af hans økonomisk bedre stillede medborgere i staden; han var dog af patricierslægt – hvad var de? – I seks aar efter sundtoldens ophør holdt konsulerne Peter og Hendrik forretningen gaaende, men saa sluttede de af. Aar efter aar var det gaaet tilbage. De hollandske skippere søgte heller til A. P. Hey, der hade proviantering, butik og skipperstue i det gamle skipperhus »de zeven Provinciën« paa Hjørnet af Bramstræde og Strandgade. Vicekonsul Hendrik rejste til Holland, hvorfra hans farfar var kommet, og hvor hans søn Jan sammen med kontorist C. Kirchheiner hade etableret en speditionsforretning i Rotterdam; konsul Peter blev endnu nogle aar boende i sit store smukke hus; saa flyttede han til København for at komme i mindre livsforhold, men han glemte aldrig Helsingør og bevarede til sin død fornemmelsen af, at han engang hade indtaget en fremskudt stilling i det helsingørske samfund, og at dette stadig paala ham visse forpligtelser i henseende til ydre optræden, især naar han traf folk fra Helsingør, der hade kendt ham i de gode dage.

Trist var det ogsaa at se familier med gamle ansete navne og med forfædre blandt de claessener og van deuser der lidt efter lidt synke ned i trange kaar under svigtende forsøg paa at holde modet og anseelsen oppe. De flinkeste af sønnerne spredtes omkring i verden, de mindre flinke hang hjemme for at være ved forretningen, mens deres søstre syde og broderede eller underviste for at hjælpe med til at holde sammen paa hjemmet, og familiens overhode nussede om i sit tomme kontor, hvor der sjælden kom en skipper eller var noget at gøre. Enkelte var der,

som hade samlet sig en formue i tide, saa de hade deres alderdom sikret, og de repræsenterede sammen med det par ældre toldkammerherrer, der var blevet boende i byen og den statelige gamle kommandør Sneedorff, der hade været toldinspektør i over tredive aar, den svundne sundtoldstid. Men længe inden aarhundredet var udløbet, var ogsaa de borte.

Øverst: Færgemand Lars Bache i sin baad «Makrellen», vel det bekendteste medlem af Helsingørs berømmelige færgelav. Maleri af sønnesonnen Otto Bache paa Helsingør Bymuseum. Nederst: Interior fra færgelavets hus på søndre mole. I baggrunden færgelavets sidste oldermænd William Giertsen Kempel. Blyants-tegning af Tom Petersen 1883.

Øverst: Færgemandshus paa Lappen, tilhørte færgemandsslægten Hyll. Færgemændene boede især paa Lappen og i Strandgades søndre ende. Foto Rud. Jørgensen. *Nederst:* Helsingør Banegaard, aabnet for driften 9. juni 1864. Nu institutionen »Børnegaarden». Foto i Helsingør Bymuseum.

VI.

Færgemændene i Helsingør. Lavsordning og andre forhold. Ulykken i Sundet 1844. Kapertidens færgemænd: Lars Bache og Jens Lind. Færgemænd i Treaarskrigen. Dagligt liv. Lodser og færgemænd.

Næst skibsklarererne var vel færgemændene dem, det kom til at gaa mest ud over, da sundtolden blev ophævet. Deres antal indskrænkedes ved kgl. resolution af 15. juli 1858 til 25, og de 35 aftrædende fik en maanedlig understøttelse, der senere ændredes til en livsvarig pension paa 250 rdl. aarlig. Færgemændene var som skibsklarererne en særlig helsingørsk samfundsklasse, der hørte sundtoldstiden til og egenlig forsvandt med den, selv om der vedblev at være færgemænd i havnen mange aar efter og »lavet« først ophævedes 1882. Som skibsklarererne hade lagt beslag paa den nordostlige ende af Strandgade, optog færgemændene den sydvestlige og kvarteret deromkring: Skyttenstræde, Gyldenstræde, Anne Quines* stræde og »Rækken«, husene mellem Svingelporten og Snurren for enden af Strandgade. Nogle bode ogsaa ude paa Lappen. I Strandgade laa deres smaa, gerne toetages huse med smaa haver ned til stranden, et lysthus mellem sirenbuskene og en robaad paa »Bakken«. Det hele var i kahytstil og duftede af sø og renlighed. Der var plads til køjer for rollingerne paa loftet og til færgekarlen i et kvistkammer. Naar døtrene var konfirmerede, kom de, navnlig i ældre dage, ud at tjene i et eller andet herskabshus i byen; kun de mere velhavende beholdt dem hjemme. Den ældste søn, hvis han da ellers dude dertil, opdroges som »færgemands-søn« til at ta arv efter sin far, naar han faldt fra, eller efter sin mor, hvis hun som enke hade beholdt lavet; dude han ikke, stod en af de andre sønner for tur, og var der ingen sønner, beholdt enken borgerskabet, mens en helbefaren færgekarl besørgede

* Anne var ikke dronning (Queen Anna), men enke efter Hans Quine, der ejede hus i strædet.

arbejdet, som oftest paa deling »paa Hælvten«. Undertiden gik det saa ligesom ved præstekaldene i gamle dage, hvor kapellanen fik embedet mod at gifte sig med enken. For nok hed det i lavsartiklerne af 1836, at enken beholdt lavet, og at hendes anden mand ingen ret hade til det efter hendes død, men var han en flink færgemand, afholdt af sine lavsbrødre og velanset af lavets inspektør og af oldermanden, fulgte det næsten af sig selv, at han beholdt lavet, selv om han ellers ikke stod for tur til at faa lav. Bestemmelsen var iøvrigt indsat, fordi disse enkegiftermaal tog overhaand og undertiden vakte forargelse, som da den 23-aarige Lorenz Justesen, Lars Baches færgekarl, blev viet til den mer end 90-aarige færgemandsenke Ingeborg Sønesdatter for at faa hendes lav, hvad han for resten ikke fik megen gavn af, for han druknede aaret efter sammen med Lars Bache. Som et andet eksempel paa enkegiftermaal kan anføres, at Karen Borch, der første gang var gift med færgemand Haagen Nielsen paa Lappen, som ogsaa druknede sammen med Lars Bache 1809, derefter blev gift med Lars Worm, som døde en halv snes aar senere, hvorefter hun og hendes lav blev gift med Peter Antonsen, der kængtrede i Sundet 1846 og druknede, mens det lykkedes hans søn at redde sig i land. Han og hans bror var de senere bekendte færgemænd Frederik og Carl Antoni, af hvilke den sidste ved sin ankerhandel blev en ganske velhavende mand.

Var det en færgemandssøn, der ved giftermaal hade faaet lav, var han forsørget, og saa gik hans arverettigheder til det fædrene lav over til en af hans brødre, hvis der var saadanne. Derved kunne der samtidig være to tre fire færgemænd af samme navn: fædre, sønner, brødre og fætre af samme slægt, der generationer igennem hade afgivet medlemmer til det privilegerede færgemandslav i Helsingør. Sligt gav slægtsfølelse og standsfølelse og selvbevidsthed, og færgemændene indtog da ogsaa en ret ejendommelig stilling i det helsingørske samfund. Ikke blot skibsklarererne satte pris paa at staa paa en god fod med dem – dog ikke paa lige fod – men byens andre lav og korporationer var ikke langt fra at indrømme færgemændenes lav den første plads i rækken, i hvert fald en plads i første række. Det var ogsaa den eneste ublandet danske korporation paa stedet.

Lavets oldermand valgtes paa raadhuset i overværelse af borgermesteren og blev godkendt af den kgl. generalpostdirektion. I 30erne og 40erne var B ø r g e L u n d, oldermand; han var eligeret borger og tillige brygger og brændevinsbrænder, ejede en stor brænderigaard midt i Stjernegade og blev ved indførelsen af den ny kommunallov af 24. oktober 1837 paa magistratens anbefaling valgt til borgerlig raadmand. Hans søn styrede farens lav, hans ene datter var gift med kgl. raadmand Rehling, en anden med skibsklarerer Ove Galschiøt. Familien hørte saaledes til »det højere Bourgeoisi«. Da færgemændene ved det første borgerrepræsentant-valg ikke fremmødte talrig nok, henstilledes det til dem, at de fremtidig mødte talrigere, for at man ikke skulle udlede fraværelsen af »en vis Lunkenhed hos en Korporation, hvem Guds og Kongens Lov stedse var Rettesnor, og som stedse har ytret sand Hengivenhed for det Samfund, til hvis Hæder den bidrager«. Sligt blev nok ikke sagt til skrædderne eller til skomagerne, og det var da ogsaa ganske talrige lav; men de hade heller ikke lavsordninger og lavsartikler underskrevet af selve generalpostdirektionen med excellencen greve Danneeskjold Samsøe i spidsen; og de hade ikke en kaptajnløjtnant til »allernaadigst beskikket« inspektør og en borgerlig raadmand (Børge Lund) til oldermand. For resten hade de ikke altid været saa vel anskrevet hos byens autoriteter. I 1755 gav magistraten dem i en skrivelse til amtet det skudsmaal, at »dette Folk stedse har vist sig uregerlige og til Oprør og Sammenrottelse aldeles hengivne, naar dem af Øvrigheden ikke sattes Grænser, hvorpaa vi saa ofte forhen har haft hel modbydelige Prøver«. Og nogle aar efter betegnede samme magistrat færgemand Hans Beck, der sammen med andre misfornøjede skatteborgere hade klaget til kongen over byens styrelse, som »den in juridicis saa grundig funderede Polihistor, de øvriges Architophel og Juris Consultus«. H a n var næppe blevet valgt til borgerlig raadmand paa magistratens anbefaling.

I 1836 fik lavet ved kgl. resolution ny lavsordning og lavsartikler, hvorved antallet af lavsmedlemmer, der engang hade været over 100, blev indskrænket fra 70 til 60 interessenter. – Det var nemlig et virkeligt interessentskab, hvis arbejde og indtægter blev fordelt mellem interessenterne. Oldermanden sty-

rede det hele, fordelte arbejdet, indkasserede pengene, som han holdt regnskab over og gemte i lavets pengekasse med tre laase, hvortil han og hans to bisiddere havde hver sin nøgle. Inspektøren førte en slags tilsyn og var den, der afgjorde tvistigheder, færgævæsenet vedrørende. Kommandør Proesilius, der i over 40 aar fra 1. marts 1853 var lodsinspektør i Helsingør, var tillige færgelavsinspektør, saalænge lavet bestod. Det ophævedes i maj 1882; men længe forinden var dets særrettigheder blevet betydelig indskrænket. Oprindeligt var færgelavet nemlig »eneberettiget til med Baade og Færger at besørge for Betaling alle Befordringer til Vands af Personer, Gods, Skibspapirer, Breve og Kreaturer mellem Helsingør og de i Sundet liggende Fartøjer« fra Hammermøllen til Skotterup, samt af Personer, Gods og Kreaturer fra Helsingør til Helsingborg, Landskrona og kysten derimellem og til kysten mellem Helsingør og Vedbæk toldsted. Denne »eneberettigelse« kunne naturligvis i længden ikke hævdes, navnlig ikke for personbefordringens vedkommende, og allerede i 1840, da Fiedler & kpg. havde foranstaltet lystture med dampskibet »Dronning Marie« mellem Helsingør og Helsingborg og færgelavet i den anledning sagsøgte rederiet, røg privilegiet delvis, idet politiretten fastslog, at eneretten kun gjaldt for »Baade og Færger«, en afgørelse som højesteret stadfæstede, hvorhos færgelavet idømtes sagsomkostningerne med 100 rdl. Værre blev det, da Det helsingørske Dampskibs-Interessentskab oprettedes og dets dampskibe daglig besørgede baade person- og godstrafik mellem Helsingør og Helsingborg og stationerne paa kysten, men allerværst, da sundtolden ophævedes og færgetrafikken til og fra de passerende skibe indskrænkedes til en brøkdel af, hvad den havde været. Saa svandt lavet langsomt hen, der blev færre og færre færgemænd, og til sidst var der ikke flere, end at de kunne ta sig en tremands-sjavs i mange timer mellem hver gang, der var noget at gøre for dem paa søen. Og færgemandssønnerne blev sat til handel og haandværk, hvis de ikke foretrak deres forfædres element og gik til søs.

I de »gode gamle« dage var det derimod et stolt lav, en udsøgt samling af flinke folk, om ikke just af gardertype, skønt der var smukke og statelige mænd imellem helt op i deres alderdom som friiserne f. eks., far og søn, saa dog med et præg af rankhed

og fasthed, især naar de sad agterude i deres baad med rorpin- den under venstre arm og storsejlskødet kastet til naglen i højre haand og stod ud af havneindløbet under en trebet mærsejlskuling af sydost, hvor søerne var ved at ta magten fra baaden, inden den i vendingen kunne faa sejlene fyldt og baa- den op imod dem. Det var folk, der kunne sejle en baad. Og baadene var som folkene; første klasse Veritas. Der var to slags, de almindelige færgebaade, der brugtes til at hente skipperne i land, og de større mellemjoller til transport af gods, kreaturer, sværere ting som ankere, vandtønder o. lign.

Det var under en saadan transport, at den tristeste begivenhed i færgelavets historie indtraf.

Der laa i juli 1844 en stor russisk flaade paa reden, 8 linie- skibe, 2 fregatter, 2 korvetter og 1 brig. For modvind og vind- stille blev flaaden liggende her i to-tre uger, og der var som altid, naar der laa russere paa reden, et vældigt liv i byen. Russerne fyldte gaderne; officerer og matroser i hundredevis. De købte ind alt muligt, men især færøiske uldtrøjer og hvidt topsukker. Lagrene tømtes i løbet af nogle dage og maatte fyldes igen fra København. Daglig leveredes 4000 pund fersk kød og uhyre mængder af grøntsager til skibene. De russiske officerer lejede heste og vogne og red og kørte omkring i gaderne og den nær- meste omegn, og matroserne fyldte alle knejper og værtshuse og drak, hvad de kunne overkomme. Officererne tømte hoteller- nes lagre af champagne, og efter deres besøg averterede værten i »Klubben« 200 tomme champagneflasker til salgs. I denne tid var der dagen igennem et ualmindeligt liv i og omkring havnen, byens folk søgte derned for at se paa kommersen, færgebaadene sejlede ustandselig frem og tilbage mellem havnen og flaaden med varer og gods, som orlogsbaadene ikke selv kunne besørge, og folk fik lov til at følge med ud til russerskibene, hvor de undertiden kunne komme ombord og bese herlighederne. Søn- dag eftermiddag den 14. juli laa færgemand Børge Lind ved slæbestedet med sin baad fyldt med vandfade, som han skulle bringe ud til skibene. Nogle drenge bad, om de maatte følge med, færgemanden gav dem lov, og i et nu var der mer end 30 men- nesker, voksne og børn, i baaden. Det var en stor mellemjolle, som sagtens kunne rumme dem, men det blæste noget, og søen

var urolig, da baaden kom ud af havnen. Lind lod dog staa til, kom midtvejs ud til flaaen, men saa skvulpede under en vending i krysningen en sø over rælingen ind i jollen, og pludselig sank den med børn og voksne og vandtønder og det hele. Hjælpen fra land kunne ikke naa tidsnok ud, en fiskerbaad, der laa i nærheden, kom til og reddede en af færgefolkene, en underofficer og en dreng, en baad fra et af russerskibene, hvor man hade observeret ulykken, naade tidsnok hen til at redde de to andre færgefolk, tre underofficerer og seks drenge, men resten, nitten mennesker, deraf otte drenge paa fra 10-17 aar, gik til bunds, nogle af dem kvæstede af vandtønderne, der laa og rullede og stødte sammen i bølgeskvulpet. Først flere dage efter blev det saa vidt magsvejr og rolig sø, at man kunne finde ligene; sytten af dem blev taget op af dykker Brown og af færgefolk bragt i land; i en lang række bares de ad karantænebroen ind paa Toldkammerpladsen, hvor de paarørende tog imod dem. Det var en brat afbrydelse af hele det muntre russerleben i byen. Den ulykkelige færgemand Lind kom i forhør hos politimester Crone; han kunne ikke gi anden forklaring, end at baaden hade været for tungt lastet og derfor ikke hurtig nok i vendingen; han var fortvivlet over ulykken, og efter forhøret gik han ud og druknede sig. Saa hade han sonet sin brøde.

Heldigvis var der andre og mindre triste begivenheder og be-
drifter i lavets og familiernes historie at snakke om og berette, naar færgemændene om somren sad sammen i »Skibet« eller ovre i skuret paa søndre mole og ventede paa anledning til at gaa ud, og om vinteren sad hjemme eller mødtes i »den borgerlige Forening« til et slag piquet og en bolle punch. Der var historierne fra kapertiden efter 1807, hvor fædrene hade været med, og der var historierne om lavets herrer, Lars Bache og Jens Lind. L a r s B a c h e var efter sin bedrift den 3. november 1801, da han reddede 7 mand fra en kærtret Flensborgbrig ude paa inderreden ved København, blevet en berømt mand i landet, hade faaet en sølvmedalje og en livsvarig pension paa 30 rdl. af Hs. Majestæt, et sølvkrus med indskrift og indgraveret billede af begivenheden af Grosserer-Selskabet, og han var blevet besunget i vers og viser og stukket i kobber ligesom heltene af 2den april. Han blev typen paa den helsingørske færgemand,

hvis uforfærdethed, uegennyttige hjælpsomhed og enestaaende dygtighed i at manøvrere en baad under farefulde forhold atter her hade vist sig. Hans lige saa uforfærdede og dygtige hjælpere ved denne lejlighed, færgemændene Frederik Wilhelmsen, Peder Magnussen og Lars Worm, alle tre af kendte helsingørske færgemandsslægter, kom til at staa noget i skygge for al den glans, der stod om Lars Bache, og det var vel ikke at undres over, at baade de selv og deres jævninge i lavet syntes, at de 5 danske dukater, de hver fik ligesom de to fæргеkarle, der hade været med i baaden, kun var en anden klasses erkendelse i forhold til al den stads, der blev gjort af Bache. Men da han en julidag otte aar efter i Faxe bugt kuldsejlede sin nybyggede, vel udhalede og armerede kaperbaad »Makrelen« og druknede tilligemed hele sin 14 mands besætning og saaledes fik en ægte færgemandsdød, kun 38 aar gammel, kom han atter til at staa i deres omdømme som den første mand i lavet, og den plads beholdt han ogsaa i deres efterkommeres. Hans enke sad igen med 7 børn, hvoraf det ældste var en 14 aars dreng og det yngste ufødt; men hun var en dygtig og djærv kvinde, og hun hade jo sit enkelav og lidt penge foruden gaarden paa Stengade ved siden af Hotel du Nord, som hendes mand hade købt 1799. Gaarden blev dog solgt 1833 ved tvangsauktion for resterende skatter; hun døde først 1857, 85 aar gammel. Blandt hendes børn var købmand Niels Bache i Roskilde, der paa sine gamle dage nedskrev sine barndoms-erindringer fra Helsingør; blandt hans børn blev maleren Otto Bache og historikeren Niels Bache de mest bekendte.

Jens Lind var af helt anden art, en dumdristig eventyrer, en vovehals, for hvem et regelmæssigt og roligt liv var en umulighed. Han giftede sig, 25 aar gammel, med en færgemandsenke og blev derved færgemand 1801. Han var den første, der løste kaperbrev i 1807 og tjente straks en masse penge, som han lige saa hurtigt satte overstyr. Det næste aar blev han kaptajn paa det største danske kaperskib, »Cort Adeler«, en korvet paa 20 kanoner, som han udstyrede og styrede paa orlogsmandsvis, dog uden at udrette noget. Saa købte og drev han en bondegaard ved Esrom sø, og da han snart blev ked af det, udstyrede han paany et kaperskib; han opbragte en kuf med en værdifuld ladning, fik igen mange penge, købte en gaard paa Samsø og brugte pen-

gene; saa gik han atter paa kaperi, brød i december 1813 ind i en konvoj ovre ved Landskrona og bordede en galease, som det ogsaa lykkedes ham efter en haard kamp med en svensk, stærkt bemandet barkasse at faa ud af konvojen og over til Helsingør. Det blev hans sidste kaperbedrift; næste aar sluttedes freden, og dermed var kaperiets tid forbi. At leve som færgemand i Helsingør efter at ha været kaperkaptajn paa en korvet og ha faaet dannebrogsmandskorset for sine bedrifter, var ikke noget for Jens Lind. Han lod sit lav styre af en anden og gik selv paa smuglereventyr; det var baade mere spændende og betalte sig bedre. Hans sidste bedrifter var de eventyrlige sejlads i aaben baad op i Østersøen til Kronstadt. Den første foregik i juli-august 1833, da han var 57 aar gammel. Han skulle bringe en 15 alens færgebaad, som efter den russiske kejsers bestilling var bygget paa Løves skibsværft, til Kronstadt. Med to mand og en dreng ombord sejlede han den derop. Tre aar efter fik han lyst til at gøre turen om, men denne gang i en lille baad med kun én mand. Han sejlede fra Dragør den 26. oktober, naaede Colberg 7. november efter en stormfuld rejse, kom til Pillau 16. november under vedvarende storme, men hade dog ikke tabt lysten endnu. »Jeg føler ikke til Kulde eller Frost«, skriver han hjem, »kun er jeg blevet noget krum, formodentlig af den bestandige Sidden ved Roret. Imidlertid holder jeg meget af saadan Kommers for at se, hvor vidt man kan drive det«. Denne sidste ytring karakteriserer ganske manden. Næste aar, 1837, var han ude igen. Ene, i aaben baad, sejlede han fra København den 26. juli. Efter fire dages sejlads var han i Pillau; derfra til Memel; her laa han syg i to maaneder; saa til Libau, hvor han laa syg i en maaned, hvorefter han over Arenenberg kom til Reval den 14. november. Det blev hans sidste langfart. Han døde i november 1841.* Lars Baches søn, købmand Niels Bache, har i sine efterladte optegnelser, bind II af samlingen »Memoirer og Breve«, givet en vistnok træffende karakteristik af Jens Lind; den kan sammenfattes i, at han var det, som hans kammerater kaldte ham: »Jens Vind«, en vindbeutel, men et ualmindeligt menneske baade i fejl og i fortrin.

* Jens Lind fik i 1839 en efterfølger i styrmand Brønnum, der med 4 matroser i en aaben baad sejlede til Kronstadt for at hente en brig, der var købt af et handelshus i Helsingør. Han brugte 11 dage til turen.

Bach og Buck, Lind og Magnussen, Børgesen og Nicolaisen, Hansen og Pedersen, Wilhelmsen og Worm, Bornholm, Gertsen og Kempel hed en del af dem, der hade været med i kaperkrigen i aarhundredets begyndelse; vi træffer navnene igen ved aarhundredets midte under den første slesvigske krig. Dengang var det fædrene, nu er det sønnerne. Og de repræsenterer standen paa en lige saa stovt maade, som deres fædre gjorde, maaske endog paa en nok saa anerkendelsesværdig og uegennyttig maade. Lyst til eventyr og vinding lokkede kaperne ud paa deres sørovertogter. Pligtfølelse og trang til at hjælpe fædrelandet, der var i besæt, førte dem af den næste generation til at stille sig til tjeneste for det. Da den store bølge af begejstring for friheden og fædrelandet i martsdagene 1848 gik over landet, grebes ogsaa Helsingør af den. Selve kommunalbestyrelsen førte an i den patriotiske virksomhed. Da marineministeren ønskede en færgesbaad til depechebaad ved Als-eskadren, dannede der sig straks en komité – borgermester Olrik, de borgerlige raadsmænd Gradman og Børge Lund, borgerrepræsentationens formand Thune og inspektøren ved Øresunds Toldkammer Sneedorff – for at skaffe en saadan. Færgelavet tilbød straks to baade, som Peter Wilhelmsen og Will. Gertsen Kempel stillede til raadighed uden vederlag, og bemandede dem hver med 6 mand, frivillige af lavets medlemmer. De andre medlemmer ville gøre deres arbejde, mens de var borte, saa deres lønninger forblev ubeskaaret. Komiteen tilbød at sørge for forplejningen og for baadenes assurance og ville indsamle penge dertil; men færgemændene erklærede, at baadenes udstyrelse og mændenes forplejning skulle de nok selv sørge for, og af komiteens penge ville de kun modta 25 pct. af assurancepræmien. De to baade førtes af J. Buck, Frederick Hansen og O. Andersen og i besætningerne var to bacher, to børgesener, to nicolaisener, A. Møller og T. Simonsen.

Helt ufarlig var tjenesten ikke; den 19. maj blev en af baadene i Alssund beskydt fra land, men slap forbi uden molest. De, der var hjemme, hjalp sammen med lodserne ved opbringelse af tyske skibe i Sundet under blokaden; ti lodserne fulgte færgemændenes eksempel og stillede en lodsjolle med 6 lodser som besætning til marinens raadighed, og baade lodser og færgemænd fik takskrivelser fra marineministeriet og kommandør

Paludan for »den patriotiske Aand og den kraftige Haand«, hvormed marinen var blevet understøttet baade her og der.

Færgemændenes arbejde var som skibsklarerernes af en noget ujævn art med tider og dage, hvor der var meget at gøre, og andre, hvor der intet var. I de travle tider var det lige møjsomt nok. Det var at være i baaden eller ved baaden omtrent døgnet rundt. Stod de ikke efter tilsigelse for tur, saa de maatte blive liggende ved trappen udfor færgekuret paa søndre mole, kryssede de om ude paa reden for at være ved haanden, hvis en skipper ville i land. Det gjaldt som for en anden fisker om at faa bid. I 1836 havde de faaet ny færgetakster. Taksterne var paa grund af de idelige klager fra rederierne og skipperne sat ned og kulingsgraderne med, saaledes at 1ste kuling nu regnedes for magsvejr til ordinær takst og trebet mærsejlskuling, der tidligere var i fri akkord, som 3die kulingsgrad. Alligevel blev færgebaadene ikke stærkere benyttet, som man hade haabet. Færgemændene foreslog saa selv at sætte taksten for magsvejr yderligere ned for derved at faa skipperne til at benytte baadene. Taksten var 7 rdl. (før 9 rdl. 27 sk.) i magsvejr for at føre en skipper i land – med familie og besætning – og bringe ham ombord igen med vandfad og 300 pd. varer. For de tre kulingsgrader i vindstyrken, der signaleredes ude fra vagtskibet, naar det var paa reden, ved et, to eller tre hvide flag med paamalede sorte kugler, ellers fra broen ved kugler paa signalmasten, var taksten for almindelig færgning 9, 12 og 16 rdl. Men det var for skippere. Naar en mand fra byen, en skibsklarer eller et bud, skulle ud til et skib paa reden, betalte han i magsvejr kun 2 rdl., og saa skulle baaden tilmed vente indtil en time for at ta ham med tilbage i samme betaling; endvidere skulle færgemændene staa til tjeneste med deres baade for de militære autoriteter og for Øresunds Toldkammer, f. eks. til at eftersætte desertører, udbrudte slaver og smuglere eller skibe, der ville sejle igennem uden at betale told, og herfor fik de kun halv takst; og færgeinspektørens tjenesterejser maatte de besørge gratis.

Taksterne for de klarerende skippere var unægtelig høje, saa man kunne ikke fortænke disse i, at de foretrak at gaa i land med egen baad, naar vejret var dertil. Til gengæld kom de saa til at betale dobbelt, hvis der, medens de var i land, rejste sig sø,

saa de ikke turde gaa tilbage til skibet i deres egen baad, men maatte ta færgemaal. De maatte ogsaa betale klækkeligt, naar de under storm paa reden mistede anker og kætting og kom i drift og saa signalerede om at faa nyt anker ud; ti det var farlige ture, hvor baaden godt kunne risikere at gaa nedenunder og hjem; men der skulle meget til, at færgefolkene undslod sig for at gaa ud selv i sværeste vejr.

Det var imidlertid kun en mindre del af de klarerende skipperne, der benyttede færgemaal. Af 214 skibe, der passerede 7. juli 1836, tog kun 31 færgemaal, og af 700, der passerede 2.–13. august, 85. I første halvår af 1837 var der 1074 bestilte skipperter for 5215 klarerende skibe, hvorved der for lavskassen indtjentes 10754 rdl., som fordelt paa 70 interessenter kun gav 153 rdl. 60 sk. til hver. Heraf kunne de selvfølgelig ikke leve. Da lavet i den anledning beklagede sig, blev der ved kgl. resolution tilsagt det »af landsfaderlig Huldhed saadanne Vilkaar, som fjerne Lavets grundede Bekymringer for tarveligt Udkomme«; men mer end Tilsagnet kom der ikke ud af »Huldheden«. – Færgemændene fik deres meste fortjeneste af de fri akkordture, idet de havde lov til, naar en skipper ikke ville betale efter taksten og afviste den turhavende færgemand, da at praje skibet og tilbyde at gøre det billigere. De kunne ogsaa tilbyde at besørge hele klareringen, hvis skipperen af en eller anden grund nødvendig ville forlade skibet. De fik da hans skibs- og ladningspapirer og afleverede dem paa toldkamret, meldte det til klareren, hvis det var nødvendigt, hentede papirerne igen og bragte dem tilbage til skibet. For denne besørgelse fik færgemanden takstmæssig betaling, der skulle afleveres til lavets fælleskasse; men hvad han ellers havde faaet for sin villighed, gik i hans egen lomme. Der kunne ogsaa falde bifortjenester af for anden kommissionsbesørgelse, og en god ekstrafortjeneste skaffede han sig i de døde tider ved ankerfiskeri, hvorom senere.*

* Takstspørgsmaalet kom aldrig af dagsordenen. I en aarsberetning for 1849 fra Helsingørs toldsted til finansministeriet anføres de høje færgetakster som en væsentlig medvirkende grund til den ringe transithandel trods byens gunstige beliggenhed. Ministeriet afæskede i den anledning borgerrepræsentationen dens mening, men den nedsatte komité's betænkning gik ud paa, at grunden til transithandelens ubetydelighed snarere skyldtes den tiltagende dampskibsfart samt de høje havneafgifter, lastpenge, bropenge og dragerpenge end de høje færgetakster. Desuden burde jo »Færgelavets Tarv lige saa vel tages i Betragtning som Transithandelens«. Betænkningen medførte iøvrigt, at bro- og havneafgifterne nedsattes.

Sikkert er det, at de fleste færgemænd levede under gode forhold, ejede hus, holdt solide, veludstyrede baade, ikke sjælden et par almindelige færgebaade og en større mellemjolle, der dog altid var sine 2–3000 rdl. værd mellem brødre. Deres lavsaand og standsfornemmelse gjorde, at de støttede hverandre efter evne og gennemgaaende var gode kammerater. De hade i 30erne deres eget lavshus, der ligesom de andre lavshuse var kendetegnet ved et paa huset anbragt skilt; men i 50erne fandtes det næppe mere. De dyrkede da selskabelighed og foreningsliv i »den borgerlige Forening«, der væsenlig hade sine medlemmer i deres kres. Deres kaneture i store tilriggede, flagsmykkede baade paa kælker til Fredensborg og Hirschholm, »Amsterdam« kro, med spisning, puncheboller og dans til sent om aftenen og hjemkørsel om natten i maaneskin og faklers skin tog luven fra, hvad de andre foreninger i byen arrangerede af samme slags. De følte sig ogsaa, naar de ved festlige lejligheder mødte op som korpotation f. eks. ved kongebesøg, naar soldaterne vendte hjem fra felten, eller da borgermester Stenfeldt i 1836 kom tilbage fra den første stænderforsamling og blev hyldet af hele byen. Med flagsmykkede baade i en dobbeltrække i havnen, hvorimellem borgermesteren blev roet under salut, musik, hurraraab og velkomsttale af oldermand Børge Lund bragte de ham lavets tak for hans virksomhed. Om de ogsaa »følte sig«, naar de om søndagen bar »tavlerne«, en slags skuffer med haandtag til indsamling af penge, om i kirkerne under gudstjenesten, skal være usagt, men det var et kommunalt tillidshverv, som de hvert aar blev valgt til af magistraten, en færgemand for hver kirke, og de røgtede hvervet med megen anstand i deres fineste puds, fulgt af en kirkebetjent og en syngedreng, der ogsaa bar tavler, som rakes ind i kirkestolene til de andægtige, men ikke altid spendable kirkegængere. Senere besørgede kirkebetjente ombæringen, indtil den ophørte, og bøsser anbragtes ved kirkens indgang.

Færgemændene hade alle den dygtige sømands gode egenskaber: djærvhed, snarraadighed, friskhed og usnobbethed. De var maaske bedst i en baad med et par reb i sejlet, men kunne være svært gode ogsaa i land, ved deres eget bord hjemme, ved grogglasset ovre i »Skibet«, der var deres stamknejspe, eller i deres eget skrækkelige træskur paa søndre mole, hvor der var et »toi-

letrum« ud til søen, som med paalandsvind forpestedes luften i stor omkres, saa man helst undlod at trække vejret, mens man passerede. Her ved den gammeldags træmole med sit plantedække og træbolværk, der hade ondt ved at holde sig opret under en sydostbrænding, laa deres baade inde i havnen ved nogle smaa stentrappetrin, hvor der først i 1843 blev anbragt en tranlygte, saa skipperne og færgemændene kunne se, hvor de traadte, naar de skulle i baaden. De af oldermanden til dagstjeneste til-sagte baade laa parat til afgang, mens mændene med deres færgekarle, to til hver baad, sad i skuret, der hade aabne lemme til søen for udkiggets skyld og for at lufte ud i det af røgen fra shag-snadderne og af duften fra »toilettet« forpestedes snævre rum.

De saa med misundelse paa lodskontoret, der i 1830 var opført paa pladsen henne for enden af havnen, hvor lodserne hade en ordenlig samlingsstue med kakkelovn, skønt de var færre i tal og ikke behøvede at være tilstede og paa vagt i samme grad som færgemændene. De saa i det hele lidt skævt til lodserne, hvad de hade gjort, lige siden en særlig lodskorporation med 30 faste og 10 reservelodser var blevet oprettet i 1775. Hidtil hade færgemænd som »bekendt Mand« ikke gaaet af vejen for at føre et skib gennem de vanskelige farvande mellem Kullen og Falsterbo; men nu var det dem forbudt uden i yderste nødsfald, skønt de kendte farvandet lige saa godt som lodserne, der tog deres hverv en del mageligere og nødig i deres baade gik nord om Kronborgpynten for at møde skibene ude i Kattegat, men nøjedes med at spasere gennem Kronborgalleen ud til Grønnehave med deres lange kikkerter under armen for at se, om der viste sig noget ovre under Kullen. Det hændte da ogsaa, at skibene gjorde fejlt bestik og kom ind i Laholmsbugten, ja et fransk skib med champagne til Helsingør var endog engang kommet ind i Isefjord. Lodserne, der i den almindelige opfattelse var et trin højere oppe paa samfundsstigen, saa til gengæld lidt ned paa færgemændene; de indtog kaptajnens plads paa skibene og blev modtaget med honnør, naar de kom ombord; de hade bedre indtægter, ejede større huse, og nogle af dem, Petersborglods-erne, der paatog sig at lodse skibene helt op i Østersøen, var velhavende og drev nebengeschæft med russiske varer, dun, sejl-dug o. lign., som de købte ind paa deres rejser til Riga og Peters-

borg og solgte med god avance herhjemme. De holdt paa deres lodsprivilegier, som færgemændene paa deres færgeprivilegier. Naar en lods gik i land i Helsingør med lodsbaaden, maatte han under ingen omstændigheder vise skipperen den venlighed at byde ham følge med, og da færgemand Frederiksen i 1843 engang som »bekendt Mand« lodsede et skib til Dragør, anla lods-korporationen sag imod ham for indgreb i lods-rettighederne. Frederiksen blev dog frikendt, da han godtgjorde, at lodskontoret hade svaret, at der ingen lods var ledig til at føre skibet. Men der var gode penge at tjene som ved bjærgning og indsinning, saa arbejdede færgemænd og lodser nok saa villig sammen og delte fortjenesten og æren, naar der var mere ære end fortjeneste ved arbejdet, som ved bjærgningen af vagtskibet, orlogsbriggen »Møen«, hvis fortøjning sprang under en sydsydost-storm den 1. november 1837. Gennem admiralitets- og kommissariatskollegiet fik de tilkendegivet Hs. Majestæts allerhøjeste tilfredshed med deres fædrelandsksindede adfærd ved denne lejlighed. Lodser og færgefolk bjærgede samme aften med stort besvær mandskabet fra en amerikansk bark, der med kappede master drev ind paa Kronborgstrand, og 1. april 1853 var de 100 mand stærk i fællig om at bjærge ind i havnen ostindienfareren »Valkyrien«, der var i besæt i den skruende drivis. Saa stærkt pressede isen paa, at den sprængte et 6 tommers kabeltov, hvormed skibet var fortøjet. Ved saadanne lejligheder var der ikke noget, der hed standsforskel; saa var færgemænd og lodser lige gode i deres eget omdømme som i andres.

Færgemændenes tid er forbi. Lodserne lever fremdeles i bedste velgaaende; men deres joller med den røde stribe i storsejlet til adskillelse fra færgemændenes, der i storsejlshjørnet var mærkede F. F. i en firkant, er afløst af en letløbende motorbaad som hurtigere og bekvemmere befordringsmiddel baade ud til de efter lods tudende dampskibe, der altid har saa travlt, og til Lappegrundens fyrskib, hvis faste lodsvagt afløses fra Helsingør, hvor den ny lods- og havnekontorbygning i Havnegade er opført i stedet for den gamle med toldkammeruret i frontispicen ved enden af havnen, der blev revet ned sammen med de gamle toldbodpakhuse for at gi plads til den ny jernbanestation og sporene til dampfærgen over havnepladsen.

VII.

Kvarteret syd for havnen. Stræderne. Fisketorvet. Bakkerne. Ankerfiskeri. Kadrejeri og smugleri. I. S. Pontoppidan, købmand og reder.

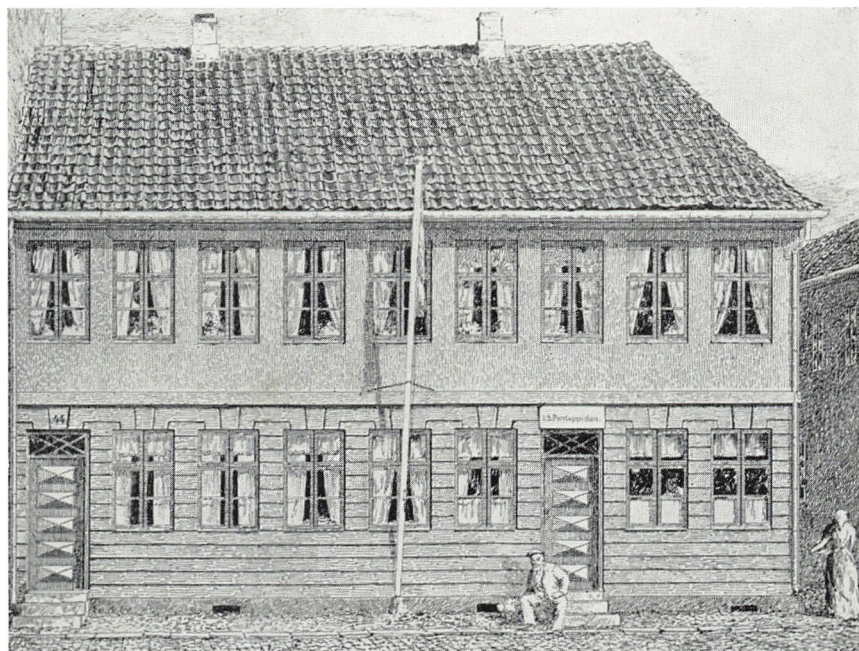
Ja, ved havnepladsen er unægtelig alt forandret i de sidste 30 aar. I stedet for den gamle plankelagte søndre mole med det sorttjærede plankeværk, der agerede bolværk mod søen og nu og da smadredes af den og navnlig af isen, naar den skruede op og la sig i dynger tværs over molen ned i havnen, strækker nu den solide granitmur sin elegante ryglinie ud mod havnehodet og kymrer sig om hverken bølger eller blokke af is, men hæver sig urokkelig over sin fod af vældige søsten, der fortsætter sig mod syd langs den smukke strandtis glaci. Alt er nyt og moderne her: den flotte jernbanestation i Chr. IV.s Rosenborgstil med højt kvisttag og taarne, et trappehus eller, om man vil, attrappehus, den undersætsige toldbod, sværvægt helt igennem, havnepladsen med monumental flagstangsfod og dekorative lygter og en bladkiosk i stedet for konditor Lassens havnepavillon, der i 70erne, da den aabnedes, betragtedes med misbilligelse af den ældre generation som et Gomorrhæa for den opvoksende ungdom af begge køn, der mødtes her og spiste iskager og drak chokolade uden at ha sans for hverken hav eller himmel eller halvfulde matroser, der for resten alt dengang var en forholdsvis sjælden fremtoning – desværre!

Kun ét er uforandret i disse omgivelser og det er den gamle kasse »Skibet«, der stadig optar hele den ene side af Brogade, den udvidede brede fortsættelse af Brostræde. Her paa Hjørnet ved havnen laa tidligere et søgt lille værtshus, der efter det københavnske etablissement af samme slags kaldtes »Brokkens Bod«. Ejeren, den helsingørske matador, brygger og kirkevæрге Chren Jeppesen, byggede i 1837 »Skibet« paa hele tomten uden om »Brokkens Bod«, som han ikke ville lukke, mens byggeriet

stod paa, for at ikke søgningen skulle gaa bort. Det blev et stort hus med mange boliger og med plads baade til skipperhotel, kontorer og butikker foruden beværtningen. Paa hjørnet af Strandgade hade Simon Unna sin klæde- og købmandshandel og lige overfor Christen Svendsen sin hose- og klædekramhandel i hjørneejendommen ved Brostræde, det gode gamle hus fra 1642, der af den nuværende ejer er gjort til »det gamle apotek«, som ellers hørte hjemme i huset ved siden af.

Paa den anden side af Brogade, der kun var halvt saa bred som den nuværende, laa byens toldbod, opført tilligemed de tilhørende pakhus 1781, en enetages bygning med offentligt kontors præg og den obligate dobbeltrappe op til en høj stue. Gaden var mod havnen aflukket ved Havneporten, en stakitport mellem murpiller ligesom byens andre acciseporte og med militær vagt – hovedvagten – og et vagthus lige inden for porten ved siden af toldboden. Den tidligere Havneport eller Strandporten, som den kaldtes, før der var havn, en stor massiv murværksport i bymuren, hade ligget oppe ved Strandgade, men var nedrevet sammen med muren, hvoraf kun en stump blev staaende til vore dage henne i Strandgades østlige ende.

Ved siden af toldboden, paa hjørnet af Strandgade, byggede Simon Unna sig i 30rne et hus til kontor og beboelse lige overfor butikken paa det modsatte hjørne og rykkede façaden tilbage i flugt med toldbodens, dog kun mod en godtgørelse af 3500 rdl., som »agtede medborgere« samlede sammen, for at gaden kunne komme til at se anstændig ud. Ved dette »Unnas hjørne« med det brede hjørnevindue blev der i aarenes løb slaet mangan passiar af og sikkert ogsaa gjort mangan forretning, indtil huset i begyndelsen af 90erne blev revet ned sammen med toldboden, toldbodpakhusedene, Franz Madsens matroshus, der senere hed »Kunstnerhjemmet«, fordi lirekassemændene logerede der, den holmske bryggerigaard, hvor klarererfirmaet Louise sal. Holms enke & Schierbeck hade kontor, og husene hen forbi Bramstræde for at gi plads for prof. Herholdts ny store toldbod, der nu optar hele karreen. Og paa strækningen herfra og sydpaa ud til Svingelen blev stranden fyldt ud i en bredde af hundrede alen eller mere for at skaffe plads til kystbanen, der skulle føres frem til dampfærgelejet i havnen. Det blev en radikal omkal-

Øverst: Købmand I. S. Pontoppidans gaard Stengade 44, hjørnet af Hovedvagsstræde, nu nedrevet. Paa trappestenen sidder Pontoppidans karl «Sorte Kristian» med sin trofaste ledsager hunden. Tegning af J. Hansen paa Handels- og Søfartsmuseet. Nederst t. v.: Købmand og skibsreder I. S. Pontoppidan (1819-74), i 1860-erne Danmarks største sejskibsreder. Nederst t. h.: Købmand Simon Unna. Havde en huse- og klædekræmmerforretning i «Skibet».

Øverst: I. S. Pontoppidans barkskib «Pontoppidan». Glasmaleri paa Handels- og Søfartsmuseet. *Nederst:* Landstedet Belvedere vest for Helsingør. Tilhørte købmand og skibsreder I. P. Lundwall, hvis familie her ses i haven foran huset. Bygningen endnu bevaret. Maleri af C. Richard (1863) paa Helsingør By-museum.

fatring, den største, der overgik byen i forrige aarhundrede, til gavn for byen, men til skade for det ejendommelige gammeldags præg, som denne bydel hade; thi det meste heraf strøg med.

Der var først de to morsomme stræder mellem Stengade og Strandgade, Bramstræde og Hovedvagsstræde, der begge var lige saa smalle som det endnu bevarede Brostræde og ligesom dette hade rendestenen midt i gaden. Det nuværende Bramstræde er en bred og overmaade fashionabel gade med solide men kedelige røde muremesterhuse paa den ny side og truttende biler midt igennem gaden paa vej til og fra stationen. Kun Troels Lunds gamle købmandsgaard paa hjørnet af Stengade ligger der endnu og stikker af mod omgivelserne, men moderne barbarer har ødelagt dens høje, pæne hjørnegavl ved at skære den af og hugge store butiksvinduer ud i muren, saa den nu er hverken fugl eller fisk. – Fisk! Ja her var Fisketorvet. Fiskerkonerne fra Aalsgaarde og Snekkersten hade faaet hævd paa fortovet lige overfor Hotel d'Øresund til liden bekvemmelighed for de forbigaaende,* og kommunen købte derfor 1833 for 1000 rdl., som den laante af Øresunds Toldkammer, hjørnegaarden ved Bramstræde og rev den ned. Den lille plads, der derved fremkom, blev brolagt og forsynet med en af vandkompagniets »springkammer«, og her fik saa fiskerkonerne ordre til at gruppere sig. Men de blev helst paa fortovet, saa at der endnu fem aar efter klagedes i avisen derover; kun langsomt trak de sig saa tilbage ind paa torvet, men de yderste pladser var altid de mest efterstræbte; kun hjørnet ved Hilligsøes butik holdt de sig fra, for det hade mutter Beauvien, byens eneste kagekone, lagt beslag paa, og den uhyre bylt tørklæder og skørter, som hun udgjorde baade sommer og vinter, lod sig ikke saadan flytte, og det var sikkert først efter hendes død, at man kunne komme til at opføre det ny hus, der nu optar pladsen. – Det er dette fisketorv en brevsriver til »Times« i 1851 skildrer saaledes: »Den eneste Udsigt fra Hotellet var til en snæver brolagt

* I slutningen af det foregaaende aarh. hade fiskerkonerne haft plads paa Stengadefortovet lige for Brostræde, men da Th. Ellah 1794 købte gaarden her af borgermester Wilde, klagede han over, at de spærrede adgangen til hans kontor og fyldte hans forstue i regnvej. De blev saa flyttet til Slagtertorvet, men det var de meget misfornøjede med, og saa kom de igen ned paa Stengade ved Bramstræde.

Gade med høje, men ikke meget imponerende Huse med røde Tagsten og smalle Vinduer og mange Handelsmænd, der traskede af med Cigar i Munden, støjende Matroser endnu under Paavirkning af Nattens Udskejelser, renlig klædte Fiskerkoner med korte Skørter, store Tørklæder om Hodet og tykke Ben; de solgte Torsk og Kuller ovre paa den anden Side af Gaden. Der var ingen smukke Butiker eller synderlig Færdsel af Vogne og Heste«.

Videre nede i det smalle Bramstræde laa byens bedste bindingsværks-bygning fra ca. 1600 med rige udskæringer i alt træværket og med vaabenmærker i dørfelterne. Det var et adeligt slægtshus, men nu hade det siden 1837 i et par generationer afgivet bolig for den hæderlige og dygtige lorenzenske skomagerslægt, hvis sidste ætling hade den vane aldrig at se op paa en, naar man talte med ham, men altid ned paa ens støvler, saa man blev ganske nervøs, hvis de ikke var hans værk; for det saa han straks og lod en det vide. Det gamle hus maatte bort ved strædets udvidelse; det smukt udskaarne egetømmer blev kørt hen i raadhusgaarden, hvor det laa i aarevis, inden det blev afleveret til Nationalmuseet. I de to hjørneejendomme ved Strandgade hade skibsklarererne A. P. Hey og Edv. Permin deres forretninger. Heys ejendom gik langt op i Bramstræde og et stykke hen i Strandgade. En del af den hade tidligere været et bekendt hollandsk skipperhus »de zeven Provincien«, og Heys forretning var stadig mest med hollændere. Den permske endte som vinhandel med vinstue. Rigtig hyggelige at bo i var disse smalle stræder ikke. I 1837 skildres tilstanden i Bramstræde som »ualmindelig svinsk«; den store rendesten modtar afløb fra flere garverier og slagterier [oppe i Bjergegade]. Slamkisten renses ikke; ved nordre hjørnegaard ved Strandgade [Permins] samles urenlighed indenfor laagen og flyder ud paa gaden, og om aftenen kaster strædets beboere paa gaden, »hvad man ellers plejer at komme i Skarnkulen«. Noget bedre var det nok omkring 1850, da rendestenen var blevet »bedækt« med brede planker; indtil da var den aaben, saa vognlæs jævnligen væltede i den; men der kunne alligevel paa varme stillevejrskdage lugte fælt, ogsaa i det elegante heyske hjem, der hade sine opholdstuer ud til strædet. Og det var til liden trøst for beboerne i

Bramstræde, at der ikke var bedre hverken i Brostræde, hvor der var endnu flere beboelseslejligheder, eller i Hovedvagtstræde, der var mindre bebod, fordi den gamle eckardt-pontoppidanske købmandsgaard paa hjørnet af Stengade havde sit pakhus langt ned i strædet. Brostræde ligner sig selv endnu nogenlunde, skønt den brede aabne rendesten midt i strædet er gaaet i jorden og slagter Nielsens port med kødblok, økse, bismer og udstilling af halve oksekroppe er lukket og afløst af en elegant slagterbutik med marmordisk og flisevægge. Derimod er Hovedvagtstræde under forvandlingens lov blevet til en kedelig moderne men kun halvfærdig gade, der fører ned til posthuset ved jernbanestationen.

Hele terrænet omkring posthuset og sydpaa ud til den sørgelige rest af det tidligere 2det eller røde sukkerhus (Villa Augusta) er opfyldning i stranden. Søen gik saa langt ind, at der kun var landingen med stensætning eller flad strand og hist og her smaa haver mellem husene i Strandgade og vandet, smaa haver med lysthuse, hvor de kønne færgemandsdøtre, som Helsingør dengang var bekendt for, sad og kiggede ud efter fædrenes baade, der styredes af andre raske færgemandssønner end deres egne brødre, hvis da ikke deres aspirationer gik højere op til toldkammerassistenter eller skibsklarerersønner, der ogsaa forstod at styre en baad hen forbi lysthusene og kigge langelig ind efter pigebørnene, hvoraf flere i tidernes løb blev skibsklarererfruer. Der er endnu nede ved stationsterrænet enkelte sørgelige rester af disse fordums herligheder, smaa lavtliggende, fugtige haver med forkomne træer og buske og forfaldne lysthuse, stablet op paa bjælkeværk for at skaffe et kig ud til søen mellem waggonerne og skurene paa terrænet foran dem; men allersørgeligst var det dog i sin tid at se en stor klinkbygget mellemjolle, der sikkert havde været sin ejermands stolthed i dens velmagtsdage, staa aftaklet nede i saadan et hul og lidt efter lidt falde sammen, fordi dens ejermand ikke nænnede at ta livet af den, saalænge han selv levede.

Her og der mellem færgemandshaverne og ud for stræderne fandtes i landingen de saakaldte »bakker«, aabne pladser, hvor baadene kunne trækkes op og de stedlige fiskere, for saa vidt de fiskede og ikke nøjedes med at kadreje, kunne tørre og bøde

deres garn. Den største bakke laa ud for Grollovstræde og kaldtes Ankerbakken, fordi den var oplagssted for ankere, der var fisket op ude i Sundet.

Det var en ejendommelig haandtering dette ankerfiskeri. Naar der laa skibe paa reden, og der rejste sig en storm eller stærk kuling af sydost, som satte søen i bevægelse, kunne det tit blive svært for et skib at ride stormen af for ankeret; og at faa det hevet ombord, mens skibet duvede og huggede i den stærke søgang, var endnu sværere og vanskeliggjorde manøvreringen, naar skibet kom i drift. Saa satte man en bøjse («vagende pibeboje») med line fast i kættingen og stak ankeret fra sig i haab om, at man, naar stormen stillede af, kunne komme tilbage og hente det. Men var kaptajnen ombord og færdig med klareringen, og var han kommet et godt stykke ud i Kattegat, saa vendte han ikke tilbage, men lod anker være anker; tilmed var det ikke altid saa let at finde stedet igen, hvor bøjen laa. Men færgefolkene og fiskerne i land passede paa under saadanne forhold, og naar vejret stillede af, og vandet blev smult igen, gik de ud i baadlag paa ankerfiskeri, og det kunne tit gi en god dagløn. Hvis ankeret ikke var afmærket ved bøjse, saa de blot behøvede at hale det op, slæbtes et dræg hen over stedet, hvor man mente det laa, og naar det lykkedes at faa dræget ind om ankerfligene eller stokken, saa det bed, kunne man gaa i gang med at hive ankeret op. Der var gerne to-tre baade om det, for det var ikke noget let arbejde. Et svært rundholt med et taljeværk blev lagt tværs over to af baadene og surret fast, og over dette, mellem baadene, blev ankeret hevet op i vandskorpen, hvor det hang, mens man rode ind til havnen. Naar ankeret var bragt i land her og lagt op paa toldboden, anmeldtes det hos byfogden, der gennem avisen indkaldte ejeren til inden to maaneder at melde sig og godtgøre sin ejendomsret, men da bøjen under den besværlige opfiskning kunne gaa af, hvis søen ikke allerede hade taget den, var det ikke altid saa let for kaptajnen at godtgøre ejendomsretten, hvis han da overhodet kom tilbage inden udløbet af de to maaneder. Gjorde han ikke det, var ankeret findernes ejendom, og det solgtes da til indehaverne af ankerforretningen, der hade udstillingslokale paa Ankerbakken, hvor der altid var et velassorteret lager til udvalg for kaptajner,

der her eller andetsteds under rejsen var blevet af med deres ankere. For resten kunne forholdet ved dette ankerfiskeri let blive noget indviklet. Naar saaledes et skib hade stukket ankeret fra sig og sat bøje ved, og et sæt ankerfiskere tog ud og mærkede bøjen, hade de første ret til at bjærge ankeret og faa bjærgeløn. Tog saa et andet sæt fiskere bagefter ud og akkorderede med ejeren, naar han kom tilbage, og bjærgede ankeret for ham, ansaas det for en mindre hæderlig fremgangsmaade i »faget«.

Ankerfiskeri og ankersalg var en af de flere ejendommelige handelsomsætninger, som foregik i Helsingør. En anden, der ogsaa hade sit udgangssted fra landingen og bakkerne ved Strandgade, var *kadrejriet*. Det er som bekendt en handel, oftest tuskhandel, der drives fra baade, som prajer forbi-sejlende skibe, faar tilkastet en trosse og saa slæbes med af skibet, saalænge handelen staar paa. Der kadrejedes selvfølgelig ogsaa med skibe, som var ankret op paa reden, mens kaptajnen var i land for at klarere, og det var disse skibe, kadrejerne helst ville ha at gøre med, for mandskabet tog det aldrig saa nøje som kaptajnen, naar det gjaldt en tovende eller andet overflødigt skibsgods eller en prøve af ladningen, hvis den var til at komme til, som byttmiddel. Selvfølgelig gik der meget i svang ved denne tuskhandel, som ikke var ganske i overensstemmelse med lov og ret, men det drejede sig aldrig om værdier af betydning, og det ville næppe ha betalt sig at gøre et nummer ud deraf hverken for den ene eller anden part. Forretningen dreves som oftest for kadrejernes egen regning, men der kunne ogsaa være købmænd, som stod bag og selv tog hovedprofitten ved omsætningen. Tobak og brændevin var de mest efterspurgte varer, skønt det ved dsk. kancelliskrivelse af 15. 10. 1816 var forbudt kadrejerne »at falholde Brændevin og andre Spirituosa« til de paa reden liggende skibe; men ogsaa kaffe, sukker, friske grøntsager, uldtøj, sydvester, sæbe og billige galanterivarer, kamme, spejle osv. hørte med til et »velassorteret« kadrejerlager. Blev varerne betalt med klingende mønt i fremmede penge, toges disse til overmaade lav kurs og tit paa bedste beskub, hvis kadrejerne ikke kendte mønten; blev betalingen erlagt i gods fra rig, dæk eller last, maatte han omsætte den paany hos en

og anden købmand i byen, og den omsætning blev just ikke eragtet for den fineste, saa meget mere som den undertiden skyldtes det rene røveri. I juli 1841 maatte saaledes vagtskibets baade om natten patruljere mellem skibene paa reden, og en nat anholdt de to velbemandede fiskerbaade fra Råå og en fra Snekkersten, der var ude paa togt; fiskerne gik ombord i skibene, hvor alle sov, og stjal, hvad de kunne faa fat i.

En næring af beslægtet art var smugleriet. Det dreves ofte i forbindelse med kadrejeri og betoges derved noget af sin ulovlige karakter, idet det som oftest kun drejede sig om smaa-sager, som egenlig skulle fortoldes, men som nu blev bragt i land over »bakkerne«, uden at tolderne saa det. Det rigtige smugleri florerede navnlig, saa længe konsumtionen bestod, mærkeligt nok, men det var, som det skær af noget næsten tilladeligt, i hvert fald noget ganske almindeligt, som konsumtions-snyderiet hade over sig, overførtes ogsaa paa det rigtige smugleri, hvor tit store partier af kostbare og tolddyre varer, især klædevarer, vine og oversøiske sager, førtes i land fra passerende skibe og gennem skovene og over marker og hegn og konsumtionens grøfter og gærder bragtes ind i byen og skjultes i udbygninger og kældere, indtil varerne uden opsigt kunne føres i større og mindre partier til deres bestemmelsessted. Da smugleri som lov-overtrædelse kun straffedes med konfiskation og bøder, blev det ikke betragtet som æreløs gerning, ej engang som forkasteligt at gi sig af dermed; det var en slags hasard, man spillede med toldmyndighederne, og ofte gik spillet mellem venner, for saa vidt som smuglerne og toldembedsmændene til daglig godt kunne staa paa venskabelig fod med hverandre. For den bedre-stillede ungdom, de unge købmandssønner, kontorister og lige-stillede, var det en ren sport, som de alt som drenge hade drevet i deres mest yndede leg »toldere og smuglere« eller »røvere og soldater«. Nu drev de den for alvor, og det var umaadelig spændende og let at faa selv ganske uinteresserede til at ta del i den. Der lagdes hele felttogsplaner forud, og det var selvfølgelig en æressag for deltagerne ikke at røbe dem. Naar skibet med varerne, der skulle smugles i land, var under opsejling, prajedes det efter aftale af en fiskerbaad fra et af lejerne, helst saa langt ude, at det ikke kunne iagttages fra land. Skipperen, der var

med om det, hade varerne parat, saa at skibet ikke behøvede at dreje bi for at faa dem ned i baaden, og i mørkningen landede saa baaden, der hade været ude »paa fiskeri« uden dog at ha videre fisk med hjem. I anden akt førtes saa smuglergodset fra fiskerens loft eller udhus paa vogn eller hesteryg gennem skovene til byen, og det var den mest spændende akt. Man maatte være forberedt paa, at tolderne hade faaet nys om noget og var ude; det gjaldt da om ikke at blive overlistet af dem. Der red eller gik gerne en i spidsen, som maatte ha øjne og øren med sig til alle sider; tit hade han sin jagthund med. Ved mindste mistanke gav han signal til den, der nogle hundrede alen efter fulgte til hest, og som straks kastede hesten om og galoperede tilbage til vognen med varerne for at faa dem bort i en fart, ind i tykningen i skoven eller til et og andet forberedt gemmested i nærheden, hvor de saa maatte hentes en anden gang. Der skulle aandsnærværelse til for at klare det, naar pludselig saadan et par grønklædte posekiggere dukkede op af vejgrøften midt inde i skoven og hilste en med et muntert »Godmorgen hr. N. N.! – De er tidlig ude at ride i dag!«

Der kunne spindes hele intriger med falske tids- og stedsangivelser, som spilledes toldvæsenet i hænde, saa man narrede betjentene, der imidlertid ogsaa paa deres side var ganske drevne og ikke let lod sig narre; mange var paafundene – som naar man f. eks. i hemmelighed eskorterede et virkeligt læs tørv ad en bivej og lod sig overraske der, mens smuglergodset var gemt i et andet læs tørv, der kørte alene ad hovedlandevejen og ind i en gaard tæt uden for konsumtionsgrænsen; men det lykkedes ikke altid, og saa var det toldernes tur at hovere, naar de gjorde en virkelig god fangst. En jævnlig anvendt smuglervej ved byen gik over markerne og bakkerne mellem Marienlyst og Esromvej ned over gærdet og vænget omkring Reberbanedammene. Marienlystvejen anlagdes 1827; inden den tid gik gamle Hellebækvej ned ad den nuværende Claessens vej til Rødeport ved Lappen. Smuglerne, der søgte ad denne kant, hade deres gemmesteder i kældrene og udhusene af ejendommene i Lundegade og Kongensgade og ved den lange tomme Reberbane, der for det meste stod ubrugt til den delvis nedreves 1836–37. Saaledes fandtes i 1830 flere kasser med te i et udhus

til en af ejendommene her; da ingen ville kendes ved dem, blev de konfiskeret og solgt ved auktion som andet smuglergods. Ved disse toldvæsenets auktioner, der holdtes ret jævnlig, kunne ejermanden af det konfiskerede gods købe det tilbage for en forholdsvis billig pris – da man nødigt bød hinanden over af kollegiale hensyn – saa der alligevel kunne blive forretning ud deraf trods konfiskation og bøde. Eksempelvis kan anføres, at der ved en saadan auktion, der holdtes i søsalen i værtshuset »Skibet« i januar 1839 solgtes 1000 alen calico, 300 al. Thibet merino, 500 al. merinos i forskellige farver, 40 al. sort fløjl, 40 al. sort brunnel, 200 forskellige tørklæder m. m. Da konsumtionen ophævedes i oktober 1850 og smuglersnyderiet ved byens porte dermed ophørte, tog ogsaa det andet smugleri mere og mere af; det gik op for folk, at det alligevel var noget forkasteligt, man der gav sig af med. Helt ophører vel smaasmugleri aldrig; det er for let og derved for fristende en maade at skaffe sig en fordel paa, og det kan mange ikke modstaa.

Der var et andet smugleri, som langt ned mod vort aarhundrede dreves ganske forretningsmæssigt, nemlig smugleriet paa Sverige, særlig af brændevin og tobak, et smugleri, hvor man altsaa snød ikke det danske, men det svenske toldvæsen, og som derved ansaas for forholdsvis tilladeligt. Tobakken, især snus og skraatobak, besørgede svenskerne selv indført. De svenske »importører« indfandt sig regelmæssig hos de helsingørske tobakshandlere og i forretningens baglokale stoppede de sig kunstfærdig ud med de købte varer; mangen herre og dame er gaaet slank ind i butiken og efter en halv times forløb kommet fyldig ud igen, omvundet med mange hundrede alen skraatobak og udstoppet med flade poser fulde af snus baade paa bryst og ryg foruden det, der hang under skørterne eller fyldte støvleskafterne. Det gik, mærkeligt nok, uanfægtet for sig lige til under 1. verdenskrig, da saa godt som al baade ind- og udførsel forbødes og toldvæsenets undersøgelser af de rejsende hensynsløst skærpedes; men det vil rimeligvis begynde igen, saa snart eftersynet slappes. I brændevinens overførelse hjalp man hinanden, og da det efter sundtoldens ophør gjaldt om at finde ny indtægtskilder, blev det af helsingørske firmaer, der hade svenske forretningsforbindelser, ligefrem sat i system. I begyn-

delsen var det mest svenske fiskere, der kom over og hentede livseliksiren, men da det nu og da gjaldt for dem, idet de blev overhalede af toldkutterne, blev der hen i 60erne af en kendt dygtig baadebygger for et helsingørsk firma bygget to tre smugler-baade, der mindede om de senere kaproningsbaade, 10–12 alen lange og ganske smalle, som med 6–8 mand ved aarerne og en dygtig styrmand ved roret kunne stryge forbi og ro enhver kutter eller toldbaad langt agter ud, selv om bunden af baaden var fyldt med brændevinsankere. Det var dengang, da man endnu ikke kendte de moderne kaproningsbaade, et smukt syn at se disse lange, slanke baade glide ind i eller ud af havnen under de taktfaste roeres aaretag, og man kunne næsten ikke la være at ønske dem lykke paa rejsen, hvor ulovlig ekspeditionen end var. Naa, altid lykkedes den jo ikke. Saa maatte baaden hjem igen, og mer end én gang har jeg set den komme tilbage i morgenstunden og lægge til ved slæbestedet inderst i havnen, hvorefter folkene bar brændevinsankrene op og la dem ind i toldbodens frilager, hvor de saa laa under det kgl. danske toldvæsens tilsyn og ansvar, indtil vejr og vind og passende mørkeforhold – maaske allerede næste nat – tilstedte et nyt forsøg paa at faa dem i landovre i Sverige. Det hele gik ganske aabenlyst for sig som enhver anden hæderlig forretning; men det gik ikke altid fredeligt af. I december 1858 kom det saaledes til en hel kamp paa stranden en mil fra Malmø mellem danske smuglere og svenske toldbetjente, der trak blank og huggede løs paa smuglerne, hvoraf flere saaredes. I længden blev dette næsten legaliserede smugleri dog for upassende, og vistnok hen i 70erne sluttedes en slags overenskomst mellem toldkontorerne i Helsingborg og Helsingør om gensidig støtte til bekæmpelse af uvæsenet. Dette umuliggjorde det ganske aabenlyse smugleri; baadene forsvandt fra havnen, og smugleriet henvistes paany til sin tidligere lyssky tilværelse.

Men der tjentes penge paa disse forretninger, saa der endog efter sundtoldens ophør fremkom forslag om, at købmænd og færgemænd skulle slaa sig sammen om et stort kadrejeri efter »merkantilsk« system med varerne i frilager og omsætning pr. kontant eller ved tuskhandel. Det blev dog ikke til noget, men tanken om frilageret optoges og udførtes af brændevins-

smuglerne. Der tjentes penge, og med pengene fulgte, som altid, en vis anseelse. Og naar vedkommende forretningsmand iøvrigt var dygtig som saadan og ellers uangribelig som medborger, kom den slags nebengeschæft ham ikke følelig til skade paa gode navn og rygte. Især da, naar han som I. S. Pontoppidan i hele sin fremtræden var noget af en original, en »usleben diamant«, som hans gode ven, provst Heiberg, kaldte ham.

Isaak Sidenius Pontoppidan var en præstesøn fra Møen og bror til den bekendte Randerspræst Dines Pontoppidan, der var far til de fire brødre, lægerne Erik og Knud, præsten Morten og forfatteren Henrik Pontoppidan. Som ungt menneske kom Isaak P. til Helsingør i den lindhardtske købmandsforretning paa hjørnet af Stengade og Hovedvagsstræde, den tidligere eckardtske handel og ejendom, som H. H. Lindhardt hade overtaget 1836. Da Lindhardt døde 1841, overtog Pontoppidan nogle aar efter baade Lindhardts forretning og hans enke; han var da 26 aar og hun 17 aar ældre. Hun overlevede alligevel ogsaa sin anden mand i mange aar og døde først 1895 i en meget høj alder. Pontoppidan interesserede sig næppe videre for urtekramhandelen, der lige til hans død dreves i den ganske tarvelige butik i det gamle hus, hvis bedste pryde var et stort træ paa fortovet ved siden af trappen op til butikken – det var en fornøjelse om somren at se det staa der grønt midt i den lange graa, solstegte gade – men butikken var der nu engang, og varerne kunne altid anvendes i de forskellige merkantil-maritime forbindelser, han hade. Han oparbejdede bl. a. en stor forretning i tovværk, navnlig i gammelt tovværk, hvoraf kadrejerne skaffede ham det meste, som han lod oplysse til ny spinding. Han brugte dertil arrestanter, ikke blot i byens arresthus, men ogsaa i arresterne i Hillerød, Frederiksværk og Esrom, ja endog i København, desuden lemmerne i byens fattighus og andre til andet arbejde udygtige individer. I 1847 fik han alene i arresterne oplyst 134 skippund eller 21.440 kilo, der betaltes med 8–10 øre pr. kilo i arbejds løn; en flittig mand kunne plysse 3 kilo om dagen, saa det var ikke nogen dyr arbejdskraft. Han lod dem ogsaa flette tovværks-gulvmaatter, og de var bogstavelig uopslidelige; jeg har staaet paa aftørringsfod med en af dem i over 50 aar. Ejendommen paa Stengade strakte sig langt ned i

Hovedvagsstræde med en pakhuslænge, der med sine faa og smaa, altid lukkede lemme saa ud, som gemte den paa sære og mindre hyggelige hemmeligheder, og fik man et glimt at se af »sorte Kristian«, pakhuskarlen, og hans store glubske hund, som vogtede skattene derinde, veg man uvilkaarlig saa langt til side, som det smalle, mørke stræde tillod. Sorte Kristian i pakhuset og Røde Møller i butikken var for en drengefantasi som levende illustrationer til »Krøniker fra Erik af Pommerns tid«, og chefen selv, den magre, glatbarberede mand med det hvide halsbind, den grove paryk, de skarpe træk, den haarde mund og det hvasse blik bag brillerglassene, der baade i dragt og holdning var som en blanding af hin tids pebersvend og vore dages lægprædikant, var just heller ikke egnet til at vække umiddelbar sympati. Han hade ogsaa ord for at være en haard mand, især i pengemellemværender, og en mand, der tog sig godt betalt, naar lejlighed gaves. Han var ikke bange for at gi bort til nødlidende fiskere og den slags folk, han hade at gøre med, var i en snes aar medlem af fattigkommissionen, var ogsaa nu og da med om indsamlinger til andre betrængte, men laa nte han penge ud, ville han have dem igen, lige meget hvordan. Da han saaledes engang paa sin tidlige morgenvandring hørte, at en mand, der skyldte ham penge, iøvrigt en velstillet og anset købmand, var død i nattens løb, gik han sporenstregs med det samme kl. 6 om morgenen til den afdødes hjem, fik hans kone kaldt op og forlod ikke huset, før han hade faaet hende til at udlevere den afdødes livspolice til sikkerhed for, hvad han hade tilgode. I pengesager var, som han selv sa, ven og uven ham »eins Bier«.

Men en dygtig forretningsmand var han; det viste han i sin hovedvirksomhed som skibsreder. Han begyndte allerede i 40erne med to-tre jagter, som han lod gaa paa havkalfiskeri under Island; i begyndelsen af 50erne fik han sammen med andre interessenter et par skonnerter, som han dels købte dels lod bygge paa Barfoeds værft i Helsingør; men han indsaa snart, at skulle det blive til noget med rederiet, maatte der større kapital til. Da den fransk engelsk-russiske krig udbrød, blev der gode chancer baade for fragt og for skibskøb, og han greb dem. Englænderne opbragte og kondemnerede mange navnlig finske

skibe; andre laa i neutrale havne og var til salgs for billig pris. Pontoppidan fik da dannet et begrænset, kapitalstærkt interessentskab, for hvilket han blev korresponderende reder, det vil sige den absolute og eneste leder. Nu købte han skibe; i 1854 tre finske barker, hvorefter interessentskabet ejede ti skibe; flere af dem sattes i oversøisk fart. 1858 sendte han for egen regning barkskibet »Mercurius« til Vestindien med en blandet ladning af skibsbrød, havre, brædder, stenkul, mursten samt en præstefamilie. Pastor Vater, Simon Unnas svigersøn, skulle til Frederikssted som præst, og Pontoppidan, der i et lunefuldt indfald tilbød at sejle ham derover, udrustede i den anledning ekspeditionen. Det var en slags kadrejerforretning i stor stil; men den lykkedes, dog ikke i den grad, at det fristede ham at gøre den om igen. 1860 gjorde han en god forretning. Ved juletid 1859 sank under en storm en hollandsk kuf ud for glasværket. Den var lastet med ærter, rug og byg. Ved auktionen over vraget købte han det med ladning for 180 rdl. Han opfiskede saa 1500 tdr. af ladningen, som han solgte for 9–15 mrk. (3–5 kr.) pr. td. Ved hjælp af to fartøjer løftede han vraget og fik det ind i havnen, hvorefter han solgte resten af ladningen og skibet ved auktion. Det hele var besørget paa 2–3 uger. Saadant morede ham. 1862 købte han atter et finsk barkskib, der laa paa redan med 4000 tdr. salt, og følgende aar yderligere to finske barker; hans interessentskab blev derved Danmarks største sejlskibsrederi, større end Bruun & Sønner i Aabenraa, der hidtil hade været det største. I 1864 var det paa ca. 1800 kom. læster.

Der var utvivlsomt en del ærgerrighed med i dette. Han ville være førstemand i, hvad han gav sig af med; helst ogsaa ene-raadende. Til gengæld gav han sig ikke af med saa meget. Han interesserede sig ikke synderlig hverken for øjeblikkets politik eller for byens styrelse, tog ikke del i den lokale liberale bevægelse, lod sig ikke vælge til borgerrepræsentant og var ikke kaptajn hverken i det borgerlige artillerikorps eller i brandkorpsset, stillinger, der ellers var attraaede af de agerende borgere i byen. Han saa vist nærmest lidt ned paa disse. Da han i 1858 efter sundtoldens ophør blev valgt til oldermann for købmandslavet, tog han det nok som en slags oprejsning og anerkendelse fra deres side, som til en begyndelse og langt frem

i tiden helst undgik at ha med ham at gøre i forretningssager, fordi han var hensynsløs og kun saa paa sin egen fordel; han la yderligere sin overlegenhed for dagen ved at stifte et legat – ikke videre stort for resten og rigtignok sammen med tre andre mindre købmænd, hvorfor det fik det pompøse navn »De fire Købmænds Legat«, men dog altid et legat – til bedste for købmandsstanden i Helsingør. Han ansaas dengang for en rig mand, og det hade han sikkert intet imod, saa meget mindre, som han i ingen henseende forandrede sin fordringsløse levevis eller sine daglige vaner. Hver morgen mellem kl. 5–6 drak han sin kaffe i beværtningen »Skibet« nede ved havnen og fik sin morgenpassiar med de andre morgenduelige stamgæster, færgefolk, havnebetjente og arbejdere, hvis frisprog just ikke altid var udsøgt, men som han dog aldrig blev svar skyldig, som da han engang, hvor han kom i klammeri med en af dem, der skældte ham ud for en nederdrægtig slyngel el. lign. og endte med at raabe: »Det vil jeg gi Dem skriftlig!« haanende svarede: »Kys mig i – det kan du gøre mundtlig!« vendte ham ryggen og gik under de andres skraldende latter. Efter morgenvandringen sad han dagen igennem i sit lille, tarveligt udstyrede kontor ved butiken, og klokken 10 laa han lige saa sikkert i sin seng og hørte vægteren raabe klokken er sla'en ti, som han søndagformiddag kl. 10 med sin kone under armen og salmebogen i haanden vandrede til Olai kirke for at høre provst Heiberg præke ved højmesse; men hver sommeraften gik han ud i sin have paa Kildebakken ved Trykkerdammen, hvor han hade bygget sig et stort lysthus, og hvorfra han kunne se vidt ud over Sundet og reden med alle skibene og over til Hveen og den svenske kyst.

For sine brorsønner stod han i et helt eventyrskær som den rige onkel, hvis skibe sejlede paa alle have, og deres besøg i hans hjem eller udflugterne sammen med ham var altid rige paa mærkelige og morsomme oplevelser, der skyldtes hans bizarre paafund. Hans anden rigdom fik de ikke megen glæde af, for den svandt hen, inden den naade dem. Der kom en sløj tid for skibsfarten i 70'erne, og da han døde 1874, hade dampskibene begyndt at konkurrere sejlskibene ud af markedet. Hade han levet, hade han nok været mand for at lægge roret og rederiet

om; nu gik det blot mer og mer tilbage, og da saa godt som hele hans formue bestod af skibsparter, der lidet eller intet udbytte gav, varede det ikke mange aar, inden den var svunden ind, saa at hans enke kom til at henleve sine sidste aar i smaa kaar; og af legaterne, pengene delvis skulle gaa til efter hendes død, blev der ingenting.

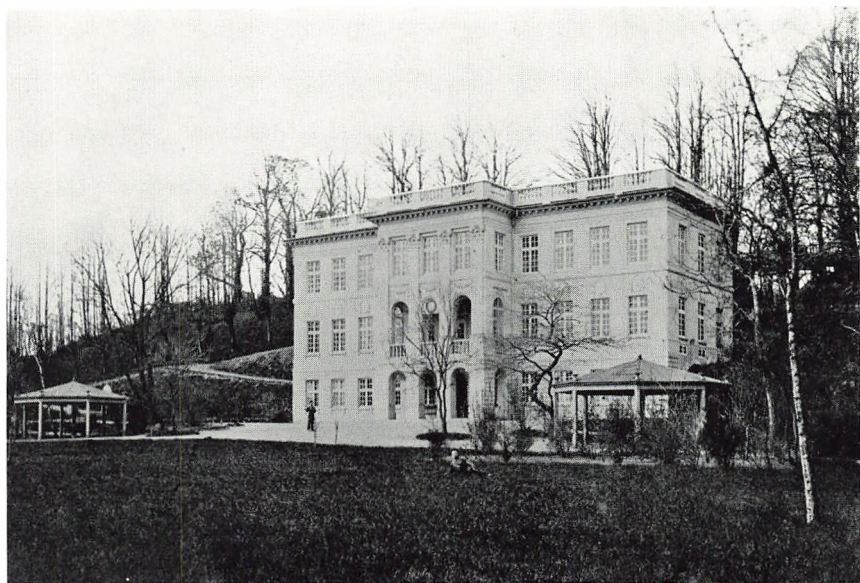
VIII.

Bykøbmænd. Bissekræmmere. Jøder. Pantelaanere og vekselerere. I. S. Nathanson og Marienlyst søbad. Kristnede jødeslægter.

Pontoppidan var vel nok paa sin tid den driftigste blandt bykøbmændene, hvis man vil regne ham til disse, fordi han ikke drev skibsklarering, selv om hans forretning iøvrigt havde mere med søen end med byen at gøre. Det var næppe mange lispund kaffe eller sukker, der mellem aar og dag solgtes til byfolk fra hans butik. De søgte mere til de andre købmænd paa Stengade, i Bjergegade og paa Torvet: Math. Jørgensen, Joëlsson, E. B. Hilligsøe, Flint, I. C. Kaas, holstebroerne, Ellermann, Stricker, Stilling, Otto Jørgensen, Reinsholm, Høyrup, K. W. Brammer o. fl. Disse købmænd var købmænd i »aaben butiksfretning« i modsætning til købmænd »i skibsklarering og kommissionsfretning«. De var medlemmer af købmandslavet og inden deres optagelse ved den saakaldte interessenteksamen behørig eksaminerede baade i »det theoretiske og det praktiske« købmandskab. Købmænd kaldtes de, ikke urtekræmmere eller isenkræmmere; deres forretninger var altid en blanding af begge slags kram og strejfede tilmed tit ind paa baade hørkram og manufaktur. I Eckardts varelager, der solgtes ved auktion efter hans død 1837, fandtes, foruden urte- og isenkram, baand, bændler og lærred, vokslys og spillekort m. m. Thunes »velassorterede« detailhandel er alt omtalt; J. Holstebro paa Torvet solgte alt muligt fra astrallamper til italienske halstørklæder; J. P. Holstebro, der havde isenkramhandel, førte ogsaa urtekram, glasvarer, kørepiske, pletterede sager, dukkesilke, malervarer, luccaolie, kognak og champagne. E. B. Hilligsøes lager var saa omfattende, at han i 1845 ordnede det i fem forskellige butikker i sine to ejendomme paa Stengade lige overfor Hotel d'Øresund, hvad der havde til følge, at købmandslavet anla

sag mod ham for overtrædelse af anordning af 23. 4. 1817, hvor-
efter ingen detailhandler maatte ha udsalg paa mer end ét sted.
Hilligsøe, der ved at rive en mellembygning ned hade gjort de
to ejendomme til én, blev frikendt baade af overret og højeste-
ret, og lavet maatte betale sagsomkostningerne. Man var nidkær
i de dage med at paase lavsrettighedernes og lavsbestemmelser-
nes overholdelse.

Saa meget mærkeligere var det, at der alligevel florerede en
del ukontrolleret handel gennem b i s s e k r æ m m e r i, der dre-
ves ikke blot paa landet, men ogsaa i byerne af omløbende
handelsmænd og handelskoner, som i deres kasser førte lager
med sig af mange slags mindre brugs- og luksusgenstande. Paa
landet var de næsten uundværlige og gjorde for saa vidt nytte
i tyndtbefolkede egne, hvor faste udsalg af den slags varer ikke
fandtes, men i byerne var de overflødige, og man søgte da ogsaa
ved forbud at indskrænke deres virksomhed. Saaledes forbødes
i 30rne al omløben med isenkram mod mulkt af 4 rdl. sølv og
varernes beslaglæggelse, og i 40rne ophævedes en tilladelse, som
skaanske almuefolk hade faaet i 1817 til at forhandle deres
hjemmevævede husflidsprodukter her i landet. Helsingørs bor-
gerrepræsentation, hvis mening blev æsket, tilraadede forbud,
da det ikke lod sig godtgøre, at det var deres egne hjemmearbej-
der, de falbød, da der ingen gensidighed fandt sted, da det gav
anledning til smugleri, og da der forarbejdedes saa meget af
samme slags her i landet, ogsaa i straffeanstalterne paa Chri-
stianshavn og Møen, at landets egne vævere hade ondt ved at
bestaa. Først ved næringsloven af 29. 12. 1857 forbødes alt
bissekrammeri – dog med undtagelse af uldgydernes fra Ham-
merum herred, der den dag i dag vandrer om med deres
bylter af saakaldet »hjemmegjorte« uldvarer. Al anden omløben
med varer ophørte saa efterhaanden, ogsaa de hessiske koste-
binderskers og de svenske Dalarpigers, der solgte smaa perle-
ringe og halsbaand og modtog bestilling paa haararbejder –
fingerringe, armbaand, brocher; – ogsaa de bøhmiske muse-
fældesælgere og de italienske gipsere, der bar lager af smaa og
store gipsfigurer paa et bræt paa hodet, er forsvundne; med
deres ejendommelige folkedragter og fremmedartede udseende
tog disse folk sig ud i de hjemlige omgivelsers graat i graat.

Øverst: Marienlyst Slot som badestabliement, aahnet 1. juni 1858. Foto i Helsingør Bymuseum. *Nederst t. v.:* Veksellerer J. S. Nathanson, der stiftede Marienlyst bad i 1858, men falledede i 1860, hvorefter etabliementet maatte overtages af andre. *Nederst t. h.:* Hamlets grav i parken bag Marienlyst Slot. Foto i Helsingør Bymuseum.

Blandt kræmmerne hade manufakturhandlerne det mest begrænsede varelager; mulig kom det af, at ogsaa de til en begyndelse var omløbende, som oftest jøder, der gik fra hus til hus og bød varerne frem. Ikke langt ind i aarhundredet blev de dog trætte af at løbe om, fik butikker og mere righoldigt lager; men stadig var der forholdsvis flere jøder mellem manufakturhandlerne end mellem de andre kræmmere. Der var i det hele ikke saa faa jøder i Helsingør i den første halvdel af aarhundredet. Jøderne hade det jo godt i Danmark i forhold til, som de hade det andetsteds. Allerede i slutningen af det 18. aarhundrede fik de adgang til lavene, til universitetet, ret til at eje grund og til at indgaa ægteskab med kristne; de ældre paabød om, at de ikke maatte holde kristne tjenestefolk, og at de ugenlig skulle paahøre en kristelig præken, var forlængst gaaet i glemmebogen. 1813 blev det forbudt at kalde dem »Jøder«; de skulle hedde »Mosaiter« og deres trosbekendelse den mosaiske. Endelig i 1814 fik de fuld borgerret trods den protest, der under den saakaldte literære jødefejde af forskellige forfattere var rejst mod al denne begunstiging af dem. Den brave Frederik VI, hvem begunstigelsen for en stor del skyldtes, fik i den anledning spenavnet »Jødekongen«. Uviljen mod jøderne holdt sig dog lønlig, og da der nogle aar efter i 1819 opstod en ret ondartet jødeforfølgelse i Tyskland, forplantede bevægelsen sig herop, huserede nogle dage i København med gadeoverfald paa fredssommelige jøder og rudeknusning i deres boliger; den naade ogsaa Helsingør, hvor der var lidt hujen og gadespektakler et par aftner, der endog kom til at gaa ud over byens politimester Mariboe, der var jødefødt, men kristendøbt i sin ungdom. Han tog anledning heraf til at søge kgl. bevilling til fremtidig at kalde sig Stenfeldt. Mærkeligt nok bidrog den lemfældighed, hvormed jøderne behandledes, ikke til at styrke sammenholdet mellem dem; tværtimod, flere og flere jøder gik over til kristendommen, mest vistnok for derved at naa fuld optagelse i det borgerlige samfund, i hvilket de levede og hade deres virksomhed.

Ogsaa i Helsingør var der jødefamilier af begge slags, baade rettroende og frafaldne i dette eller et af de nærmest foregaaende slægtled. De fleste var handlende, kun enkelte haandværkere. De ortodokse dannede et mosaisk trossamfund, der i en

række aar hade synagoge i egen ejendom paa Strandgade, men efterhaanden som de gamle døde, mens flere af de bedst stillede blandt de yngre lod deres børn døbe, gik samfundet i forfald, og i 1840 blev ejendommen solgt. Samuel Levin Nathanson, far til vekselererne I. S. og Meyer Nathanson, der var en ret velstaaende mand – han ejede bl. a. engang Bergmansdal – hade administreret ejendommen og været en af samfundets støtter. Hverken han eller nogen af de andre ortodokse jøder som grossererne Samuel og Ruben, hosekræmmer Cohen, manufakturhandler Texière var medlemmer af købmandslavet, lige saa lidt som L. S. Fridericia, skønt han var en af byens største manufakturhandlere helt ind i 60'erne. Mangen slags handel kunne drives paa grosserer-bevilling, som rimeligvis Ruben, Nathanson og Texière har haft. Ruben og Nathanson handlede saaledes baade med te og nankin og smør i dritler. Ruben købte ogsaa gammelt jern, og begge var de »pantelaanere«.

Pantelaanere betød dengang ikke det samme som nu. De større blandt dem har næppe indladt sig paa at gi smaafolk laan paa brugsgenstande som sengetøj, husgeraad og gangklæder; de svarede snarere til vore dages vekselerere eller i værste fald diskontører, folk, der laante penge ud mod veksler eller værdipapirer i haandpant. Den anden slags pantelaanere fandtes selvfølgelig ogsaa, baade jøder og kristne, og blandt dem indtog, kuriøst nok, bagerne en plads, idet de gav kredit for brødet mod pant i brugsgenstande, som solgtes, naar brødregningen blev for stor og ikke betaltes. I Helsingør med dens stødvis store pengeomsætning under klarering og proviantering af skibene – ikke at tale om bodmerilaan – var der brug for forholdsvis store beløb, som ikke altid var tilstede i skibsklarerernes kasse. Saa maatte pantelaanerne holde for, og de tog sig sikkert godt betalt. Af en haandværksmester, der i juni 1842 søgte et laan paa 100 rdl. og kunne stille sikkerhed i hypotek for det dobbelte beløb, forlangte en saadan pengeudlaaner 20 rdl. for tre maaneder. I mange aar arbejdedes der paa at faa byens sparekasse til at forstrække skibsklarererne med laan mod behørig sikkerhed, men sparekassens bestyrelse, der bestod af byens første mænd, ville ikke anbringe smaafolks sparepenge i andet end gode første prioriteter eller i »Kongens Kasse« med den lave rente. 1843 gav besty-

relsen dog efter for trykket og tilbød at udlaane – 5000 rdl., som de ikke hade faaet anbragt i prioritet, men det forsløg jo hverken til det ene eller det andet; de helsingørske og københavnske bankers eller »Vekselerere«, som gamle Nathansons sønner kaldte sig, maatte fremdeles skaffe pengene, naar det kneb.

De ortodokse jøders tal svandt ind omkring midten af aarhundredet. 1840 døde den 97 aar gamle Edel Hirsch, hattemager Aron H.s mor, der hade været enke i 44 aar, og samme aar døde Levin Texière, 73 aar gammel, der hade været »Borger og Indvaaner i Byen« i 42 aar; han var gift med Sarine, født Unna. 1846 døde Abraham Unna og Isaac Joelsson. Fra 50erne mindes jeg af ortodokse jøder de to ugifte manufakturhandlere, den aimable lille Philip Levy, der hade butik paa hjørnet af Brostræde og Stengade i kompagni med Theod. Barfoed, men opgav kompagniskabet 1859, og den undersætsige, elegant udhalede Abrahamsen med det mærkelige fornavn Lion og en tyk guldurkæde med svære signeter hen over den rundbuede, hvidvestede mave; hans butik paa Stengade mellem raadhuset og hjørnet af Bjergegade var byens fineste manufakturhandel. Men den solideste at handle i var L. S. Fridericias lidt længer henne i gaden, hvor nu industriforeningens bygning ligger. Handelen hade oprindelig været Abraham Unnas, men i foraaet 1843 hade Fridericia, der ogsaa var ortodoks jøde og svigersøn af gamle Nathanson, overtaget den. Den altid travlt beskæftigede mand, der fandt tid til ogsaa at røgte forskellige kommunale hverv foruden, hvad hans trosfæller bebyrdede ham med, nød sine medborgeres tillid i ualmindelig grad, paalidelig, venlig og hjælpsom, som han var overfor alle, saa da han efter mer end 20 aars virksomhed som ældre mand med en talrig familie forlod Helsingør for at begynde fra nyt af i København, efterlod han et savn hos mange baade velstillede og vanstillede venner i den nu saa forretningsløse by.

Udpræget jødisk var ogsaa I. W a g n e r, der begyndte som musiker og endte som byens første boghandler. Han fortsatte Joh. D. Wulffs fallerede forretning, der hade haft lokale i en lille bod paa hjørnet af Sudergade og Akseltorvet. Wagner hade sin butik paa Stengade i ejendommen ved siden af det restaurerede bindingsværkshus paa hjørnet af Skyttenstræde. Her

bode mine forældre i slutningen af 40'erne, og jeg fik snart min gang inde hos naboens, hvor der var en jævnaldrende søn og en masse billedark og billedbøger. Navnlig ved juletid, naar stuen bag butikken blev omdannet til julebasar med hviddugede borde, paa hvilke en uendelighed af legetøj, nipsgenstande og smaa pyntede juletræer udstilledes, var det fest for mig, naar jeg fik lov til sammen med Sally at gaa rundt og se paa sagerne, mens hans mor, der var meget svær og iført en højfarvet silkekjole med mange guldsmykker, sad i en lænestol paa en forhøjning, hvorfra hun kunne ha overblik over alle herlighederne, som hun kendte prisen paa, saa hun uden at rejse sig, hvad der var hende meget besværligt, kunne oplyse kunderne derom. En priselig tolerance overfor anderledes troende gjorde sig gældende i udstillingen, idet der fortrinsvis var billeder og de allerede dengang kendte julekort, med kristelige motiver, julestjerner, engle, smaa jesusbørn i voks eller biskuit o. s. v. foruden en mængde almindelige galanterisager, en beskeden efterligning i provinsformat af de dengang ny og enestaaende udstillinger i den bekendte bingske kunst- og galanteriforretning paa hjørnet af Kronprinsensgade i København. Wagner var kommet til Helsingør i 30'erne og hade forsøgt at skaffe sig en eksistens som musikhøjskolelærer; men det gik kun smaat, saa at »Det musikalske Selskab« i 1840 gav en koncert til indtægt for ham, hvorved man altsaa anerkendte hans fortjeneste af musiklivet i byen. Dette opgav han ikke, da han det følgende aar begyndte sin bog- og musikhandel, tværtimod; han ordnede stadig koncerter, stiftede et »musikalsk Samfund«, var med, da Haandværker-Sangforeningen dannedes, besørgede orkester til teaterforestillingerne og var ikke bange for selv at svinge taktstokken eller stryge primoviolinens ved saadanne lejligheder. Denne højere interesse hindrede ham ikke i at passe sin bog- og musikhandel, og efterhaanden blev han, der hade begyndt med saa godt som intet, en ganske velhavende mand, der købte sig en smuk ejendom paa Stengade, Putchers gaard ved siden af Hilligsøes, hvor han flyttede sin forretning hen, og senere jord ude bag Bomands Bakker, hvor han anla have og byggede sig et lysthus til sommerbrug. Alligevel døde han i en høj alder som en fattig mand. Andre hade formøblet formuen for ham.

Boghandelen var selvfølgelig ogsaa papirhandel, og førte papir af al slags, fra tapetpapir i ruller til karduspapir i pakker, fra det tykke ru »bikubepapir« i folioformat med en af bier omsværmet bikube som vandmærke til det tynde, glatte blaa postpapir i kvartark, der blev lagt sammen i brevformat med en fold paa langs og to paa tværs – det var før konvolutternes og de smaa brevarks tid – fra det hvide almindelige skrivepapir til det grove »graat papir« som man fik sin afsked paa, naar det skulle gøres paa en foragtende maade. Saa var der skrivematerialerne: rødt og blaat blæk, og »ægte sort galæbleblæk«, lak og oblater til brevforsegling, blyanter og sortkridtstifter i messingholdere, penne-gaasefjer i bundter og staalpenne »John Skinners bekendte gode« paa kort à 12 stykker til 1 mrk. 8 sk.; de var endnu kun lidet brugte. Gaasefjerene skar man selv til med sin »pennekniv« og kunne ved den længere eller kortere split gøre dem bløde eller haarde, som man ville. Lige til midten af 50erne brugte vi i skolen fjerpenne, som vor skrivelærer, en afskediget holstensk underofficer, Gronemann, skar til for os; de gav efter hans mening en ganske anderledes karakterfast haandskrift end det nymodens jernkram. Bøglageret bød paa noget for enhver smag, lige fra biskop Brammers postille og Caspar Johs. Boyes prækener til Gamle Marens hemmelige heksebog og »Svanhild« eller Damernes Profet, der oplyste, af hvem man var elsket, og om man blev gift. En søgt piece blev »Om Bankeaander og skrivende Borde«, da borddans-epidemien gik hen over landet i 1856; men først da »Greven af Monte Christo« og »Onkel Toms Hytte« blev oversat midt i 50erne og udkom i subskription til 3–4 sk. arket, fik mine sparebøsse-skillinger ben at gaa paa. Med rørelse tænker jeg endnu paa det øjeblik, da jeg mod aflevering af en 4-skillings modtog det første hæfte af Marryats roman »Jakob Ærlig« i P. V. Groves oversættelse, min første selverhvervede bog, og begyndte paa beskrivelsen af livet ombord i den mærkelige flodbaad, som ender med den underfulde aflivelse af Jakobs mor, der en skønne dag brænder op, fordi hun er saa gennemtrængt af genever, at der gaar ild i hendes aande, da hun kom kabyslampen for nær. Men hvad jeg ikke kunne overkomme at subskribere paa, kunne jeg laane i Wagners lejevibibliotek for 4 sk. bindet, og den guldgrube fik jeg aldrig udtømt.

Boghandler Wagners kone var født Levinsohn, og hendes bror var den ene af byens tre store slagtere; de to andre var Nielsen i Brostræde og Svendsen i Brøndstræde. Levinsohn var oprindelig kommet til byen som slagter for jøderne, men han saa snart, at der var andre gode forretninger at gøre for en driftig slagter, og driftig var den lille livlige mand, der altid hade travlt og talte saa hurtigt, at det ene ord snublede over det andet, saa han til sidst stod og stammede i det. Han hade snart tjent saa meget, at han kunne købe den store hjørnegaard mellem Stengade og Slagtertorvet, og her hade han butik paa hjørnet og slagteri i baggaarden; de andre storslagtere nøjedes ligesom den halve snes mindre slagtere, der var i byen, med deres porte som udsalgssted. Navnlig under den engelsk-fransk-russiske krig i 50rne tjente Levinsohn store penge, men endnu i 1864 var han blandt de højstbeskattede i byen. Han var gift med en søster til slagter Nielsen i Brostræde, og hans børn, af hvilke en søn blev politilæge i København og gift med den fejrede sangerinde ved Det kgl. Teater Anna Andersen, var alle kristendøbte; men selv forblev han udøbt. Ogsaa han døde for resten som en fattig mand i huset hos en af sine gifte døtre.

En jødisk medborger, der en overgang kom til at spille en rolle i Helsingør, og hvis virksomhed fik blivende følger for byen, var I. S. Nathanson, grundlæggeren af Marienlyst Badeanstalt. Han hade efter sin far, den gamle grosserer S. L. Nathanson, overtaget vekselererforretningen paa hjørnet af Stengade og Bjergegade, hvor han kunne ha siddet og haft gode dage og passet forretningen; men hans livlige og virksomme natur ville ikke nøjes dermed. Han hade altid taget ivrig del i det borgerlige liv ikke mindst i 40rne, hvor han var stærkt med i den lokale liberale bevægelse og bl. a. blev en hyppig benyttet taler og festdigter ved 28. maj-festerne i Egebæksvang, ligesom senere ved 5. junifesterne.

Han hade sin races virketrang og lyst til at være med i alt, og da han uventet vandt en større sum penge, vistnok en snes tusend thaler i et tysk lotteri, syntes han, at noget maatte der gøres med de mange penge. Om han selv undfangede ideen til en badeanstalt ved Helsingør, et mondænt badeetablisement, ved jeg ikke, men da den først hade grebet ham, satte han alt ind

paa at udføre den. Det var i somren 1857, da sundtolden var ophørt og det var alle gode helsingørske borgeres pligt at gøre noget for at hjælpe byen over katastrofen og skaffe nye indtægtskilder. Mange, han talte med, fandt ideen værd at overveje. Sangvinikere som Regner Ulstrup fandt den storartet, især da Nathanson mente, at han økonomisk velstillet, som han nu var, nok alene kunne magte opgaven, i hvert fald i første omgang. Han købte til at begynde med Marienlystparcellerne, Lindegaarden og Strandmarken, for 8000 rdl. af købmand Math. Jørgensen og indledede forhandlinger med kommunen om leje af slottet og parken. Derpaa rejste han til udlandet for at bese badesteder, og da han kom tilbage i efteraaret, gik han straks igang med forarbejderne. I april 1858 lejede han slottet af kommunen paa 50 aar for 1000 rdl. om aaret, opførte badehuse ved stranden og bazarboder i slotshaven, indrettede en brøndkursal ved Lindegaarden og gjorde lidt orden paa terrassen bag slottet.* Den 1. juni 1858 aabnede han anstalten med »koralmusik« om morgenen fra slottets balkon og stort table d'hôte om middagen, hvor han selv præsiderede og udbragte kongens skaal, mens byens borgermester, etatsraad Olrik, holdt »indvielsestalen«, og det menige folk samledes i haven nedenfor slottet og lyttede til hurraerne og taffelmusiken oppe i festsalen. Sæsonen gik godt, selv om hverken Frederik VII eller kongen af Preussen kom, som rygtet hade stillet i udsigt; Nathanson maatte nøjes med at gøre sin opvartning for Prins Christian (Chr. IX), der sammen med familien, hertugen af Nassau og prinsen af Hessen en dag gjorde anstalten en fransk visit og spiste til middag der.

Det var de store forventningers dage. Ogsaa store dage for Nathanson, der daglig indtog sin plads for den ene ende af det blomstersmykkede table d'hôte, mens hans frue med det sirligt bølgede sidehaar, i silkekjole og med mange fingerringe og guld-

*) I Laurits Pedersens bog om Marienlyst fortælles det, at Nathanson flyttede »Hamlets grav« ude fra bakken ved »Verdens ende« ind paa terrassen bag slottet og benyttede den som reklamenummer. Dette er forkert. Eremitgraven ved »Verdens ende« har sikkert aldrig været kaldt »Hamlets grav«; den forfaldt og var glemt længe før Hamlets grav arrangeredes paa terrassen bag slottet for at tilfredsstille de tilrejsende englændere, der spurgte om den, og her laa den, længe før Nathanson fik med Marienlyst at gøre. Men da han fik lov til at aflukke terrassen bag slottet til udelukkende brug for badegæsterne, ordnede han lidt om ved stedet, saa »Graven« kom til at se lidt pænere ud. Det er et senere Marienlyst-udvalg, der har æren af den hob brokker fra et eller andet teglværk eller glasværk, der nu forestiller den berømte grublers grav.

smykker, sad ved den anden ende, og bekendte rigmænd og fornemme og betitlede herrer fra ind- og udland med deres elegante damer garnerede bordets to langsider. Det kunne nok gaa den lille mand til hodet, og luftsloottene byggede sig let op for ham. – Foreløbig projekterede han opførelsen af et hotel, hvor badegæsterne kunne faa passende bolig, saa de ikke længer behøvede at nøjes med smaa, tarvelige værelser i de omliggende huse paa Lappen. Han overdrog den dygtige unge arkitekt Chr. Holsøe, der hade været med ved opførelsen af raadhuset i Helsingør, at udarbejde tegninger og gøre overslag, og da sæsonen 1859 ogsaa gik godt – badegæsternes antal voksede, en opsigtsvækkende forlovelse mellem den hannoveranske general Halkett og den hovedrige frk. Kerr fra Vestindien gav stof til reklameartikler i fremmede blade – satte han straks efter sæsonens slutning arbejdet i gang med opførelsen af det ny hotel.

I januar 1860 var over 100 arbejdere i virksomhed, og den 6. marts hejsedes kransen paa hotellet. Det hade taget et kraftigt greb i Nathansons kasse, og en skønne dag indsaa han, at han alligevel ikke kunne magte opgaven alene, men maatte skaffe andre penge. Han tænkte sig et parthaver-prioritetslaan i etablissementet paa 60,000 rdl., og ved sin iver og sin absolutte tro paa foretagendet lykkedes det ham virkelig at faa adskillige medborgere til at tegne sig for parter, ja endog kommunen til at deltage med 5000 rdl., som den i sin pengeløshed maatte laane af sparekassen. Alle 60000 fik han dog næppe placeret. Nu gik det igen en stund. Han lod paa terrassen bag slottet opføre en »naturesal« i bjælkestue-stil, hvor table d'hôte holdtes i højsæsonen, og hvor der dansedes ved soireerne, og sæsonen aabnedes under de bedste auspicer med en kongemøde-frokost, da Carl XV den 10. juni gæstede Frederik VII og grevinden paa Kronborg. Somren igennem var der et udsøgt selskab, bl. a. af udenlandske diplomater, og tilsyneladende gik alt saa godt, som man kunne ønske. Men da Nathanson efter sæsonens slutning gjorde status op, viste det sig, at han alligevel var kørt fast. Pengene var brugte, han kunne ingen flere rejse, og i oktober maatte han opgi sit bo til skifteretten; han var uhjælpelig fallit. Den ved prioritetslaanets ordning nedsatte komité, borgermester Olrik, politimester Crone og konsul Good, maatte træde til og overta

styrelsen af etablissementet. Nathanson hade man ikke mere brug for. Han ansøgte ved nytårstid, da hans ejendom nr. 5 paa Strandgade og hans vinlager var sat til auktion, skifteretten om underholdning af boet og tilladelse til at benytte sit løse, men allerede i marts bortauktioneredes indboet, bl. a. 700 lod forarbejdet sølv, og den vistnok forarmede mand forlod byen for bestandig. Hans bror, Meyer Nathanson, der hade overtaget vekselererforretningen paa Stengade, flyttede straks efter fallitten til København og fortsatte forretningen i Bredgade; Joseph Nathanson var næppe mere interesseret i den. Derimod lykkedes det den for samfundsforhold og politik livlig interesserede mand at komme ind ved Berlingske Tidende, hvor han blev en slags redaktionssekretær; men han døde faa aar efter. Skønt det gik galt for ham, fortjente han dog maaske et beskedent mindesmærke paa det etablissement, der skylder hans initiativ og opofrende iver sin grundlæggelse. Ved auktionen over hans Marienlystejendomme: Badehotellet, Lindegaarden, Sandhaven og Strandloden, tilsloges hele herligheden kontrolkomiteen paa parthavernes vegne for – 13200 rdl.! Interessentskabet »Marienlyst Badeetablissement« dannedes derefter til fortsættelse af driften.

Fattige jøder var der ikke mange af i Helsingør. Jeg mindes kun én familie, hvor der var »en Guds Velsignelse« af børn i alle aldre og alle af det mest uforfalskede ghetto-proletarpræg, krøllet sort uldhaar, sorte spillende øjne, gulbrun hy, sortsmudsede og halvpjaltede livlige gavtyve, der var med til hvad som helst. Efterhaanden, som de voksede til, forsvandt de fra den hjemlige arne til større arenaer, men nu og da dukkede en og anden af dem op igen i byen, let genkendelige, veludhalede med rødt slips og guldvestekæde, og de luftede sig da med ikke ringe stolthed paa strøget og søgte at knytte forretningsforbindelse paa grundlag af fødebysforholdet.

Blandede ægteskaber mellem jøder og kristne hørte til sjældenhederne og vakte altid opsigt og vel ogsaa forargelse. Det var nok tilfældet, da et medlem af den selvfølende engelske Goodfamilie gik hen og forelskede sig i og giftede sig med Samuel Nathansons skønne datter Hanne, der var blevet enke efter en rig gammel særling, som hade efterladt hende den for de tider

betydelige formue af 300000 rdl.; men Good rejste sin vej og nedsatte sig i Antwerpen, hvor en søn af ham stadig driver forretning, og derefter holdt sladderen og forargelsen snart op.

Blandt de til kristendom overgaaede jøder var i den første halvdel af aarhundredet to af byens mest kendte og ansete mænd, nemlig borgermester Stenfeldt og dr. de Meza. Stenfeldt, der var født 1783 som søn af grosserer Moses Levin Mariboe og bror til bl. a. Carl Mariboe, der oprettede Mariboers Realskole i København, blev ligesom brødrene døbt i den første ungdom og satte næppe megen pris paa sin jødiske afstamning, hvad han viste, da han 1819, efter jødeoptøjerne, søgte om tilladelse til at ombytte sit gode slægtsnavn med navnet Stenfeldt; de Meza, hvis slægt hørte til de nobiliterede portugisisk-hollandske jøder, og hvis farfar havde været rabbiner, var derimod ret stolt af sin afstamning, men lod sig dog, nærmest af hensigtsmæssigheds-hensyn, sammen med faren, der var praktiserende læge i København, forberede og døbe af rationalisten konfessionarius Bastholm 1783 umiddelbart efter, at han 27 aar gammel havde taget doktorgraden.

Blandt kristnede jødefamilier af handelsstanden var den joelssonske og den unnaske de mest kendte. Isaac Joelsson, der døde 1846, blev begravet paa kirkegaarden i Helsingør, altsaa i »kristenjord«; men han var næppe døbt. Hans anden kone blev ogsaa begravet der, skønt hun ikke var døbt; men hun havde i mange aar søgt kristen kirke, og familiens ansøgning om begravelsestilladelse blev derfor bevilget; rimeligvis har det samme været tilfældet for mandens vedkommende. Denne anden kone »fru Joelsson«, som hun altid kaldtes, mens hendes jævnbyrdige maatte nøjes med at være madam, var en kendt dame i Helsingør. Hun havde som jomfru Cantor oprettet et »pigeinstitut« i byen og drevet det i en snes aar, inden hun 1840 blev gift med den velstaaende aldrende enkemand, i hvis ejendom paa Stengade, ved siden af sparekassen, hun havde sin skole i sidebygningen til gaarden. Selv bebode hun ogsaa som enke 1ste sal til gaden, mens hendes stedsøn fortsatte købmandshandelen i stuen. Undervisningen i institutet foregik delvis paa fransk i Borrings manuel-stil: *Charles combien avez vous de mains?* og der blev lagt særlig vægt paa den højere dannelses

fag som »fransk broderi« og tegning. Kallistheniken var gaaet i glemme siden Ida Bruuns tid, saa der var næppe nogen hr. Tennemann til undervisning deri, men baade hr. Zierlich og frk. Trumfmeier havde sidestykker i denne fru Bittermandels institut, og Triner var der nok af til byens Hans Mortensener. Den myndige frue hade ved siden af skolen en klasselotterikollektion, som hendes lille beskedne steddatter passede i et lille beskedent kontor; det gav en god biindtægt, ti kollektionen ansaas for at være byens heldigste og hade en ikke ringe søgning. Ætlinger af den joelssonske familie findes endnu i Helsingør.

Af den unnaske er nu kun navnet tilbage. »Simon Unna & kpg.« staar der stadig over en vinforretning paa et af Brostrædehjørnerne, men ikke længer paa det rigtige ved »Skibet«, hvor Simon Unna hade, ikke nogen vinhandel, men en huse- og klædekræmmerforretning, ligesom Christen Svendsens paa hjørnet lige overfor, mens hans ældre bror, Abraham Unna, hade en manufakturhandel paa Stengade, den Fridericia senere overtog. I 30erne hade Simon Unna ogsaa haft lager af »slebne og støbte krystalsager«, men det opgav han i begyndelsen af 40erne og holdt sig til bockskin og sort beavers (duffel) som mere kurante varer. I tidens løb maatte dog ogsaa dette opgives. Det gik, saa længe det var brug, at man selv købte tøjet til sine klæder hos klædekræmmeren og bragte det til skrædderen for at faa det syet. Men da næringsloven af 1857 traadte i kraft, ændredes forholdet, idet skrædderne saa selv overtog forhandlingen af stofferne. Under Simon Unnas ældste søn, Arnold, lagdes forretningen om og blev til den vinhandel, der nu er paa helt fremmede hænder, men stadig skiltes med Simon Unnas navn. Simon Unna døde 1852 kun 60 aar gammel. 1840 var han blevet valgt til overformynder efter brygger Randrop, og fra 1846 var han regnskabsførende overformynder – hans ældre bror, Abraham, hade været det i slutningen af 30erne, hverv der vidner om den tillid og anseelse, brødrene nød.

Hans enke, Johanne Marie Rathstedt, døde først 1877, henved 80 aar gammel. Jeg husker hendes hjem som et af de bedste i Helsingør. Det var i et landligt stuehus foran paa Strandvejen, en lav, hvidkalket længe paa en 10–12 fag, om somren bugnende af vildvin og bengalske roser, der løb op om kvistene paa tegl-

taget, som burde ha været af straa. Bag huset var der gaard og have og tværs overfor paa den anden side af Strandvejen ned til søen »Strandhaven«, midt i hvilken paa en ret stor, kunstig opkastet høj byens største og skønneste lindetræ bredte sin mægtige krone langt ud over højens sider. Under dens bladhang saa man vidt ud over Sundet til Hveen og Sverige, som man endnu ser det fra knækket paa strandstien ude tæt ved resterne af »det røde sukkerhus« (Villa Augusta); ti her omtrent var det, at haven laa. Huset er væk, træet fældet og højen jævnet; et net af jernbanespor har slettet hvert spor af den fordums idyl.

Ja, der var noget af en idyl over dette hjem, et fredlyst sted, et lykkeligt liv uden mange bekymringer, ligesom legemliggjort i den nydelige og pyntelige gamle dame, der hade sin plads paa forhøjningen ved vinduet, hvor hun gerne sad med sit strikkestøj og hilste til de mange forbigående og nikkede et venligt velkommen til den, der stiledede hen mod hendes gadedør. Jeg ser endnu forstuen for mig med sit konsolspejl paa bagvæggen, hvori udsigten over Sundet spejlede sig, og indenfor til højre musikstuen med det altid aabne flygel og indenfor den igen dagligstuen med et stort rundt bord i midten omgivet af lænestole og fru Unna henne ved vinduet. Hun var det faste punkt i familiens liv, der ellers var bevægeligt og virksomt nok. De ugifte døtre, der var hjemme, underviste navnlig i musik, af de gifte og borteværende var gerne en og anden eller nogle af deres børn i besøg. Huset var gæstfrit som faa; gamle damer med sypose og hængekrøller eller »opsat« kappe, der medbragtes i en kappekurv, kom paa halvdagsbesøg, ældre herrer gjorde deres søndags-opvartning, og naar undervisnings-dagværket var endt, samlede familien og gæster om det lange aftensbord, hvor fru Unna præsiderede ved den ene ende og den af døtrene, der »hade uge« stod bag den blanke messing-selvkoger ved den anden. Og efter bordet musiceredes der gerne; ti musik var en hovedinteresse i huset, klassisk musik især, og Beethoven fremfor alle andre. Navnlig den ene af døtrene, Charlotte, der senere blev gift med arkitekt Vilh. Klein og sammen med ham grundla Tegne- og Industriskolen for kvinder, som hun styrede med stor energi, var en dygtig pianistinde. En anden af døtrene, Anny, blev gift med den polytekniske kandidat David Monrad, der i

et halvt hundrede aar var lærer ved realskolen. Den yngste af døtrene og den sidst levende af dette slægtled, Ida, der i mange aar styrede huset hos frk. Zahle, døde først 1920 i en høj alder. Kun faa mennesker samledes ved hendes begravelse paa Helsingørs kirkegaard. Den engang saa kendte og ansete familie var nu næsten glemt i Helsingør.

Af jødeæt og vistnok ikke selv døbt, omend han lod sin datter døbe, var prokurator Jacob Daniel Jacobi, der nedsatte sig i Helsingør og 1824 giftede sig med Esther Salomon; han spillede en ikke ringe rolle i byen og døde i november 1840, kun 43 aar gammel. En virksom mand, levende interesseret i kommunale og politiske sager, jødisk rastløs og fuld af lyst til at være med i alt muligt. Han fik foden indenfor i den skikkelige pastor Grüners Helsingørs Avis og førte lidt selvstændig mening ind i redaktionen. Hans artikler var velskrevne og frygtløse. Han kritiserede kommunale administrationsforhold som fattigvæsenets ordening, og han drog fuld af kamplyst og inspireret af sin gode ven, skibsklarerer N. P. Kirck, i ledning mod byens mægtige kræmmerlav. Det var i 1836, i en nedgangsperiode for byen. Havnens udvidelse sidst i 20erne havde vakt haabet om en opgang i forretningslivet og hade ført folk til byen, saa at det endog en tid blev vanskeligt for bemidlede familier at finde ordenlige boliger. Dette medførte, at der byggedes en del ny huse og lavedes om paa de ældre; men denne første oplussen var kun en lygteemand; opgangen udeblev, forretningsløsheden tog til, bl. a. som følge af landbrænderiernes oprettelse, der ødela bybrænderierne og skadede handelen hos bykøbmændene, husene stod tomme, de faldt i pris; flere maatte sælges ved tvangssalg. Under disse forhold tog Jacobi ordet, og i en række artikler i avisen udviklede han, at hovedaarsagen hertil var, at handelsvirksomheden i byen, der skulle fremmes udefra, mødte »antike merkantilske Lavsbaand«, som svinebandt »al Frihed i den Gren af menneskelig Virksomhed, som opliver og udvikler de andre«. Byen er, udtalte han, et provianteringssted, et kommunikationspunkt for rederier og ladningsejere, en slags søpoststation, hvor skibene faar ordre eller kontraordre for deres rejser. Skibsklarererne er den egenlige stamme i handelsstanden i Helsingør; de er skibsmæglere, speditører, generalagenter

i Danmark og nærmeste lande for udenrigske rederier, og de betragtes som handelshuse, selv om de ikke fører varehandel for egen regning. De engelske, amerikanske og norske rederier benytter deres skibsklarerere som forsynere af deres skibe; de andre nationer lar gerne skipperne selv besørge provianteringen, og disse skipper bruger deres egne skipperværter, der som oftest tillige er skipperhusholdere og driver skipperhandel fra deres egne butikker. For at kunne det skal de være medlemmer af købmandslavet, men »købmand« er saa godt som ingen af dem; de er kræmmere, diskehandlere, og kun, fordi de bor nede ved havnen og har skipperhus, gir de sig tillige af med skibsklaring og kaldes skibsklarerere. De andre medlemmer af lavet bor oppe i byen og handler med byens folk og med bønderne; men kræmmere er de alle. Ingen af dem driver virkelig købmandsforretning, hvortil byens beliggenhed gir saa rig anledning; ti faa steder kan man hurtigere erfare konjunkturerne i fragtforshold og varehandel. Her kunne rigtig storhandel drives; men dygtige handlende andetstedsfra hindres af lavsindskrænkningerne. Lavsmedlemmerne vil ikke ha konkurrenter, og den opvoksende ungdom er fra ældre tid vant til, at skibsklaringen og de dermed følgende forretninger kommer af sig selv, uden at man behøver at anstrenge sig for dem; virkelig handelsvirksomhed kender denne ungdom ikke til, har aldrig lært den og vil aldrig komme til at drive den. —

Uden tvivl stak Jacobi her sonden i den byld, der trak kræfterne fra et sundt og blomstrende handelsliv i Helsingør; men desværre lykkedes det ham hverken dengang eller senere i de faa aar, han levede, at faa svagheden kureret. Købmandslavet var og blev en kompakt masse, der hverken var til at hugge eller stikke i. Lavet styredes egenmægtig fra 1829–1845 af konsul I. C. Dreyer, der sad paa lavskassen, som var det hans egen, og ellers sad lavsartiklerne overhørig, men dog nøjagtig paasaa, at ingen kom ind i lavet, der ikke hade tjent sine 5 aar som dreng hos et lavsmedlem og derefter mindst 3 aar som svend i lavet; det fordrede man overalt, hvor der var lav, i København som i Odense og Aalborg, og det skulle overholdes ogsaa i landets fjerde største handelsstad. Saa det var ligeegyldigt, hvad en vigtig jødeprokurator mente om den ting.

IX.

Bykøbmændenes økonomiske forhold. Butiker. Nyaarsgaver. Bondehandel og torvedage. Torvet. Kvægmarkedet. Byfolk og bønder. Bønder i fortid og nutid.

Blandt bykøbmændene i Helsingør, hvis man tør kalde dem saa, fordi de fortrinsvis handlede med byfolk og bønder og ikke med søfolk og skippere, var der egenlig ingen af fremragende dygtighed og kun faa, der samlede sig formue af betydning. Chr. F. Eckardt, der døde 1839, Troels Lund død 1841, Christen Svendsen død 1861 og Simon Unna død 1852 var velhaverne af den ældre generation. De hade stabile og velledelede forretninger, og de var kun faa om det. I 40erne, da der kom flere og flere bykøbmænd, blev forholdene usikrere. De byttede gaarde for et godt ord. En urtekræmmer overtog en manufakturhandel eller afstod sin forretning til en manufakturhandler; en urtekræmmer begyndte en moderne herre-ekviperingshandel og var to aar efter igen urtekræmmer, en anden, der drev dobbeltforretning, overdrog den ene del til en anden mand, der saa med mer eller mindre held, som oftest med mindre, søgte at bringe noget ud af den. Der var flere af den slags mislykkede forsøg; dyrtiden i slutningen af dette tiaar gjorde vel sit dertil. I januar 1849 var fire købmænd fallit, og kun faa af de andre stod sig nogenlunde godt; en bonde-købmand som Larsen paa torvet (Halte-Larsen) drev landbrug ved siden af købmandskabet og ejede flere byejendomme; han døde 1845 som en ganske velhavende mand efter kun faa aars virksomhed, men han var nærmest et særsyn. Blandt købmændene i 50erne og 60erne sad nogle jævnt godt i det. Ligningslisten for 1858 ansætter Mathias Jørgensen, M. P. Høyrup, Fr. Joelsson og Otto Jørgensen til 3000 rdl.s indtægt, Flint, Ellermann, Reinsholm, Stilling og Stricker til 2500–2000 rdl., resten til ringere beløb. E. B. Hil-

lìgsøe, der døde i marts s. aar, hørte til de højest ansatte. Mange af smaa købmændene gik en gang eller to fallit og kom aldrig op igen; slog sig saa resten af livet igennem som bogholdere hos andre købmænd eller som kontorister hos skibsklarerere, hade nogen ekstrafortjeneste som vurderings- og tilsynsmænd ved havarister, købte smaa varepartier ved havariauktioner og solgte dem med lidt avance, drev lidt kommissionsforretning og agentur, der nu kom mere og mere i brug, og holdt sig saaledes nogenlunde oven vande til deres død. Deres enker og ældre ugifte døtre havnede gerne før eller senere i den eckardtske stiftelse. Den eneste helsingørske købmand, der som forretningsmand gjorde nævneværdig karriere, var **Otto Jørgensen**. Han blev optaget i købmandslavet 1851, begyndte almindelig kramhandel fra sin butik paa torvet, kom gennem forbindelsen med bønderne ind paa kornhandel, som han udviklede i 60rne, især efter købet af Ellahs store pakhus i Sankt Annægade, hvor han opførte en korntørringssovn som senere igen er nedrevet. Da han hade samlet sig nogen formue, solgte han i efteraaret 1881 kornforretningen til apoteker Ch. Stenberg og gik over i bankfaget, var i en række aar bestyrer af Landmandsbankens afdeling i Helsingør og blev saa en af stifterne af Laane- og Diskontobanken i København, ved hvilken han virkede som ledende direktør, indtil han langt op i aarene trak sig tilbage.

En gennemhæderlig og i en periode af sit liv ganske foretagssom mand og samfundsinteresseret medborger var **Mathias Jørgensen**, der ejede gaarden paa hjørnet af Stengade og Fiolgade, hvor han hade butik, mens hans pakhus strakte sig et godt stykke opad Fiolgade. Han blev »interessent« i lavet allerede 1828, da han overtog Phil. Schreibers købmandshandel og kornhandel, og samlede sig nogen formue. Men han satte den til igen paa Godthaab Glasværk. Da domænekontoret i foraaaret 1851 ved auktion solgte den omfattende Marienlystejendom, der strakte sig fra nuværende Claessens vej ud til Højstrup, ialt 110 tdr. land, købte kommunen hele historien for 32.000 rdl. og solgte kort efter alt det bort, som den ikke brød sig om selv at beholde. Ved denne lejlighed købte Jørgensen, vistnok paa spekulation, flere af parcellerne, bl. a. den senere nedrevne slotsgartnerbolig og »Sandhaven« samt Lappestens Batteri med

tilliggende og kom derved i forbindelse med glasfabrikant Grandjean, der et par aar i forvejen havde anlagt et glaspusteri paa Strandmarken ved Lappestens Batteri. Jørgensen lod sig overtale til at sætte penge i dette foretagende, der skulle slaas op til at lave ikke blot flasker, men ogsaa vinduesglas og finere glasvarer; det mislykkedes. Efter nogle aars forsøg standsede det 1856 og blev aaret efter solgt til et interessentskab i Aalborg; men Jørgensen havde da tabt en stor del af sine penge og solgte saa ogsaa Marienlystparcellerne uden at tjene synderligt paa dem. Efter dette blev han en stille mand. Tidligere havde han taget virksom del baade i det kommunale og det politiske liv – hans betænkninger om kommunale forhold var altid præget af indtrængende forstaaelse og liberalt syn – nu tilbragte han det meste af sit liv i det lille kontor bag butikken, som han knap nok forlod for at ta del i familiens maaltider. Ved disse, som i hele det øvrige husliv, førte hans ualmindelig livlige kone styret. Med megen gæstfrihed, omend i al tarvelighed, holdt hun hjemmet aabent for familiens venner og især for den ungdom, der som de unge ugifte officerer og embedsmænd ikke havde andet end ungkarlehjem at ty til; mangan aften tilbragte de der med musik og leg i fornøjeligt samvær med husets sønner og døtre og deres unge veninder, og »mutter Jørgensen« var endnu som gammel kone den ivrigste til at arrangere og bestemme; men fatter listede stille af straks efter det frugale aftensmaaltid ned til sin lange pibe og blomstrende slaabrok i det trange kontor bag butikken. Her levede han sit liv. Han døde i februar 1864.

Spartansk var udstyrelsen i alle disse købmandsbutiker, hvor der kun var lagt liden vægt paa arrangementer i vindu eller bag disk. De store butiksruder, der nu skamskænder saa mange af de gamle huses façader, fordi de ganske ophæver alle forhold i dem, var dengang ukendte; man var lige naaet til »store ruder« paa 30–50 cm i kvadrat, hvilket ansaas for meget flot, og det vakte opsigt, da de første vinduesposter og rammer blev slaaet ud og erstattet med jernrammer uden sprosser og fyldt med et helt glas, bag hvilket varerne opstilledes og arrangeredes; hidtil havde et par hylder med tøjroller ved indgangen til en manufakturbutik, nogle avlsredskaber foran den blandede urte- og isenkramhandel været nok til at angi, hvad der bødes paa

indenfor, og inde var der hverken marmordisk eller glasloft, men bøtter med sæbe og tønder med saltlagede sild stod fremme paa gulvet, side om side med klipfiskbundter, slibestene, leblade og tovruller. Og butikens menneske-inventar var i stil med det øvrige. Svenden var ikke blevet til kommis med høje flipper og brede manchetter, men optraadte med stort og ikke altid ganske pletfrit smækforklæde, der kun aflagdes, naar han var inde at spise til middag ved familiens bord – frokost og aftensmad serveredes ved disken eller i baglokalet. Og drengen i butikken var allemands dreng, som hele huset mente at ha ret til at bruge og byde hvad som helst. Misundelsesværdigt var livet ikke for saadan en sølle knægt. Op klokken 5–6 om morgenen; slid og rend hele dagen og i seng, naar butikken endelig lukkedes langt ud paa aftenen, klokken 10–11. I 1840 blev flere »detailhandlere« enige om at lukke kl. 10. Ved helligdagsanordningen af 16. 5. 1845 blev der paabudt lukning om søndagen af alle butikker i købstæderne fra 9–4; men i Helsingør kun fra 10–12 af hensyn til skipperhandelen, og bagere, slagtere, høkere og grønthandlere fik tilmed lov at levere varer ud hele søndagen. Gæstgivere og værtshusholdere maatte dog ikke ha siddende gæster før efter kl. 4. Byens otte manufakturhandlere enedes da om at lukke kl. 3 søndag eftermiddag og i 1853 endog om at holde lukket hele søndagen i sommermaanederne juni–september.

Det var slaveliv for butikksfolkene, navnlig for de ulykkelige drenge, der aldrig slap ud, uden naar de blev beordret i byen med paalæg om at skynde sig og med udsigt til en lussing, hvis de blev for længe borte. Om aftenen i de sidste timer, naar den halvmørke butik kun var sparsomt oplyst af en kamfin-hængelampe over disken, kunne han sidde og fryse og halvsove paa en bøtte henne i en krog, mens en enlig kunde, der ikke var kommet for at købe noget, stod og læste avisen under lampen og gjorde sine bemærkninger derom til svenden, hvis han da var tilstede. Denne avis spillede en vis rolle i disse forretninger. De maatte holde den i flere eksemplarer, for det var almindelig skik, at kunderne laante den til gennemlæsning. »Aa, spring hen og laan avisen!« hed det om eftermiddagen, naar fatter hade faaet sin middagslur. Det var saadan lidt venlighed, man krævede til vederlag for sin søgning.

Vederlag af en anden art var de saakaldte nyaarsgaver, som de handlende maatte af med til kundernes piger og karle for at holde dem ved forretningen; de bestod som oftest i søde sager for det svage køn og drikkevarer for det stærke, men kunne ogsaa ydes i penge. Og penge fik altid de »autoriserede« nyaarsgratulanter, vægtene og politibetjente, der hade en slags hævd paa nyaarsdag at gaa rundt og kræve »nyaar« ind hos borgerne, og ligesaa de ikke autoriserede, købmændenes karle, haandværkernes lærlinge og »syngedrengene«, friskoledrengene, der sang i kirken og ved begravelser. Mod hele denne nyaarsgave-givning blev der i 30'erne udstedt ligefremt forbud; men naturligvis forgæves. »Imod en københavnsk Nyaarsdag er Flyttedag som en Langfredag og en fjendtlig Indkvartering som en Store Bededag«, skriver »Københavnsposten«, og forholdene i Helsingør gav næppe de københavnske noget efter. 1838 ved juletid blev bagerne i Helsingør enige om helt at afskaffe jule- og nyaarsgaver til kunderne og deres tjenestefolk. Byens butikshandlende dannede en forening, der fastslog det som »utroskab«, hvis deres butiksfolk gav tilgift eller nyaarsgaver, og smedemester Olsen og muremester Olsen »overbeviste deres folk om det upassende i at modta saadanne Gaver«. Ja, borgerne imellem sattes endog et cirkulære i gang, hvor man ved navns underskrift forpligtede sig til ikke mere at gi nyaar. Politibetjentenes løn – den var kun 120 rdl. om aaret – blev efter beslutning paa en raadstuesamling af borgerne noget forhøjet, hvad Danske Kancelli bifaldt »dog at forbemeldte Tillæg straks bortfalder, saafremt vedkommende til Nyaar eller anden Aarstid indsamler Gaver«. Efter denne kraftanstrengelse faldt man hurtig tilbage til den gamle slendrian, ogsaa for politibetjentenes vedkommende. Endnu i 1859 foreslog politimester Crone under en forhandling med kommunalbestyrelsen om deres lønningsforhold, at det skulle være betjentene tilladt »at henvende sig til Beboerne om Dusør til Nyaar«, da dusørerne i reglen var fortjente ved virkelige tjenesteydelser. Der gik baade tredive og fyrretyve aar, inden de værste former for dette uvæsen forsvandt; helt afskaffet blir det vel aldrig.

Næst byens folk var bønderne bykøbmændenes bedste kunder. Men oplandet var ikke stort, kun en retvinklet sektor

med en radius af et par mil. Og paa Fladen laa det ene bælte af skov tæt bag om det andet: nærmest Teglstrup- og Nyrup Hegn og Hellebæk Skov, udenom dem Hornbæk Plantage, Klosterris- og Horserød Hegn, Gurre Vang, Krogenberg- og Kelleris Hegn og Humlebæk Skov. Byens magre jorder, der strakte sig ud til de nærmeste skove, var kun lidt bebygget, da de ejedes af eller var lejet ud til folk i byen, mens en stor del til langt ind i aarhundredet var bevokset med skov og krat. Fladen mellem skovbælterne »Øerne« og »Holmene« der nu er spættet over af pyntelige bolsteder og husmandsbrug, laa for største delen hen som mose og springlyng helt op ad Skibstrup og Apperup til; det bedste opland var ud over Hellebæk, Saunte, Hornbæk til Gilleleje og ned mellem skovene øst om Esrom sø, omkring Villingerød, Havreholm, Plejelt og Tikøb. Bønderne herfra søgte til Helsingør ligesom de kom fra Rørtang og Mørdrup og fiskerne fra lejerne langs Sundet til Sletten. Men fiskerne var ikke velhavere, og blandt landbrugerne var der ikke mange gode gaardmænd og kun faa storgaardsejere eller forpagtere som Resch Borupgaard, Rasmussen Louisenlyst, Lassen Sindhvile, Tolderlund Krogerup, saa kornhandel, der var grundlaget for saa mange store blandede købmandsforretninger i andre af landets købstæder, fik ikke meget at sige her. Enkelte af byens købmænd Math. Jørgensen, Edv. v. Mehren, Stilling og efter sundtoldstiden Otto Jørgensen og Math. Jensen drev nogen kornhandel; men under dyrtiden i 40erne og senere opkøbte en storkøbmand som agent Lorenz Benzon i Stubbekøbing, hvad han kunne faa, gennem sin kommissionær, N. P. Kirck, og lod det fragte til sig, for saa vidt som han ikke solgte det paa stedet, og af hans fortjeneste hade byen jo ikke megen glæde. Efter Københavnsbanens aabning i 1864 svandt kornhandelen snart helt hen.

Hvad der absolut skadede byens handel med bønderne var de krohandler paa bevilling, der fandtes i flere af de større landsbyer længe før næringsloven af 1857. De lærte hurtigt at gaa udenom købmændene i Helsingør direkte til grossererne i København, og de var derfor ildesete af købmandslavet, der la dem alle de hindringer i vejen, det kunne. Som da kroejer Mentz i Gilleleje i 1853 anholdt magistraten i Helsingør om, at hans

bevilling paa købmandshandel maatte gaa over til hans søn. Da udtalte lavet sig mod ansøgningen, fordi »Helsingør i de sidste Aaringer, da det ene privilegerede Udsalgssted efter det andet er opstaaet rundt om i Landdistriktet, har mistet den største Del af sin Bondehandel, hvoraf Følgen er, at ikke faa Medlemmer i Lavet, hvis Bedrift fornemmelig var rettet paa denne Handel, befinder sig i meget trykkende Kaar.« – Større sensation blandt borgerne vakte sagen dog ikke; thi da borgerrepræsentationen skulle forhandle den, var forsamlingen ikke saa fuldtallig, at der kunne stemmes, og da sagen skulle afgøres i næste møde, hvorom medlemmerne underrettedes, mødte kun formanden, viceformanden og et tredje medlem. Hvorefter magistraten bevilgede Mentz's ansøgning.

Alligevel kom der paa torvedagene, især lørdag, hele aaret om mange bønder til bys. Det var festdag for dem. Vognene pakkedes aftenen i forvejen med det, de skulle ha ind paa torvet. Selv var de oppe før solen, iførte sig deres bedste puds, mændene de mørkeblaa eller graa vadmels trøjer eller skødefrakker, de klædes klaphuer med klapperne bundet op om pulden og, naar det var koldt, chenille kavajen med to-tre slag; konerne den gyldenstykkes hue under kysen og tykke uldne tørklæder uden paa sjalet, som var fint og hos de mere velhavende kunne være »fransk«. Naar manden hade faaet piben tændt, jollede de i deres »stive«, fjederløse vogne ud af gaarden med jævnt travende heste ad byen til. Og det var jo næsten som at komme paa besøg hos gode venner, naar de kørte ind i købmandsgaarden og bødes velkommen af staldmesteren, der straks tog fat paa at spænde fra for at sætte hestene i stald, alt imens passiaren gik om, hvordan alt stod til baade her og der. Den scene kunne ogsaa foregaa ude paa torvet, hvis vognen var blevet holdende der, fordi der fra den skulle sælges, hvad man hade med af fjerkræ, æg, smør i bøtter eller knytter, de hvide skummetmælks oste med kommenfrø, mulig ogsaa et lam eller en kalv, der laa ynkelig bundet bag i vognen; om efteraaret hade de med kartofler og æbler, især de sure røde bonde-kalviller, der dengang fyldte bondehaverne, hvor de stod og vantrivedes i det høje græs mellem solbær og ribsbuske og oplejede bede af alskens kaal og køkkenurter.

Paa torvedagene i 40rne holdt vognene saa tæt paa det lille torv, der ikke var meget mere end en fjerdedel af det nuværende, at der idelig klagedes over, at man ikke kunne komme frem mellem dem uden at faa klæderne tilsølede af vognsmørelse og vejsnavs eller blive traadt over tærne af hestene, der ikke var fraspændt. I mange aar hade der været talt om nødvendigheden af at faa torvet udvidet. Da gaarden »Trekroner« blev solgt, forsømte man lejligheden til at købe den, men da saa købmand Larsen, der ejede det meste af vestsiden af torvet, døde i somren 1845, købte kommunen ejendommene af arvingerne for 9000 rdl. Der var ni bygninger, hvoraf de fire paa to etager, ialt 72 fag. Danske Kancelli approberede købet, og bygningerne paa en enkelt nær, blev nedrevet. En komité til varetagelse af torvets ordning var nedsat, og den fremkom med forskellige gode forslag, der aldrig blev til noget, bl. a. at der skulle plantes en række skyggefulde træer uden for rendestenen foran brændevinsbrænder Olsens ejendom for at dække ejendommens bygninger, der ikke ansaas for at pynte paa stedet, og tillige afgi skygge for frugtsælgerne, der hidtil hade siddet og fyldt op paa fortovet paa Stengade, især nu for det svensk-norske generalkonsulat (nuv. skydeselskabs ejendom), saa konsulen hade klaget til kommunalbestyrelsen derover. Denne vidste ikke andet at gøre end at be frugtsælgerne ta plads paa fortovet ved raadstuen, hvis de ikke kunne faa lov af grundejerne andetsteds i gaden til at sidde foran deres huse; men ogsaa raadhusfortovet viste sig snart for lille, og derfor anbragtes de nu i 1847 paa torvet uden for brændevinsbrænder Olsens ejendom i skyggen af de skyggefulde træer, der aldrig blev plantet. Her fik ogsaa kostehandlerne fra landet anvist plads; de hade hidtil gaaet om i husene og falbudt deres hjemmelavede lyng- og riskoste; men da de benyttede lejligheden til at rapse, blev det dem forbudt at gaa omkring.

Brændevinsbrænder Olsens ejendom optog omtrent det halve af det nuværende torv i den nordvestlige del; ved nedrivningen af de larsenske ejendomme blev der mod vest en kort bred gade mellem Kampergade og torvet, og her opførte 1846–47 garver Georg Hansen, den senere bekendte vognmand, hvis far ejede ejendommen bagved ud til Stjernegade, det store treetages

hus, der stadig er torvets anseligste, mens grunden ved siden af efter udvalgets paabud bebyggedes med en toetages bygning. Derimod blev det ikke til noget med et storslaaet projekt om køb og nedrivning af den olsenske brænderigaard for paa grunden at opføre et nyt raadhus. Der udarbejdedes et andragende herom til borgerrepræsentationen; det fik en mængde underskrifter; men inden det blev indgivet og kom til forhandling, hade borgerrepræsentationens formand, brygger Wiibroe, aflivet det gennem en offentlig skrivelse, hvori han paaviste, at hele kommunens opsparede kapitalformue 50.000 rdl. og mere end det ville gaa med dertil, samt at forrentning og vedligeholdelse ville andrage mindst 3000 rdl. aarlig eller $\frac{1}{10}$ af kommunens samtlige udgifter.

Der blev altsaa ikke noget af det projekt. Torvet fik først sin nuværende størrelse i 1864, da den olsenske, senere Kragholms og Petersens brænderigaard brændte, og kommunen erhvervede grunden. De fleste af ejendommene, der nu omgir torvet, er uforandrede siden 50erne, dog er dyrlæge Carøes stald paa hjørnet af Kampergade blevet til beboelseshus og bager Poggenborgs hus paa hjørnet af Sudergade har ligesom naboejendommen faaet en etage til. Georg Hansens palæ er stadig torvets ypperste prydelser. Men de skyggefulde træer er blevet plantet torvet rundt, og midt paa det er anbragt en jernpost under en høj lygte mellem fire afvisersten; meget dekorativt! Ogsaa i 1847 fik udvalget anbragt en pumpe af jern paa torvet, og det var dengang noget nyt og seværdigt, for byens andre offentlige pumper var alle af postetræ; men derimod forkastede borgerrepræsentationens besindige medlemmer den radikale opvigler garver Ulstrups forslag om ved jernpumpen at anbringe et vandings-trug for bøndernes heste, »da det ikke vides, at det i andre Købstæder er sædvanligt, at der holdes offentlige vandingssteder paa Torvene.«

Den daarlige plads paa torvet helt ind i 40erne gjorde, at bønderne, der kom til byen sydfra gennem Svingelporten, blev holdende i den søndre ende af Stengaden, spændte hestene fra og lod vognene staa der, mens de besørgede deres ærinder i byen, saa politimesteren tilsidst maatte forbyde det og henviste dem til den rummelige gaard ved gæstgiverstedet Hotel du

Nord, med hvis ejer han hade truffet overenskomst derom. Ogsaa i brænderigaardene tog bønderne ind; de havde gerne et lille tomt brændevinsanker med, som skulle fyldes, og en og anden af dem fyldte vel ogsaa lidt brændevin paa sig selv ved samme lejlighed, men fulde bønder saa man ikke mange af, og de vilde om kap-kørsler paa hjemvejen fra byen, som brugtes ovre i Jylland, kendte man ikke til, end ikke under og efter det aarlige kvægmarked i oktober, hvor bønderne samledes i større skarer og fejrede gensynet med fjerntboende slægt og venner.

Kvægmarkedet holdtes i aarhundredets begyndelse inde i byen paa Stengade og i de tilstødende gader med boder og opstilling af varer paa fortovene foran husene og kvæget, der skulle sælges, i række ude paa gaden. Senere forlagdes markedet til møllerens mark uden for Svingelporten, men fra 1847 og ned til vore dage holdtes det paa Grønnehave, snart ude i den nordlige del, snart helt inde ved Alleen, alt som hodet stod paa kommandantskabet, der skulle anvise pladsen, da det hade hævd paa brugen af fælleden. Saa længe konsumtionen bestod, altsaa til 1850, var adgangen til markedet for vogne, kreaturer og alle varer, der skulle sælges, kun gennem Kongeporten ved Lappen, efter at konsumtionen var berigtiget ved byens porte. Det var et efter forholdene ret stort marked, om end ikke til at sammenligne med de tilsvarende jyske markeder. Der kunne dog være paa markedspladsen lange rækker af køer og kalve, faar og lam og smaa og store grise, der laa svinebundet bag i vognene og skreg, naar de blev halet op og baaret bort i bagbenene med hodet hængende nedefter.

Hvilket kogende sammensurium af alle mulige lyd, der mødte en, naar man nærmede sig markedspladsen! Brønde køer, skrigende grise, skræppende ænder og galende kyllinger ind i denne summen af tusinders snakken, lirekassers mange slags melodier, gøglernes hæse raab, slagene paa kraftprøvens oksehode, karrusellens skrækkelige musik, børnenes piber og trompeter, en malstrøm af lyd, der uimodstaaelig malede en ind i sin hvirvel, hvor alt liv og humør var sat et par grader op, hvor man svælgede i denne overflod af varer af alle mulige slags: madvarer, blodige halve okse- og lammekroppe, bjerge

af kaalhoder, bunker af porrer, persillerødder og rødbeder, vognlæs af æbler og kartofler; man syntes, man skulle forsyne sig af det altsammen, man gik fra det ene til det andet, fra madvarer til brugsgenstande, alt skulle beses og undersøges. Der var pottemagerens udstillinger af graasorte jydepotter med oldnordiske spiralornamenter og af gule og brune glaserede lerfade og potter i alle former og størrelser og lergøgene, som hvert barn skulle ha sig en af og gaa og fløjte i – de hade en pibe i halen og kunne klukke som en nattergal, naar de fik vand i maven – det var datidens pibeballer. Der var boder med fedtlæderskotøj, træskostøvler og rigtige træsko – dog først efter næringslovens ikrafttræden – boder med billige manufakturvarer og det saakaldte »hjemmegjorte« lærred, eller med trætøjsager og tarvelige til dels hjemmelavede landbrugsredskaber; der var boder med friskbagte vafler, der kom lige ud af ovnen, med stabler af honningkager og de »ægte Leverkukken« (Lebkuchen), og her og der imellem det andet et telt, hvor man for 4 eller 8 skilling, alt som man var barn eller voksen, kunne faa se »Jordens største Mærkværdighed« en nylig fanget levende havfrue, eller »Verdens Vidunder«, kæmpekvinden, der paa skiltet udenfor var afmalet med en velklædt herre staaende oven paa hendes vældige og stærkt nedringede barm, eller under aaben himmel akrobater i kødfarvet trikot, der paa et udbredt tæppe paa jorden stod paa hodet paa hinandens hænder og spillede bold med store jernkugler; der var ogsaa pjerrot, som aad brændende blaar med tilsyneladende god appetit, og tryllekunstneren, der optraadte i kjole med ordensbaand og forinden forestillingen meddelte publikum, for hvilke høje herskaber han nylig hade optraadt; der var den melankolske menneskekender Tyrolerferdinand med sin blaaøjede datter og sit »Ho-ho! mine erede Herskaber! Nu skal De høre Englene synge!« hvorefter han klimprende paa guitarens strenge med sin hæse røst sang omkvædet til den blaaøjedes spæde barnesang; og der var manden med det store stokbillede, hvorpaa en eller anden gruelig mordhistorie var fremstillet i otte afdelinger, hvis scener foreviseren skildrede i en sørgelig sang, der gerne gik paa melodien »Peter Schiøtt i Barndomsalder«, alt mens han pegede med sin stok paa den skildrede

situation. Folk stimlede sammen om disse friluftspræstationer, saalænge de stod paa, men spredtes hurtig, naar tallerkenen begyndte at gaa rundt, selv om det var den blaaøjede, der under Tyrolerferdinands sarkastiske tilraab præsenterede den. – Alt maatte ses og intet forbigaa, og blev man træt af at staa og gaa i et forfærdelig ælte, naar det nylig hade regnet, søgte de rigtige markedsgæster ind i et eller andet af beværtningsteltene, hvor der i de finere serveredes bøf og forløren skildpadde, i de tarveligere flækket surbrød med paalæg, men ellers mest blev drukket kaffe og kaffepunch eller romtoddy og til maden en snaps eller to samt hvidtøl. Bajersk øl fra København kom først til Helsingør i efteraaret 1855. Det var synd at sige, at der saas megen drukkenskab paa disse markeder. Allerede kl. 4–5 om eftermiddagen, naar det begyndte at skumre, ebbede livet ud. Man pakkede sammen, hvad man ikke hade faaet solgt, bønderne spændte for og kørte ind i byen til deres købmænd eller lige hjem, hvis de i dagens løb hade besørget, hvad de ville. Og naar det var mørkt, var markedspladsen tom, og kun i et og andet beværtningstelt kunne der endnu hænge nogle og drikke og støje, indtil de paa lempelig maade blev hældt ud.

Kvægmarkedet var for omegnens bønder og for resten da ogsaa for byens folk en festdag, hvor alle mødtes paa festpladsen, store og smaa, rige og ringe, gamle og unge lige til smaa-børnene. Bøndernes vogne kom fuldt pakkede af varer og mennesker til portene og slap forholdsvis let gennem accisen; der var ikke tid til lange undersøgelser. Byens folk mødte tidlig paa markedet for at købe, inden varerne blev for gennemsøgte, og ved middagstide var der stor trængsel paa pladsen. Det var et virkeligt marked og ikke som nu, hvor det er stuvet sammen paa torvet, et slags dyrehave-halløj for byens tarveligere ungdom, der karruseller, gynger, danser, kaster med papirkonfetti, trænges og trykkes dagen igennem, aftenen over, og et stykke ud paa natten under hvinen og skrigen og et øredøvende spektakel af skingrende piber og tudehorn og dampfirekassernes barbariske musik. Kommer der af vanvare en ko paa dette marked, ser man paa den og dens ejermand som paa en mærk-værdighed.

Nogen egenlig trang til dette marked hade der ikke været i umindelige tider; men nu var det der engang, og saa benyttedes det. Der holdtes til ind i 30rne ogsaa et krammarked; det opgaves da helt som overflødigt. Et hestemarked afholdes derimod vedblivende i juni; men kun i almanakken; for i virkeligheden har der aldrig været en levende hest paa dette marked. Og heller ikke noget andet. Først i de senere aar har der vist sig et par peberkageboder og en ambulans karrusel; saa nu er der baade heste, rigtignok af træ, og handel paa det marked.

Paa kvægmarkedsdagen fik man gerne besøg af sine venner fra landet. Mens manden blev ved vognen, hvis de hade noget med, der skulle sælges, gik konen for at hilse paa byvennerne, og hun medbragte da gerne et og andet som markedsgave, en kurv med æg eller æbler, en flaske fløde el. lign. og blev til gengæld trakteret med kaffe og wienerbrød. Mange familier i byen hade deres »bonde«, der aaret igennem forsynede huset med smør, æg, fjerkræ, ost osv., naar han paa torvedagene kom til byen. Ved jul, naar konen var med og kom paa visit, bragte hun som gave et stort hjemmebagt brød, rundt som en julekage, der hade en særegen ren rugsmag, som bagerens brød ikke kendte; men brødet blev hurtigt saa haardt og tørt som en fjorgammel beskøjt. En flaske gammelrom eller arrak til punch kom da gerne som gengave i kurven til anvendelse i de kommende helligdage.

Vor bonde hed »Enken« og hade en gaard ude ad Esromkanten, som hun drev med sine tre sønner og tre døtre og vistnok med dygtighed. Hun var en midaldrende, rank, alvorlig og lidet snaksom kone, men hun kom gerne til os, for hun holdt af min mor, der var hendes jævnaldrende og behandlede hende som sin jævnbyrdige. De kunne snakke sammen om husvæsen og mønsterstriking og lærredet, som Enken skaffede vævet af det hørgarn, min mor selv hade spundet, og som Enken blegede ude i sin eng. Hendes ældste søn var med i Treaarskrigen, hvad han næppe hade godt af, han sakkede agterud, saa den yngste fik gaarden, da moren døde. Han var en noget ældre lege-kammerat for mig, naar jeg som lille dreng tilbragte et par uger af min sommerferie hos dem for »at være paa Landet«. Jeg vil ikke sige, at det var mig en ublandet nydelse disse landture.

Først kørselen derud bag i en stiv vogn, der stødte umanerlig paa den hullede og stenede Esromvej, saa jeg sad og hang i strakte arme, saalænge jeg hade kræfter dertil, og var stiv i lemmerne og mer end mør bagudi, inden vi naade de to mil frem. Saa nattelejet i en uhyre himmelseng med tykke ulddyner under og tykke fjerdyner over, hvis uldne betræk kradsede og stak, som laa man i brændenælder, mens alle svedporer aabnede sig og arbejdede natten igennem. Og maaltiderne ved det dugløse bord, fadet med de upillede kartofler, skrælhobene foran hver mands tallerken, hornskeen, der hentedes ned fra loftsbjælken og tørredes af paa skjortærmets eller i forklædet, inden den overrakte en, det stegte fede flæsk, klipfisken, søndagsuppen, hvori der svømmede portulakblade og andre ukendte ingredienser, de harske, tykke flæskepandekager – hvor smagte ikke en rundtom rugbrød, af det hjemmebagte, med smør og en tyk skive skummetmælksost med kommen i til et krus nymalket mælk godt i sammenligning dermed. Det kunne være morsomt nok at komme op paa en blank hesteryg og sidde og holde sig fast i manken, stadig med fare for at dejsse ned, naar hesten gav sig til at smaatrave, eller at blive sat øverst paa et kornlæs, der skulle køres ind; mindre morsomt at flytte faar, som tog magten fra en, naar de rendte afsted, saa man tilsidst faldt og slap tøjret, mens pigerne grinede og faarene stod stille og brægede mææ!

Hvor de kunne blive lange og mange, disse otte-fjorten dage, hvor kunne hjemveen komme over en, om dagen, naar man gik alene ude i den tilgrote og forsømte have og spiste sure ribs, og om aftenen, naar man var kommet ind i den beklumrede storstue med de tilspigrede vinduer og skulle tilbringe natten mellem de tykke dyner – hvor kunne man dog længes hjem! Jeg husker grant, hvor henrykt jeg blev, da vor pige uventet en søndagmiddag – søndag var den værste dag, for saa foregik der ikke noget i gaarden eller i marken – kom gaaende ud for at hente mig med hjem; hvor travlt jeg fik med at pakke mine sager sammen og komme afsted saa snart som muligt, skønt baade Enken og børnene alle var rare og venlige mod deres lille gæst og gjorde, hvad de kunne, for at muntre ham. Da vi selv i 1852 fik en stor have ved byen, holdt disse landture op.

Et halvhundred aar efter besøgte jeg atter engang gaarden paa en køretur. Den yngste søn hade den stadig; han var blevet en skrøbelig, gigtsvag gammel mand; men gaarden selv var forynget, saa jeg ikke kendte den igen, med nybyggede staldlænger og stuehus med teglhængt tag; møddingen var ikke længer midt i gaarden, men omme bag staldlængen og under tag; staldene med moderne indretninger. Manden drev hesteavl, og i baasene stod prægtige præmierede heste, Frederiksborgkrysninger, med stamtavle paa spiltovssøjlen; dem var han stolt af. Der var en købstadklædt kone med bart haar og broche i brystet, en kannevasbroderende hjemmedatter, der hade været paa højskole – en anden datter var velhavende gift med sognefogeden i en naboby – og en frisk og frejdig søn godt op i 20rne, der konverserede os med en vis elskværdig overlegenhed, som tydede paa, at han ikke hørte til dem, der lod sig imponere af byfolk. Ogsaa han hade været paa højskole. Der var elegante møbelhandlermøbler og hængelamper i stuerne; der var spisestue og dagligstue med klaver, og vi blev trakteret med kaffe af pletkande i forgyldte kopper og med friske hjemmebagte smaa kager, alt nydeligt serveret med fint broderet dug og servietter paa det ovale palisanderkabinetsbord henne foran en sidesofa ved vinduet; selv sad vi i lænestolene om det runde midtbord, der var med rødt fløjsbordtæppe og behørig albums og bøger i pragtbind. Der var ogsaa klaver i stuen, og frøkenen spillede med lærerinden paa Esromgaard; men hun ville dog ikke la sig høre. Hvilken udvikling i løbet af et halvhundred aar! Jeg kom til at tænke paa et brev, som en af Hornbæks store bønder skrev i maj 1846 som svar paa en opfordring til at indtræde i komiteen for majfesten i Egebæksvang. Det lød, som følger: »Da ieg med fornøjelse imodtager Deres ærede Tilbod og glæder mig meget ved at komme i nærmere Bekendskab med saa mange agtede og Dannede Mæn, naaer ieg blot kan være dem til nogen Nytte og dig i Ckommeteen mig ubekende ikke Skolde Senere dem ved mit simle Selskab, saa skal ieg gjøre alt for at opfylde minne Pligter saa vidt min Tid tillader det da ieg liger saa lang afsides.« Uden selvfølelse var denne storbonde ikke, om det end kneb noget med ortografien; men hans syn paa forholdet mellem samfundsklasserne var et andet end det, der gav sig udtryk

i vor unge frimodige bondejunkers underholdning, mens han viste os om i stue og stald og den velholdte have; han var fremtidens typiske jordegodsejer, der sandelig ikke har tanke om, at han skulle kunne »senere nogen ved sit simple Selskab«.

Forholdet mellem bønder og byfolk var ned gennem tiderne ikke altid lige godt. Bønderne kunne undertiden, under paabe-
raabelse af deres ret til at forhandle egne produkter og husflids-
arbejder i byen, gaa de næringsdrivende, navnlig slagtere og
bagere, lovlig tæt ind paa livet. Udenfor slagtetiden førte bønder
og prangere kød til torvs af kreaturer, de ikke selv hade tillagt,
men købt rundt om og slagtet hjemme. De støttede sig til, at de
efter krigen 1807 ved plak. af 22. 6. 1808 hade faaet ret til at
sælge kød i mindre stykker paa torvene i byerne. Af dette, i byen
indførte kød, betaltes dog accise. Værre var det med brødbag-
ningen. Velhavende bønder, der bode uden for læbæltet, altsaa
over en mil fra byen, drev rugbrødsbageri, holdt svende og ind-
rettede udsalgssteder tæt ved byen eller kom med vogne fulde
af brød til bygrænsen, hvor saa folk fra byen mødte ud og
forsynede sig og »latteligen vidste at undgaa Erlæggelse af
Accise«. Med rette beklagede bagerne i byen sig derover; de
maatte foruden næringssskat betale formalingsafgift og skulle
som oftest sælge brødet efter en bestemt takst. Saa var det til-
med ikke deres egen hjemmeavlede rug, bondebagerne forbagte;
de købte ganske aabenlyst store kvantiteter inde paa torvet i
byen og i havnen og bagte deraf brødet, som de saa solgte til
byens folk. Ved lavenes ophævelse og næringsfrihedens indfø-
relse udjævnedes efterhaanden uligheden i forholdet, og under
den fri konkurrence kunne i længden landslagterne og landba-
gerne ikke staa sig. Langt stærkere og varigere udviklede mod-
sætningen mellem borgere og bønder sig efter 1848, da politisk
frihed og lighed gennemførtes og gjorde dem til ligestillede
medborgere i staten. Da kom byborgere til at staa overfor bon-
devenner, og det holdt tit nok haardt for dem at komme
overens om sagerne.

X.

Industriel virksomhed: Sukkerhuse, brænderier og bryggerier. Landbrænderiernes konkurrence. Brændevinsbrændere og bryggere. Chr. Jeppesen. Bajersk øl og Wiibroes bryggeri. Garverier. Træskibsværfter. Teglværker. Møller. Glaspusteriet.

Blandt byens saakaldte industridrivende spillede bryggere og brændevinsbrændere en fremtrædende rolle. I ti-aarene omkring aarhundredskiftet hade sukkerraffinadørerne indtaget første plads; det var ligesom en finere og fornemmere industri. Den var opstaaet i midten af det 18. aarh., da handelen paa De vestindiske Øer var givet fri, og den blomstrede især i de sidste tiaar af aarhundredet. Man fik raamaterialet fra Vestindien, og indførselsforbud sikrede industrien, saaledes at den, foruden at tilfredsstille det indenlandske forbrug, endog kunne udføre store mængder til udlandet. I København var der 1798 18 raffinaderier, i Helsingør to ret anseelige sukkerhuse, opførte i slutningen af 80erne af købmændene Bregaard, 1ste sukkerhus paa Strandvejen tæt uden for Svingelporten, og Plum, 2det sukkerhus, den senere Villa Augusta, længere ude paa Strandvejen. De gik godt i en 20-30 aar, men da fastlandsspærringen under Napoleon gav stødet til roesukkerindustriens opkomst i Frankrig og Tyskland, gik det tilbage for rørsukkerindustrien, og ikke langt ind i det ny aarhundrede maatte raffinaderierne i Helsingør standse deres virksomhed. 1ste sukkerhus dreves senere som saltsyderi, hvorefter det kaldtes »Saltværket«; nu (1920) er det i noget ombygget skikkelse forretnings- og lagerlokale for handelsfirmaet Lund & Rasmussen. 2det sukkerhus indrettedes til beboelse. I 50erne residerede skibsklarerer Deacon der, senere i 80erne prinsesse Augusta Blixen-Finecke. Hovedbygningen nedreves ved anlæggelsen af kystbanen, og nu staar kun en maltrakteret stump af sidefløjen igen af hele herligheden.

Længere bestand havde brænderierne. I begyndelsen af 30'erne var der af byens 520 borgere med borgerskab ca. 30 brændevinsbrænderier og 5–6 bryggere, hvoraf et par tillige brændte brændevin. De forsynede ikke blot byen og skipperne med livseliksiren, men ogsaa landet rundt om, da landbrænderier ikke fandtes, og al brændevinsbrænding hos bønderne var forbudt. Bønderne drev imidlertid et kraftigt smugbrænderi, og staten blev derved snydt for de al brændevinsbrænding paahvilende afgifter, formalings- og redskabsafgift. Den blev ogsaa snydt paa anden maade. Brænderiafgifterne var en del højere i København end i provinsbyerne, og naar der fra København udførtes brændevin til disse byer, blev forskellen i afgiften ved en saakaldet »rykattest« paa passersedlen fra konsumtionskontoret i provinsbyen godskrevet afsenderen i København. Dette gav anledning til et muntert bedrageri. I 1832 udførtes saaledes 185.399 potter 8° brændevin til Hillerød, og derfor godtgjordes pr. rykattest 13.015 rdl. 64 sk. Men skulle alt det brændevin være drukket i Hillerød, foruden Hillerøds eget fabrikat, maatte hver voksen mand (286 af 1707 indbyggere) ha drukket 1½ pot københavnsk brændevin om dagen. Brændevinen gik selvfølgelig efter at ha faaet rykattest videre ud paa landet til skade for de Hillerødbænderier. For at sætte en stopper herfor og for smugbrændingen paa landet i det hele taget, gav regeringen ved resol. af 19. 8. 1835 tilladelse til anlæg af landbrænderier. I Helsingørs omegn blev der saa anlagt et større brænderi af David paa Rungstedlund og mindre af kroejer Teisner i Esrom og forpagter Krabbe, Hellebækgaard. Det kom til at gaa ud over brænderierne i byen; en halv snes stykker maatte standse i løbet af et par aar. Af 36 brænderier og bryggerier, der var i drift i byen 1833, fik i efteraaret 1836 kun 24 deres kar justerede. Det kom heller ikke til at gavne statskassen i videre grad, for de smaa landbrænderier kunne ved at bruge smaa mæskekar brænde to gange i et tidsmaal og derved halvere afgiften for hver brænding. Ogsaa formalings- og redskabsafgifterne i byerne tog af, saa at de i 1836 i Helsingør var 3400 rdl. mindre end det foregaaende aar, acciseafgifterne endog 7000 rdl. mindre. Og kontrollen med de mange brænderier, der blev spredt over hele landet, blev meget kostbar. Eksperimentet

Overst t. v.: Fabrikant J. L. Tvede (1830–91). Stiftede en betydelig spritfabrik, der ophørte i 1919. *Overst t. h.:* Brygger Carl Wiibroe (1812–88). Grundlagde i 1840 det bekendte helsingørske bryggeri. Svigerfar til M. Galschiot. *Nederst:* Gaardinterior fra J. L. Tvedes spritfabrik, Stjernegade 25.

Rasmus Kierboes brændevinsbrænderi, St. Annagade 15-17.

var mislykket, og ved ny kgl. resol. af 14. 7. 1841 blev derfor landbrænderierne atter nedlagt, dog mod godtgørelse; for Rungstedlunds vedkommende ansattes denne til 5000 rdl. aarlig i femten aar, og for Esrom kros til 4000 rdl. én gang for alle. Det blev saaledes en dyr historie for den kgl. kasse.

Da landbrænderierne blev nedlagt, blomstrede smugbrændingen hos bønderne atter op; de hade jo deres gamle brændevinstøjer liggende paa loftet. Men nu tog regeringen alvorlig fat paa uvæsenet. Kontrollen skærpedes, hvad der nærmest førte til optøjer, naar toldvæsenet mødte op i en landsby for at »snuse«. De høje bøder hjalp noget, men bedre hjalp det, da toldmyndighederne begyndte at opkøbe brændevinstøjerne og betalte godt for dem. En kancelliplakat af 26. 2. 1843 paabød mod godtgørelse aflevering af alle ulovlige brænderiredskaber inden 1. maj til told- og konsumtionsvæsenet i nærmeste købstad, og nu kom de for en dag. I Helsingør afleveredes kun 2 sæt, paa Øerne i det hele ca. 350 sæt, men i Nørrejylland konfiskeredes og afleveredes ca. 10.000 sæt, i Dronninglund herred alene 1000. Her tog toldinspektøren fra Aalborg selv ud og købte op, og nu blev der raabt hurra for tolderne, mens de tidligere, naar de kom paa undersøgelse, var blevet forfulgt med skældsord og trusler.

Landbrænderiernes nedlæggelse hjalp bybrænderierne lidt paa fode igen, og nogle af dem kom atter i gang, men andre blev henliggende ude af drift. Brænderigaardene i Helsingør laa rundt i alle gader. Ved enkelte af dem var brænderirettigheden knyttet til gaarden og købtes og solgtes med denne. Som de mest bekendte ved 1850 kan nævnes: Erlandsens paa Strandgade, Wilhelmsens paa Stengade, Børge Lunds (færgelavsformand og borgerlig raadmand) i Stjernegade, Tvedes i Sudergade, md. Randropps i Kongensgade, Kragholms paa torvet, Mads Hansens i Bjergegade og Rasmus Kierboes i Sankt Annegade. Det sidste var vel det største og bedst drevne. Det laa skraas for Hestemøllestræde i en smuk gammel bindingsværksgaard, der desværre blev solgt og nedrevet, inden nævnet for fredning af gamle bygninger traadte i virksomhed. Men i gamle Rasmus Kierboes tid (d. 1849) som i hans søn, den yngre Rasmus Kierboes (d. 1890, 80 aar gammel) holdtes der hævvd over alt det gamle og sjældne i gaardens bygningsæt, i bjælkeværk

baade ud- og indvendigt, i paneler, døre og hele udstyret. Et lille brænderi i Sudergade mellem torvet og Stjernegade kan ogsaa nævnes, ikke just fordi min far ejede og drev det i 30rne og begyndelsen af 40rne, efter at han fra 1833 hade drevet brænderi og som en af de første anvendte kartofler dertil ude i det tidligere »Geneverbrænderi Schiedam« uden for Nykirkegaardspøt – det senere kierulffske støberi – men fordi det, efter at han hade solgt det i 1842 til Jørgen Martin Tvede, blev grundlaget for den senere store tvedeske brænderivirksomhed. Hvor smaa datidens brænderier i virkeligheden var, faar man et godt begreb om den dag i dag ved at se gaarden i Sudergade, som den ligger der endnu; selve brænderiet eksisterer ganske vist ikke mere, for det brændte i juni 1864, men de smaa lave stuelænger til gaard og gade, hvor der var beboelseslejlighed og brændevinsudsalg, det lille pakhus, stalden og alle de andre lokaliteter, der ikke brændte, viser, at det ikke var stor bedrift, her førtes.

Tvede hade oprindelig haft et bryggeri i København, derefter et landbrænderi i Nyholte og kom saa efter landbrænderiernes nedlæggelse til Helsingør, hvor han, rimeligvis for de penge, han fik i erstatning for Nyholtebrænderiet, købte det lille brænderi i Sudergade, som han drev til sin død 1849. Hans enke fortsatte bedriften. Af hendes to sønner var den ældste maskinist og begyndte aaret efter farens død en maskinfabriksvirksomhed i Helsingør; den yngste, 18aarige, J e n s L e v i n T v e d e, der hade begyndt at studere polyteknik, opgav dette og tog fat paa det praktiske liv hjemme i brænderiet. Han drev det fremad, blev ved morens død 1854 ejer af det, men først, efter at det 1864 var flyttet over til den store gaard i Stjernegade, hvor et nyt brænderi og en rummelig stald til studedefning blev opført, kom der fart i udviklingen af den hele bedrift. Jens Tvede var blandt de første herhjemme, der anvendte majs til spritfabrikation, og det oprindelig beskedne brændevinsbrændere voksede i løbet af de følgende tiaar til en betydelig spritfabrik, der naade en aarlig produktion af ca. 1 mill. liter, eller omtrent det dobbelte af, hvad byens samtlige brænderier producerede i 1853. Da var det eneherre paa pladsen. I 1862 var endnu 4 almindelige brænderier og 1 dampbrænderi i gang. 50 aar

efter var kun Tvedes spritfabrik tilbage, og 1919 blev ved sammenslutningen af landets spritfabrikker ogsaa den lukket. J. L. Tvede blev 1857 medlem af borgerrepræsentationen, men hans virksomhed her saavel som senere i landstinget hører et nyere afsnit af byens historie til.

Bryggerne gik det omtrent som brændevinsbrænderne, de blev færre og færre i aarenes løb. 1835 var der 6: Chr. Jeppesen, N. Randropp, Mads Hansen, P. Nielsen og brødrene Galschiøt; deraf drev de tre første tillige brænderi. Der blev dengang af borgmester og raad sat takst paa øllet; 1 td. godtøl 7 rdl. 2 mrk., 1 td. dagligt øl 5 rdl., 1 td. skillingsøl 3 rdl. 3 mrk., og bryggerne bekendtgjorde i den anledning, at de fremtidig kun leverede øl mod kontant, men det betalte sig alligevel ikke for dem. I 1840 var der kun 3 bryggere, men mellem dem var C. Wiibroe, hvis navn endnu den dag i dag er knyttet til Helsingørs øl-industri. I 30rne var Christen Jeppesen »Borger, Brygger og Kirkeværge« – som der staar paa hans gravsten – en stor mand i byen og dens første brygger. Han drev bryggeri i nr. 82, (gml. nr. 26) paa Stengade, hvor han bode, og hvor han efter københavnsk mønster indrettede aftapning paa flasker – 12 flasker godtøl for 3 mrk. 12 sk. (uden flasker) – noget man hidtil ikke havde kendt til i byen. Jeppesens Godtøl vandt ry, og endnu i 1844 erklærede en øldrikker, at han, skønt han betalte 11 mrk. for fjerdingen, ikke kunne faa saa godt godtøl, som han havde faaet fra Jeppesens bryggeri » i den sidste Tid, Bryggeriet gik for denne driftige Mands egen Regning«. Jeppesen havde ogsaa 1833 indrettet brænderi i den senere nedrevne Hilligsøes gaard paa hjørnet af Bramstræde med brændevinsudsalg i den tidligere bekendte vinstue her; men da det ved landbrænderiernes oprettelse gik tilbage for bybrænderierne, opgav han brænderiet og lavede vinstuen om til butik for E. B. Hilligsøes manufakturhandel; 1839 ønskede han »paa Grund af Svagelighed« ogsaa at blive af med bryggeriet, enten sælge det eller bortleje det, og tilbød en eventuel liebhaver driftskapital til 4% mod betryggende sikkerhed. Wiibroe købte saa gaarden, løste borgerskab som brygger og overtog bryggeriet fra nytaar 1840.

Jeppesen ejede i sine velmagtsdage flere gaarde i byen og jorder paa overdrevet. Foruden bryggeriet og brænderiet paa

Stengade og gaarden ved siden af brænderiet hade han en ejendom i Søstræde, en i Brøndstræde, en smuk gaard paa Olai Kirkeplads, det første sukkerhus paa Strandvejen og ved havnen den store ejendom »Skibet«, som han 1837 byggede uden om beværtningen »Brokkens Bod«, og hvor han selv drev beværtning og holdt billardstue. Hans forskellige bedrifter levnede ham dog tid til ogsaa at være værge for Olai Kirke, et hverv, som den kloge jyde vistnok satte særlig pris paa, og som han røgtede med megen omsigt og iver, særlig ved kirkens store istandsættelse i 1837–39, hvorunder bl. a. alt træværket i kirkerummet »fik et regelmæssigt Udseende«, d. e. blev overmalet med den skidengraa perlefarve, der har holdt sig lige til vore dage. Han gjorde sig derved »særlig fortjent til sine Medborgeres Agtelse«, som det fremhævedes ved den festlige gudstjeneste, da kirken nytårsdag 1840 paany toges i brug. Til denne lejlighed hade digterpræsten Casp. Johs. Boye skrevet ny salmer, som fire »agtede« borgere solgte ved indgangen til indtægt for det 1835 af byens fornemme damer oprettede asyl for smaa-børn. Ogsaa asylet tog Jeppesen sig af, fik købt smed Hillerns gaard paa Stengade, fik gaarden bygget om og indrettet til delvis udleje, saa at asylet kom til at bo frit, og gjorde udlæg og stod i forskud uden at beregne sig rentevederlag. Rimeligvis har han heller ikke set saa nøje paa renter og vederlag ved andre lejligheder, thi da han døde 1847, 65 aar gammel, var hans formue ikke saa stor, som man hade ventet.

Bryggeriet paa Stengade overtog Carl Wiibroe 1840, og han købte nogle aar efter gaarden ved siden af, vistnok med tanke paa dets udvidelse. Uddannet som købmand hade han til en begyndelse ikke meget kendskab til brygvæsen, men det behøvedes heller ikke til at lave datidens godtøl og skillingsøl. Sværere blev det, da han begyndte at spekulere paa ogsaa at brygge undergæret øl, det saakaldte bajerskøl. J. C. Jacobsen hade i slutningen af 30erne gjort forgæves forsøg derpaa, og først da det lykkedes ham at hjemføre et par pottes ægte tilsætgær fra Sedelmayers bryggeri i München – i sit hattefederal – bryggede han 1845 300 tdr. og 1846 1800 tdr. godt undergæret øl i farens gamle bryggeri i Brolæggerstræde. 1847 byggede han saa det ældste Carlsberg Bryggeri paa Valby Bakke, og her

flyttede han gæren, der var avlet efter modergæren fra München, med ud. Bryggeriet var beregnet til 5000 tdr. Den 10. november 1847 foretoges første bryg paa Carlsberg, og i december aftappedes det til salg. – 1853 anla saa kommerceraad J. W. Heyman bryggeriet Svanholm (12 000 tdr.) og byggede et par aar efter den store ølpavillon paa Gamle Kongevej i København, der hurtig blev et yndet valfartssted for københavnere. Jeg husker den som et stort halvmørkt rum, fyldt af tobaksrøg og af larm fra de mange mennesker, der ved smaa borde sad og drak øl af ruriflede glaskrus, en fæl, bitter drik, der smagte af harpiks. Der var ogsaa tæt med borde uden for ølhallen, og der var aftener, hvor der kunne være op mod et par tusind mennesker derude, især haandværkere med kone og børn; de kendte til det fra deres Wanderjahre i Tyskland og rev salamandre med hverandre og bankede i bordene, naar »Seidlerne« var tømte. Der var en aften, da det blev udraabt fra skænken, at nu blev den sidste fjerding anstukket, hvad der hade til følge, at folk i en fart tømte deres krus og stormede hen for at faa dem fyldte endnu en gang. Man sang tyske og danske ølviser, og Heyman maatte op paa et bord og holde tale til folket, der raabte hurra for ham.

Det gik mere stiltfærdigt til ved indførelsen af denne gudedrik i Helsingør. Wiibroe begyndte sin brygningsforsøg allerede i 1851, men de lykkedes ikke rigtig, før han fik tilladelse til at benytte nogle voldkældere i Kronborg udenværker til lagringen. Han averterede sit bajerskøl første gang 26. januar 1856. Det kostede 5 sk. halvflasken og syntes at falde i publikums smag. I det mindste blev hele Wiibroes beholdning det næste aar drukket op tidlig paa somren (under sorgen over sundtoldens afløsning), saa der maatte forskrives øl bortefra. Wiibroes bajerskøl blev allerede dengang kendt for sin godhed. Der var anlagt bajerskølbryggerier i Nærum, Jægersborg, Rabeshave og i flere provinsbyer, men kun bryggerierne i Aarhus og Helsingør producerede ordentligt bajerskøl. 1858 bryggede Wiibroe 750 tdr. bajerskøl i sit lille bryggeri, 1862 det dobbelte kvantum i det større, han da hade faaet indrettet i den tidligere Øresundsforenings bygning (Klubben) paa hjørnet af Hestemøllestræde og Sophiegade, der brændte i december 1860, saa kun hoved-

bygningens solide mure stod tilbage. De staar der endnu. Ved en auktion over tomten i febr. 1861 bød ingeniør Carlée 20000 rdl. for den; men budet blev ikke antaget. Der var til kommunalbestyrelsen indsendt forslag om, at kommunen skulle købe grunden og forlænge Olaigade hen over den frem til havnen, som da var under udgravning; men kommunalbestyrelsen henla efter nogen forhandling forslaget, og dagen efter købte saa Wiibroe ejendommen ved en ny auktion for 22010 rdl. Ejerne var foreningens saakaldte faste medlemmer, og Wiibroe udbetalte dem enkeltvis deres andel af købesummen. Ruinen af hovedbygningen omdannedes til bryggeri og malteri, og tæt ved opførtes en villabygning til beboelse, i sin oprindelige form det smukkeste privathus, der i flere slægtled var bygget i Helsingør. Wiibroes svoger, arkitekt Chr. Holsøe, byggede det, ligesom han ogsaa ledede arbejdet ved bryggeriets opførelse. Han hade aaret i forvejen bygget Marienlyst Badehotel, »Parkhotellet«, der ogsaa er en ejendommelig og stilfuld bygning, og han hade været konduktør under Bernhard Seidelin ved raadhusets opførelse 1853–55. Hans sidste bygningsværk i Helsingør blev jernbanestationen ved havnen 1888–90. Han var en dygtig og omsigtsfuld bygmester med fin sans for forhold og former, men han var tillige en dyr bygmester, fordi alt skulle gøres fuldkomment, og omkostningerne ved bryggeriets indretning og villaens opførelse skaffede Wiibroe mange bekymrede timer og søvnløse nætter, thi de oversteg i virkeligheden hans økonomiske kræfter. Men den store anseelse og tillid, han nød i byen, hans dygtighed og retskaffenhed, hans flid og paapasselighed hjalp ham over vanskelighederne, og ved salg af en del af grunden, som han iøvrigt senere maatte købe stykkevis tilbage igen, naar nye tilbygninger gjorde det fornødent, som og ved salg af sin smukke lysthave paa Kildebakken ved Trykkerdammen, fik han fast grund under fødderne. Bryggeriet paa Stengade blev nedlagt, saa kun kælderne benyttedes til lagring og aftapning, al anden virksomhed foregik fra maj 1862 i det nye bryggeri, hvor den første dampkedel med en 6 hestes maskine indlagdes 1872 og den første lagerkælderbygning med overliggende isbeholdere indrettedes 1878. Aar efter aar udvikledes og forbedredes anlæget og driften, og produktionen voks-

ede særlig af bajerskøllet, der efterhaanden blev bryggeriets hovedprodukt. Ved sin død i 1888 var Wiibroe en velhavende mand og vistnok byens største skatteyder. Han hade i sine yngre dage taget ivrig del i det kommunale liv, blev 1842 medlem af borgerrepræsentationen, altsaa kun et aar efter sin bosættelse i byen, fire aar senere viceformand og aaret efter formand og var som saadan en dygtig og pligtopfyldende medborger. I politiken stod han baade før og efter 1848 som nationalliberal sammen med sine nære venner Thune og Crone, men han brød sig ikke om at være fremme i første række af de agerende ved majfester, grundlovsfester eller politiske demonstrationsmøder. Der var i det hele et stilfærdigt præg over hans person som over hans privatliv; han holdt sig helst tilbage, men stilledes der krav til ham, var han ikke den, der unddrog sig, naar han mente, han hade mindste pligt at opfylde; derfor blev han ogsaa en godgørende mand, da han naade velstand.

Wiibroes bryggeri er snart sagt det eneste, som i 1920 er tilbage af alle byens og omegnens industrielle anlæg fra midten af forrige aarhundrede, og som uafbrudt har været i virksomhed siden. De andre bryggerier og brænderier er efterhaanden alle nedlagte og forsvundne; det samme gælder træskibsværfter, garverier, lysestøberier og sæbesyderier, tobaksfabrikker, et par dampmøller og ude fra omegnen en halv snes teglværker, Godthaab glasværk, Hellebæk geværfabrik og Havreholm papirfabrik. Forskellige mindre virksomheder fra 30'erne og 40'erne hade kun en stakket tilværelse som Ludv. Tegners papirmølle, Hilligsøes hørheglari, Dahlsborgs linnedvæveri, Hass' væveri o. a., ej at tale om de foretagender, der aldrig kom ud over projektstadiet, som da handelshuset Lindbergs Enke 1839 fik bevilling til paa den nogle aar forinden nedrevne claessenske reberbanes grund at anlægge en dampmølle, der som Hambroes skulle male fint mel til udførsel, et bageri for haardt skibsbrød samt slagteri og salteri af kød og flæsk, alt beregnet paa udførsel og skibsbrug.

De fleste af de ovennævnte, nu længst ophørte industrielle virksomheder var kun smaa, navnlig i sammenligning med nutidens, men de arbejdede støt og hæderligt og producerede dog noget mellem aar og dag, om end nærmest til forbrug paa

stedet. Naar byens fire garverier saaledes i 1836 tilberedte 2100 huder og 3000 skind, var det næppe mere, end hvad byens 36 skomagere og 5 sadelmagere foruden buntmagerne og handskemageren – der var kun én – kunne aftage. I 1840 var der 40 skomagere (med 80 medhjælpere) til 7648 mennesker. – 40 skomagere! mestre og frimestre. Nogle siddende alene ved det lave skomagerbord med værktøjet og den mærkelige »skomagerkugle«, en rund med vand fyldt glasbeholder, der anbragtes foran flammen paa en tranlampe for at forstærke lyset, andre med to-tre svende paa værkstedet, hver ved sit bord, og en dreng til opvartning og uddannelse, den berygtede skoma'rdreng med skødskind, opsmøgede skjorteærmer og slæber, der for gennem gaden, fløjtende i vilden sky og svingende med et par langskaf-tede, nyforsaalede støvler, gadedrengenes ærkefjende, alle smaa-pigers og smaadrengets rædsel – hvor er det henne alt sammen! De hæderlige skomagermestre, hannemannerne og lorenzenerne, der kendte deres kunders knyster og ligtorne som deres egne og kunne sy et par støvler, saa man ikke mærkede noget til elendighederne! De findes ikke mere. Grosserernes elegante stormagasiner med fikse ekspeditricer og elegant færdigsyet fodtøj med baade lædersaaler og sammenlimede papsaaler i alle numre og mærkelige façoner har afløst mesters beskedne stad-destue, hvor man fik taget maal, og hvor der i et skab med glasdøre var en beskeden prøvesamling af støvler og sko med et par svende- eller mesterstykker imellem, der vistest frem med stolthed. Og værkstedet er blevet til reparationsanstalt med store snurrende maskiner, der besørger arbejdet i en brøkdæl af den tid, det tog i gamle dage at faa sine støvler forsaalede og bagflickede. Skomagerbordet med lampe, kugle, knive, læster, begtraad, pløkker, hamre og det fedtfuldte kohorn er tilligemed den trebenede træstol, »Velkomsten« og »Laden« flyttet til museet, hvor man nu ser paa dem med undrende nysgerrighed som paa andre oldsager.

Og garverierne er sunket i jorden; dér kan man, naar man graver grund til nye bygninger, endnu støde paa rester af de store egetræs garverkar, der er haarde som jern og mere uforgængelige end jern, fordi rust ikke kan fortære dem. De gemmer stadig paa lidt af den ejendommelige ramsyrilige gar-

verduft, en blanding af raahudernes stank og den gærende egebarks syrlighed, der tog vejret fra den uvante, som kom ind i garvergaarden eller op paa tørrelofterne, og som fyldte gaden med stinkluft, der yderligere forstærkedes, naar karrene tømtes og deres flydende indhold gled langsomt gennem de svagt hældende, aabne rendestene ned til havnen eller stranden. Støkkerts og Rohdes garverier, der laa lige over for hinanden i Bjerregade, var nok til at parfumere hele strækningen ned til Stengade og gennem Bramstræde til Strandgade; men beboerne lod sig ikke genere deraf – tværtimod: garverluft ansaas for hældende, indvendig garvende, og næserne var jo ikke forvænte; de fleste hade en alt andet end vellugtende skarnkule uden for deres gaarddør.

F. W. Rohdes garveri var det største i byen, og selv var han en af det dusin borgere, der ledede det kommunale liv og agerede i det lokal-politiske. Han var borgerrepræsentant, og han var festkomitémedlem og taler ved maj- og 5te juni festerne i Egebæksvang før og efter 1848, dog kun over sekundære emner som »qvinden« og kongen, naar Hs. Majestæt var i unaade hos folket. Han var en dygtig garver og en brav borger med varm interesse for sin bys folk og forhold og altid parat til at arbejde for dem, hvad han fik kommunalbestyrelsens offentlig udtalte tak for, da han ved sit tilsyn med et større byggearbejde sparede kommunen en del penge. En anden garver, der ogsaa spillede en vis rolle i byen, var Jens Ulstrup – ikke i slægt med konsul Regner U. Hans garveri laa i Brøndstræde, og der er vistnok endnu synlige rester af det i den derværende læderforretnings udbygninger. Om han var en dygtig garver skal være usagt; han hade for mange huder i karret til, at de kunne blive lige godt garvede alle sammen, og det endte med, at Østifternes Kreditforening solgte garvergaarden ved auktion 1862 (til garversvend Julius Lillieqvist for 4445 rdl.); men han var en uforfærdet talsmand for dem, der led uret, smaamands ven og derfor ikke just velset af storborgerne. Han var ivrig patriot i 48 som alle andre i byen, og han paatalte aaret efter i djærve ord modsætningen mellem entusiasmen ved krigens udbrud med borgermøder og tilbud om hjælp paa mange maader og sløjheden senere, naar man skulle gøre, hvad man hade paataget

sig. Han var i en aarrække borgerrepræsentant og gjorde sit arbejde i udvalgene trods nogen, men han var født oppositionsmand og derfor ikke de ledende til behag. En morsom polemik fik han med kommandanten paa Kronborg, oberst Renouard, da han under koleraepidemien i somren 1853 i en avisartikel – under navns tilbud – paatalte marketenderens svinehold paa Kronborg, da det var blevet folk i byen forbudt at ha svin i gaardene. Kommandanten svarede overlegent, at da »nogle Suppositioner i Inseratet lyde som en Røst fra Samfundets laveste Classe, og jeg i samme ingen nærmere Bekendtere har, saa er Navnet for mig uden Interesse«. Hvorpaa Ulstrup under navn svarede, at da tolv af marketenderens tyve svin var blevet slagtet umiddelbart efter hans artikels fremkomst, var der dog altid naaet noget ved denne; kommandanten hade iøvrigt selv for et par aar siden forbudt marketenderen alt svinehold og var først kommet paa andre tanker, da marketenderen hade lejet rum til svinene af kommandanten, som han betalte med 16 rdl. Paa det gav kommandanten ikke igen.

Træskibsværfterne slugtes af jernskibsværftet. Der blev ligefrem ikke plads til dem ved havnen, hvor det ny etablissement bredte sig mere og mere. De blev for saa vidt ogsaa ret overflødige, eftersom al træskibsbygning indskrænkedes og nærmest henvistes til bygning af mindre skibe, smaaskuder og baade. Men ved forrige aarhundredes midte var de to værfter i fuld virksomhed. Det ældste af dem, det løveske, var fra midt i 20rne, da havnen udvidedes. Det var det første og vedblev at være det største under ledelse af dynastiet Løve i tre generationer. Jacob Hansen Løve (f. 1783, d. 1860) grundla det; under hans søn, Jacob Vilhelm Løve (f. 1813, d. 1875) naade det sit højdepunkt, og dennes to sønner, Jacob og Vilhelm blev de sidste ledere af virksomheden, indtil den gik op i Mads Holms jernskibsværft. De to ældre løver var statelige mænd og højt ansete borgere, dygtige i deres fag, afholdte af deres folk. De hade deres fælles hjem i en herlig ejendom ved Søndre Strandvej lige uden for 2det sukkerhus. De bebode hver sit hus; den yngres ligger der endnu (Villa Sundeved) med en del af haven; det andet tog kystbanen; det var i mange aar de yderste huse i byen til den side inden Bomands Bakker og Trykkerdammen.

Hver dag kunne man møde de to løver til bestemt tid paa deres vej gennem byen fra og til værftet; alle hilste dem, alle kendte dem. Den ældre, der som matros hade været med i Napoleonskrigene, i den dansk-franske flaaedeafdeling paa Schelden under kommandør Jost v. Dockum (1809–13) og i den anledning fik Sankt Helena-medaljen, optog som parthaver sønnen, da han kom til skelsaar og alder, og det samme gjorde Jacob Vilhelm med sine to sønner, hvoraf den ældste, Jacob, der var ualmindeelig afholdt, men noget svagelig, døde tidlig, saa det blev den yngre bror, Vilhelm, der kom til at ordne overdragelsen til jernskibsværftet. Fuldt berettiget er, hvad der staar om baade Jacob Hansen og Jacob Vilhelm Løve paa deres gravstene: »Virksomt var dit Liv og hæderlig din Vandel.« Og det kan siges ogsaa om de andre af navnet. De var for deres folk lige saa meget forsørgere som arbejdsgivere; de slap ingen af dem, naar deres bedste arbejdskraft var forbrugt; fandt altid noget for dem at gøre, saa de kunne blive ved værftet til deres død. I sløje arbejdsperioder, hvor det var smaat med reparationsarbejdet, betænkte de sig ikke paa at lægge køl til nyt skib for at kunne beholde folkene i arbejde. Jeg husker nogle af disse gamle skibstømrere, stovte, vejrbidte gubber med et lunt blink i øjet og et kvikt indfald paa tungen, halvt tømmermænd, halvt sømænd af den megen omgang med tjære og tovværk. De og deres værkfæller hørte til eliten af byens haandværksfolk.

Det andet værft grundlagdes af Poul Barfoed i 1843. Barfoed var en præstesøn fra Faaborgeggen og hade fra sit 14de til 19de aar lært skibsbyggeri paa et par mindre fynske værfter, hvor man byggede smaaskuder »paa Klamp«, det vil sige efter øjemaal uden tegning eller beregning. Det var ham ikke nok, og med 100 rdl. i lommen, som hans far gav ham, rejste han til København, hvor det lykkedes ham at komme ind paa flaadens konstruktionsskole paa Nyholm, og her lærte han, hvad han manglede, saa han 1841 kun 21 aar gammel vovede at paata sig bygningen af en skonnert i Stege for den bekendte store Stegekøbmand Christopher Hage. Da han hade afleveret den og faaet sine 300 rdl. i afregning, tog han 1843 med en Bogensegalease over Königsberg til Antwerpen for at se lidt fremmed skibsbygning. Da han undervejs kom forbi Helsingør,

gik han med skipperen i land for at klarere, og under sit 4-5 timers ophold her, hvor han besaa havnen og Løves værft, syntes han saa godt om byen, at han, da han om efteraaret 1843 kom tilbage fra Antwerpen, slog sig ned i Helsingør; med 1300 rdl., som hans onkel og svigerfar, der var apoteker i Stege, laante ham, lejede han plads ved havnen, købte materialer, byggede et materialskur, fik fat i to af sine gamle Stege-tømmermænd, antog et par lærlinge og begyndte. Det gik. Gennem bogholder Gram hos Le Pelley & Marcussen fik han forbindelse med skibsklarererne og nok at gøre, især for van Deurs & kpg. (Chr. Borries), der var repræsentant for nogle søforsikringsselskaber. Barfoed vandt hurtig tillid og anseelse og vidste at klare sig i de ofte meget vanskelige og for en gennemredelig natur som hans anstødelige forretningsformer, der hade faaet hævd i Helsingør. I den stille vintertid, naar reparationsarbejdet tog af, byggede han for sine folks skyld nye mindre skibe eller købte bjærgede havarister, som han istandgjorde og solgte til lokale rederier, idet han selv tog part i dem. Derved kom han i berøring med J. S. Pontoppidan, der var den ledende mand i flere af disse smaarederier, som for resten ikke altid var lukrative forretninger. Da virksomheden voksede, tog han 1852 sin yngste bror, Magnus, til sig som lærling for med tiden at gøre ham til parthaver; men inden dette kunne ske, fik han 1856 gennem sin gode ven Gram, der nogle aar forinden var blevet forretningsfører for den nystiftede københavnske søassurance-forening, tilbud om en stilling som konsulent og tillidsmand for samtlige danske søforsikringsselskaber, et ærefuldt hverv, som han, hvor meget han end følte sig knyttet til Helsingør, dog mente at burde modtage. Han overdrog saa værftet til den 23aarige skibsbygger C h r. R o h m a n n og broren, M a g n u s B a r f o e d, der paa dette tidspunkt kun var 19 aar og for ung til at lede værftet. Han gik i stedet for til England for at sætte sig ind i nyere skibsbyggeri, og da han kom tilbage og som 25aarig hade faaet borgerskab, var han sin medindehaver fuldt ligestillet.

De to chefer var store modsætninger. Rohman robust, selv-sikker, urokkelig i sine meninger om alt muligt, om religion og moral som om politiske, kommunale og sociale forhold og altid

parat til at hævde dem i en ordveksling. Barfoed dæmpet og stilfærdig, men ligesom sin ældre bror med en egen paalidelighed over sin personlighed, som vakte sympati og tillid. Var Rohmann ivrig forretningsleder udadtil – forholdet til J. S. Pontoppidan fortsattes – var Barfoed den rolige arbejdsleder paa pladsen, der uden haarde ord fik arbejdet gjort, som det skulle gøres. De to kompagnoner kom ellers godt ud af det sammen, og værftet trivedes under deres ledelse, lige til det som det løveske optoges af jernskibsværftet. Som ret karakteriserende for de to personligheder kan anføres, at mens Rohmann satte pris paa at være og blive tituleret »Kaptajn« (i borgervæbnin-gen) var Barfoed i en aarrække, vistnok til sin død 1898, forligsmægler i kommunen og formand i ligningskommissionen, tillidshverv, han samvittighedsfuldt røgtede. Efter værftets optagelse i jernskibsværftet blev han revisor i dette. Rohmann døde 1896, inden salgets endelige afslutning.

Det var til en begyndelse gammeldags skibsbyggeri, der dreves paa Løves værft, væsenlig kun reparationer og bygning af baade og smaaskuder. Det første lidt større skib, en skonnert, løb af stabelen 1. sept. 1841 under kanonsalut, sang og tale af præsten Boye ved Olai Kirke. Det blev døbt »Søridderen«. Byen var meget stolt af det, og dets bygmester Jac. Løve og søn ikke mindre. Det ejedes af et interessentskab i Helsingør og kostede at bygge 12500 rdl., der fordeltes paa 23 parter, hvoraf Jac. Løve hade 6, N. P. Kirck og skibets fører, kapt. Pii hver 3, og Fenwick & kpg., Chr. Svendsen, H. Borries, H. B. Kielsen, J. P. Lundwall, Roholdt, Math. Jørgensen, J. S. Nathanson, Simon Unna og grønthandler Ramm resten. Skibets nettofortjeneste var i 1842 kun 419 rdl., og 1844 var man villig til at sælge det for 8000 rdl.; men 1845 gik fortjenesten op til 2970 rdl., 1846 var den 1412 rdl. og 1847 2305 rdl. Saa kom krigen i 1848, og under den patriotiske stemning i martsdagene stillede ejerne skibet til marinens disposition. Det kom til at bistaa orlogsskonnerten »Delphinen« med at stoppe og opbringe preussiske fartøjer ude i Kattegat; men denne glørværdige virksomhed ophørte inden vaabenstilstanden i august, og saa gik »Søridderen« atter i langfart. Desværre strandede den om efteraaret paa Jyllands vestkyst og blev bjærget paa land; men da dens udsættelse og

reparation ville koste over 5000 rdl., tog interessentskabet assurance og lod assurandørerne beholde vraget.

At det ny barfoedske værft opstod 1843, var naturligvis en spore for det ældre til yderligere anstrengelse; de opadgaende konjunkturer midt i 40erne hade brug for tonnage, og det medførte voksende virksomhed paa begge værfter. Efterhaanden byggedes større skibe; i juni 1850 lagde Løves værft kølen til et barkskib paa 132 kmlstr., der løb af stabelen to aar efter og »indviedes til Bølgerne« af pastor Johansen, som døbte det »Nordlyset«; i de samme aar byggede Poul Barfoed skonnerten »Danmark« paa 62½ kmlstr., og fra da af stod der altid nybygninger under arbejde paa begge værfter; men hovedarbejdet, og det, der betalte sig bedst, var dog reparation af havarister, der fortrinsvis søgte til Helsingør, hvor rederierne hade deres forbindelser. Værfterne beskæftigede i 50erne, ogsaa efter sundtoldens ophør, en halvhundred mand eller mere. Man brugte dengang endnu at »kølhale« skibene, naar de skulle repareres under vandlinien. De blev krænget over, indtil den ene side var helt over vandet, og naar den var istandsat, krængedes skibet over til den modsatte side, en højst besværlig fremgangsmaade, hvorved gamle skrog let kunne blive »kølbrudte«. 1841 hade man ansøgt generaltoldkammer- og kommercekollegiet om anlæg af en »Helling«, som den paa Jacob Holms værft i København, hvor et skib paa indtil 200 læster i staaende stilling kunne hales op af vandet af 30–40 mand ved spillet, stives af paa slidsken og repareres paa land i stedet for, at man ellers maatte gøre det fra flaader i vandet; men kollegiet med det lange navn interesserede sig ikke for sagen, saa der kom ingen helling dengang; man maatte fortsætte med at kølhale, til man endelig 1862 fik en ophalingsbedding med dampkraft. Trediva aar efter fik man tørdok; men da var de gamle træskibsværfters tid forbi.

Af den halve snes Teglværker eller »Teglgaarde«, der i 50erne omgav byen, fra Hellebæk Teglværk mod nord til anden eller Kronborg Teglgård – første teglgård var Bergmansdal – mod syd ved Strandvejen, er nu kun »Nøjsomhed« ved Kongevejen tilbage. Det blev anlagt af B. Larsson 1853 og har senere gentagne gange skiftet ejer; dets virksomhed svarede vist altid nogenlunde til dets navn. Efter flere af de andre henlaa der i

lange tider ruinhobe af ovnene, der bragte lyriske vandringsmænd til at gisne, at det var levninger af middelalderlige borge. Længst holdt sig det store Klostermosegaard's Teglværk, men ogsaa det maatte 1918 slukke sine ovne og indstille arbejdet af mangel paa nogenlunde let tilgængeligt ler. Det hade da ganske omdannet landskabet ved sine udgravninger og frembragt romantiske smaasøer og kratbevoksede slugter, hvor der før hade været plan mark. Hele værket med ringovne, æltemaskiner, tørrelader, og hvad der ellers hører til, blev revet ned; kun den statelige hovedbygning, der for resten allerede var solgt fra en snes aar forinden, er nu tilbage.

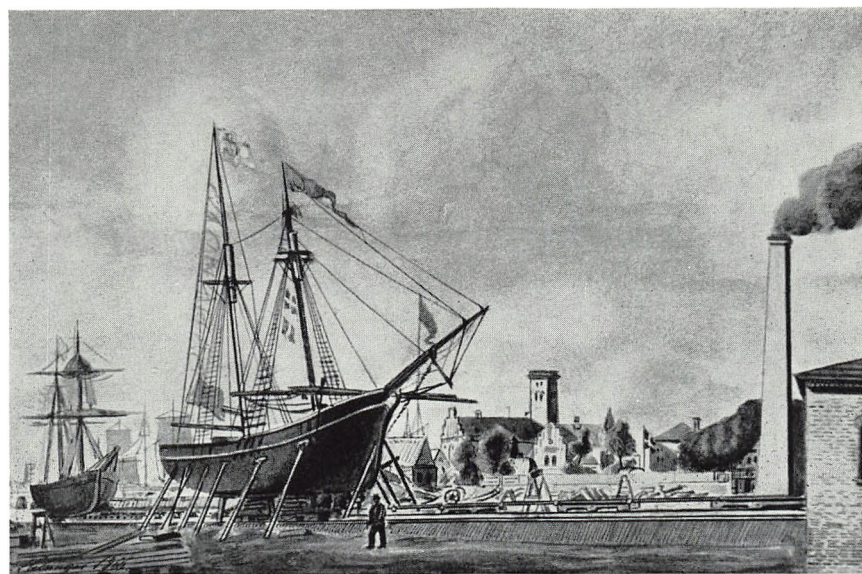
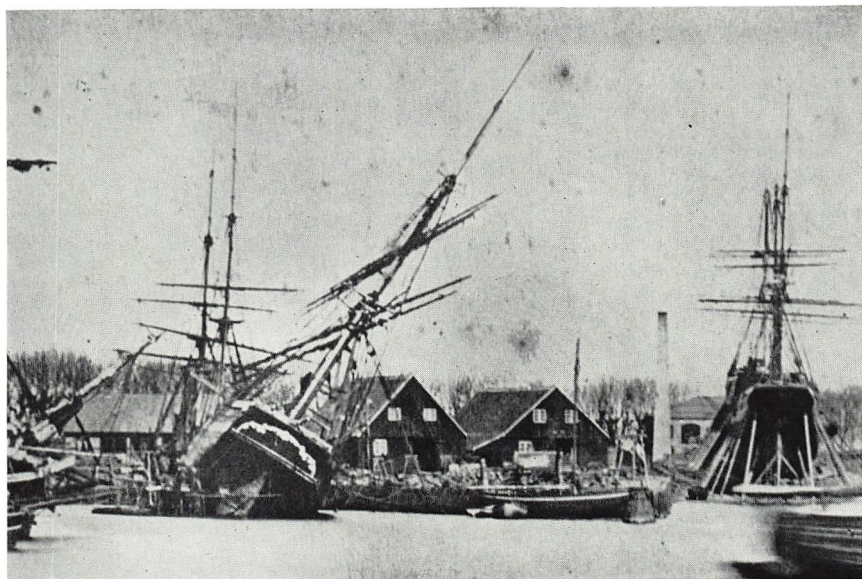
G. F. Dithmer, en slesviger fra Broagerland hade begyndt anlæget i 1846 og derefter arbejdet det op med dygtighed og energi. Han led for resten den tort i 1848, da patriotismens bølger gik højt ved krigens udbrud, og det ansaas for en fortjenstfuld handling at hænge tyskerne eller i det mindste slaa ruderne ind hos dem, at blive anset for »tysksindet« – hans talesprog var ret »gebrokkent« – saa han fandt sig foranlediget til offentlig at erklære i anledning af »de skammelige Rygter om min Tysksindethed«, at han var »født Slesviger, dansk og min Konge og Fædreland hengiven med Liv og Sjæl«, samt meddele, at han straks hade indskrevet sig i de frivillige korps i byen. Teglværket fik sin glansperiode under det stærke byggeri i København i slutningen af 60'erne og i 70'erne, da først Gammelholm og senere voldterrænet bebyggedes. Da tjente Dithmer sig en formue, og da opførte han den herregaardsmæssige hovedbygning paa en højde i terrænet; men under de nedadgaaende konjunkturer i 80'erne, da byggeriet atter tog af, mens tilbudet af sten fra de mange landet over anlagte teglværker drev priserne ned lige til 15–17 kr. pr. 1000 sten, satte Dithmer det meste af formuen til igen, fordi han holdt værket gaende i haab om bedre tider. Landmandsbanken overtog til sidst ejendommen, solgte hovedbygning og park og lod en af Dithmers sønner styre resten af bedriften, saa den gamle mand, der blev boende derude, beholdt fornemmelsen af, at han dog stadig var med i virksomheden.

En teglbrænder af en ejendommelig slags var regimentskirurg Ravn, der ved siden af sin lægevirksomhed drev landbrug

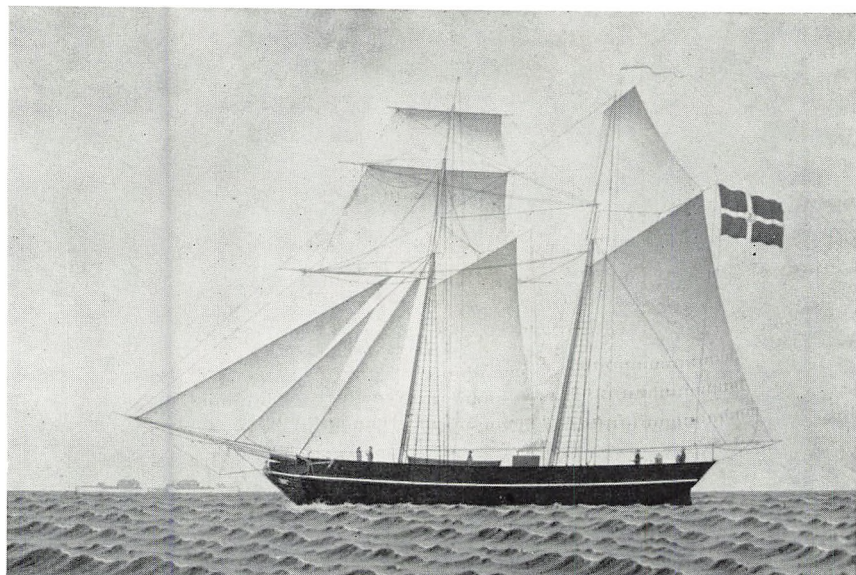
og teglbrænderi paa »Sophienlyst« ved Kongevejen omkring midten af aarhundredet. Maaske hade han fornøjelse deraf, men pekuniært udbytte hade han næppe. Teglværket, der laa ovre ved Gurrevejen, nedbrændte delvis i efteraaret 1857, og saa søgte han at faa hele ejendommen solgt ved frivillig auktion, men under de trykkede økonomiske forhold i Helsingør, lykkedes det ikke, og da han kort efter døde i maj 1858, var boet fallit. Teglværket blev aldrig genopført.

Omfattende var den hele teglværksindustri just ikke. Med undtagelse af Klostermosegaard dreves de andre teglværker nærmest som bivirksomhed ved landbrug. I 1856 beskæftigede 11 teglværker 125 arbejdere og tilvirkede 5 mill. mursten og $\frac{1}{2}$ mill. drænrør til en værdi af c. 100000 rdl. I 1859 var der kun 8 teglværker i gang med 85 arbejdere, der tilvirkede 3 mill. mursten og $\frac{1}{2}$ mill. drænrør; den gode tid i 70'erne holdt liv i dem, men da den var forbi, var det ogsaa forbi med dem, og nu i 1920 er de alle nedlagte paa »Nøjsomhed« nær.

Mølleriet i Helsingør er det gaaet omtrent som de andre industrier: efter en jævn udvikling et kort opsving og derefter tilbagegang lige til vore dage. Opsvinget kom, da mølteri efter næringsloven af 1857 i 1862 blev fri næring. I den følgende snes aar udviklede det sig over hele landet til en af de mest indbringende industrier med udførsel af mel til Sverige, Norge, Tyskland, ja selv til England; men da Tyskland 1879 la told paa melindførslen, og Sverige otte aar efter fulgte eksemplet samtidig med, at Tyskland yderligere gav en slags udførselspræmie for sit eget mel, bukkede møllet i Danmark under i konkurrencen. Hele denne bevægelse kan følges ogsaa i det lokale mølteri i Helsingør. Paa gamle billeder af byen ses gerne to-tre stubmøller i for- eller mellemgrunden og bag dem byens gærder, tage og taarne med Kronborg som det dominerende midtpunkt. Disse ejendommelige, firkantede stubmøllekasser, der hvilede paa en tapformet fod eller underbygning, saaledes at hele overdelen, møllehuset, med den faste tagrygshat kunne drejes mod vinden, som oftest ved at man tog fat i opgangsbroen, der sad fast paa møllehuset, var den almindelige vindmølleform landet over, indtil de efterhaanden afløstes af de større og for maskineriets vedkommende bedre indrettede saakaldte »hollandske«

Øverst: Rohmanns & Barfoeds træslibsværft 1881. Nederst: Ophalerbeddingen. Tegning af Joh. Damm paa Handels- og Søfartsmuseet.

Øverst: Skonnerten «Sorrideren», bygget paa Løves værft i 1841 til et partsrederi i Helsingør. Stilledes til raadighed for marinen i 1848. Farvelagt tegning af C. Clausen 1846. Handels- og Søfartsmuseet. *Nederst:* Havnepladsen i Helsingør. Til venstre lodskontor, toldvisitation og toldbodpakhus; til højre «Skibet». I baggrunden raadhuset.

møller med fast grundmuret underdel og en bevægelig hat med vinger. Et godt stykke ind i forrige aarhundrede var alle byens vindmøller stubmøller. Da »Hollandske Mølle«, der egentlig hed »Ottos Mindes Mølle«, har beholdt sin hollandske betegnelse til vore dage, er det nok den første, der er ombygget efter den ny model. Om efter en brand skal være usagt. Alle de andre maatte skærsilden igennem, inden de opstod i en ny og bedre tilværelsesform.

Det gik i 30rne lidt livligt til med møllebrandene omkring i landet, saa at det endog gav anledning til omtale i stænderforsamlingen i Roskilde. Ved denne lejlighed oplyste borgermester Stenfeldt, at der i de sidste otte aar var brændt tre af byens fem stubmøller – den tredje, den saakaldte »forkerte« mølle – vingerne gik avet om – brændte 17. april 1837 – men, føjede han til: der hade ikke været fjerneste anledning til at tro paa ildspaa sættelse, da de tre ejere hørte til byens ansete og meget agtede borgere. Naturligvis var det sandt, hvad borgermesteren sa, men ved en følgende møllebrand fortæltes det dog, at møllederen hade haft en politimand med til sit aftenselskab, da møllen brændte, for dog at ha et tilforladeligt vidne paa, at han ikke selv hade besørget det, og da den sidste stubmølle brændte, i marts 1854, gik det galt for ejeren, der dog ogsaa hidtil hade hørt til byens agtede borgere. Ulykken var, at man i byen hade en ekspert i ildspaa sættelse, saa det var jo i en snæver økonomisk vending fristende at benytte ham. Han hed Wilhelm Stefens, og han var paa en maade i politiets tjeneste, for saa vidt som han allerede i 1843 af daværende politimester Olrik var blevet engageret som byens hundefanger om somren, naar der gjordes jagt paa de polititegnløse hunde, der ansaas for særlig modtagelige for rabies canina. Han kaldtes derfor Steffen Hundefanger. Han var som sagt en dygtig ildspaa sætter, og han forraadte aldrig sin mandant; han drev geschæften som en slags sport, maaske nok for præmiens skyld, men ogsaa for at prøve kræfter med politiet, der aldrig kunne faa ham til at tilstaa, at han hade haft noget som helst med den paagældende ildebrand at gøre. Politimester Crone, der var en udmærket ordenspolitichef og administrator, var ikke nogen dreven forhørsdommer – dertil hade han ikke mistillid nok til sine medmennesker –

og Steffens lod sig ikke selv saadan hundefange, saa til sidst vidste Crone ingen anden udvej end at faa ham af sted over til Amerika for at blive af med ham. Han søgte amtet om, at halvdelen af bekostningen herved, 157 rdl., maatte blive udredet af Købstædernes Brandforsikringsfond, men det ville justitsministeriet ikke indlade sig paa; det kunne jo ogsaa let haft farlige konsekvenser. Saa gik Crone til borgerrepræsentationen i efteraaret 1851 og bad om en ekstrabevilling til Steffens' udenlandsrejse, og i et samlet kommunalmøde bestemte man sig da til at gi 60 rdl. af kærnerkassen og lige saa meget af fattigkassen, saa maatte politikassen selv om resten. Jeg tror nok, at Crone gav et klækkeligt tilskud af sin egen lomme, og af sted kom Steffens, der ikke hade noget imod at se sig lidt om i den store verden i stedet for at tilbringe sin tid i varetægtsarresten. Men byen fik ellers ikke megen fornøjelse af sin bevilling; thi brandene tog næsten »epidemisk« til i de følgende aar, saa at der f. eks. i 1856-57 i løbet af fem fjerdingaar var ni gange ildløs, uden at det lykkedes at faa fat i ildgerningsmændene, skønt politiet udlovede 500 rdl. for passende oplysninger. Og straffen for ildspaa sættelse var haard. Endnu i 1851 blev skræddermester Børner, der hade sat ild paa sin ejendom i Gammel Kloster, dømt fra livet, og hans kone, der hade været medvidende, fik tugthusarbejde i 6 aar. Livsstraffen blev dog ikke eksekveret.

1854 brændte som sagt den sidste stubmølle »Første Mølle« og blev genopført som »hollandsk«. Den ligger endnu paa Møllebakken ved Kirkegaarden, skraas overfor Christine Mølle; den tredje mølle paa denne side af byen, »Hannemindes Mølle«, brændte senere engang og blev ikke genopbygget. Saaledes gik det ogsaa Cathrine Mølle og Thor Lunds Mølle, der begge laa tæt uden for Svingelporten; saa her er nu kun Hollandske Mølle længere ude ad Kongevejen tilbage. Inden Cathrine Mølle afsluttede tilværelsen, hade den i en del aar været fabrik for tilvirkning af staver og smørdritler. I sine velmagtsdage ejedes og drevs den af den muntre møller Christian Kierboe, der var en af de fire kendte Kierboebrødre, sønner af brændevinsbrænder Rasmus Kierboe, som døde 1849. Christian Kierboe hade foruden sit eget gode humør et halvt dusin kønne og livlige døtre, og det førte selvfølgelig til megen selskabelighed i det gæstfrie hus.

Om det var til gavn for forretningen er vel tvivlsomt. Kierboe brugte mer, end han fortjente, og de sidste aar af hans liv, da han tillige var en af sygdom nedbrudt mand, kom til at staa i en sørgelig modsætning til hans glade ungdom. Møllen blev solgt kort efter hans død i 1862, og familien spredtes. Hollandske Mølle er som Christine Mølle baade vind- og dampmølle, og de to holder stadig mølleriet i Helsingør nogenlunde i gang; den første er en ret stor bedrift med bageri o. a., men lukrative forretninger er det næppe mere.

Det var det engang, i den gode tid i 70rne. Da ejedes Hollandske Mølle af Rasmus Petersen og Christine Mølle af Rasmus Hansen. De tog sig lidt mærkelig ud ved siden af hinanden, de to rasmuser. Møller Petersen var i optræden som i antræk landbrugeren, den rigtige landmøller, der var gennemtrukket af mel i haar og klæder, helst gik i skjortearmer og uden vest og altid at træffe ved møllen. Han hade 1847 købt den med jordtilliggende af kæmner Tegner. Han sad godt i det, passede sin forretning, men slog ingen store slag, hverken i forretning eller levemaade. Møller Hansen var en anderledes statelig fremtoning. Han var gift med en datter af den velhavende bager Stehling, der bl. a. ejede den store gaard paa hjørnet af Sudergade og torvet, hvor der endnu er bageri. Ved egen dygtighed og svigerfarens penge kom han hurtig i skudet. Han blev officer i brandkorpset og avancerede til vicebrandmajor; han kaldtes derefter altid »Major Hansen«, aldrig Møller Hansen. Alle i byen kendte major Hansen, ingen, der af en fremmed var blevet spurgt om Møller Hansen, ville ha vidst, hvem det var. Han var værdig i sin civile optræden, altid soigneret og godt klædt, statelig at se til, naar han var i brandmajoruniformen, mørkeblaa med forgyldte knapper og epauletter, trekantet hat med vajende gul og hvid fjerbusk, gulhvidt silkeskærf med kvaster og en mægtig sabel. Det bedste var imidlertid, at han gjorde lige god fyldest som møller og som major. Hans mølle og ret store landbrug blev mønsterværdig drevet; alle hans sager, hans regnskaber som hans hus og den tilhørende store og smukke have var udmærket holdt, hans mange gaarde og huse i god stand; den rige bager hade inden sin afrejse fra byen tilskødet ham alle sine ejendomme, bl. a. det meste af Kongensgade mel-

lem Stjernegade og Bjerregade for 20000 rdl. »Majoren« var en dygtig forretningsmand og tjente penge i mølleriets gode tid ved meludførsel til Sverige; han var anset og afholdt af sine medborgere og førte et ganske stort hus. Mange kom »paa Møllen«, som det hed, ogsaa af officererne; hans smukke datter var tidlig blevet forlovet og gift med løjtnant Olfert Høst ved 2det jægerkorps, og Høsts kammerater i korpset: Westergaard, Branner og Hveberg, Krabbe og Wolle, Hein og Recke, mænd, der i Treaarskrigen alle gjorde deres navn bekendt, og hvoraf et par faldt, blev velsete gæster i huset, hvor de traf baade velstaaende borgerfolk og embedsmænd, og hvor fødselsdage og andre mærkedage gav anledning til festlige sammenkomster. Majoren var selskabsmand og nød at sidde for enden af sit veldækkede bord og kredense bægere for sine gæster. Han forstod i det hele at repræsentere, var ogsaa taler og optraadte som saadan ved de folkelig politiske fester. 1862 blev han i »Naade entlediget« som brandmajor og fik »Rang med Vicebrandmajorerne i Københavns Brandkorps«, en naade, han nok har modtaget med det lille sarkastiske smil, der klædte ham og passede saa godt til hans selvsikre væsen; men majortitlen beholdt han til sin død (1872), og den satte han pris paa.

Foruden vindmøller og dampmøller fandtes ogsaa et par rester af de gammeldags hestemøller. En laa i Hestemøllestræde lige overfor det senere Wiibroes bryggeri; men den hade længe været ude af drift, da den 1833 købtes af klejnsmed I. Riisberg, som flyttede sit værksted herhen. En anden var Meyers mølle uden for Svingelporten lige over for Møllers (tidligere Thor Lunds) vindmølle, der brændte i 1867, hvorefter den blev sløjftet og vejen op til jernbanestationen lagt over dens grund. Meyers hestemølle, der hade været i købmand Herm. Meyers eje i begyndelsen af aarhundredet, var i gang lige ned til sidst i 50rne, men gav kun ringe indtægt og blev saa nedlagt. Vandmøller fandtes derimod ikke ved Helsingør, hvis man ikke vil regne vandkraftens benyttelse ved Hellebæk geværfabrik til at sætte et par store svinghjul i gang som en slags mølleri. I midten af det 18. aarh. hade fiskemester Bode faaet tilladelse til at indrette en mølle, der skulle være baade melmølle og valkemølle, ved vandløbet i byjordskellet mod syd over Strandvejen, men hvad

der kom ud af det projekt, var nærmest kun navnet »Meulenberg«, som den paagældende ejendom endnu bærer. En senere ejer, prokurator Hansen, anmeldte ganske vist 1788, at nu var vandmøllen anlagt, men det viste sig snart, at vandløbet alligevel ikke var i stand til at holde den i gang, saa mølleriet her blev hurtigt opgivet.

Et industrielt anlæg fra 50erne af en ejendommelig fremmedartet karakter var glaspusteriet eller »glashytten«, som det kaldtes, der laa paa Godthaabs Strandmark lidt forbi Lappestens Batteri. Et temmelig stort og højtaget hus eller skur af planker og brædder, sort af sod og røg, der, naar pusteriet var i gang, sivede ud af det under vindens tryk, op gennem taget og ud af de aabentstaaende lemme. Gennem den brede indgang saa man store gloende ildøjne og luer, der inde i mørket rakte deres røde tunger langt ud, og belyst af ildskæret færdedes travle skikkelser derinde med underlige fagter. Det hele saa højst fantastisk ud, saa man altid, naar man passerede, maatte ind og se paa det. Og saa kom mn ind mellem disse fremmedfolk, mest tyskere eller tyskbøhmere, nogle ældre, andre unge, lige til 10–12 aars drenge. Med højklampede trætofler paa de bare fødder, kun iført et par tynde benklæder og en for brystet aaben skjorte, med opsmøgede ærmer, stod de i en række og »pustede«, et trælsomt og sundhedsfarligt arbejde, der mærkede dem længe før tiden. Hvor var de magre og udslidte eller rettere udtørrede; huden paa ansigt, bryst og hænder var ligesom overarret efter brandsaar, hvid- og rødskjoldet at se til, naar de var vaskede og i søndagspuds, for under arbejdet var de sorte som skorstensfejere. De var altid venlige, naar man kiggede ind til dem, og det morede dem at vise, hvordan de bar sig ad med at puste. Helt ukendt med kunsten var man jo ikke, for man hade da set »kunstblæsere«, der gav forestilling i Hotel d'Øresund, fremtrylle de nydeligste ting ved at puste gennem en flamme paa en glasmasse, der glødedes blød og bøjelig og blev til smaa dukker med sort haar, sorte øjne og røde læber, eller til plettede puddelhunde med manke og dusk i halen eller til flerfarvede blomster, ja endog til skibe med tovværk, master og sejl, sager, som man oven i købet fik lov til at ta med sig hjem. Men det var leg, og dette her var alvor. Det kunne man nok se.

Og saa saa man, hvorledes en flaske blev til. Pusteren stak enden af sit et par alen lange pusterør ind i den glødende flydende glasmasse i smelteovnen bag ham; der hang en lille klump af glassmassen ved, og den pustede han saa ud ved at sætte munden til den anden ende af røret. Først blev det til en lille rund blære, saa svingede han røret nogle gange frem og tilbage, hvorved blæren blev aflang, saa pustede han igen, til den naade en flaskes størrelse, hvorefter den blev anbragt i en flaske-halvform og under stadig pusten drejet rundt i denne. Tit maatte den ind i glødeovnen igen, hvis den køledes for tidlig; færdigformet blev den skaaret rundt ved munden med et jern, knækket af, og sluttelig tog en dreng den paa en langskaftet skuffe og bar den hen til endelig afkøling.

Hvilket arbejde, hvilken fortjeneste! Ofte arbejdedes der dag og nat, og ovnen slukkedes kun et par gange om aaret for at renses. To gange fem, seks timers arbejde i døgnet var det almindelige. Og betalingen for hele den arbejdstid var, hvad en murerarbejdsmand nu tjener i timen. Udslidte blev disse pustere længe før tiden; de fleste kom til at lide af lungeemfysem med efterfølgende svækkelser af forskellig art; gamle blev de aldrig i arbejdet. – Det var skikkelige folk, de fleste gifte og med mange børn. De holdt sig mest for sig selv og talte indbyrdes tysk.

Nogen blomstrende industri blev det aldrig. Glaspusteriet var 1849 blevet anlagt af fabrikant Grandjean. 1851 tilvirkede 40 arbejdere $\frac{1}{2}$ mill. flasker til en værdi af 2500 rdl. Da Grandjean, som alt omtalt, fik købmand Math. Jørgensen til at sætte penge i foretagendet, udvidedes fabrikationen, men pengene strøg med, saa Jørgensen til sidst maatte overta hele værket. Han standsede det, og det laa saa stille et par aar, indtil det 1857 overtoges af et interessentskab fra Aalborg, der atter satte det i gang. En tysk formand, Ludwig, kom til at lede driften, blev senere optaget i interessentskabet, og endte med at overtage værket. Han var en myndig mand mellem arbejderne, af hvilke et par blev hans svigersønner, og det fortaltes spøgende, at han efterhaanden mer eller mindre regulært var far, farfar og svigerfar til hele kolonien. Da han hade drevet værket en snes aar, solgte han det 1883 ved en glasværkssammenslutning til Kastrup Glasværk, der straks slog det stort op, byggede to ny grundmurede

glashytter med moderne ovne, opførte arbejderboliger, driftsbestyrerbolig og en stor solid anlægsbro med slæbested for sandpramme til lettelse af tilførsel af raamaterialer og udskibning af værkets produkter – altsammen i kostbar aktieselskabsstil. Herligheden blev ikke af lang varighed. Efter en lille snes aars forløb blev ovnene slukket og dørene lukket, arbejderne flyttet bort og til sidst glashytterne nedrevet, hvorefter søen og pæleormene kappedes om at smuldre den kostbare anlægsbro. Kun et par pælestumper er nu tilbage. 1918 købte kommunen ejendommen af Kastrupselskabet, og nu er der i lag med at opstaa et villakvarter derude.

XI.

Anden industri. Smaaindustrier og husflid. Haandværk før og efter næringsloven. Mestre og svende. Smaahaandværkere. Lavsf forhold og lavsstrid.

Om lysestøber i kan regnes til industri, er vel tvivlsomt, men støbte lys hørte i de dage til de første livsfornødenheder ligesom brød og brændevin. Hvor det er et længst tilbagelagt stadium i udviklingen. Vi har siden da passeret lampeolien og kamfinen, stenolien, gassen og er midt i elektriciteten, alt i løbet af sytti aar. I 40'erne hade nok velstaaende folk olielamper af forskellig konstruktion; de fleste vel ogsaa en tændt lampe om aftenen paa dagligstuebordet, enten en astrallampe paa en slank høj fod, gerne i empirestil, hvor oliebeholderen var en hul ring i højde med vægen og bar den svajede kuppel, eller en moderatørlampe med kort tyk fod, der omsluttede oliebeholderen, hvorfra olien pumpedes op til vægen, der omsluttedes af en kugleformet kuppel, saa man ikke saa flammen. Men for hver familie, der hade lampe paa bordet, var der tyve, som maatte nøjes med lys, og det som oftest et enkelt »tællelys« (taglys), der stod midt paa bordet og kun uegenlig kunne siges at oplyse stuen. Lysestagen eller »pladen« var gerne af blankpoleret messing, firkantet med en bred, opadbuget kant. Paa lysepiben i midten hang den tragtformede lyseslukker, og paa pladen laa lysesaksen. Hade lysestagen en almindelig fod uden plade, laa lysesaksen paa en særlig lysebakke. Lyseslukkeren sattes over lyset, naar det skulle slukkes, for at hindre osen af den glødende tande; lysesaksen var et sindrigt redskab; de med saksøjer forsynede arme bar, den ene en beholder, den anden lukke til beholderen, der trykkede den afklippede glødende tande ind i beholderen, idet man lukkede saksen sammen; den ene arm endte i en spids, hvormed man pirrede de ikkeglødende dele af vægen, »tyvene«, ud af lyset. Det var et ansvarsfuldt

hverv for et af de om bordet siddende familiemedlemmer at pudse lyset, og der hørte en vis færdighed til at klippe det mest mulige af den forbrændte tande uden at slukke lyset. I denne sparsomme belysning sad husmoren og syde eller stoppede og lappede, de voksne døtre broderede fransk broderi eller hæklede – kulørt uldgarnsbroderi paa kannevas maatte gøres ved dagens lys – skolebørnene læste deres lektier og far avisen. Saa kunne det jo hænde, han i sin langsynethed satte avisen hen bag om lyset, saa at de tre fjerdedele af bordet kom til at ligge i skygge, og saa kom indsigelsen mod overgrebet fra de dersiddende. Et tællelys mod vore dages elektriske »pære« paa 50 lys er ogsaa en maalestok for fremskridtet!

De finere stearinlys, der ikke skulle pudses, kom først i brug i 30erne og anvendtes kun til stads, i lysekronen og i de flerarmede sølv- eller pletstager, der stod paa konsollerne foran pille-spejlene og hensattes paa spillebordene, naar der skulle spilles kort.

Hverdagslysene var af to slags: de længere og tykkere formlys og de smaa tynde spiddelys. Argantiske lys var et formlys med to væger, der gav et stærkere lys, men ogsaa brændte hurtigere op. Lysestøberierne tilvirkede begge slags, men endnu i 50erne var det ikke ualmindeligt, at en virksom og sparsommelig husmor støbte sine lys selv. Til formlysene brugtes ligesom i lysestøberierne 20 cm lange rørforme af blik eller bly, spidst tilløbende forneden med et hul til vægen og med en lille flad krave foroven. Form hang ved form i en ramme, og tværs over formmundingerne laa en pind, hvorover vægen var bøjet, mens de samlede vægetraade gik ud gennem hullet i bunden af formen – i de argantiske lys var traadene tykke og adskilte og gik ud gennem hver sit hul. Naar den smeltede talg var hældt ud i formen, stivnede den i løbet af en dags tid, og ved en let opvarming af formene, løsnedes lysene, saa man kunne trække hele sættet op paa én gang. Med spiddelysene gik det nemmere; man hængte de afklippede væger paa en pind eller en ring, dyppede denne ned i kedlen med den smeltede talg, der sugedes ind af vægerne og blev hængende ved lagvis for hver gang, man gentog neddypningen. Saadan en ring med dinglende lys var det almindelige lysestøberskilt.

Der hørte ikke megen videnskab til den virksomhed, selv om man nok skulle vide lidt besked med, hvilke sorter talg der helst skulle anvendes og i hvilket forhold de skulle blandes, men trods hjemmeproduktionen kunne der dog til ind i 60erne bestaa to lysestøberier i byen, der i 1837 fabrikerede 2200 lispd. lys eller ca. 200.000 lys, hvoraf vel en del gik til søs med skipperne. Ogsaa »mastefidt« og »loddetalg« fik skipperne fra lysestøberierne, fiddet til at tætte dækket med omkring masterne og lugerne, og hvor ellers en braadsø kunne naa hen. Talgen til at lægge i enden af dybdeloddet for at se, hvad havbunden bestod af; mulig anvendte ogsaa en nærig skipper lejlighedsvis noget af fedtet i kabyssen.

Midt i 40erne forhøjedes priserne for argantiske lys til 28 sk., for almindelige formlys til 26 og for spiddelys til 24 sk. pundet, og samtidig begyndte lysestøberne at knibe paa vægten, saa politimester Olrik fandt sig foranlediget til at gi dem et tilhold og true dem med tiltale, hvis det gentog sig. De to syndere var Henrik Plum, hvis lysestøberi laa i Stjernegade 9, hvor nu Fællesslagteriet er, og Joost van Aller, der hade sit støberi i den nuværende Guldbrandsens gaard i Bjergegade, dengang en gammel gaard med en mængde mærkelige rum og aflukker, der afgav en herlig legeplads for os smaadrenge, hvem det dog var strengelig forbudt at komme ind ved de sydende talgkedler, naar der støbtes lys eller kogtes sæbe, for at vi ikke skulle komme noget til. Men nu og da fik vi dog et glimt at se af Joost og hans medhjælper, naar de var i virksomhed, Joost i høj hat og skjortærmer med et uhyre køkkenforklæde og en stor slev midt i de fede, kvalmende dampe, et mærkeligt syn for os, der ellers kun saa ham, anstandsmæssig paaklædt, magelig hvilende i en blød lænestol. Det var egenlig det, han af naturen var bestemt til, og skæbnen var ham derfor lidet gunstig, da den satte ham til at være lysestøber, og det gik da ogsaa kun til en tid. Saa opgav han det. Hans bror, Willem, der tidligere hade været landmand, forsøgte at fortsætte, men det gik heller ikke for ham, og saa blev det lysestøberi nedlagt og gaarden solgt. Ogsaa Plums hørte op i de samme aar, begyndelsen af 60erne. Chr. Ulstrup, en bror til Regner Ulstrup og en slægtning af Plum, hade overtaget det, men han interesserede

sig mere for jagt og fiskeri, for bier og blomster og for liv i den fri natur end for at koge sæbe og støbe lys, saa heller ikke for ham lykkedes det at faa noget ud af forretningen, og saa opgav han den. Og dermed var den industri færdig i Helsingør. Det gik den som flere andre af disse industrier; de trivedes nogenlunde, og hade ogsaa eksistensberettigelse, saalænge forbindelsen med andre egne og navnlig København ikke var lettere, end den var. Da først jernbaneforbindelsen kom, fik industri, handel og omsætning helt andre vilkaar at arbejde under, og i konkurrencen kunne de smaa lokale industrier ikke staa sig mod hovedstadens store.

I februar 1836 fik to »unge mænd« bevilling paa anlæg af fabriker. De tilhørte byens »bedre« familier, og avisen roste dem for deres driftighed og tilføjede: »da Byrden af Fattigforsørgelsen er stor, er saadanne Anlæg af Betydning for Kommunen«, en mere velment end egenlig velmotiveret anbefaling. De to unge mænd, der for resten begge var over de tredive, var Ludvig Ferd. Tegner og W. Thalbitzer. Tegner var yngste søn af Isaac Vilhelm Tegner »til Borup, Paulinelyst, Dalsborg og Hjortespring, eligeret Borger, kgl. Majestæts Agent og Købmand« osv., som der staar at læse paa hans gravsten paa Helsingørs kirkegaard. Han døde 1820 kun 55 aar gammel, og efter tidens skik prentedes hans eftermæle paa gravstenen. Der staar bl. a. »Klog Virksomhed og menneskevenlig Hjælp-somhed vare Hovedtrækkene i hans Karakter. Derfor gavnede han Borgersamfundet i mange Aar og virkede med Held for andre som for sig selv. Men Herren tilskikkede ham svære Lidelser og beredte ham til Overgangen til en højere og herligere Virksomhed i Evigheden.« – Det held, hvormed han »virkede for sig selv«, gjorde ham til en velhavende mand, der efterlod sig baade jordegods, ejendomme i byen og formue i »rede Sølv og Repræsentativer«. Hans to ældste sønner var officerer; den ene blev kommandør i flaaden og arvede bl. a. »Paulinelyst«, der atter gik i arv til hans børn, hvoraf den sidstlevende, frk. Tegner, bode paa »Paulinelyst« til sin død 1919. Af de to yngste sønner var den ene, J. C. Tegner, hjul- og karetmager; han arvede ejendommene i byen; den anden, der kun var 15 aar, da faren døde, blev møller og ejede »Ottos Mindes Mølle« (Hol-

landske Mølle) og jorder deromkring. Det var ham, der 1836 forsøgte med en papirmølle ved siden af det andet mølteri og ogsaa naade til at fremstille grove papirsorter, men ikke fandt tilstrækkelig afsætning for dem, skønt han aaret efter nedsatte prisen paa sit »Macculaturpapir« til 4 mrk. 8 sk. riset. Saa opgav han det, og da han nogle aar efter blev byens kærner, solgte han Hollandske Mølle og helligede sig byens regnskabsvæsen, den helsingørske dampskibsekspektion og borgervæbningen, i hvilken han ligesom karetmageren avancerede til kaptajn; i ligningslisten for 1858 kaldes han efter sit borgerskab stadig »Møller«, men holdt dog selv mest af at blive tituleret kaptajn.

Den anden af de »unge mænd«, William Thalbitzer, var søn af Ferd. Thalbitzer, østrigsk konsul og indehaver af skibsklarerfirmaet sal. H. A. Thalbitzers Enke & kpg. Firmaets dengang næppe store forrretninger gav den virkelystne mand grund til at forsøge noget andet ved siden af, og han bestemte sig for tobaksfabrikation. I Helsingør, søfartsbyen, var der i hvert fald brug for skraa i lange baner. Han søgte til en begyndelse »10–12 raske drenge og nogle justerede lodder«, og med dem og en skraaspindemaskine tog han fat. Allerede i det første aar tilvirkede han 20.000 pd. tobak, men ligesom Tegner satte han for høje priser paa sine fabrikata, saa han endnu inden aarets udgang maatte nedsætte prisen paa sin smalskraa til 40 sk. og paa shagtobak til 18 sk. pr. pd. Fabriken blev dog gaaende, gik smaat, men sikkert fremad. I somren 1842 købte han ejendommen nr. 74 (gml. nr. 22) paa Stengade med den latinske indskriftsfrise tværs over façaden af købmand Kragh for 2800 rdl. og indrettede fabrik og udsalg her, ja lavede endog selv sine cigarkasser. Men hans arbejdsstyrke naade dog aldrig dusinet (1860: 10 arbejdere). Da han døde 1869, overtog hans ældste søn fabriken og drev den, indtil han i 80erne solgte den og flyttede til København. Hans efterfølger, H. P. Lumbye, skænkede efter sin bortflytning fra byen den interessante gamle ejendom til kommunen, der 1920 har besluttet at lade den restaurere og indrette til folkebogsamling og læsestue.

Forskellige andre smaa industrier opstod i tiarene omkring 1850, men de fik næsten alle kun en stakket tilværelse, og de forsvandt uden at efterlade spor eller savn. Det gælder

saaledes Køhlerts linnedvæveri paa Dahlsborg, købmand Hass' bomuldsvæveri, farver Lemmes uldspinderi og kattuntrykkeri, garver Ulstrups limfabrik, Bredstrups saltsyderi og senere eddikebryggeri, Boesens klaverfabrik o. fl. Tvedes maskinfabrik, der grundlagdes 1850 af Andr. P. Tvede (d. 1902), og Kjerulffs jernstøberi, der indrettedes 1847 i det tidligere geneverbrænderi »Schiedams« ejendom uden for Nykirkegaardspøt, var de eneste, der naade ind i vort aarhundrede under beskedne og til dels ændrede former. Heller ikke kommunalbestyrelsens opfordring efter sundtoldens ophør til at anlægge fabrikker, som skulle blive afgiftsfri i ti aar, førte til noget, kun en lille tapetfabrikant benyttede sig deraf i 1862.

Først langt senere, da den ny udvikling ved jernskibsværftets anlæg begyndte, kom der fabriksanlæg, hvoraf enkelte trivedes. I farver Lemmes virksomhed udfoldedes aar igennem ikke saa lidt energi. Lemme var en driftig mand og ikke bange for at vove noget, men han hade for meget for; han interesserede sig ogsaa for sociale opgaver. Han indrettede saaledes 1856 en billig badstue ved hjælp af spildedampen fra sin højtryksmaskine. Badet var kun for mandfolk og kostede 8 sk. uden sæbe, haandklæde og betjening; men renlighedssansen hos den klasse, det nærmest var beregnet paa, var ikke saa stor – hvor stor var den hos de andre? –, at det lønnede sig at holde badstuen aaben, og saa blev den lukket. Derefter anvendte han sin spildedamp til indretning af et dampkøkken som det, der, efter tysk mønster, i november 1856 var blevet aabnet i Regnegade i København, og navnlig i de første aar fik stor afsætning paa sine 10 skill.-madportioner. Pontoppidan og Hey gik med i foretagendet, der under den formentlig store trang i byen gaves et let filantropisk anstrøg, saa at avisen kunne udtale som sin overbevisning, at »Entreprenørerne ikke vilde lukrere paa de besøgendes Bekostning«. Lemmes fabrik og farveri var ude paa Stengade i en gaard med udgang til Gammel Kloster, og her indrettedes dampkøkkenet, der aabnedes i juni med baade madudlevering og spisning paa stedet. Ideen slog saa godt an, at afsætningen i løbet af fjorten dage steg til det dobbelte; i juli solgtes ca. 11.000 portioner ud af huset og ca. 1100 i spisesalen, saa der maatte indføres baade abonnement og madspande. Dyr

var maden ikke: 10 sk. for en portion til afhentning, 12 sk. naar den spistes paa stedet med brød til; en familie kunne faa 5 portioner daglig for 4 rdl. 4 sk. (8 kr. 8 øre) om ugen. Men rimeligvis har den været hverken til at leve eller dø af, for søgningen kulminerede i løbet af et par maaneder og tog derefter saa stærkt af, at interessentskabet snart opgav selv at drive køkkenet; filantropien kunne ogsaa blive for kostbar. Saa overtog jomfru Hanne Koie driften, men heller ikke for hende gik det, og i december 1861 solgte entreprenørerne madspandene og det øvrige inventar ved auktion. Om dampkøkkenet som human institution til nødens afhjælpning hade der længe ikke været talt. Carl Lemme døde 1864, 45 aar gammel.

At linnedvæveriet ikke kunne trives, var ikke saa mærkeligt. I 20erne og 30erne, mens den kgl. kasse drev Kjongs væveri i Sydsjælland, som den hade maattet overtage for prioritetsgæld ved grosserer C. Rybergs fallit 1820, skaffede den sig nemlig afsætning paa sine fabrikata, dækketøj, drejler og lærreder, ved at afholde aarlige auktioner omkring i provinsbyerne, og her kunne altsaa husmødrene forsyne sig efter behov og evne, hvis de da ikke foretrak selv at besørge tilvirkningen. For det var ikke ualmindeligt. En dygtig og virksom husmor sørgede ikke blot for husets rigelige forsyning med fødemidler, for at faa fyldt sit saltekar om efteraaret med flæsk og faa lagt ned saa og saa mange ol fede høstsild i bøtter, ansjoser i glas, asier, lagegurker og snittebønner i krukker, faa letsaltede og røgede skinker og spegepølser og lammelaar hængt op i passende antal under loftet i forraadskamret osv., men hun satte ogsaa en ære i at ha sit dækketøjsskab og sine linnedkister fyldt med fine og gode sæt, og naar hun kunne sige, at det og det var »hjemmegjort«, saa rankede hun sig uvilkaarlig. I første halvdel af aarhundredet, da indførselen af fremmede linnedvarer ikke var stor, bl. a. fordi de var stærkt toldbelastet til gavn for den indenlandske industri, »gjordes« der meget lærred hjemme. I Helsingør var der jævnlig lejlighed til at faa den gode russiske hør, naar skibe fra Riga, der skulle bringe den videre ud i verden, fik forfald undervejs og kom ind til Helsingør som havarister. Da blev pakhusene fyldt fra gulv til loft med hørbundterne, der førte med sig en ejendommelig tør og ren lugt. Hvad der var

blevet vaadt eller fugtigt, solgtes ved auktion, og man kunne da købe det forholdsvis billig, og ved fornuftig behandling, gennem at sprede, tørre og hegle det, faa et udmærket materiale. Saa kom rokken frem og snurrede vinteren igennem, og den fine traad fra den rullede op i store nøgler. Hjemmevævning brugtes ikke i byen; apparatet dertil var for stort; men man kunne faa sit hør spundet og vævet i fattighuset, hvor der altid var ledig arbejdskraft, eller man hade en gammel bekendt i Klostret, der kunne spinde, og en væver eller væverske ude paa landet, der tit kunne være dygtige mønstervævere, hvis lærredet skulle være til dækketøj. Saa kom blegningen, der ogsaa foregik ude paa landet – thi det blegeri, som skibsklarerer Geo. C. Petersen i 1837 indrettede ved de gamle blegdamme i Reberbanens Vænge, bestod kun i et par aar –, og det var en stolt dag for husmoren, naar hun endelig fik sin rulle lærred hjem og nu skulle ta bestemmelse om dens anvendelse. I sidste halvdel af aarhundredet tog denne hjemmeindustri mere og mere af, Rokken kom paa loftet, og vævene i de smaa huse paa landet stod stille. De store maskinvæverier gjorde dem overflødige, og den besværlige hør dyrkning veg pladsen for den lettere kornavling. Inden døre blev strikketøjet hovedarbejdet for de ledige hænder, og det har holdt sig til vore dage; men ogsaa de hjemmestrikkede strømper tid synes nu at lakke mod enden.

Til fremme af hjemmeindustrien eller husfliden gjordes der i slutningen af 30'erne forskellige forsøg. Samfundsinteresserede damer oprettede saaledes 1836 »Industrien«, et udsalg hos madam Gottschalk paa Stengade af »hjemmelavede Fruentimmer-Arbejder«. »Mangen Udgift,« hedder det i anbefalingen, »kan bespares for Ens Nærmeste ved at anvende ledige Timer paa Arbejde, der incognito kan afsættes i saadant Udsalg«. Det er ganske karakteristisk for tiden. Man ville ikke være ved, for det var ikke »fint«, at husets døtre arbejdede for penge; og den fordom holdt sig langt frem i tiden, lige til de økonomiske forhold i byen efter sundtoldens ophør satte smalhans til højborgs hos mer end én af de fine familier og lærte dem noget andet. »Industrien« holdtes oppe i nogle aar under de fine damers protektion; i det første aar indleveredes 760 arbejder, hvoraf 517 solgtes for 842 rdl. 3 mrk., saa det var nok gennem-

gaaende uskyldige smaating, byens nærsomme damer producerede. Men med den omsætning kunne foretagendet ikke bestride omkostningerne til lokale og medhjælperse, selv om de tilsynshavende damer gjorde deres arbejde gratis. Og saa blev det opgivet.

Noget i samme retning var de dengang yndede varelotterier, som »Foreningen for Kunstens Opmuntring« og madam Thellessen, en skibskaptajns enke, hade faaet tilladelse til at indrette. Foreningens 7700 lodder kaldtes »aktier« og de 4200 gevinster, der var »fædrelandske Kunstflidsarbejder og Fabrikater«, kaldtes »Præmier«. Aktien kostede 5 rdl. til samtlige 4 trækninger, og vandt man ingen præmie i nogen af disse, fik man en »Renumerations-Præmie« af 2½ rdl. værdi. Madam Thellessens lotteri »til Fremme af den quindelige Industri ved Bortlodning af quindelige Haandarbejder for Herrer og Damer« bød paa 7000 lodder med 2500 større og mindre gevinster. Varelotterierne gik et par aar, men betalte sig ikke og hørte saa op; de fik ogsaa en slem konkurrent i det store Kjøngs lotteri for de kjøngske fabrikers varer, som hade afløst de omtalte auktioner, den kgl. kasse afholdt, mens den ejede og drev fabriken. Som kuriosum kan sluttelig nævnes, at der 1841 af en fru Møller foranstaltedes en bortlodning af genstande, hvortil dansk silke var anvendt, »til denne Industris Fremme«. Der blev nemlig dengang (ligesom i vore dage) gjort et forsøg paa at indføre silkeavl her i landet. Et silkeselskab dannedes, der i efteraaret 1842 hade 348 medlemmer med 563 aktier. I Claessens have i København var ½ td. land beplantet med morbærplanter, Drewsen paa Strandmøllen anla en stor morbærplantage, og det blev de kgl. forstdistrikter anbefalet at følge eksemplet (ligesom de 1918 fik ordre til at indsamle nælder til fabrikation af netteldug). Nordre Overførsterdistrikt gjorde det og kunne et par aar efter udbyde 60.000 morbærplanter. 1851 tilbød silkeselskabet Helsingørs kommune 1000 hvide morbærtræer til gratis uddeling i byen og omegnen og gratis vejledning i silkeavl, naar træerne var store nok. Hvor mange af disse der blev udplantede, vides ikke, men højst sandsynlig stammede et par morbærtræer i Marienlyst slotshave derfra; de faldt ved omlægningen af haven i 1919-20.

Sikrere og solidere end al denne smaaindustri var det almindelige haandværk. Der var mange haandværkere i Helsingør, og der var dygtige folk mellem dem. I midten af 30'erne var hver syvende af byens befolkning paa ca. 7000 »sjæle« (1120 familier) haandværker. Der var blevet bygget meget under havnens udvidelse omkring 1830 i forventning om et tiltagende forretningsliv i byen – forventninger, der ikke gik i opfyldelse – og der var derfor forholdsvis mange bygningshaandværkere: 9–12 murermestre, 4–6 tømrermestre, 15 smede og 10 snedkere, og tallet holdt sig omtrent uforandret i de følgende 25 aar, saalænge lavsordningen bestod, skønt indbyggertallet steg med et par tusind. Blandt ernærings- og beklædningshaandværkerne blev der derimod stigning. De 11 slagtere og 12 bagere, 19 skræddere og 34 skomagere i 1830 var i 1840 blevet til 18 slagtere og 17 bagere, 27 skræddere og 40 skomagere og i 1858, aaret efter sundtoldens ophør, var der stadig 20 slagtere, 20 bagere, 25 skræddere og 39 skomagere. Ved lavsvæsenets ophør, ifølge næringsloven af 29. 12. 1857, der traadte fuldstændig i kraft fra 1. 1. 1862, forandredes forholdet. Selv om lavenes magt til at begrænse tilgangen til fagene i tidens løb var blevet stærkt indskrænket, navnlig gennem udstedelse af frimesterbevillinger, hade den dog stadig gjort sig stærkt gældende; magistraten gik nødig imod lavsstyrelsens ønske, naar der forhandlede om bevilling og borgerskab; den hele kommune var jo som én stor familie, hvor alle kendte hverandre og hverandres værd. Ved næringsfrihedens indførelse hørte dette op. Nu kunne enhver løse borgerskab til hvilket som helst erhverv uden at dokumentere kendskab til erhvervet eller færdighed i faget; den derved opstaaede fri konkurrence krævede af fagmanden ikke blot fagdygtighed, men ogsaa forretningsdygtighed, hvis han skulle staa sig i kappestriden. Indenrigsministeriet tilraadete haandværksmestrene i købstæderne at danne foreninger for dem, der løste borgerskab i paagældende fag, til fremme af fagmændenes dygtiggørelse gennem industriskoler, udstillinger, rejser, til ordning af kreditforhold og til hjælp for medlemmerne under sygdom og alderdom; lavenes opsparede formuer kunne passende anvendes til fonds for saadanne foranstaltninger. Ogsaa svendene tilraadetes det at danne

foreninger til gensidig hjælp nu, da forpligtelsen til at erlægge syge-, fattig- og tidepenge og de tvungne svendelader var ophørte.*

En helt ny ordning af forholdene i dette samfundslag tog hermed sin begyndelse, og hvorledes den har udviklet sig til nutidens mester- og arbejdsgiverforeninger lige overfor svendenes og de andre medarbejders fagforeninger, kender vi alle. Det gammeldags patriarkalske forhold mellem mester og svende kender vi derimod ikke mere; det forsvandt med de sidste gamle svende, der aldrig forlod »mester«, men blev sammen med ham, til de eller han døde. De foretrak den sikre stilling hos en god mester fremfor den selvstændige, men usikre, naar de selv fik borgerskab og med en ringe eller slet ingen kapital skulle til at arbejde paa egen haand. Det førte til, at forretningen tit blev i slægten, idet en søn uddannedes i faget og stod parat til at overta ledelsen, naar faren døde eller blev gammel og ønskede at holde op. Forretningen førtes da videre med de gamle folk paa vant vis, som om ingen forandring i ledelsen var foregaaet, og det stod alle parter sig bedst ved. Den alt omtalte løveske skibstømrerslægt kan nævnes som eksempel; men der fandtes andre. Den meget ansete hustømrermester I. D. Unmack (f. 1800, d. 1879) arvede forretningen efter sin far. Hans to sønner, Wilhelm og Rudolf, der hade faaet deres uddannelse hos faren, gik dog til København og blev kendte tømrermestre der. Wilhelm konstruerede og opførte bl. a. den højt beundrede nu nedrevne ældre jernbanehals vældige træbuer. – Slægten Walin var gennem mindst tre generationer tømrere og murere. Tømrermester Adam Ochsner overtog 1839 forretningen efter sin far, Georg Ochsner, der døde 1841, over 84 aar gammel. Ogsaa Krügers bødkeri, Nielsens snedkeri, Olsens smedeværksted, Schrøders glarmesterværksted gik gennem flere generationer. Store var disse bedrifter ikke. Naar 4 tømrermestre i 1840 hade 41 medhjælpere og 9 murermestre 57 medhjælpere (svende, drenge

* I Helsingør hade iøvrigt »arbejdende murersvende« allerede i 1850 oprettet deres egen syge- og begravelseskasse med et indskud af 5 rdl. og ugentligt kontingent 1 mrk. I sygehjælp gaves 2 rdl. om ugen i 3 maaneder og til begravelsen 10–20 rdl. Det var kendte murersvende-navne som C. W. Trap og E. Vegt, der styrede kassen. 1854 fulgte hustømrersvendene eksemplet og dannede deres egen sygekasse, hvis vedtægter godkendtes af den kgl. forordnede komité for bedømmelse af private understøttelseskasser.

og haandlangere), ser det endda ud af noget, men naar 27 skræddere kun har 39 og 40 skomagere 81 medhjælpere, tyder det paa, at de fleste af dem har siddet alene og højt regnet haft en dreng hos sig. En del har nok været frimestre, der som saadanne ikke hade ret til at holde svend og først efter to aars etablering lov til at ha en dreng, som de dog ikke kunne gøre til svend. Det var da heller ikke stort bevendt med f. eks. herre-ekviperingsetablissementerne. Skulle man ha nyt tøj, købte man selv klædet og bragte det til skrædderen, og maaltagningen foregik i selve værkstedet, hvor mester og svend, hvis der var en saadan, sad og syde i skjortærmer med opknappet vest og benene overkors oppe paa et stort bord, omgivet af tilskaaret tøj, mens luften i værelset, der som oftest var familiens dagligværelse, var tyk af menneskeuddunstninger og os fra pressejern og kakkellovn. Skræddere saa ogsaa altid blege og elendige ud, og tit var der krøblinger mellem dem; hade man ikke kræfter til andet haandværk, kunne man altid blive skrædder.

I det hele gjordes der ikke stads af apparatet. Haandværkerne hade værksteder, ikke butikker, som saa mange af dem nu har. Selvfølgelig maatte bagerne ha udsalg, men det var i al tarvelighed en hvidskuret disk med et hul ned til pengeskuffen, trægerigter op ad væggen, hvor pladerne med de varme hveder blev skubbet ind, efterhaanden som de blev færdige ude i bageriet, ingen marmordisk og krystalopsatser med kager og wienerbrød. Slagterne nøjedes med porten til slagtergaarden, kobbersmede og blikkenslagere med kælderværksteder i mangel af bedre lokaler. Det var et særsyn, da byens første blikkenslager Fr. Pullich, der ejede det smukke renæssancehus fra 1592, Strandgade nr. 55, tog et fag fra sin 3 fags sal i stuen til gaden og indrettede det til butik for at kunne føre varer, han ikke selv fabrikerede. Efterhaanden optoges hans idé af andre haandværkere: kunstdrejere, handskemagere, hattemagere, guldsmede – der var vist for resten ikke meget mere end én af hver slags –, mens andre blev i de gamle folder og foragtede dette nymodens vindhaseri.

Jeg mindes en guldsmedebutik paa Stengade, skraas over for raadhuset. Der var en dør og et vindue til gaden. I vindueskarmen stod et par sølvbægre, der ikke hade været polerede i

mange aar, men det gjorde ikke noget, for ruderne, bag hvilke de stod, hade heller ikke været det. Gennem døren, der ogsaa var forsynet med smaa smudsige ruder og en dørklokke, der ringede, naar døren gik op, kom man ind i butiken, der tillige var værksted. Her sad de to guldsmede, brødrene Martin og Carl Adolph Weller og deres gamle svend, Horn, hver ved sit bord og arbejdede. Martin var mesteren, Carl Adolph og Horn svende. Det var tre kuriøse gamle fyre. Brødrene var døve og Horn var svensk, saa de hade til tider lidt ondt ved at forstaa hinanden, og »djefvulen« blev jævnlig paakaldt i deres indbyrdes konversation. Men dygtige var de og lige saa kendt for deres hæderlighed (eller billighed) som for deres dygtighed. De hade nok nogle færdige sager staaende henne i et skab, ogsaa med uigennemsigtige glastruder, men dem maatte man selv hale frem, hvis man ville se dem og handle om dem, for de sager interesserede dem ikke længer, dem var de færdig med eller brændt inde med. De arbejdede nemlig helst efter bestilling, og jo sværere opgaven var, jo mere interesserede den dem. Skulle noget rigtig godt og navnlig rigtig solidt udføres i retning af temaskiner, sukker-skaale, fade og asietter, skeer osv. til udstyr eller til fugleskydningspræmier, var de mænd for at gøre det; deres arbejde var kendt i hovedstaden og viden om ellers for dets stilfulde simpelhed. De kom sjælden eller aldrig ud af deres hule, sov i et lille værelse bag butiken og lavede selv deres mad i køkkenet til lejligheden. Intet fruentimmer fik adgang til deres Jomsborg; »det har Horn ikke godt af!« sa den ene bror til den anden, og saa lo de, saa de selv kunne høre det, mens Horn skældte. Saa døde Horn, og saa hade de ikke mere noget at le af. Saa døde Martin Weller i maj 1856, 76 aar gammel, og da Carl Adolph hade faaet ham begravet og besørget, hvad der ellers skulle gøres, hængte han sig, for nu hade han jo ikke noget at leve for længer. Han var da 78 aar.

En anden for datiden typisk haandværker var rokke- og blokkedrejer Østergren, der boede i et lille bindingsværks stuehus i Bjerregade tæt ved Stengade, hvor han hade sit værksted i stuen ud til gaden. Gennem de smaa vinduer kunne man i forbigaaende nikke ind til den høje magre mand, som kun hade det ene øje bag de store hornbriller ved arbejdet, mens det andet

passede paa, hvad der foregik ude paa gaden. Han var som en levende avis, der vidste besked med alt, hvad der var passeret ikke blot i Bjergegade, men ogsaa i den øvrige by, og naar han efter fyraften stod i sin gadedør bakkende paa den lange pibe, slap venner og bekendte vanskelig forbi uden at aflægge rapport om, hvad der i dagens løb var foregaaet i deres kvarter, og til gengæld faa uddrag af hans egne livserfaringer i sit. Hans personalkendskab og anerkendte hæderlighed skaffede ham sæde i ligningskommissionen (1856), men sine stolteste stunder havde Østergren dog, naar haandværkersangforeningen gav sommerkoncerter i »Kongens Have« (Marienlyst slotshave) eller vinteraftenunderholdninger i teatret; for i sangkoret var han ikke blot den højeste, men som 2den bas – eller var det 1ste tenor – stod han yderst paa fløjen og dominerede ligesom det hele ikke blot ved sin røst, men ogsaa ved sin person, der var iført langskødet sort frakke, hvidt halstørklæde og store hornbriller. I det lille værksted besøgte han selv alt arbejdet – han var kun »trædrejer« og ikke saa fin som »kunstdrejerne«, hvoraf et par havde butik – og arbejdet var ikke mere end for dagen og vejen og lige til øllet; saa millioner efterlod Østergren sig ikke, men han havde nok nogle hundrede, da han sent omsider holdt op at træde hjulet paa sin drejebænk og fik bolig i haandværkersangforeningens stiftelse, som han saa mange gange havde været med til at synge ind til.

Jeg ved ikke, om Østergren ejede sit hus selv, men det gjorde andre af disse smaahaandværkere som kobbersmed Diddricksen, bogbinder Poulsen, kunstdrejer Chemnitz, glarmester Schrøder, urmager Knudsen o. fl. Diddricksens lille hus laa i Sudergade ved torvet. Gennem gadedøren kom man ind i gangen, der gik tværs gennem huset ud til gaarden. Paa den ene side af gangen laa stadsestuen »salen«, paa den anden dagligstuen; sovekammer og køkken bagved ud til gaarden; værkstedet i en sidebygning. Det hele var et stort dukkehus. Men Diddricksens stolthed var »Haven«, der var anlagt i den bageste del af gaarden og højt regnet en snes alen i kvadrat; for her var samlet nogle af verdens syv underværker, bl. a. et springvand midt i haven med én lidt større og flere mindre straalere, der ved haner kunne bringes til at straales sammen i forskellige figurer,

vel at mærke saa længe der var vand nok i tønden, som var anbragt paa et stillads henne i hjørnet af gaarden og fyldtes dels fra himlen gennem tagrenderne, dels fra posten ved foden af stilladset. Springvandet sprang midt i et lille bassin, hvori der svømmede guldfisk (om somren); en paafugl sad paa kanten af bassinet og slog hjul med sin hale og skreg op til naboers og genboers plage, men til Diddricksens og madam Diddricksens glæde, for det var nu dens maade at snakke med dem paa. Nabo-gaardens bindingsværks bagmure var dækket med vildvin og bengalske roser, og der var plads til flere syrenbuske og et lysthus; der var ogsaa bure med sangfugle og et egerm og store kogende konkylier omkring bassinet og langs kanten af havegangen. Det var paradiset paa jorden for det hæderværdige kobbersmedepar.

Ogsaa de andre nævnte handværkere ejede deres eget hus; Chemnitzes paa torvet og Poulsens ude i den søndre ende af Stengade var smaa toetages huse paa faa fag, hvor værksted, butik og opholdsværelser var i stuen og »Salen« ovenpaa, hvis den da ikke var lejet ud. Smaat og lavloftet var det alt sammen, ogsaa dagliglivet, og det kneb nok til tider baade for bogbinderen og for kunstdrejeren at klare terminerne; de hade begge det stiltfærdige, lidt forsagte væsen og det blide smil, der tyder paa resignation overfor modgang og vanskelige kaar, og alligevel var det næsten, som de gjorde undskyldning, fordi de tog noget for deres arbejde, naar man kom for at betale dem. En af Poulsens sønner gik i realskolen, den anden, der skulle være bogbinder, maatte nøjes med borgerskolen, hvor saa godt som alle haandværkersønner gik. Da Martin Poulsen hade taget afgangseksamen, gjorde han, saavidt jeg husker, et forsøg paa at komme ind paa Landkadet-Akademiet, hvilket mislykkedes, og saa rejste han ud; først til Sydamerika og derfra til Kina, hvor han kom i forbindelse med danske storkøbmænd, bl. a. konsul Bloch, der senere ejede Kokkedal mellem Rungsted og Nivaa. Poulsen tjente sig en formue i løbet af en halv snes aar og drog saa hjem igen af helbredshensyn. Han tog lige til sit barndomshjem i Helsingør, hvis sal han fyldte med en samling af kinesiske kostbarheder, der tog sig højst aparte ud i disse omgivelser, og selv lignede han med sin sygelig gulblege hudfarve, det

runde, glatragede ansigt, de smaa missende øjne og det tynde haar og iført en himmelblaa silkeslaabrok i den grad en kineser, at jeg uvilkarlig kiggede om bag ryggen paa ham for at se, om han ikke ogsaa hade pisk. Men han var sig ellers lig fra gamle dage, en god søn, en god bror og en god kammerat; han støttede broren og tog faren til sig i sit hjem i København, og smilet i den gamles ansigt fik et præg af stille glæde over, hvor godt han der hade det.

Urmager Knudsen ejede og beboede stuen i det restaurerede bindingsværkshus paa hjørnet af Stengade og Skyttenstræde. Hans forretning var næppe større end de andres, men han var en af de mange haandværkere, som interesserede sig for og tog del i det kommunale liv. Han var en overgang borgerrepræsentant og hade med brolægnings- og rendestensforholdene at gøre, mens han som urmager skulle passe byens offentlige ure. Begge dele gav jævnlig anledning til misfornøjelse. Rendestene flød over, og urene gik galt, men urmageren blev aldrig sine angribere svar skyldig, som da han lod den forfaldne redaktør af det lokale satiriske ugeblad »Kikkerten«, Peder Degn, høre, at han rimeligvis kendte rendestene i Helsingør nok saa godt som han selv. Ogsaa med borgermester Stenfeldt, der kritiserede hans virksomhed, kom han paa kant og ville udtræde af brolægningskomiteen. Men da Stenfeldt erklærede, at han som borgermester ikke behøvede at ta altfor strenge hensyn til sine ord og ikke var forpligtet til at »godtgøre sammes rigtighed«, holdt storborgerne i repræsentationen med borgermesteren og ville ikke fritage den bidske smaaborger, urmageren, for hans kommunale hverv, saa meget mere som tilsynet med brolægning og rendestene var en uriaspost, som ingen af dem gad overta.

Det var ellers ikke mange af byens haandværkere, der tog del i det kommunale liv og søgte at gøre deres indflydelse gældende. Et par af de større bygningshaandværkere, tømremestrene Unmack og Ochsner, og af industrihaandværkerne garvermestrene Rohde og Ulstrup valgtes og genvalgtes, men andre som bødker Krüger, snedker Jantzen, malermester Bertelsen o. fl. snart igen trak sig ud af repræsentationen, hvor de ikke fik meget at sige i forhold til, hvad de fik at gøre som komité-

medlemmer. Haandværket, ogsaa det lille, var forholdsvis fyl- digere repræsenteret i ligningskommisjonen, hvor der gerne sad tre-fire haandværkere; de hade bedst begreb om deres standsfællers økonomiske vilkaar og skatteevne.

Smaa haandværkerne syntes vel ogsaa, at de hade nok at gøre med deres egne sager, og saalænge lavsordningen bestod, tilfredsstillende lavsmøder og lavssager deres næppe meget udviklede medborgerfølelse og samfundsinteresse. De var gennem- gaende flinke folk i deres fag. Lavsordningen stillede ganske store fordringer til de svende- og mesterstykker, der skulle vise, hvad vedkommende dude til. Man kan endnu træffe omkring i husene saadanne gamle mester- og svendestykker, smukke og kunstfærdig indlagte møbler, smedejernsarbejder, udhængsskil- te, dørbeslag, kunstige laase, husgeraad i messing og kobber o. a., der noksom vidner om duelighed og arbejdsglæde og tit ogsaa om smag og skønhedssans. Og var et stykke arbejde noget ekstra, kom ikke blot fagfolk men ogsaa »finere Folk« og tog det i øjesyn, som da møbelsnedker Wedén i 1836 hade faaet sit mesterstykke godkendt, en mahognisekretær med indlægninger, hemmelige rum, usynlige bogskabe paa siderne osv. og i den anledning blev rost i avisen, der fandt, at »enhver føler Glæde ved, at Talentet selv i den mindre Stad veed at udvikle sig og give Haandværket en højere Retning«. Wedén, der aabenbart var et forretningstalant, tog anledning heraf til at udbede sig 1 mrk. i entré af dem, der ønskede at se mesterværket, og senere fik han kgl. allernaad. tilladelse til at bortlodde det. Hvor mon det nu findes?

Der var i Helsingør i 1834 8 haandværkerlav med 240 med- lemmer foruden købmandslavet og færgemandslavet. Senere voksede lavenes antal til op mod en snes. De større haandvær- kerlav som murere, tømrere, snedkere, smede, skomagere, skræddere, slagtere og bagere kunne tælle omkring et halvt, enkelte endog som skomagere et helt hundrede medlemmer (mestre og svende); i de andre lav gik tallet nedefter lige til handskemagernes, der 1834 kun bestod af 1 medlem, som altsaa ikke behøvede at frygte for strid og uenighed i lavet. Det kunne ellers forekomme, naar der var en myndig oldermænd, som hade sine to bisiddere i lommen og disponerede egenraadig over

lavets midler, eller naar et lavsmedlem foretog sig noget, som formentlig skadede de andre medlemmer. Saaledes sagsøgte skrædderlavet i 1839 et medlem for at ha solgt klædningsstykker, forfærdiget af en skrædder i København. Politiretten fri fandt ham, men overretten idømte ham en mulkt paa 5 rdl. for uberettiget næringsbrug, da »en Haandværker ikke har Ret til at sælge andet Arbejde end det, han selv med Svende og Drengene udfører«.

Ogsaa indbyrdes kunne lavene komme i konflikt, naar et lavsmedlem gjorde indgreb i et andet lavs formentlige rettigheder, og da grænserne for disse tit var ret usikre, var det ikke ualmindeligt, at domstolenes afgørelse paakaldtes. Som oftest afgjordes det i første instans, som da buntmager Røpper 1853 blev mulkteret for indgreb i handskemagernes rettigheder, fordi han solgte pelshuer af lammeskind, men det kunne ogsaa gaa videre, saa at højesteret blev sat til at dømme om, hvorvidt en kunstdrejer maatte sælge porcelænshoder paa tobakspiber, en buntmager pelsstøvler med lædersaaler, en naalemager synaale og messingfingerbøl o. s. v. Som man ser, kunne stridsspørgsmaalenes tal let blive legio.

Forholdsvis nemmere var det for magistraten at ta bestemmelse om næringsbevillinger og borgerskabs udstedelse. I de fag, hvor der var lav, hade den lavsstyrelsens indstilling at holde sig til og kunne desuden ta alt det hensyn, den ville, til forbrugerne gennem retten til at gi frimesterbevilling, hvis lavet modsatte sig yderligere tilgang af ordinære mestre. I andre fag maatte borgerrepræsentationen skønne over forholdene og selv ta bestemmelse om, hvorvidt f. eks. jomfru Kjøbben, der var anbefalet af »flere agtværdige Damer«, kunne faa bevilling »til at sy Klæder for sit eget Køn og til at anta en Lærling«. Jomfru Kjøbben fik bevillingen 1842, men da en typograf 1848 ansøgte om tilladelse til at anlægge trykkeri i Helsingør, kunne borgerrepræsentationen ikke anbefale det, »da det herværende Trykkeri er i saa god Tilstand og leverer saa gode Arbejder, som med Billighed kan forlanges af et Provins-Bogtrykkeri«; man ville dog nødigt skade en rar medborger som pastor og bogtrykker P. V. Grüner, der udgav byens avis. Og saa var tilmed disse typografer et uroligt folkefærd, der kort efter gav sig til at

»strike« i København, saa at endog Departementstidende ikke kunne udkomme. Aaret efter kom typografen igen med sin ansøgning, og nu afgav borgerrepr.-komiteen den salomoniske betænkning, at den hverken ville bevilge eller afslaa ansøgningen, men afvente næringsforholdenes ny ordning – det var i febr. 49 – »da den nuværende Tid danner Overgangen til noget indgribende Nyt«. Man mærker »den ny Tidsaands Vingesus«; det var tre udpræget liberale, der udgjorde komiteen, nemlig skibsklarer N. P. Kirck, købmand Knud Gad og møller Chr. Kierboe.

Det »indgribende Ny« lod imidlertid endnu vente paa sig en halv snes aar; men adresserne mod næringsfriheden var allerede i fuld gang; i den grundlovgivende rigsforsamling var der den 10. febr. 1849 indbragt 30 enslydende adresser med 2336 underskrifter fra haandværksmestre i 24 jyske købstæder, og fynske og sjællandske adresser fulgte snart efter.

Søgte end byens styrelse at beskytte de lokale næringsdrivende mod tilgang udefra, kunne de dog ikke forbyde hovedstadens forretninger at anbefale sig til byens borgere. Det skete ikke i overdrevent maal og har næppe skadet nogen, men ikke desmindre fortjener dog følgende avertissement i Helsingør Avis for 25. 11. 1844 at genoptrykkes:

«Magazin de Modes de Paris. Vimmelskæft nr. 20. – Helsingørs Damer tillader jeg mig herved at underrette om, at jeg under Firma Emmy Lecharpentier & Co. har aabnet et Magazin for Pariser-Modevarer af Damehatte, Coiffurer, Kapper m. m. i den nyeste og reneste Smag og Alt forfærdiget af de bedste Stoffer. Under mit Ophold i Paris har jeg været saa heldig at træffe et Arrangement med det berømte Modemagazin hos E. Lecharpentier, hvorved jeg ved Assistance af Mademoiselle Emmy L. er i Stand til at følge enhver Nuancering i den Pariser-Modeverden, og altid vil være forsynet med de nyeste i Paris mest søgte Modeller. Jeg er saaledes i Stand til at give Alt den nyeste Toumure og tør sikkert haabe ved en omhyggelig Udførelse af Alt, hvad der anbetroes mig, at vinde de ærede Dammers Tilfredshed, som jeg herved tillader mig at indbyde til at tage mit Atelier i Øjesyn. Kjøbenhavn den 22. November 1844.
Louise Rasmussen.»

Hvorvidt jomfru Rasmussen skaffede sig kunder blandt byens damer, forlyder der intet om, men venner vandt hun ikke mellem dem, da hun i aug. 1850 af selve biskop Mynster i Frederiksborg Slotskirke ophøjedes til kong Frederiks gemalinde. Da hun et par aar efter første gang kom til Helsingør sammen med gemalen, modtoges de høje herskaber med megen stads, men borgermester Olrik bød kun kongen velkommen og nævnede

ikke grevinden, og byens damer glimrede ved deres fraværelse. Det glemte hun dem næppe. Det varede længe, inden hun kom igen, og under opholdet paa Kronborg ved kongemødet i juni 1860 mellem Frederik VII og Carl XV gav hun ikke kur for byens damer, hvad hun ellers plejede, nar hun med kongen besøgte en provinsby. Et par gange i 1856 sendte hun dog pengesummer til byens fattigbespisning og anden velgørehed.

XII.

Økonomiske forhold. Fattigfolk og godgørenhed. Madam Liebe. Fattigvæsen og fattighus. Lønningsforhold. Byens kæmneri og kæmner. Præster og kirkebetjente. Klosteret i gammel og ny skikkelse. Præst og avisudgiver Grüner.

Af byens forretningsdrivende, handlende og haandværkere levede en del, dog langtfra den største, i forholdsvis gode økonomiske og sociale kaar. Det gjorde ogsaa byens prokuratorer og læger, der jo paa deres vis drev forretning med klientel og kunder, som betalte dem for deres arbejde; og byens apoteker, hvis privilegium gav ham en særstilling mellem de handlende, hvor han jo ellers nærmest hørte til. Mer og mindre velstillede var statens og kommunens embeds- og bestillingsmænd; et faatal hade gode gager, de sportellønnede særlig gode indtægter, saalænge det varede – lov af 10. 2. 1861 satte retsbetjente og magistratsembesdmænd paa fast gage – mange af de andre, navnlig præster og kirkebetjente, der skulle ha en del af deres indtægter gennem »Offer« ved højtiderne, hade kun til dagen og vejen, naar de skulle leve nogenlunde anstandsmæssig. Hos smaafolk, haandværkssvende, arbejdsmænd, gifte tjenestefolk, der til tider hade noget at bestille, til andre tider intet, kom smalhans ofte til huse. Høkere og smaahandlende hade fortrinsvis deres kunder blandt dem, og naar de ingen penge tjente, maatte høkere og bagere gi dem kredit. Det er alt nævnt, hvorledes bagerne tog pant for brødet, og høkerne gjorde det samme. Fattigfolk hade det ikke godt dengang, skønt der udfoldedes en del baade offentlig og privat godgørenhed. Deres boligforhold var tit slemme. De albergske rønner paa hjørnet af Brøndstræde og Stjernegade, som mester Steen rev ned og erstattede med velbyggede huse, var gode prøver, men endnu langt frem i tiden fandtes »Lergaarden« mellem Stengade og Strandgade, der

næppe gav rønnerne noget efter, og rundt om i gaarde og baggaarde midt i byen kan man stadig finde smaafolksboliger, der i deres nuværende tilstand er slemme nok; og hvordan var de saa, da skarnkule og lokum laa lige uden for indgangsdøren og en svinesti et lille stykke derfra? Under koleraepidemien i København 1853 forbødes alt svinehold i gaardene inde i Helsingør by; det var i juli; men i oktober ophævedes forbudet igen, da svineejerne ikke ville undvære deres gris; og saa fortsattes griseriet endnu i adskillige aar, indtil det endelig blev helt forbudt paa byens grund.

Paa mange maader søgte man at bøde paa eller afhjælpe fattigdommen. I den strenge vinter 1829–30, da frosten allerede begyndte i oktober og hindrede tørvlægningen, samledes penge ind, hvorfor der købtes svenske kul til uddeling, og det fond, der derved opstod, vedligeholdtes og benyttedes til brændselshjælp i senere strenge vintre. I januar 1838 opvarmedes et lokale, hvor fattigfolk kunne ty ind, men der kom ingen, og saa forandrede man hjælpen til spisetegn til »Bespisningsanstalten«. Denne var oprettet allerede i 20rne og hade byens spidser, Øresunds Toldkammers direktør, kmhr. Krogh, borgermester Stenfeldt, provst Trojel osv. til styrelse, men den trivedes aldrig rigtig, trods sine fornemme beskyttere. Rimeligvis har maden været sløj, i det mindste gav en komité af købmændene Math. Jørgensen, J. P. Lundwall, Roholdt og Marcussen, der hade samlet penge ind i vinteren 1838 og uddelt over 3000 madportioner, trængende, der fik mad fra bespisningsanstalten, ekstra 155 portioner oksekød med tilhørende 2 sk.s surbrød. Frimurerlogen optog denne form for godgørenhed og uddelte i vinteren 1857 150 portioner varm mad to gange om ugen; det nylig aabnede dampkøkken ved Lemmes fabrik besørgede maden, og madam Liebe hjalp til.

Ja, Madam Liebe, eller som hun i de senere aar avancerede til: fru Liebe, hun var i mer end tredive aar en skytsengel for de fattige i Helsingør, og hendes navn og hendes gerning burde aldrig glemmes der. Hun kom til byen 1829 sammen med sin mand, musiklærer Edouard Liebe. Hun hade som jomfru Marie Richter været koristinde ved Det kgl. Teater, hvor Liebes far var regissør, og der hade de fundet hinanden. Da det kneb med indkomsterne gennem musikundervisningen, søgte hun

aaret efter ankomsten til Helsingør en ledig lærerindeplads i haandgerning ved byens borgerskole. Hun fik den i mangel af bedre ansøger, men først efter mange betænkeligheder hos skolekommissionen, der mente, at en forhenværende koristinde, der tilmed sidste vinter hade spillet Trine Rar i »Dramatikken«, ikke gav tilstrækkelig garanti for varetagelse af pigebørns flid og sædelighed. Lønningen var 200 rdl. aarlig og to favne brænde for en halv dags arbejde paa skolen og en bunke hjemmearbejde med elevernes strikke- og sytøjer. Men Marie Liebe var virksom og hade et ukuelig godt humør, saa skoleautoriteterne indsaa snart, at det var en god hjælp, de der hade faaet. Nogle aar efter overtog hun paa deres opfordring den langt sværere plads som haandgerningslærerinde ved friskolen med de mange børn fra fattige og tit daarlige hjem. Derved kom hun i berøring med fattigdommen i byen, og saa begyndte for hende arbejdet med at hjælpe, hvor der var nød, et arbejde, der aldrig blev opgivet, hvor besværligt og tit utaknemligt det end var. Som hun hade evne til at ta børnene, saa de lystrede hende og saa op til hende, saadan kunne hun ogsaa ta forældrene, ofte netop gennem børnene. Hun gik lige paa dem i deres usle boliger, blev ofte modtaget med uvilje, skældt ud af halvfulde mænd, afvist af arrige koner, men hun skældte igen, lod sig ikke afvise og endte med at faa overtaget. I aarenes løb fik hun en saadan rutine i at behandle dem og vandt saadant et ry mellem dem, at næppe nogen anden autoritet i byen hade en tilsvarende magt. Hun hjalp til en begyndelse med, hvad hun selv kunne undvære og kunne faa hos venner og bekendte; men det forslog ikke. I den haarde vinter efter nytaar 1845 henvendte hun sig saa for første gang offentlig gennem avisen og bad om hjælp til sine fattige. Hun fik 112 rdl. 1 sk. foruden nogle varer og brugte klædningsstykker. Herfor skaffede hun 60 fattige familier 1200 portioner ærter, kaal og flæsk – det kostede 41 rdl. 4 sk. – samt 150 stkr. klokker, strømper, linned og trætofler, delvis syte og strikkede af skolebørnene. De modtagne varer og brugte klædningsstykker fordeltes mellem 54 familier. Dette var næsten miraklet med de fem brød og to smaa fisk om igen.

Og det blev hun ved med aar efter aar, hver gang vinteren kom. 1847 fik hun kun 79 rdl. til fattiges bespisning. Det blev

dog til 10 gange mad til 56 familier med 182 portioner hver gang foruden til 25 børn og gamle, der »spiste i mit Hjem«. Der blev tilmed 2 rdl. 5 mrk. tilovers, »for hvilke to Familier med Konfirmander samt 4 og 5 Børn foruden skal bispises paa forestaaende Konfirmationsdag«. Er dette ikke rørende? – Under de trykkede forhold efter sundtoldens ophør gør hun undskyldning, fordi hun ber om hjælp. Og da faar hun 207 rdl. 86 sk., 3 tdr. øl, 4 lpd. kød m. m., som omsættes til tolv gange 300 portioner mad, takker hun med følgende fortrolige meddelelse i avisen: »Ved de senest indkomne Bidrag blev jeg i Stand til at slutte Bispisningen med Øllebrød og Sild i Stedet for Kartoffler og Sild!« Fru Liebe fik nok sine taksigelser gratis indrykket i avisen. Det var ikke for at prale, at hun skrev dem; hun var klog nok til at vide, at de virkede til efterfølgelse, og avisens redaktør, pastor Grüner, var en god mand, der gerne gav sig af med velgørenhed. Og saa var tilmed »originale« artikler en stor sjældenhed i hans avis.

Imens sad madam Liebe og passede sin brydsomme skolegering. Børnenes antal voksede stadig. 1843 havde hun faaet et løntillæg af 20 rdl. og i 1852 »et gratiale« af 50 rdl. for »at paaskønne hendes nøjagtige Opfyldelse af hendes Pligter saavel som hendes ufortrødne Virksomhed baade for de til hendes Undervisning betroede Pigebørns intellektuelle og moralske Udvikling og for deres efter Omstændighederne hensigtsmæssige Anbringelse efter endt Skolegang«; men da hun i 1854, da børnetallet var naaet til 186, søgte om et løntillæg af yderligere 30 rdl., afslog borgerrepræsentationen det. Dette forekom dog magistraten (borgermester og raadmænd) for tarveligt, og i et samlet kommunalbestyrelsesmøde lod saa repræsentationen sig overtale til at gaa med til løntillæget »i Betragtning af hendes lange Tjeneste og utrættelige Virksomhed«. Og saa fortsatte hun sin utrættelige virksomhed ogsaa i fattighjælpens tjeneste, og rimeligvis er de fleste af de 30 rdl. gaaet i fattigdommens bundløse lomme. Alt kunne hun bruge, og alle ville hun hjælpe. I efteraaret 1863 havde hun 21 af friskolens elever til konfirmation, og »ved Guds og gode Menneskers Bistand« fik hun konfirmationstøj til dem af alle de brugte kjoler, skørter, frakker og bukser, som »ædle Givere« havde sendt hende.

Hun var et herligt menneske. Foruden sit store hjerte hade hun et godt hode og i øjenkrogene et par skalke, der gnistrede af lune og godt humør. Der blev fest i stuen, naar hun kom. Hun fik den bedste plads, i mors lænestol, og saa samledes vi om hende. Hun hade altid meget at berette, og tit var det de morsomste oplevelser fra hendes færden i »Ulykkens Huler og Elendighedens Boliger«, men godheden for og medlidenheden med de fattige lyste altid igennem. Hun hade ingen børn selv, men hun kaldte gerne Edouard for sin store dreng. De levede sammen i et lykkeligt ægteskab; han var ogsaa en god og glad sjæl, selskabsmand, ivrigt klubmedlem, agerende ved alle festlige sammenkomster med sang og spil; han var ogsaa formand for haandværkersangforeningen. Han bar den stolte titel »Hoforganist«, muligvis fordi han spillede orgelet i Kronborg slotskirke, og var iøvrigt organist ved Mariæ kirke. Det var det mærkeligste par at se sammen. Han var i hofmandsstil, en smuk mand, lige saa elegant i sin paaklædning som chevaleresk i sin optræden, med kalvekrøs og brillantnaal, lyse gamacher, fin afstrøgen hat, lyse handsker og stok med sølvhaandtag. Hun gik saa tarvelig klædt som vel muligt, om vinteren i stor kyse og en kaabe, der saa ud som en gammel kuskekavaj, dertil korte skørter og mandfolkeskaftestøvler; men ud under kysen lyste hendes herlige ansigt, saa man kun saa det og intet andet. »Jo, det vilde nok passe, naar jeg kom ind i Baggaardene med Krinoline og Fløjlskaabe; nej, Edouard kan pynte sig for os begge; saa har jeg Fornøjelse af at se paa ham,« sa hun med sin djærve altstemme, der harmonerede saa godt med baade dragt og optræden.

Hoforganisten døde 1866. »Elever, som erindrede ham med Kærlighed,« satte et monument paa hans grav, en vedbendprydet sandsten i tidens gyselige gravstensstil med en marmor-medaljon med lyre, noder og plekter og oven paa stenen en fugl, der nok skal være Minervas ugle, men mere ligner en papegøje. Fru Liebe overlevede sin mand i tretten aar. Hun opgav skolegerningen, men fortsatte arbejdet for de fattige til det sidste. Et tarveligt lille jernkors med hendes navn stod ved siden af »monumentet« til for nogle aar siden. Saa fjernedes det; gravstedet var forlængst hjemfaldet; og den da raadende kirke-

Strandgade 55. Renæssancehus fra 1592, kaldet «Jacob Bødskærs Gaard». Stueetagen husede gennem flere slægtled i 1800-tallet og senere forskellige blikkenslagerfirmaer.

Øverst: Gaardinterior fra J. Hagens sæbefabrik, Stengade 26. *Nederst:* Christine Mølle paa Møllebakken, der var et smukt og markant træk i det helsingørske bybillede. Møllen forsvandt i et storslaaet baal en novembernat i 1928. Radering af i Helsingør Bymuseum.

gaardsstyrelse kendte nok hverken hendes navn eller hendes gerning.

Nej, fattigfolk havde det ikke godt dengang; hvad de vel for resten aldrig har. Men der er mere system og forslag i den maade, hvorpaa man nu søger at hjælpe dem. Godgørenheden, den private som den offentlige, var dog ganske stor. Privatfolk havde deres private fattige, eller de samlede ind til »værdige trængende« familier, der var kommet i bekneb; Øresunds Toldkammer havde aarlige pengeuddelinger af sin fattigkasse, baade almisser og huslejhjælp. Handelslavet havde sin fattigkasse, haandværkslavene deres lader og hjælpekasser, sparekassen delte penge ud, frimurerlogen holdt bespisning om vinteren, og bespisningsanstalten, som af fattigkommissionen havde faaet overladt lokale i fattighuset, leverede i en aarrække billig varm mad, hvortil man købte tegn, som man kunne give de fattige, man ville hjælpe. Kommunen havde ugenlige uddelinger af penge og brød og gav ekstraordinær hjælp til husleje, klæder, i sygdomstilfælde osv. Den hade ogsaa et par fattiglegater at disponere over, deriblandt det dolmerske fra 1784 paa c. 18000 rdl. Og saa hade den sit fattighus. Byens udgifter til fattigvæsenet var midt i 30rne 10800 rdl., 1850: 12160 rdl., 1860: 12719 rdl., 1870: 19833 rdl. Til sammenligning kan anføres, at den paa budgettet for 1921-22 anslaaes til 169000 kr. foruden 235630 til alderdomsunderstøttelse og 23000 kr. til anden understøttelse, der ikke regnes for fattighjælp. Nogle hæderlige gamle og trængende mænd og kvinder af borgerstanden kunne faa plads i Helsingørs alm. hospital ved Mariæ kirke eller »Klostret«, som det kaldtes. Der fik de fri bolig, varme og betjening samt 4 mrk. (1 kr. 33 øre) om ugen, resten maatte de selv sørge for; nogle enker og ugifte døtre af borgerstanden, særlig handelsstanden, kunne faa fribolig i den af købmand Eckardts enke 1837 oprettede stiftelse, og for dem er der ogsaa nogle legater, mest smaa-legater, mellem hvilke jomfru Georgine Bryans med en legatkapital paa c. 19,000 rdl. rager op som en obelisk.

De mange fattige og tilholdsløse fattige af alle slags, arbejdsudygtige gamle og arbejdsuvillige unge af begge køn, som ikke kunne ernære sig selv og ikke hade nogen, der tog sig af dem, var henvist til fattigvæsenet og kom i fattighuset. De ville

nødig derind, og der var heller ikke rart at være. »Huset« havde siden det i 1825 af humanitetshensyn delvis var blevet indrettet som arbejdsanstalt, faaet præg af at være en tvangsarbejdsanstalt, hvor man, naar man overhodet kunne arbejde, maatte plukke værk, spinde fæto eller blaar, væve o. a. for en saare ringe betaling. Udgangstilladelse havde man kun én gang om ugen; intet under, at de glade sjæle mellem lemmerne søgte at gøre dagen til en festdag, tiggede nogle skillinger sammen og drak sig en brændevinsrus, som de bar gladelig hjem med udsigt til at blive nægtet udgang næste uge. Det var en fæl, gammel, forfalden kasse, samme fattighus, lige elendig udvendig og indvendig, men ganske morsom at se til, ulige morsommere, end huset nu er, i sin saakaldte restaurerede skikkelse som karmeliternes sygehus og Herluf Trolles og Per Brahes gaard; det mangler nu ganske den patina, som ælde og slid hade givet den gamle bygning, og som gjorde den saa malerisk. Selskabet derinde var noget blandet, men gennemgaaende var lemmerne ganske skikkelige i al deres forkommenhed. Der var enkelte mærkelige fremtoninger mellem dem som »Per med de syv Sanser«, der tumlede om snakkende og fornøjet undtagen, naar drenge drillede ham, for saa græd han, eller »Master Fritz Blum« (o: Plum), der følte sig forpligtet til at tale med engelsk accent, fordi han i et slagsmaal med en engelsk matros hade faaet et slag oven i hodet, der, som han sa, hade gjort ham lidt blød oven i, eller Christian Hvidt, der var brolægger af profession og en Samson i kræfter, saa filistrene og politibetjentene ikke turde binde an med ham, naar han hade en rus og ryddede gaden ved sin blotte tilsynekomst, eller Knibe-Bech, en løjerlig gammel nærsynet fyr, der hade en pervers trang til at knibe, især kvinder og børn, som flygtede i rædsel, naar han nærmede sig; han var i øvrigt altid pæn og renbarberet og med stort køkkenforklæde, for han var en betroet køkkenkarl hos hospitals- og fattigforstander, kancelliraad Bjerg, der var et faderligt forsyn for de gamle og skrøbelige i »Klostret«, hvor han bode, som for bundfaldet i fattighuset, hvor han hade sit kontor.

De fattige ude omkring i byen sled livet, som de bedst kunne, i deres egne hjem, hvor der som oftest var for lidt mad og for mange børn. En del af dem var arbejdsmænd eller »sjovere«,

som de kaldtes, uden at der dermed forbandtes noget nedsættende. De kunne til tider, naar der var travlhed i havnen med havarister og losninger, ha ganske god fortjeneste, ellers maatte de ta, hvad arbejde der tilbød sig, og det blev ikke højt betalt. Til langt ind i 60erne gik en arbejdsmand for 4 mrk. om dagen med 11 arbejdstimer fra kl. 6 om morgenen til kl. 7 om aftenen. Sidst i 70erne var han naaet til 3 kr.; nu faar han 12–16 kr. for 8 timer. Det gjaldt for dem som for de gifte haandværkssvende og andre smaafolk af deres art, at kom der arbejdsløshed eller sygdom og anden nød til huse, slog ikke altid den private godgørenhed til, og maatte de saa ty til den offentlige, kom de let ind paa et skraaplan, der førte ned i den uafhjælpelige fattigdom, som gerne endte i fattighuset, naar de blev gamle og uarbejdsdygtige.

Bedre stillede var de smaa tjenestemænd i fast offentlig eller privat tjeneste: politibetjente, raadstuebetjente, det flinke elitekorps af toldboddragere, postbude, opsynsmænd, der alle gennemsnitlig hade 2–400 rdl. i fast aarlig løn og nogle usikre ekstraindtægter. De kunne dog komme anstændig ud af det, naar de hade flinke koner og ikke for mange børn. Det gjaldt ogsaa for de lavere lønnede embeds- og bestillingsmænd som kirkebetjentene, lærerne ved skolerne, post-, konsumtions- og toldbetjentene lige til kontrollørerne, skibsklarerernes bogholdere og ældre kontorister o. a., hvis gager og lønninger med alderstillæg og sportler varierede mellem 500–800 rdl. og sjælden naade over 1000 rdl.*

Et godt eksempel paa, hvor lav en lønning en betroet mand maatte nøjes med, afgir byens kæmner. Han hade i mange aar kun 4–600 rdl. aarlig for at varetage byens kassevæsen med ind- og udbetalinger og det dermed følgende omfattende regnskab. I ældre tider maatte en af de eligerede (deputerede) bor-

* En postkontrollør f. eks. hade ligesom toldpakhusholderen 800 rdl., hvortil kom nogle sportler. 1841 ansattes ved byens kommunale skoler, borger- og friskolen, 4–5 lærere og 1 lærerinde. For 6 timers daglig undervisning i almindelige skolefag, ogsaa tysk og engelsk, var lønnen 250 rdl. Husleje 50 rdl. og 2 favne brænde 20 rdl. Læreren maatte nøjes med 200 rdl. Overlæreren, der skulle være teol. kandidat, fik 400 rdl. foruden 70 til husleje og 20 til brændsel. Efter mange ansøgninger og forhandlinger forbedredes disse vilkaar ved lov af 8. 3. 1856 saaledes, at overlæreren fik 780 rdl. og de andre lærere 585 rdl., deri indbefattet bolig, brændsel og andel i skolepenge. De fleste af lærerne var imidlertid ved siden af klokkere og kantorer, hvorved deres indtægter forøgedes ikke saa lidt gennem accidenser og højtids ofre, selv efter at disse var fikserede.

gere besørge dette, men det blev da som oftest ogsaa besørget derefter, skønt Danske Lov fastsatte strenge straffe- og erstatningsbestemmelser for slige forsømmelser. Der ansattes saa en lønnet kærner, som i 30rne hade 400 rdl. om aaret, og dette maatte møller Ludvig Tegner ogsaa nøjes med, da han 1. april 1841 blev byens kærner, dog kun saa længe hans pensionerede formand, Leerbeck, levede; derefter skulle han ha 600 rdl. – 50 rdl. om maaneden! Først i 1864 opnaade han efter ansøgning et tillæg af 200 rdl., og da han var nær ved de 70 og byens budget i de 33 aar, han hade holdt regnskab over det, var steget fra 34163 til 156748 rdl., fik han yderligere et personligt tillæg paa 300 rdl. fra 1. jan. 1875.

Kærner Tegner eller kaptajn Tegner, som han gerne kaldtes, fordi han hade været løjtnant i borgervæbningen og var gaaet af som karakteriseret kaptajn, hørte til byens kendte personligheder. Han hade som alt omtalt i sin tid ejet »Hollandske Mølle« og drevet mølleri. Da han blev kærner, solgte han møllen, men blev boende derude i en sidelænge af møllegaarden, og her hade han sit hjem, lige til han 88 aar gammel døde i 1893 – et i ydre udstyr beskedent, men i indre forhold udmærket hjem, der var søgt og aldrig blev glemt af den ret store flok børn, som udgik derfra, og hvoriblandt var generaldirektør for jernbanerne J. V. Tegner og garderkaptajn, bankdirektør Henry Tegner.

Den gamle kærner var en meget populær mand. Alene den maade, hvorpaa han med en alt afvæbnende venlighed modtog ens skatter og den bemærkning om deres urimelige størrelse, der gerne fulgte med, var nok til, at man gik trøstet og tilfredsstillt fra ham, selv om det hade holdt nok saa haardt at faa skillingerne samlet; og naar man mødte ham paa vejen fra møllen til raadhuset og saa hans ansigt, der ligesom var stivnet i et staaende smil – udtrykket for hans uendelige velvilje – blev man uvilkaarlig selv venlig og velvillig og trykkede hans haand hjertelig, naar den lille, sirlig klædte mand med den fint afstrøgne høje hat, der sad lidt paa snur og svingedes til hilsen i en stor bue, standsede en for at spørge til befindendet eller udtrykke sin glæde over mødet. Og disse venligheder udveksledes med adskillige mennesker paa vejen til kontoret; men

alligevel var han paa sin plads og alt i orden, naar kontortiden begyndte. Og han var der dag ud dag ind, aarene igennem til sin høje alderdom, forsømte aldrig, tog næsten aldrig ferie – kun én gang i 1856 permission paa en maaned for at besøge en gift datter i Frankrig – og hvad der var det bedste, var aldrig syg. Den akkurate, pertentlige mand var i mange aar ene om det hele og kunne overkomme det uden mindste hjælp. Ja, ikke blot byens regnskabsvæsen besørgede han, men han var tillige ekspeditor for Dampskibs-Interessentskabet, hvad der gav ham en del arbejde, men ogsaa et ønskeligt tillæg paa c. 1000 rdl. til hans knappe kommunale gage.

Hvilket enkelt og uskyldigt apparat, det hele kærneri! I det lille kontor paa raadhuset stod Tegner paa den ene side af en dobbeltpult, og paa visse dage af ugen kgl. raadmand, justitsraad Rehling paa den anden side for at ta mod de kongelige skatter, og de to skattemænd overbød hinanden i venlighed mod »kunderne«. Naar Rehling havde kvitteret og talt efter, spurgte han til ens og ens families befindende, præsenterede sin sølvsnustobaksdaase, tog sig selv en pris, tørrede efter med sit store, røde silkelommetørklæde og afsluttede audiensen med en hilsen til dem derhjemme, til hvilken Tegner saa sluttede sig. Det var to typiske embedsmænd for de tider. Men det var ogsaa smaa og naive forhold i sammenligning med nutidens. Først 1847 fik kærneriet sin egen jernpengekiste. Hidtil havde man nøjedes med en, der tilhørte en privatmand, der nu forlangte den tilbage. Der havde i efteraaret 1842 været indbrud i raadhuset. Tyven var fra gaarden gaaet ind i magistratens værelse, havde søgt at affile hængelaasen for skifterettens jernbeslaaede pengekasse (af træ) og sluttelig brækket hul i bunden af kassen og faaet 150 rdl. i sølvpenge ud af den. Dette gav kassekommissionen anledning til at foreslaa anskaffelsen af en jernpengekiste »for-svarlig og dirkefri« til kærneriet, men, som sagt, først 1847 naade magistraten at faa købt en til 100 rdl. i København. Foruden den havde kommunen den saakaldte »lukkede« pengekiste med tre laase, hvortil nøglerne ifl. loven berode: en hos magistraten (borgermesteren), en hos den dertil valgte borgerrepræsentant og en hos kærneren; saa de skulle være alle tre om det, hvis de ville formøble nogle af kommunens værdipapirer.

En ejendommelig lønnet tjenestemandsgroupe var k i r k e n s, idet de alle, præster, kantorer, kateketer og klokkere, skulle ha en væsenlig del af deres indtægter gennem »offer«, frivillige gaver fra menigheden og »accidenser«, ekstrabetaling for udførelsen af kirkelige handlinger. Det var paabudt ved lov fra ældgammel tid, at der skulle ofres ved de tre store højtider, jul, paaske og pinse, men folk undlod det. Borgermester og raad advarede og truede med at forhøje lønnen for de kirkebetjente, der tillige var lærere, af skoleklassen, hvorved skoleskatten ville vokse, men lige meget hjalp det. End ikke en saa venlig henvendelse som gamle kantor Wilh. Topps ved nytaar 1837 hjalp. Han skrev: »Til de ærede og højstagede Familier af S. Olai Menighed, hvoraf nogle i en række af 38 aar stedse med venskabelig Godhed have erindret mig ved Højtiderne, aflægges herved min ærbødige og pligtskyldigste Tak. At den største Del af samme Menighed derimod ikke vil forglemme min paa kgl. Anordning grundet Krav paa deres Velvillighed, vil jeg og Familie fremdeles ikke betvivle«. Skolekommissionen gav i nogle aar kirkebetjentene »en liden Erstatning« af skolekassen for de ubetalte højtids ofre, men da man ikke kunne vedblive dermed, maatte betjentene til selv at omsende de ved kgl. anordning hjemlede offersedler. Men heller ikke det skaffede dem det attraaede offer. De tilbød da at gi helt afkald paa ofret mod en erstatning af 200 rdl. om aaret; men at ombytte en frivillig ydelse med en tvungen skat stred mod borgerrepræsentationens moralske sans, saa det blev der ikke noget af. Sluttelig la kancelliet et lille plaster paa saaret ved at paabyde, at kirkebetjentene, der tillige var lærere ved almueskolen, skulle ha et aarligt løntillæg af 50 rdl. af skolekassen; »og skulde det iøvrigt ha sit Forblivende med Offervæsenet som det var«. Altsaa begyndte betjentene igen at sende deres sedler om til de uvillige menighedsmedlemmer. Ved plak. af 9. 6. 1847 indskærpedes offerpligten, og der blev givet kirkebetjentene ret til at lade offeret inddrive gennem udpantning, men inddrivelse af et »frivilligt« offer var jo en lovlig stærk *contradictio in adjecto*, der hverken tiltalte den ene eller den anden af parterne og heller ikke borgerrepræsentanterne, der blev sat til at gennemgaa betjentenes restancelister og taksere deres vrangvillige medborgere. Først i 1865-66 lyk-

kedes det at faa sagen ordnet til alle parters tilfredshed. Efter kommunalbestyrelsens forslag, som approberedes af kirke- og undervisningsministeriet, afløstes »Højtidsopret« i Helsingør med faste aarlige erstatningsbeløb, baade for præsterne og for de underordnede kirkebetjente, summer fra 180 rdl. for klokkeren ved Mariæ kirke til 1000 rdl. for præsten ved Olai kirke.

Thi det var ikke blot for klokker og kantor, at det kneb med at faa, hvad dem rettelig tilkom, ogsaa præsterne voldte højtidsopret mangan bitter skuffelse. Det skal siges til deres ros, at de gennemgaaende tog det med klædeligt sagtnod, men der var dog engang én, der rejste sig og protesterede, og det var den navnkundigste af dem alle, Caspar Johannes Boye. Den af sin samtid højt beundrede digter, der allerede, mens han var lærer ved Jonstrup seminarium i 20rne, i løbet af syv aar skrev og fik opført paa Det kgl. Teater seks tragedier og et romantisk skuespil, og senere som præst i Søllerød udgav et par samlinger salmer, kom 1835 til Helsingør som præst ved Olai kirke efter provst Trojel. Hans store veltalenhed i et blomstrende sprog fuldt af billeder og poetiske omskrivninger, hans statelige prælatiskikkelse og vindende væsen samlede alt kirkeliv i byen om hans prækestol og forkyndelse, saa at pastor Fischers tilhørere i Mariæ kirke blev endnu færre, end de plejede at være; til Fischers tyske prækener kom der efter hans egen opgivelse kun 3–4, og til hans danske kom der, i hvert fald i de senere aar af hans liv, sjælden mer end 30–40. I Boyes tid tog han dem alle. Men det gik med Boyes tilhørere som med tilskuerne i sankthansaften-spil, naar Mester Jakel kommer med tallerkenen; naar de skulle »ofre«, vendte de ryggen til og forsvandt. Han fandt sig deri nogle aar, men da han ved den lærde skoles ophævelse 1839 mistede 8 rdl. 3 mrk., som ellers var hans højtidsoffer fra skolen, tabte han taalmodigheden og tog anledning til at spørge magistraten, hvor han skulle faa de penge fra, som han ikke kunne undvære, »da der ikke fra Regeringens Side træffes passende Foranstaltninger til at forskaffe mig fra ni Tiendedele af Menigheden det befalede Højtidsoffer, som denne mod bedre Vidende forholder mig.« Borgerrepræsentationen, hvis mening magistraten æskede, svarede, at skolens højtidsoffer formentlig maatte bortfalde, da skolen var

nedlagt, og med hensyn til præstens udtalelse om de ni tiendele, fandt repræsentationen »det mindre passende, at en Sjælesørger fremsætter saa grov Beskyldning mod den største Del af hans Menighed som den, at den mod bedre Vidende osv., da det er os bekendt, at en stor Del af Menigheden hidtil har antaget ikke at være forpligtet til foruden de aarlig erlæggende Præstepenge tillige at yde Højtidsoffer.« Pastor Boye blev ikke repræsentationen svar skyldig. Gennem magistraten lod han den vide, at han fandt det »ubeføjet og aldeles upassende«, at repræsentationen paatalte udtrykket »mod bedre Vidende«. Indvaanerne kendte godt Reskrpt. af 1. 9. 1819 om højtidsoffer; men de fulgte det ikke. En »agtet« lærer hade efter det udsendt 447 offersedler, men kun faaet offer paa 73 af dem. – Borgerrepræsentationen svarede i samme tone: Præsten var nok selv uvidende om kgl. anordninger, siden han ikke vidste, at iflg. kommunalanordningen af 24. 10. 1837 var magistrat og borgerrepræsentation sidestillede »saa det er baade unyttigt og urigtigt at anmode nogen af disse Autoriteter om at give den anden en Tilrettevisning ... Hvis Forholdet mellem Præst og Menighed var, som det burde være, vilde sikkert enhver, der hade Evne, med Glæde yde, hvad han var vidende om, at han skulde. Det er som Kommunens Repræsentanter, vi har paatalt Præstens grove og derhos ufortjente Beskyldninger mod en stor Del af Kommunen.«

Efter denne lille holmgang faldt sindene til ro. Forhaabenlig gik nogle flere end den ene tiendedel derefter til offerbordet; i hvert fald klagede pastor Boye ikke mere, men overlod til klokkere og kantorer at holde offerilden vedlige baade inden og efter, at Pl. af 9. 6. 1847 hade givet præster og kirkebetjente ret til at lade højtidsofferne inddrive. – Pastor Boye vedblev at samle alle om sin prækestol og var meget beundret og afholdt, saa da han 1847 forlod byen for at blive præst ved Garnisonskirke i København, var der stor sorg, navnlig i den kvindelige del af menigheden; og ved denne sørgehøjtid ofredes der saa rigelig, at der blev til et sølv-bordservice med indskrift og to sølv-lysestager som takkegave for hans tolvaarige virksomhed i byen. Til gengæld skænkede han indtægten ved salget af sin meget veltalende og bevægede afskedsprædiken den 4. juli i Olai kirke, til byens kvindelige plejeforening; det var 50 rdl. Hans virksom-

hed i København blev ikke af lang varighed. Han døde den 6. juli 1853 under koleraepidemien, rimeligvis smittet ved udøvelsen af sin præstegerning.

Boye efterfulgtes af pastor *Johansen*, der i 7–8 aar vistnok røgtede sin embedsgerning upaaklagelig, men næppe efterlod synderlig sorg eller savn, da han 1855 ombyttede Olai sogn i Helsingør med Taarnby sogn paa Amager. Hans qvasikollega, udgiver og redaktør af Helsingør, pastor *Grüner*, satte ham i avisen det ejendommelige eftermæle: »Han vil mindes som den begavede Ordets Forkynder og som den dygtige og virksomme Forretningsmand.« Hans prækener skal ha været meget sindrige, men noget vanskelige at følge for jævne mennesker. Efter *Johansen* kom provst *Arve Heiberg* fra Kerteminde. Han vandt hurtig menigheden ved sine gode, naturlige prækener og ved sin venlige og dog kloge og faste optræden. Hans hustru var en Rørdam, og hans højkirkelige standpunkt hade et anstrøg af grundtvigianisme, der vistnok skyldtes forbindelsen gennem hende med den rørdam-grundtvigske kres. Ogsaa hun var en intelligent og udpræget personlighed med et par kloge øjne, som man syntes maatte kunne se »durk« igennem en, og deres hjem, i den store nu forsvundne præstegaard paa hjørnet af Kongensgade og Alleen, hvor »Borgen« knejser, var et rigtig dansk præstehjem, præget af gæstfrihed, intelligens hos gamle og unge og interesse for alt godt og smukt i livets forskellige former, selvfølgelig ud fra et gejstligt synspunkt. Provst *Heiberg* passede sit embede og tog ikke megen del i andet offentligt liv. Kun én gang ved jeg, at han, grebet af øjeblikkets alvor, bad om ordet i en offentlig forsamling; det var ved D. B. Adlers valg til kresens folketingsmand den 5. marts 1864. Da mindede han den store forsamling om *Elisas* ord til drengen, der ængstes ved at se fjendens overlegne masser: Frygt ikke; thi de er flere, som er hos os, end de, som er hos dem! Og han overførte dette paa stillingen i øjeblikket ved at sige: »Ja, der er flere med os end med Tyskerne, vel ikke flere Kombattanter, men flere; thi vor Sag er god og retfærdig, og Gud er med de retfærdige.« – Desværre gik hans forhaabning i saa henseende ikke i opfyldelse.

Mens præsterne afløste hverandre i Olai sogn, sad pastor *Fischer* (*Ephraim de F. f. 1785*), der var kommet til Hel-

singør samtidig med pastor Trojel, aar ud og aar ind, fra april 1819 til februar 1862, i Mariæ præstebolig ved Klostret. Han var 76 aar, da han døde, men han hade da i adskillige aar set ud som en olding, affældig, med kridhvidt haar og et hvast blik under de buskede øjenbryn. Han sad i sin gamle forfaldne præstegaard, førte sine kirkebøger, forrettede sin anden præstegering, prækede for den snes gamle mænd og kvinder, der var i Klostret, og for en anden snes mennesker, der kom i kirken, hver fjerde søndag paa tysk, indtil dette omsider blev afskaffet i 40rne, fordi der til de tyske prækenere kun kom et par fattiglemmer, der ikke forstod et ord af, hvad præsten sa, men var i kirken, fordi det nu engang hørte til, at man skulle gaa i kirke om søndagen. Efter 1852, da der kom tysktalende holstenere og sydslesvigere i garnison i byen og paa Kronborg, maatte Fischer atter til at præke paa tysk i slotskirken; for han var tillige »Slotspræst«, en titel, der lød af noget mere end almindelig sognepræst. Den meste tid tilbragte han mellem sine bøger, for han var en belæst mand, der i de unge dage hade taget sine eksamener med glans, hade studeret kirkehistorie og oldtidskulturer i Göttingen og Paris, hade opholdt sig i Schweiz, Wien og Rom og sikkert dengang stilet højere, end han senere naade. Det var, som var engang noget klikket for ham, og saa hade han resigneret. Eller var det, fordi han følte, at han i vetalenhed og præsteværdighed ikke kunne ta det op med sine kolleger i den anden kirke og særlig med pastor Boye? Det eneste synlige litterære resultat af alle hans studier, var en lille »Beretning om Kronborg Slotskirkes Indvielse 1844« med en præken og beskrivelse af festlighederne. Han var af de stille mennesker, der helst lever i fred med omgivelserne og saa lidt bemærket som muligt, og han istemte ikke sin kaldsbror Boyes klage over, at han af sine embedsindtægter ikke var i stand til at forsørge sin familie, hvorfor han da ogsaa af borgerrepræsentationen i dens svar til Boye fik den anerkendelse, at »Byens anden Sognepræst har vist, at han med et af Indtægter ringere Embede kan opdrage en talrig Familie.«

Han passede for saa vidt godt til alt det øvrige i denne gamle anstalt med dens vanrøgtede kirke- og klosterbygninger, der trods forfaldet laa saa kønt og fredeligt med de hvidkalkede

mure og trappegavle mellem grønne træer, og som indvendig frembød en labyrint af lange gange, smalle korridorer, gamle døre med klinkefald, trapper op og trapper ned, til hospitalsforstanderens og kirkebetjentenes lejligheder med værelser i forskellig højde og trappetrin mellem stuerne. Og baade oppe og nede var der smukke rum med søjler og krydshvælvinger som refektoriesalen i stuen, hvor friskolens viltre drenge summede og sang, og kapitelsalen ovenpaa, der var indrettet til baade kirke og opholdsrum for de gamle koner; de hade hver sin lille baas mellem skærnbrætter, de venlige gamle mennesker, der befolkede trapper og gange og gerne ville ha at vide, hvem man skulle besøge. Dengang var »Klostret« bebot, et opholdssted for mennesker; nu er det nærmest et museum, som beses af tilreisende og sjælden besøges af byens folk; og de gamle koner, naar der er nogen – for i flere aar har Klostret nu ikke haft raad til at opvarme den nyindrettede opholdssal eller til at belægge ledigblevne pladser – sælger nu prospektkort og anviser de besøgende den fremhængte gavebøsse. Klostret, der sikkert er fortræffelig restaureret af professor Storck og stilret i alle ender og kanter, gør nu et noget dystert og en smule kedeligt indtryk med sine tunge, røde mure og dunkle gange, hvor man uvilkaarlig ønsker, man kunne faa lov at lyse lidt op ved hjælp af en hvidtekost og noget hvidtekalk, saa der kunne komme til at se ud, som der sikkert saa ud i Klosters velmagtsdage, da væggene var kalkede over og dekorerede med letmalede scener af den hellige historie og helgenlegender, hvoraf der endnu ses et par rester i klostergangen.

Og klostergaarden, den gamle – ja, jeg husker den i dens forfaldstid inden restaureringen. Der var fæle ting i den: Aftrædelsessteder for skoledrengene, smaa og store vinduer og vaskekude fra lærerlejlighedernes køkkener rundt om i murene, utætte nedløbsrender fra taget med smudsige striber ned over de kalkede vægge, gamle bygningsmaterialer i en bunke osv., og dog kunne der sommersolskinsdage være en charme over denne fratergaard, som den ganske savner i sin nuværende skikkelse. En af lærerne, der bode i klostret, den stilfærdige pebersvend Kruse, var nemlig en stor blomsterven og blomsterdyrker, og han hade faaet gaarden overladt til deri at øve sin havekunst;

det af den, der ikke var optaget af de nysnævnte mindre smagfulde sager og et lille drivhus, som Kruse havde bekostet sig, havde han fyldt med blomsterstauder og smaagrupper af stedsegrønne træer, tujaer, takstræer, laurbærtræer og andre lignende vækster, som dengang var større sjældenheder herhjemme end nu, og som trivedes udmærket i den lune gaard. Naar solen skinnede ned over de hvide mure og hen over de brogede stauder og mørkegrønne træer, kunne der virkelig komme lidt af en sydlandsk klostergaards stemning over stedet, hvad der aldrig gør nu, hvor et uplejet, stærkt voksende lindetræ, der er anbragt midt i gaarden, er i lag med at ta synet fra hele rummet. Saa har man mere glæde af kirken. Den har ved restaureringen faaet en grundig fornyelse og forbedring, der gør sin mester ære, selv om han ogsaa der skaanselsløst har fjernet saa ejendommelige indretninger som de mange »lukkede« hægestole, og kun beholdt et par af de mest karakteristiske.

Foruden de to sognepræster og den ordinerede kateket havde byen endnu en præst, nemlig ejeren og udgiveren af byens avis, »pastor« Grüner, som han altid kaldtes og gjorde fordring paa at kaldes. Hans far var 1788 kommet som lærer til latinskolen i Helsingør, og her var han forblevet, først som kapellan 1794, senere som præst ved Mariæ kirke 1813. Den virksomme mand, der oversatte og udgav moralske og belærende skrifter i tidens smag, skaffede sig bevilling til i Helsingør at indrette trykkeri, sælge bøger samt udgi en avis, og fra okt. 1799 udkom saa »Helsingørs kgl. privilegerede inden- og udenlandske Efterretninger« to gange om ugen for 2 rdl. om aaret. I vinteren 1798–99 havde bogtrykker C. Michaelsen udgivet »Helsingørsbladet« med 25 numre og paatænkte derefter fra 1. april at udgi »Helsingørs kgl. allene privileg. inden og udenlandske Nyheder«, som skulle udgaa to gange om ugen; men »Nyhederne« kom aldrig; Elias Grüner fik privilegiet, og nyhederne blev til »Efterretninger«. Det var et beskedent lille oktavblad, der brugte en del aar, inden det naade et beskedent lille kvartformat, og det havde fyldt de 50, inden det var nogenlunde udvokset og blev kendt landet over som den avis, mester i Helsingør hver søndag kl. 9 præcis læste højt af for Peter Ravn og de andre skræddersvende, hvorefter han formanende tilføjede: »Forglem det

aldrig siden; man følge bør med Tiden!« – Da var den ældre pastor Grüner forlængst borte. Han døde allerede 1819, men hans kone, der var en datter af skibsklarerer og købmand Christof. Holm, fortsatte resolut trykkeriet og bladudgivelsen, bistaaet af sin svigersøn, Matthias Arenholtz, officer ved kronens regiment og forfatter af Cronborg slots historie; hendes søn, Peter Valentin, studerede imidlertid teologi og blev senere præst og lærer i Holstebro. Denne virksomhed maa dog ikke ha ligget rigtig for ham; thi da hans mor døde 1831, ansøgte han om at blive »entlediget« og om at faa overdraget farens bevilling som bogtrykker, boghandler og bladudgiver i Helsingør. Begge ansøgninger bevilgedes. Boghandelen blev dog ikke til noget; han trykkede, udgav og solgte nogle salmer og prædikensamlinger af Boye og nogle oversættelser og føljetonromaner fra avisen; ellers blev der kun lejlighedsvis fra trykkeriet solgt sager, som averteredes til salgs gennem avisen, sager af mange slags lige til damehatte, forlorne krøller og andre lignende stærkt private brugsgenstande.

Grüner arbejdede som journalist helst med saksen, meget sjældn med pennen; men saksen anvendte han med omtanke, saa der var altid noget at læse i avisen. Midt i 30erne fik han en dygtig medarbejder i prokurator Jacobi, og da kom der jævnlig gode redaktionelle artikler, ogsaa om lokale spørgsmaal; men med Jacobis død 1840 var det forbi, og bladet gled da tilbage i den gamle skure. Og der blev det, saalænge Grüner levede. Kun én gang, det var i 1858, da Fr. Algreen Ussing hade startet sit konkurrerende blad »Helsingørs polit. og Avertissementstidende«, syntes Grüner, at der maatte gøres noget. Han skrev da en leder: »Naar vi hidtil ikke har anset det nødvendigt at foretage nogen væsenlig Forandring i vor Avis m. H. t. Indhold og Omfang, saa var Grunden den, at Helsingør ligger København saa nær, at enhver Efterretning baade fra Udland og Indland kan i Almindelighed læses her i de københavnske Blade lige saa tidlig som den kan meddeles i Byens Avis(!). Men da Publikum nok ønsker, at den Avis, der udgives og trykkes her paa Stedet, skal indeholde noget Mere end hidtil var Tilfældet, saa se vi i dette Publikums Ønske en Lov, som vi bør efterkomme. Fra næste Kvartals Begyndelse skal derfor Avisen

udgaa mindst 5 Gange om Ugen. Dertil aabner Avisen gerne sine Spalter for passende Bidrag.« – Det næste kvartal bragte dog ikke spor af forandring i avisens størrelse og indhold, men konkurrenten var nok ogsaa gaaet ind forinden. Det hele bladapparat var i højeste grad gammeldags; langt frem i tiden brugtes endnu trykkemaskiner med haandsving, og da en hurtigpresse anskaffedes sent omsider, omtales det som en verdensbegivenhed. Grüners gaard, anselig, med stor indkørselsport, laa paa Stengade tæt ved Hovedvagsstræde og lignede ganske en hyggelig gammel præstegaard med træer i en lille baghave og vedbend og vildvin op ad murene. Sætter og trykkeri var i en sidefløj i gaarden, redaktionen i stuen til gaden, hvor pastor Grüner, der ogsaa i sin personlighed, indre som ydre, var stærkt præstepræget, til langt op paa formiddagen tog imod i slaabrok og med lang pibe, mens hans venlige kone i stuen ved siden af gennem den aabenstaaende dør og ved hjælp af et gadespejl interesseret fulgte, hvad der foregik saavel ude paa gaden som inde i redaktionen. Grüner var en brav mand, der gerne var med i al slags velgørenhed, hvortil avisen jo ogsaa kunne bruges. En overgang var han borgerrepræsentant og tog del i det kommunale arbejde, ligesom han enkelte gange under vakancer fik sin gamle præstekjole frem og besørgede gudstjenesten i en af kirkerne. Men helst holdt han sig i baggrunden og levede et stilfærdigt hjemmeliv i sin »præstegaard« paa Stengade og om somren ude paa »Lappesten«, som han hade købt i 50rne, men maatte sælge igen i sine sidste leveaar, da det i økonomisk henseende gik tilbage for ham.

XIII.

Skoleforhold og lærerpersonligheder. »Hvor skal jeg sætte min søn i skole?« Realundervisningens fremme. Pige- og pøgeskoler. Læger. Militærlæger. Dr. de Meza. Lægeforhold og lægehonorarer. Apoteker Stenberg. Prokuratorer og sagførere.

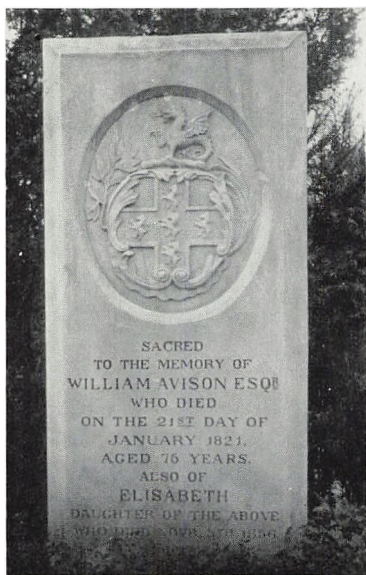
Næst præsterne lidt om lærerne. Faglærere i moderne forstand hade man ikke. For at være en dygtig lærer skulle man – helst – være teologisk kandidat; en cand. phil., der hade opgivet teologien paa halvvejen, ansaas ogsaa for dueligt læreremne. Seminarister derimod stod, trods deres overvejende teologiske og praktiske uddannelse, ikke saa højt i kurs, antoges i hvert fald ikke for tilstrækkelig almindannede til at kunne paata sig den »højere« undervisning. De hade deres plads i almueskolen, og de stod ogsaa i social hensende ligesom et trin lavere; det var »finere« at være lærer ved realskolen end ved borger- eller friskolen. Lærerpersonalet ved de sidste skoler, bestod foruden af kateketen, der var cand. theol. og overlærer, fornemmelig af kantorerne og klokkerne ved kirkerne, mens realskolen, der var oprettet efter latinskolens nedlæggelse 1839, og begyndte 1. oktober 1843, hade en forstander, der i 50-erne ogsaa var cand. theol., og fem-seks faste lærere i læsefagene, cand. theol.'er eller cand. phil.'er; desuden en tegnelærer, en skrivelærer, en sanglærer og en gymnastiklærer. De fire sidste regnedes ikke rigtig med; deres fag var af dem, man ikke gjorde sig nogen samvittighed af at skulke fra, naar man kunne. Skrive- og gymnastiklærerne var tidligere holstenske underofficerer, som vi drenge naturligvis mistænkte for at være tysksindede, paa grund af deres lidt gebrokkne sprog; sanglæreren var en brav musikus, der gav undervisning i violinspil og drev en lille høkerforretning ved siden af, hvad der ikke imponerede os.

Men tegnelæreren, den beskedne og elskværdige J o h. D a m m, holdt vi af. Han var af de mennesker, som trængt ud af deres bane, resigneret lever videre og ser at faa det bedst mulige ud af forholdene. Han hade haft sit barndomshjem i Helsingør og hade gaaet i malerlære der. Som svend var han kommet paa kunstakademiet i København; her lærte han blomstermaleren, prof. Ottesen, at kende og gav sig under hans vejledning til at male blomster. 1846 udstillede han første gang paa Charlottenborg, og billedet, et frugtstykke, blev købt til Den kgl. Malerisamling (Galleriet paa Christiansborg). En sjælden ære for en begynder. Men snart maatte han tilbage til Helsingør for ved sit arbejde at holde hjemmet oppe, og saaledes gik det til, at han blev tegnelærer i Helsingør, hvor gamle Becker mentes ikke mere at kunne gøre fyldest som saadan. Kun med aars mellemrum udstillede Damm senere enkelte blomster- og stillebensstykker, sidste gang 1866, og hans navn som kunstner er nu længst forglemt. Da hjemmet opløstes, levede han resten af sit liv i en hyggelig lille pebersvendejlighed, omgivet af kvidrende fugle og brogede blomster, som han tegnede og malede efter, nydelige, fint udførte smaabilleder, hvoraf enkelte endnu findes i gamle helsingørske hjem. Det var unægtelig morsommere at besøge ham der end at sidde paa skolebænken og tegne efter de kedsommelige helstedske fortegninger, der dengang var al tegneundervisnings alfa og omega.

Af læsefagene besørgedes dansk og religion af samme lærer, en yngre teologisk kandidat med haud., der hade giftet sig paa den lille gage og forventningen om bedre kaar, naar turen en gang kom til ham at faa kald. P e t e r s e n og H o y e r hed de to, der i 50rne og 60rne besørgede disse fag. Navnlig Hoyer var en dygtig dansklærer, der bankede sætnings- og tegnsætningslæren ind i os, saa i hvert fald nogle af os aldrig glemte dem senere i livet; de var iøvrigt begge pligtopfyldende lærere med interesse for undervisningen og for deres elever. Mindre striks og karakterfast var T h o r b j ø r n s e n, far til den senere skoleinspektør i Helsingør; han var lærer i matematik, naturlære og naturhistorie. Skolens første forstander, Simesen, hade i sin tid selv undervist i disse fag, der var hans særstudium. Efter ham hade Thorbjørnsen, der var cand. phil. og altsaa som saadan

Gaardinterior med fritrappel fra den Wrijgtske gaard, Strandgade 86, nedbrudt i 1930-erne.

Øverst: Grøppebillede af medvirkende ved dilettant-forestilling paa Helsingør teater 26. marts 1868. Nederst t. v.: Engelsk konsul i Helsingør, Mr. Good. Nederst t. h.: Gravsten over Mr. William Avison, død 1821, og hans datter Elisabeth, død 1856. Helsingør Kirkegaard.

kunne paata sig at undervise i hvadsomhelst, overtaget fagene; men hans kundskaber gik næppe langt ud over lærebøgernes indhold, og mere behøvedes maaske heller ikke til den da afsluttende eksamen. Han var tillige ordensinspektør og hade skolens samlinger af naturalier og fysiske instrumenter under sig; men møl og rust fik mere ud af disse end vi drenge, for vi saa dem saa godt som aldrig; rimeligvis var de heller ikke meget værd som undervisningsmateriale. De mest imponerende stykker var en udstoppet elg, paa hvis skind der omtrent ikke var to tilbage og en elektrisermaskine med en stor rund og revnet glasskive. Thorbjørnsen forlod skolen 1860 og tog seminaristeksamen, hvorefter han fik ansættelse ved skolevæsenet i Hobro. Han efterfulgtes af cand. polyt. M o n r a d, der var dygtig i matematik og fysik, mens hans kendskab i naturhistorie til en begyndelse var noget begrænset. For at hjælpe herpaa anskaffede han sig Lützens store zoologi og anbefalede os elever i øverste klasse at gøre det samme, og saa gennemgik vi den med ham i store pensa; han la ikke skjul paa, at ogsaa han læste paa lektien ligesom vi andre, hvad der naturligtvis bidrog til at vække vor kappelyst. Lige saa forstandigt tog han paa andre forhold, saa han vandt hurtig vor tillid, selv om han nøje overholdt de tre skridts afstand, der var mellem ham og os. Han levede i Helsingør til sin død 1913 og virkede ved skolen i henved halvhundred aar. Han hade valgt sin livsgerning som ung og forblev den tro, ogsaa da han blev gammel, og yngre kræfter kom til og satte ham i skygge.

Et par mærkelige fremtoninger blandt min skoletids lærere var den engelske lærer Leeson og den fransk-tyske Seehusen. L e e s o n var irlænder, talte meget daarligt dansk og hade det besynderligste stundesløse væsen baade i timerne og udenfor skolen. Han lignede en forfjamsket pjerrot og var lige til at le af, hvad vi sikkert ogsaa gjorde baade bag hans ryg og op i hans ansigt. Naar vi mødte ham paa gaden, stilede han i lang afstand over mod os med udstrakt haand og et glad: how do you do? eller where are you going? og løb saa videre uden at afvente noget svar. Ogsaa hans dragt var besynderlig, og naar det blæste, hvad det jo jævnlig gør i Helsingør, bandt han sit lommeterklæde om hatten og ned under hagen, for at den ikke skulle

blæse af. Men han var et utrolig godhjertet og godmodigt menneske, saa vi holdt af ham og gjorde ham sjælden kvalm i timerne; han lærte os brillant engelsk, for vi var nødt til at tale sproget i timerne, saa godt vi kunne, og det morede os. Mens Leeson var i Helsingør, spiste han og bode vist ogsaa ude paa skydebanen hos værten i H. K. P. S. S., den patetiske Boysen, og en skøn dag var han, til stor morskab for os alle, der ikke kunne begribe, hvordan det var gaaet til, forlovet med jomfru Henriette Boysen. I sommerferien 1856 holdt de bryllup, men snart efter forlod de Helsingør og bosatte sig i Hamburg. Og nu kom det for en dag, at den fordringsløse sproglærer, der gav privat-timer à 2 mrk., var irsk godsejer og velhavende, og at han hade forladt den grønne ø og ikke ville tilbage dertil, før der var fred i landet. Det kom der som bekendt aldrig, og saa forblev han boende i Hamburg, hvor han til sin høje alderdom levede i et lykkeligt ægteskab med sin Henriette. – Endnu mærkeligere var *Seehusen*. Det hed sig, at han var søn af en landsbysmed ved Augustenborg, men at hans virkelige far var selve hertugen. Vist er det, at han hade et meget aristokratisk hode med en profil, der godt kunne minde om Frederik V.s, og han bar sit hode højt som højsalig kongen paa Sallys rytterstatue. Han var altid meget soigneret med det fineste manchettinnet bag en vidt-aaben vest, med kalvekros og undertiden kniplingsmanchetter ud over de smaa hænder og ringprydede, langneglede fingre. Hans klæder var altid elegante, men tit noget afstikkende i kuløren, kanariegule nankins om somren; de sad som støbte om ham; hans benklæder især var forargelig trikotsnævve. Han var kun af mellemhøjde, men herpaa bødede han ved 2 tommer høje hæle udvendig og vistnok en skraahæl indvendig i støvlen; det gav en lille fod, men tillige en gang, som gik han paa stylder; og da hans ben var saa tynde og overkroppen saa brystende fyldig og rank, kom der et misforhold i krop og holdning, som skaffede ham øgenavnet »Danmarks Vovehals«, under hvilket han var kendt baade i Helsingør og København, hvor han nu og da optraadte og altid vakte megen opsigt og jubel hos gadeungdommen. Han var en forfængelig nar og som saadan egenlig umulig som lærer; men han var dygtig i sine sprog, og efterhaanden vænnede vi os til hans naragtighed. Det gik alligevel

ikke i længden. Til tider kunne han blive ganske ubehersket, skældte og smældte og huggede ud efter os, med hvad han tilfældig havde i haanden, og saa kunne det ligefrem komme til batalje, naar han for løs paa os, og vi indtog dækstilling med venstre arm løftet mod lussingen og højre arm parat til modstød, som han ikke turde ta imod, saa usikkert som han stod paa benene. Mærkværdigt nok blev han forlovet med en datter af en af byens fineste familier, og efter dette, der ret forstaaeligt vakte megen omtale og opsig, blev han endnu mere irriteret og umulig. Og saa endte det med, at han en dag paa skolen i foraaret 1860 midt i en time, hvor vi maaske havde drillet ham vel meget, pludselig med raabet: I gør mig gal, I gør mig gal! styrtede hen til det aabne vindue for at styrte sig ud af det, saa vi forfærdede maatte springe til og holde paa ham. Det blev hans sidste time paa skolen. Det højhedsvanvid, som sikkert længe havde ligget og luret i hans sind, var kommet til udbrud. Han blev en tid interneret paa hospitalet uden at falde til ro igen og blev saa bragt til en sindssygeanstalt, hvorfra han aldrig kom ud.

Disse to mærkværdige lærere fik til afløser i tysk og engelsk translator *H a r t n a c k*, der heller ikke var, som folk er flest. Han var seminarist fra Jonstrup og havde været lærer forskellige steder, inden han kom til Helsingør. Han havde ogsaa forsøgt sig som forfatter og havde 1852 faaet et stykke »Den bevægede Tid« opført paa Det kgl. Teater. Det satiriserede over politiske forhold i en smaa-købstad, og i den politisk nervøse tid under det bluhmeske helstatsministerium forargede det, saa det blev pebet ud til gongongens toner og gik kun et par gange. Mulig havde dette uheld bidraget til at gøre ham bitter og ufordragelig; han var i hvert fald højst ubehagelig. Den noget duknakkede mand (vi kaldte ham »Gibbernack«) gav sig privat hverken af med os eller med sine kolleger, gik og pillede sig i næsen og skulede til os og pinte os med lange lektier i Peder Hjorts store, tykke tyske grammatik. Jeg var glad den dag, jeg slap fra ham. Han blev kun faa aar i Helsingør, saa tog han til København, og her saa jeg ham senere i livet adskillige gange, altid alene, altid iført de samme stumpe, hvide lærredsbukser, samme graa jakke og samme straa-hat, som jeg mindedes fra min skoletid – og blikket

var ikke blevet blidere med aarene. – Saa var G r u m, der arvede de franske timer efter Seehusen, en elskværdigere mand, livlig og fornøjelig og ikke bange for at være *bon camerad* med os unge. Han var noget gabmundet og modsigelseslysten, men kom vist ellers godt ud af det med sine medlærere. Saa vidt jeg husker, var han som reserveløjtnant med i krigen 1864, men kom for en tid tilbage til skolen, hans hele liv var nok noget planløst og tilfældigt; hvordan det senere gik ham, ved jeg ikke.

Skolens leder, r e k t o r L a s s e n, var en mand, alle holdt af. En mand med gode evner og mange gode interesser. Om skolens ledelse egenlig var den højeste af dem, er maaske tvivlsomt, men han hade nu engang paataget sig opgaven, og han løste den upaaklagelig gennem mange aar. Valdemar Lassen, hvis far var toldinspektør i Helsingør – selv var han født i København 1816 –, var teologisk kandidat med laud. Han hade været knyttet til skolen fra dens begyndelse 1. oktober 1843 først som lærer i religion, senere i historie og geografi. Da Simesen, den første bestyrer af den paa ruinerne af latinskolen opførte saakaldte videnskabelige realskole, 1851 blev gjort til rektor for latinskolen i Flensborg, som under de daværende forhold skulle ha en myndig leder – og det var Simesen – blev Lassen »forstander«. Rektortitlen tog han i arv efter latinskolens rektorer, og han gjorde sig fortjent til den ved 1856 at lægge en ny plan for skolen og skaffe denne ret til at afholde realafgangseksamen, hvorved den fik prædiketet »højere«. I maj 1852 giftede Lassen sig med Julie Schmidt, datter af byens toldkasserer, der var kendt som byens mest (eller eneste) kunstinteresserede mand, kender og samler af stik, kunstforeningens stedlige repræsentant. De nygifte flyttede ind i den hyggelige rektorbolig i den smukke gamle skolebygning i Kongensgade, og der levede de lykkelig i over 30 aar, til han 1883 tog sin afsked og forlod byen. Fru Julie var kun 21 aar, da hun blev gift, men hun tog sig moderligt af os smaadrenge, naar vi kom noget til ude paa legepladsen, som hun holdt øje med inde fra spisestuen, og hun var heller ikke bange for at kalde de store drenge til orden, naar de handlede ilde med de smaa, legede himmelspræt med os, døbte os under posten eller begravede os i en snebunke. Hun var et sødt menneske, og rektoren var en rar og venlig mand, der

meget nødig hentede spanskkrøret henne i kroen ved reolen og altid la fingrene imellem, naar han gav en lussing. Maaske det i aarenes lange løb førte til nogen slappelse af disciplinen, men i min skoletid var aanden og tonen i skolen god nok. Lassen underviste selv i historie og geografi. Jeg har ikke indtryk af, at hans undervisning var særlig vækkende; men vi satte pris paa at takkes ham og kunne derfor vore sager. Ogsaa hans forhold til lærerne var det bedste, og i byens selskabelige omgangsliv var han og hans hustru skattede deltagere, ligesom de ogsaa selv førte et gæstfrit hus. Og det skønt hans indtægter var alt andet end overdaadige. Det var indrettet paa den taabelige maade, at han fik skolepengene samt et aarligt tilskud af 1500 rdl. af realskolefonden, en arv efter latinskolen, og saa skulle han selv afholde alle udgifter til lærerlønninger, lokalernes renholdelse, opvarmning og vedligeholdelse; hvad der blev tilovers, var hans. Det stillede sig eksempelvis saaledes for skoleaaret 1857-58: indtægt: skolepenge 4335 rdl. Fra realskolefonden 1500 rdl. udgift: lærerlønninger 3238 rdl. Andre udgifter ca. 350 rdl. Tilovers til forstanderen 2254 rdl. 4 mrk. - 3238 rdl. til en halv snes lærere! Det er, hvad en enkelt oppebærer nuomstunder. I forhold hertil synes forstanderen vellønnet; men af hans 2254 rdl. var nok mer end de 254 restancer, som sent eller aldrig kom ind; rektor Lassen slettede nemlig hellere ud, end han krævede ind, naar det kneb for en »Forældre« at skaffe den blaa femdalerseddel hver maaned. Sine medborgeres tillid fik han bevis paa, da de 1861 satte ham ind i borgerrepræsentationen og aaret efter gjorde ham til formand, da Wiibroe, der i en række aar hade været det, ønskede at fratræde. Lassen vedblev at være formand til udgangen af 1868, da den ny kommunallov af 28. 5. 1868 traadte i kraft, ifølge hvilken borgerrepræsentationen i købstæderne afløstes af byraad, hvis »kongevalgte« formand gerne var stedets byfoged eller som i Helsingør borgermesteren. Ved sin virksomhed i kommunens tjeneste var Lassens interesse for kommunens forhold i ældre tider blevet vakt, og han gav sig da til at fortsætte de af kapt. Arenholtz i 30rne paabegyndte uddrag af Helsingørs gamle tingbøger og raadstueprotokoller. Han førte uddragene frem til udgangen af det 18de aarhundrede og lod dem trykke i sine skoleprogrammer i 70erne, et arbejde,

der har vundet paaskønnelse hos alle, som beskæftiger sig med Helsingørs ældre historie.

Der hade længe, inden den videnskabelige realskole kom i gang, været arbejdet paa at faa en realundervisning i byen. Trangen til anden kundskab for ungdommen end just den lærde gjorde sig naturligvis gældende her, hvor man hade mere brug for de levende sprog end for de døde, for praktiske fag som matematik og naturlære end for antikviteter og oldtidshistorie. Der blev i begyndelsen af 30erne af Knud Gad og købmand Math. Jørgensen dannet en »borgerlig Forening til Realkundskabens Udbredelse«, og der blev indrettet et par ekstraklasser i borgerskolen, hvor der gaves videre undervisning i realfag. 1836 var der 41 elever i dem. Men det mest opsigtvækkende udslag fik bestræbelsen i »handelskommis« K n u d G a d s brochure »Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole?« Den udkom i eftersomren 1833, og dens formaal var at paapege »Nødvendigheden af en Skole-reform, hvorved den næringsdrivende Borger kan blive udløst af sin aandelige Trældom«. Brochuren var vel skrevet, omend i en lidt høj stil, og den nød den ære, at professor I. F. Schouw anmeldte den i »Dansk Ugeskrift«, mens andre kapaciteter som notarius Algreen Ussing, overlærer Hage, translator Mariboe o. fl. tog anledning af den til at sætte spørgsmaalet om en skole-reform under drøftelse i »Dagen« og andetsteds. Mange var angrebene paa den overvejende undervisning i de døde sprog og særlig paa den latinske stil, »hvormed der drives et uforsvarligt Afgudereri i vore Skoler«. Engang rejst la bevægelsen sig ikke mere. Sagen kom frem i Roskilde stænderforsamling 1837, hvor daværende overretsassessor Algreen Ussing fremsatte andragende om realundervisningens fremme, og borgermester Stenfeldt, under hvis ressort Meislings hensygnende latinskole i Helsingør jo hørte, stillede forslag om nogle latinskolers omdannelse til realskoler. Og endnu ti aar efter stod spørgsmaalet om skole-reform saa meget paa dagsordenen, at Heiberg kunne satirisere derover ved at la den ugifte og endnu uforlovede Vilhelmine i »Valgerda« grunde over problemet: »Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole?«

Da Gad 1833 satte det under debat, var for resten hans søn Jonas heller ikke til endnu; han blev først født 1840; men da

Jonas var syv aar, indrettede Gad en »Husskole«, som han ville ha den. Der var næppe nævneværdig forskel paa plan og metode for undervisningen i den og i den simesenske realskole; men »Gads Skole«, der i sit elevantal var stærkt begrænset, kom alligevel til at spille en vis rolle i byens skoleliv, idet det ansaas for noget ekstra at blive optaget i den. Ingen af dens elever naade iøvrigt senere i livet at blive noget ekstra; Jonas selv døde kun 26 aar gammel. – en anden drengeskole var Schows, der siden begyndelsen af aarhundredet havde bestaaet som Suhrs læreanstalt, men 1840 var overtaget af den tidligere adjunkt ved latinskolen, H. S c h o w. Efter latinskolens ophævelse havde han »læst Latin og Græsk og andre Fag med nogle provectiores, saa de fuldt stod Maal med tilsvarende Elever i Latinskolerne«, men nu mente ogsaa han, at der i Helsingør fornemmelig tiltrængtes undervisning i moderne sprog og almene fag, og derfor indrettede han sin skole derefter. Den bestod i en snes aar som en mellemting mellem borgerskolen, der ikke var fin nok, og realskolen, der var for dyr. Af kortere varighed var Windekildes »Borgerdydskole«, Møller og Andresens »Pædagogium« og Baches »Institut«, der alle spekulerede i latinskolens ophævelse, men ikke kunne bestaa, da realskolen kom i gang. Fritz Møller, pædagogiets leder, der var »dimitteret« premierløjtnant af artilleriet, forsøgte sig efter »Pædagogiet«s ophør som manuduktør ved det borgerlige artillerikorps og brandkorpset for »de Hrr. Underofficerer, som ønsker at læse til Officerseksamen«, men det gik heller ikke, og saa forlod han byen.

Saa var der pigeskolerne, en halv snes stykker eller flere, hvoraf fru Joelssons (jomfru Cantors) og madam Andresens var de største. Fru Joelsson er tidligere omtalt. Md. Andresen var gift med teol. kandidat P. Andresen, der sammen med løjtnant Møller oprettede »Pædagogium«, men senere førte et omflakkende liv og endte som kirkesanger og skolelærer ovre i Jylland. S i n e A n d r e s e n begyndte sin skole ved nytaar 1841 og holdt den gaaende i mere end 30 aar. Hun var et ualmindelig virksomt menneske, livlig og intelligent, og hendes navn blev landskendt gennem hendes »Strikkebog«, der indeholdt en utallig mængde mønstre til simple og kunstige strikkearbejder og anvendtes i høj grad, saalænge den ædle strikkekunst dyrkedes. Andre min-

dre pigeskoler i 50'erne var frk. Nestlers og frk. Nissens, hvoraf den sidste havde et grundtvigiansk anstrøg. Frk. Nissen blev senere gift med den bekendte seminarieforsøger Jeppe Tang på »Blaagaard«. Ogsaa jomfru Lund, datter af raadmand Børge Lund, fru Weilby o. fl. havde skole for pigebørn.

Som oftest havde hver samfundsklasse sin skole; de ringest stillede nøjedes med kommuneskolerne, borger- og friskolen; men det var »finere« at gaa i en privatskole, og derfor kunne saa mange af dem bestaa. Som undervisningsanstalter var de sikkert ikke meget værd. Undervisningen besørgedes mest af lærerinder, tidligere flinke elever, der fik en halv snes rigsdaler om maanedes for en fem-seks timers daglig undervisning; og saa var der, nærmest for et syns skyld, en lærer eller to i religion, historie eller sprog. Saavidt jeg mindes, var det påbudt, at religionsundervisningen skulle ledes af en lærer. En lærerinde ansaas ikke for udviklet nok dertil. Endelig var der pøge- eller forberedelsesskolerne, af hvilke jomfru H o l m s, i Sankt Annegade, i huset ved siden af sprøjtehuset, var den fineste. Her sad vi et par snese smaa drenge og smaa piger i 5-9 aars alderen i en mellemstor stue med to-tre kubikmeter dunstfyldt luft pro persona, sad hver på sin lille medbragte stol eller skammel og skrev streger og bogstaver eller regnede smaastykker på den lille skifertavle, vi havde i skødet og spyttede på og viskede af, naar det var galt eller godkendt, hvad vi skrev; men naar vi skulle stave eller læse, stod vi enkeltvis henne hos jomfru Holm, der tronedes i en lænestol ved et rigtigt bord, og fik ros eller skænd, alt eftersom præstationen faldt ud; var vi rigtig flinke, fik vi et kys, hvilket ikke var behageligt, da jomfruens næse var lang og spids og som oftest fugtig i spidsen. Saa foretrak vi næsten hjælpelærerinden, den blide jomfru Bine Seyers kno oven i hodet, naar vi gjorde noget forkert.

Blandt kommuneskolens lærere dengang, der nu alle er døde, og hvoraf de fleste ogsaa er glemte lige til navnet, er der én, som endnu mindes af sine gamle elever, der har dannet en forening med ham som en slags skytshelgen. Det er Carl Schütz, teologisk kandidat og lærer ved borgerskolen i det meste af et halvt hundrede aar. Hvordan han var som lærer - hans fag var fornemmelig religion, dansk, naturhistorie og sang

– ved jeg ikke; han hade ord for, at hænderne sad noget løse paa ham og hade let til lussinger, men rimeligvis har lussingerne ikke været af de ondartede, i hvert fald glemtes de hurtig baade af den, der fik dem, og af den, der gav dem, for misstemning var ikke noget, der laa for Schütz. Han var den legemliggjorte glæde over tilværelsen, en poet og romantiker med trang til at se lyst paa livet og med aabent sind for alle løftede stemninger, skønhedsbegejstret, varmhjertet og saa uendelig beskedent i sine fordringer til livet som til sine medmennesker; derfor et lykkeligt menneske. Rimeligvis var det en ubevidst følelse heraf, der gjorde, at hans elever fængsledes af ham, selv om de just ikke altid elskede ham, mens han var deres lærer; dertil var han alligevel for ujævn og uberegnelig i sine stemninger. Bagefter kom han til at staa for dem som den ypperste af alle deres lærere, den eneste, der hade haft betydning for deres personlige udvikling ved at gi dem sans for andet end lige det, der hørte skolen og lektierne og dagen og landevejen til.

Man behøvede da ogsaa kun at se Schütz for at indse, at han ikke hørte dagen og landevejen til. Selv om man mødte den høje magre mand om morgenen paa vejen til trædemøllen, lyste smilet i hans velbarberede ansigt med de fine træk, og hans vellydende stemmes godmorgen! var fornøjeligt som hans smil. Han var ogsaa værd at møde ude i skoven, hvor han gerne sommerdage, naar han ikke var paa skolen, strejfede om med sin store grønne botaniserkasse over skulderen for at søge sjældne blomster og planter.

Han elskede blomster og var en dygtig botaniker, der kendte voksestederne for *linea borealis* i Hornbæk plantage og de finere bregnearter som *struthiopteris* og *polypodium aureum* i Egebæksvang og Nyrup Hegn, og fandt han paa sine strejfture en af de sparsomt forekommende gøgeurter eller en anden botanisk sjældenhed, viste han den frem med stolthed. Selv i en fremrykket alder var en tur paa en 3–4 mil intet for hans lange ben; med hatten bag i nakken, svingende stokken og nynnende en improviseret tekst og melodi skridtede han ud, fyldende øjne og sind med al herligheden i Guds fri natur. Men helst skulle man besøge ham hjemme paa hans beskedent udstyrede hybel, hvor et enkelt smukt gammelt møbel stod mellem tarvelige brugsgen-

stande, og hvor bord og stole flød af bøger og noder, mens violinen, som han trakterede med forkærlighed, laa parat, saa han kunne gribe den, naar han fik lyst, og gaaende op og ned ad gulvet fantaserede paa den eller spille et og andet af Haydn eller Mozart. Han elskede musik og dyrkede musik ogsaa i samspil med andre, og han komponerede selv. Hans musikalske talent var som hans digteriske fordringsløst, men yndefuldt og indtagende, og til glæde for hans venner og videre omgivelser. Hans ideal paa poesiens omraade var Horats, og han hade i aarenes løb med sine beskedne indtægter faaet samlet saa mange udgaver af Horats' værker, ældre og nyere, at hans samling var ret enestaaende. Og naar han saa stod og bladede i en eller anden af de sjældneste udgaver med gamle kobbere og begejstret gav sig til at læse: *Non usitata nec tenui . . .* i den glade følelse af, at guderne ogsaa hade skænket ham digtergaven, kunne man ikke andet end holde af ham og beundre ham.

Næst præster og lærere lidt om lægerne i Helsingør. – Der var i 40'erne ikke saa faa af dem. Thi ved omordningen af garnisonsforholdene i 1842 tog regimentskirurgen ved 3die livregiment og den ene bataljonskirurg afsked, men blev boende i byen som praktiserende læger, mens der kom ny overlæge og underlæge til med 2det jægerkorps, som afløste regimentet. De afskedigede kaldtes naturligvis vedblivende ved deres militære titler. – Den, der beholdt regimentskirurgtitlen længst, var Kølpin Ravn, hvis virksomhed som landbruger og teglværksejer alt er nævnet. Han hade sit sjældne tilnavn fra den bekendte kirurg Kølpin, der gav stødet til Kirurgisk Akademis oprettelse 1785 som en af universitetet uafhængig anstalt. Kirurger hade hidtil været holdt for en slags inferiøre læger uden synderlig anseelse. Ved at underkaste sig kirurgisk eksamen ved akademiet fik de ret til at praktisere; men de ansaas ikke for at være »universitetsdannede«. Først da den medicinske og den kirurgiske eksamen ved plak. af 30. 1. 1838 forenedes, saa at »fremtidig ikke ustuderede Barberere kan gøre Vind som Kirurger med deres *licentia practicanda*«, naade kirurgerne ligestillethed med medicinerne. Ravn hade taget kirurgisk eksamen ved akademiet 1827 og nedsatte sig snart som praktiserende læge

i Helsingør. Han bode i Kircks gaard paa Strandgade, hvor han forfærdede sine husfæller ved at ha et raslende skelet hængende indvendig paa sin dør, vist i øvrigt en god reklame for en læge i de tider. Han var gift med en datter af byskriver Spies, og da hans lægevirksomhed næppe gav ham saa store indtægter, som han behøvede, søgte han at hjælpe paa det, bl. a. ved at drive landbrug og teglbrænderi og ved at spekulere i ejendoms køb. Foruden »Sophienlyst« ejede han skibsklarerergaarden nr. 13 (nuv. nr. 87), som han købte 1848 af konsul Moritz Løbel for 17.000 rdl. Men han kunne alligevel ikke faa balance i regnskab, og da han døde i maj 1858, var han fallit. – Foruden regiments og bataljonskirurger var der ogsaa kompagnikirurger, men det var nærmest barberere, der hade lært at sætte igler og blodkopper og at aarelade; de maatte ikke praktisere som læger. Den sidste af den slags, der kaldte sig »kirurg«, var den alt omtalte barber Lund i »Engelsk Kirke«; en anden var »afskediget Kompagnikirurg« Hjorth, der i 1854 foreviste et slot med tre forgyldte taarne (8 sk. for voksne, 4 sk. for børn) og solgte et pulver til at bestrøge barberremme med. Han var aabenbart ikke højt paa straa.

Den helsingørske læge, der vandt den største navnkundighed, var dr. med. C h r. T h e o p h. d e M e z a. Han tilhørte en ældre tid, for han nedsatte sig i Helsingør som læge allerede 1784, men han døde først 1844, 87 aar gammel. Han var nogle aar stadsfysikus og ledede indretningen af Øresunds Hospital, der aabnedes 1796, og han var, navnlig i yngre dage, meget virksom baade med at eksperimentere og med at skrive om sine undersøgelser og erfaringer paa latin og dansk i inden- og udenlandske medicinske tidsskrifter. Han var ogsaa teaterinteresseret og fik i januar 1796 et 5 akts skuespil »Dormon og Vilhelmine« opført paa Det kgl. Teater; men stykket var daarligt og gav anledning til saa megen skandale i teatret ved sin første opførelse, at det straks maatte henlægges. 1804 prøvede han at udgi en teaterjournal, men heller ikke den gjorde lykke, og saa holdt han sig derefter til lægevidenskaben og sin gode praksis og dyrkede desuden selskabslivet og »Klubben«, hvor han var en yndet taler og lejlighedsdigter. Da han 1833 blev 50 aars doktorjubilar, fejredes han ved en festmiddag i klubben, hvor borgermester

Stenfeldt, der ligesom de Meza var døbt jøde, holdt festtalen og fremhævede hans »Indsigt og heldige Blik, hans Menneskekærlighed og altid vaagne Lune«. Hans sidste aar var ikke sorgfri; han følte alderens tyngsel og ber 1840 gennem avisen sine venner godhedsfuldt undskyldte, »at jeg ikke besøger dem som før; mine Bens Svaghed og Ømhed tillader mig ikke at gaa længe og mindre at stige op ad Trapper . . . al den Glæde, jeg herefterdags har at vente mig, er at liste mig med en Karl under Armen til Klubhaugen for der at nyde Vorherres velsignede og styrkende Luft«. Han bode dengang i Sophiegade skraas over for klubhaven. Om efteraaret flyttede han op i Fiolstræde i gartner Schmidts gaard, og siger i den anledning »Strandgades ærede og gode Indvaanere et kærligt Farvel«. Ved nytårstid 1842 henvender han sig ogsaa i »aabent brev« til sine venner: »Jeg føler mig atter hjertelig forpligtet paa det forbindligste at takke alle mine ærede Venner og Veninder for det godhedsfuldt tilsendte til Livets Ophold, ønskende dem et glædeligt og lykkeligt Nyt-aar og mange slige paafølgende. Dem som aldeles intet har sendt mig, ønskes, at de, naar de opnaa en saa høj Alder, som jeg har opnaaet, ikke maa savne og undvære Livets Fornødenheder og Opmuntringer, som jeg og Mine allerede i rum Tid have maattet savne og undvære.« Han hade giftet sig igen i en høj alder, hvad hans voksne børn næppe billigede. Hans ældste søn var den senere saa bekendte general de Meza, den udmærket dygtige og modige officer, der saa resolut tog ansvaret for Dannevirkes rømning i 1864 og derfor blev ofret paa den nationale folkestemnings alter; hans yngste søn begyndte 1843 som købmand i Helsingør, men hade overvejende musikalske interesser og blev saa 1847 organist i Aalborg, hvor han virkede til sin død 1911, men aldrig helt tabte godheden for sin fødeby, som han jævnlig besøgte, endog i sine sidste aar, da han var nær ved de 90.

Dr. de Mezas to døtre vedblev at leve i Helsingør og kom til at høre til byens snurrige figurer. De to gamle frøkener, der bode i en lille lejlighed i et af stræderne under meget beskedne forhold – efter farens død søgte de at ernære sig ved at sy for folk – hade fine fornemmelser som døtre af dr. de Meza og søstre til en højtstaaende officer, og de mente, at de burde hævde deres sociale stilling som saadanne. Hver eftermiddag

om somren paa bestemt tid spadserede de gennem byen ud til Marienlyst, iført deres allerfineste pynt, stærkt sminkede og pudrede, i store krinolinekjoler med mange garneringer og falbelader i stærke farver samt med knækparasol. Det var vor drengemorskab, naar vi mødte dem, at gøre front og hilse med ærbødige buk, hvorved ogsaa de stod stille og nejede dybt, inden de gik videre. De mente, at alle herrer og navnlig officerer var forelskede i dem, og naar en eller anden velklædt mandsperson talte til dem, var de henrykte. De levede ellers for sig selv og havde ingen forbindelse med byens »bedre« familier. Det hed sig, at generalen holdt sig fra dem og aldrig besøgte dem, naar han kom til byen, men at han dog sørgede for, at de ikke led nød. Den ældste søster døde 1860, den anden levede endnu nogle aar ensom, men stadig i stiveste pynt, og var vist lykkelig.

Blandt byens andre læger i 30rne og 40rne var Joachim Otto Møller og Niels Klem vel de mest benyttede. Møller var født 1781 og tog kirurgisk eksamen 1806, var et par aar reservekirurg ved akademiet og blev saa overkirurg ved Øresunds Hospital samt regimentskirurg ved det borgerlige artillerikorps og garnisonskirurg ved Kronborg fæstning. De to sidste bestillinger gav ham næppe meget at gøre, men heller næppe store indkomster. 1831 blev han regimentskirurg ved kronens regiment, det senere 3die livregiment, men ved den ny hærordning 1842, da der indførtes infanteriregimenter og 2det jægerkorps fik garnison i Helsingør, tog han sin afsked som militærlæge, men vedblev endnu en halv snes aar at være overkirurg ved hospitalet. Saa flyttede han til København, efterladende sig i Helsingør et godt navn og en smuk konkyliesamling, som han skænkede realskolen; hans afdøde søn havde som inspektør i Grønland samlet den. Møller hørte ligesom de Meza til de ældre læger, der holdt af at offentliggøre deres sygehistorier i de lægevidenskabelige tidsskrifter; han var videnskabelig interesseret for sit fag og deltog i lægemøder og i de skandinaviske naturforsker møder, endog i det, der afholdtes 1860 i København, hvorunder han sammen med en afdeling af mødets deltagere den 11. juli gæstede Marienlyst og sin gamle by. Han var da nær de 80. – Klem var mediciner, altsaa »rigtig« læge, da han 27 aar gammel 1827 nedsatte sig som »privat Praktikus« i Hel-

singør. 1831 blev han stadsfysikus; 1840, efter de Mezas afgang, kloster- og fattighuslæge og senere tillige medicinsk overlæge ved Øresunds Hospital. Da han 1865 afgik som saadan, takkede kommunalbestyrelsen ham for den »Iver, Nidkærhed og Dygtighed«, hvormed han i saa mange aar havde virket i kommunens tjeneste, en tak, der ikke var ufortjent; han havde virkelig været ihærdig og offervillig i sin hele færd. Ligesom han i de første aar af sin virksomhed i Helsingør søgte at udvikle folks sans for andet end at spise og drikke og tjene penge, idet han holdt gratis forelæsninger over naturlære i Aportas kafé paa hjørnet af Sankt Annægade og Stengade, saaledes arbejdede han senere paa at udvikle deres hygiejniske begreber og i det hele forbedre sundhedsforholdene i byen, bl. a. ved omhyggelige karantæneundersøgelser og indretning af et epidemihus, som Øresunds Toldkammer lod opføre 1847. Et foretagende, der kostede ham baade tid og penge, var en russisk dampbadeanstalt, som han 1842 indrettede i sin gaard i Sophiegade, og som han holdt i gang i en snes aar, skønt den aldrig betalte sig, end ikke da kommunen traadte til og ligesom Øresunds Hospital købte billetter for – 25 rdl. aarlig, ja 1859–61 endog for 100 rdl. De andre læger i byen anbefalede deres patienter at bruge badene; men folk i almindelighed syntes, at 3–4 mrk. var for meget at spendere paa den fornøjelse. I de tre vintermaaneder 1858–59 blev der kun taget 187 bade af herrer og 37 af damer, og i de følgende aar tog benyttelsen yderligere af. Saa tabte Klem taalmodigheden og lukkede anstalten. – Efter J. O. Møller blev Palle Rohde overkirurg ved Øresunds Hospital samtidig med, at Klem var overmediciner. Ved Rohdes død 1861 blev Joh. Martin Hansen kirurgisk overlæge, og da Klem fra 1865 trak sig tilbage, blev Hansen tillige medicinsk overlæge. Siden da har der kun været én overlæge ved hospitalet med fortrinsvis kirurgisk uddannelse, og saaledes har kirurgerne i det lange løb faaet overtaget i hospitalsledelsen.

Overlæge Hansen, f. 1829, praktiserede i Helsingør, fra det øjeblik han i 1856 havde overtaget læge Wilh. Galschiøts praksis. Baade som hospitalslæge og som huslæge var han anset og afholdt. Han var saa lidt vindmager i sin virksomhed, at han snarere gik for langt til den anden side, naar han aabent overfor

sine patienter erkendte sin og lægevidenskabens begrænsning i evnen til at kunne hjælpe dem. »Sygdommen maa ha sin tid,« sa han, »vi kan gøre saa lidt. Jeg kan jo sagtens skrive noget op, hvis De vil ha det; men det gør saamænd hverken fra eller til.« I det hele var han ikke nogen ven af miktur. »Naturen hjælper sgu allerhelst sig selv, bare man vil ha lidt Taalmodighed.« Han var derfor mindre velset af apotekerne; men da en af dem engang for spøg sendte ham en blok receptblanketter, fordi han saa sjældnen saa recepter fra ham, tog Hansen ham spøgen ilde op og gav ham en ordentlig overhaling. Ellers var han overmaade human og let at komme ud af det med, og navnlig gamle, skrøbelige mennesker satte stor pris paa ham og glædede sig til hans ugenlige besøg, som han gjorde dem regelmæssig paa dag og time, enten de fejlede noget eller ikke. Og vi unge holdt for den sags skyld da ogsaa meget af ham; han var saa herlig usnobbet og fri for al bornerthed. Han hørte fra sin studietid af til et hold flinke kirurger, hvoraf flere blev fremragende i deres fag, og han gjorde derfor god fyldest som kirurgisk overlæge ved hospitalet, hvor han var den, der kom til at indføre Listers antiseptiske metode, saa godt det lod sig gøre i den tarvelig indrettede og udstyrede operationsanstalt. Operationer af den slags, som man nu foretar for et godt ord (og et højt honorar), borttagelse af blindtarme, indvendige svulster o. lign. indlod man sig ikke paa dengang i et hospital som Øresunds; det sværeste, man vovede sig til, var amputation, naar det var uundgaaelig nødvendigt, og hospitalets meget fine trepaneringsbestik, et af de faa gode instrumenter, det ejede, kom sikkert aldrig til anvendelse.

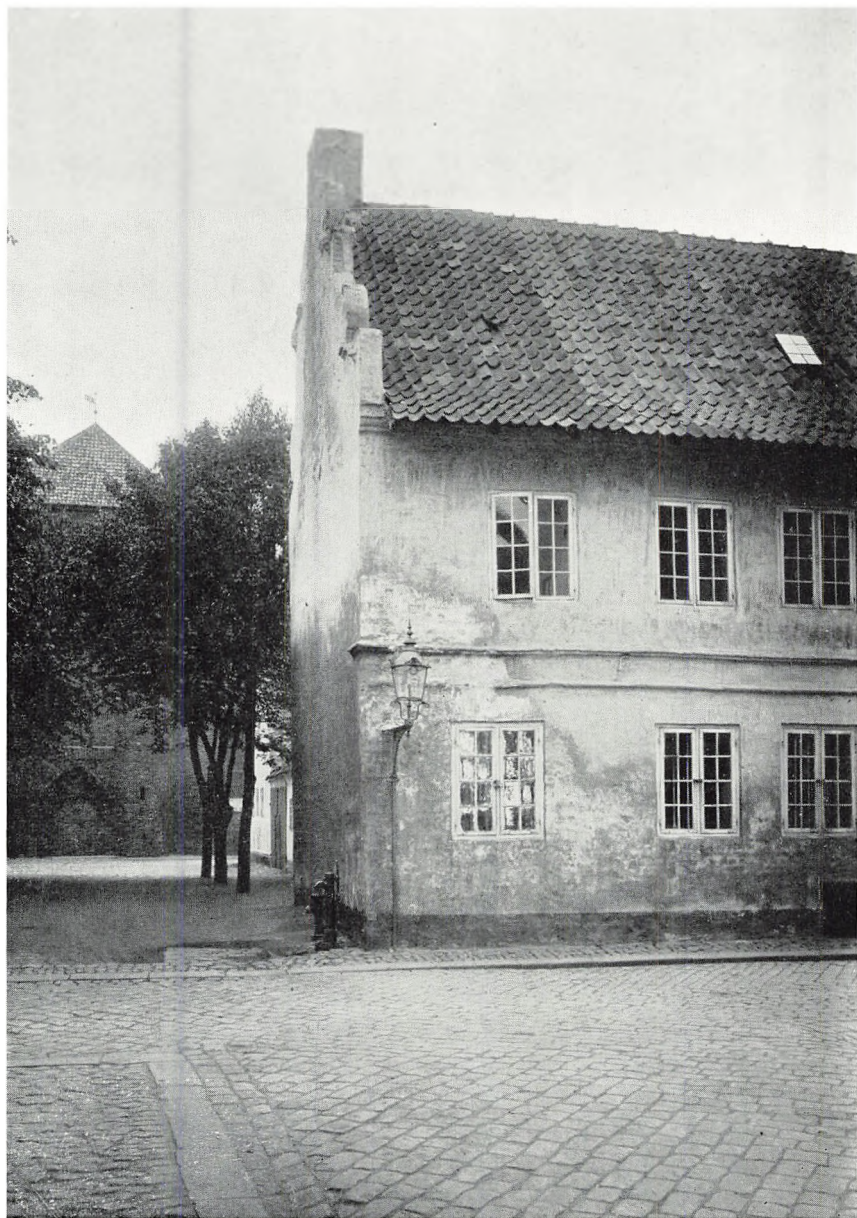
Lægegerningen, navnlig vistnok den private praksis som huslæge, hade dr. Hansens interesse – han passede den som sagt paa klokkeslæt – men planter og blomster hade hans, gartner-sønnens, kærlighed. Han holdt maaske nok saa meget af træer og blomster som af mennesker – der var mindre vrøvl med dem – og han hade sikkert sine bedste stunder, naar han om aftenen og om søndagen gik og plejede og passede dem ude i sin have paa Kildebakken, den tidligere wiibroeske have, og han holdt ikke af at blive kaldt bort fra sit arbejde der. Da vandkompagniet ophævedes, købte han dets vandreservoir ved Strandvejen,

»Trykkerdammen« kaldet, og omdannede bassinet til et nydeligt anlæg med stenhøj, sirtræer og buske, som folk stod og beundrede, naar de tog deres eftermiddagstur ud ad Strandvejen. Det frydede ham, naar han saa det fra sin have ligeoverfor paa den anden side af vejen. Det var her, han en dag gik og arbejdede i sin alt andet end soignerede dragt, da kirurgen professor Plum, hans studiekammerat i ungdommen, kom ridende og raabte ham an og bad ham se efter hesten, mens han gjorde visit henne i Villa Augusta hos prinsessen. Hansen underholdt sig med dyret, og da Plum kom fra visitten, ville han stikke ham en krone ud for ulejligheden. »Naa, den tjeneste kan jeg vel nok gøre en gammel ven gratis!« sa Hansen, hvorefter genkendelse fulgte til begges fornøjelse. En anden gang, da han i et lignende kostume stod nede i gaarden til sin store, smukke ejendom paa Stengade, den tidligere svenske generalpost- og konsulatgaard, som politimester Crone sidst hade ejet, kom en mand, der skulle læsse kartofler af til en kælder i gaarden, hen til ham og sa': »Kan du ikke hjælpe mig lidt?« – »Jo, det kan jeg vel nok,« svarede Hansen. – Da de var færdige, ville Hansen ikke ha noget for hjælpen, hvorfor manden bød ham med hen i en beværtning til en halv bajer. – »Nej, saa kom heller med mig,« sa Hansen, »jeg har Bajer deroppe,« hvorpaa han fulgt af manden gik op ad sin flotte hovedtrappe og til mandens forfjamskelse bød ham ind i sin spisestue og bad pigen komme med to halve bajere. Saadan noget morede ham, og paa samme godlidende og forstaaende maade kunne han ogsaa behandle sine patientvenner, drive lidt løjer med dem og saa le hjertelig med sin korte stødlatter, saa ogsaa de kom i godt humør og lo med. De sidste aar af hans liv var desværre triste. Han blev syg, maatte opgi at passe baade patienter og blomster og sank efterhaanden ned i en sjælelig nedtrykthed, hvor døden kom som en befrielse.

Om de praktiserende lægers økonomiske forhold i 30erne og 40erne gir læge Wilhelm Galschiøts regnskabsbog for aarene 1836–52 et ganske godt begreb. Min farbror, der var kirurgisk kandidat, nedsatte sig som »privat Praktikus« i Helsingør 1835, hvor han støttedes af sine to allerede der bosiddende brødre. Det første aar, han praktiserede, hade han en

Øverst: Gaardinterior fra Karmeliterhuset for restaureringen, mens bygningen var fattiggaard. *Nederst:* Laxmandsalen i Karmeliterklostret som konestue.

Exterior af Karmeliterhuset for restaureringen, da huset benyttedes som fattiggaard. I baggrunden Maria-kirkens vestgavl med afvalmet tag.

indtægt af 406 rdl. 4 mrk. 10 sk.; 1840 naade han 690 rdl. og 1852 2047 rdl. deraf 1198 rdl. ved by- og 849 rdl. ved søpraksis. 1856 maatte han paa grund af tiltagende blindhed ophøre med at praktisere. Hans honorarer som huslæge laa mellem 10 og 25 rdl. om aaret; det sidste ansaas for et højt honorar og betales kun af et par af byens bedst stillede familier. Nogle af haandværkslavene holdt ogsaa »huslæge«, der betaltes af lavskassen, saaledes smedene og snedkerne. Da der var c. 15 smedemestre og en halv snes snedkermestre og der betaltes 5 rdl. kvartalet af hvert lav, var det ganske billig lægehjælp, disse haandværkere hade. Den største og forholdsvis letteste fortjeneste fik de helsingørske læger, som de fleste andre næringsdrivende i byen, fra søen. Skipperne maatte holde for, ogsaa naar de trængte til lægernes bistand. Det almindelige konsultationshonorar for en skibskaptajn var 5-8 rdl.; en matros slap som oftest noget billigere. Men lægerne maatte til gengæld af med procenter (gerne 25 %) af honoraret til det skibsklarererkontor, der hade sendt den syge sømand, og var det en grønthandler eller anden lignende mellemmand, der hade bragt patienten, fik ogsaa han en klækkelig provision, f. eks. 1 rdl. af de 3, matrosen maatte bøde. Til gengæld fik lægen procenter af apotekeren paa den medicin, han foreskrev; men det blev ikke til meget; for min farbrors vedkommende i 1840 til 15 rdl. 5 mrk. 12 sk. og i 1846 til 40 rdl. 4 mrk. 7 sk. En hyppig forekommende indtægtspost i regnskabsbogen er 1-2 rdl. for en tandudtrækning. Saavidt jeg husker, hade min farbror ord for at være særlig dygtig til denne »operation«; men det var alligevel rædselsfulde øjeblikke, mens man sad trykket ned i hans rummelige doktorstol med en klaphylde hen over armene, saa man ikke kunne løfte dem, og han saa kom med den store, sølvblanke tang, han hade taget ud af instrumentskabet, og sa: »Luk saa Munden rigtig højt op, min Dreng!« Større operationer indlod de almindelig praktiserende læger sig ikke paa; dem maatte overkirurgen ved hospitalet paata sig, og da det var længe før antiseptikens tid, gik det jo ikke altid saa godt, som det skulle.

Maatte apotekeren af med procenter til lægen, tog han det nok igen paa de medikamentkister, han altid hade staaende

til skibsbrug, selv om han ogsaa skulle »tolde« af dem til kontoret, der paa skipperens vegne rekvirerede dem. Den Helsingørs apoteker har altid siddet godt i det. Var lægerne mange, var apotekeren kun én, og han var tilmed privilegeret, ligesom bogtrykkeren, og blev ved at være det ogsaa efter næringslovens ikrafttræden, der berøvede bogtrykkeren hans privilegium. Først langt ind i det 20de aarhundrede fik han en konkurrent. I tre slægtled var dynastiet Steenberg indehaver af eneretten til at drive apotek i Helsingør. Stamfar var Jens Foss Steenberg, en præstesøn fra Vejleegnen, født 1753. Han kom som medhjælper til apoteker Wulff i Helsingør, og efter dennes død 1786 styrede han apoteket for enken, indtil han 1789 købte baade gaard og privilegium. Under Wulff, der hade købt apoteket 1773 for 8450 rdl., trivedes forretningen, skønt den mistede en del indtægt ved, at der oprettedes apotek ovre i Helsingborg, hvorfra der hidtil hade været søgning, og fremgangen vedblev ogsaa under Steenberg, der snart efter overtagelsen blev gift med den velstaaende købmand Spruncks datter, Cæcilia, og derved besvogret med en anden helsingørsk storkøbmand, Michael Liebman, der var gift med Cecilias ældre søster, Augustine. Men forbindelsen med de store familier i Strandgadekvarteret udvikledes yderligere, idet apotekerbørnene giftedes ind i dem: en af hans døtre, Augusta, blev Chr. Borries' anden hustru – den anden, Betsy, var gift med borgermester Stenfeldt – og en søn, der var præst, ægtede først Elisabeth van Aller og efter hendes død Charlotte Borries. Disse forbindelser medførte en del selskabelighed, der for Steenbergs vedkommende fortsattes ogsaa efter de gode aar omkring aarhundredskiftet. Det steenbergske hus regnedes baade da og senere til byens første og fineste.

Jens Foss døde 1837, 84 aar gammel; hans hustru døde 1851; hun blev ogsaa 84 aar. Da hade sønnen, Schack August Steenberg allerede drevet apoteket for egen regning i tretten aar. Den livlige lille mand passede sin forretning omhyggelig og hade desuden andre interesser. Han var en ivrig samler, hade smukke herbarier og en ganske stor samling af fugleæg og udstoppede sjældne fugle. Han hade ogsaa engang en zoologisk have i det lukkede Færgestræde, der var som en baggaard til apoteket.

Her gik en bjørneunge, en polarræv og en abekat og holdt hverandre med selskab; men da abekatten en dag fik fat i skibsklarer Kircks barberkniv, der laa i det ud til strædet aabentstaaende vindue, og prøvede paa at barbære sig, ligesom den hade set Kirck gøre det, med det resultat, at den skar halsen over paa sig, blev menageriet afskaffet. Han opmuntrede ogsaa sine disciple og medhjælpere i apoteket til at dyrke lignende interesser, som han selv hade, og da apotekerne, i det mindste i provinserne, endnu dengang var urtesamlere og selv tørrede og præparerede, hvad de nu faar af den slags i tillavet form lige til brug fra fabriker i ind- og udlandet, gav det anledning til interessante strejftog omkring i skov og eng for at finde, hvor der grode planter, som man kunne bruge. I mange aar tørrede Steenberg om somren urter paa lofterne i Reberbanepakhuset, bl. a. kalmusrødder, der blev trukket op af Reberbanedammen, skrabet, flækket og skaaret i smaa stykker; navnlig i koleraaarene 1853 og 59 blev der brug for masser af dem til »koleradraaber« og »mavebitter«. Steenberg betalte ingen leje af lofterne og sendte saa til tak juleaften en stor kurv fuld af apotekets hjemmelavede delikate ikke-medikamenter, saasom pundchokolade, likører, essenser, eau de cologner, kandiserede sager, morseller i mærkelige blandinger, foruden selvfølgelig en flaske mavebitter af vore egne kalmusrødder. Det var højst interessant at pakke saadan en kurv ud.

Schack Steenberg, hvis livfulde hustru, født Lavez, var af fransk herkomst, fortsatte traditionen, fra farens tid og førte et selskabeligt hus, skønt dagligværelserne i apotekergaarden, det rigtige »Gamle Apotek«, hverken var store eller mange; glad ungdom samledes om husets børn, af hvilke den sydlandsk skønne Gyritha var meget ombejlet. Jeg mindes en gammel officer, der i sin ungdom hade ligget i garnison i Helsingør, som en dag i den forhenværende steenbergske dagligstue, da Gyritha Steenberg omtaltes, efter et udbrud af beundring, overvældet af minderne om sine oplevelser netop i denne stue for mange aar tilbage, vendte sig bevæget bort og længe stod tavs og saa ud gennem vinduet, inden han med et sagtmødt suk: Ja, det var dengang! atter vendte sig om til os andre. Schack Steenberg var ivrig frimurer, og da han døde i august 1859, satte brødrene

deres mærke paa hans beskedne gravmæle og følgende anerkennende ord: »Nidkjær Gransker i Naturens Helligdom, trofast Arbejder i Broderskabet, øm og kærlig ved Husets Arne, saa var hans Liv, saa vil han mindes af taknemlige Hjerter.« Formue hade han næppe samlet sig videre af ud over, hvad apoteket og privilegiet var værd. Ved skiftet, da sønnen, Charles Steenberg overtog det, blev det derved stærkt betyngt. Efter at ha drevet apoteket i en snes aar, solgte Charles Steenberg det i haab om derved at forbedre sin økonomiske status. Hans haab gik ikke i opfyldelse, og dermed var den steenbergske herlighed i Helsingør forbi.

Ogsaa byens prokuratorer var privilegerede, af magistraten »beskikkede«, som det hed. Der var underretsprokuratorer i landets forskellige byer og hist og her paa landet, overretsprokuratorer ved hof- og stadsretten i København og ved overretten i Viborg, samt højesteretsadvokater, som førte sager for højesteret. I Helsingør var der to underretsprokuratorer. Samtidig med den tidligere omtalte Daniel Jacobi, der nedsatte sig 1824 og døde 1840, kun 43 aar gammel, virkede Gottlieb Nyeborg, som 1856 blev byfoged i Nexø. Jacobi, der hade taget levende del i det sociale liv i byen, efterfulgtes af den mere tilbageholdne Otto Jespersen, der vel nærmest var konservativ i sit sociale og politiske syn, mens Jacobi hade været liberal og fremskridtsmand. Jespersen blev i hvert fald af det konservative parti opfordret til at stille sig som byens repræsentant (købstædernes 1ste valgkres) ved stænderdeputeretvalget 1847. Ved det forrige valg, i 1841, hade skibsklarerer N. P. Kirck, Jacobis gode ven og meningsfælle, besejret borgermester Stenfeldt, og det skulle nu gøres godt igen; men Stenfeldt, der efter sit fald var blevet kongevalgt medlem af forsamlingen for den periode, ville ikke atter staa overfor Kirck, og derfor gik de konservative til Jespersen. Han modtog opfordringen, men ved prøvevalget afslog han paa forhaand at binde sig ved noget program, da stænderforsamlingen kun var raadgivende og ikke lovgivende. Dette tiltalte ikke de konservative, og ved valget stemte de saa alligevel paa Stenfeldt, mens de liberale blev ved Kirck. Denne gang gik Stenfeldt af med sejren, og

Kirck blev kun suppleant, hvad han ikke ville ta imod; han blev senere valgt i Holbæk. Jespersen stillede sig i 2den kres (Roskilde-Hillerød), men faldt. Saa opgav han politiken og nøjedes med sin forretning. Han blev kendt for sit retsind og sin hjælp-somhed og blev meget benyttet, saa da han under en rejse i somren 1855 døde, kun 43 aar gammel, ligesom Jacobi, vakte det megen beklagelse i byen. Til gengæld blev hans efterlevende enke, f. Dinesen, gammel; hun levede i gode økonomiske kaar, og døde først 1905, 93 aar gammel, rask og rørig, som om hun kun var 60.

Efter Otto Jespersen og Nyeborg kom C. A. Møller, tidligere guvernements-fuldmægtig i Trankebar, gift med kgl. raadmand Rehlings søster, og John Knox af den bekendte skibsklarererfamilie. Knox havde allerede 1851 ansøgt magistraten om tilladelse til at nedsætte sig i Helsingør som prokurator, men havde, trods anbefaling fra nitten sundklaringshuse og den ganske borgerrepræsentation faaet afslag, fordi bl. a. byfoged Crone mente, at der ville blive for lidt at fortjene for tre sagførere i byen. Nu fem aar efter kom turen til Knox, da Nyeborg blev by- og herredsfoged. – To mere sagtmødige og fredsomme-lige sagførere end Møller og Knox skulle man lede længe efter; de hyldede ikke Knud prokurator's anskuelse: »Skulle jeg la saadan en vigtig Sag gaa mig af Hænde? Jeg skulle jo holdes for et Skarn af andre gamle Advokater, som ville ærgre sig ihjel derover, at jeg som en ung Prokurator begyndte alt at forlige Sager«. De foretrak magert forlig for fed proces, og der var da heller ingen af dem, der blev synderlig fed ved sin forretning.

Ved siden af de beskikkede prokuratorer drev en og anden »ustuderet« og ujusteret sagfører virksomhed med udfærdigelse af kontrakter, ordning af køb, private forligsforsøg, inkassationer o. lign. Af disse hade især fuldmægtig Gräsön meget at gøre, langt mere end selve underfoged Carsten Petersen, der ogsaa gav sig af med, hvad der af juridiske kommissionssager lod sig forene med hans embedsstilling. Gräsön, der vist ikke engang var »dansk jurist«, var fuldmægtig hos den beskikkede overformynder og besørgede under hans ansvar hele arbejdet. Men ved siden deraf var han juris practicus for smaa-borgerne og skaffede sig ved sin talefærdighed og tjenstvillighed

et ret stort klientel blandt dem, der var bange for de rigtige prokuratorers regninger. Han var saa anset mellem dem, at de satte hans valg til borgerrepræsentant igennem, og som saadan faldt det engang i hans lod paa et udvalgs og derved paa hele repræsentationens vegne at hylde borgermester Olrik, hvis portræt man hade ladet male til ophængning i raadhusets forsamlingssal. Om den bureaukratiske borgermester og etatsraad følte sig særlig smigret ved denne hyldest, skal være usagt. Gräsön var i øvrigt en hjælpsom og uegennyttig mand, og hans klienters tillid voksede, naar de saa ham i hans lille, halvmørke kontor, tarveligt møbleret med alskens ragelse, købt paa auktioner, med bord og pult opfyldt af dokumentstabler og opslaaede lov-bøger og over det hele, ogsaa over manden selv, hans purrede haar og hans nærslidte klæder, ligesom et let lag af graat støv og en duft af nattegammel tobaksrøg. Men ivrig var han, og snakke fanden et øre af kunne han, og travlt hade han; men alt for meget paatog han sig, saa i aarenes løb gik det i skudder-mudder for ham, og da han saa ikke mere kunne faa debet og kredit til at stemme, slog han en tyk streg over det hele og gav sig selv den kvittering, hvorefter ingen fordring mere honoreres.

XIV.

Ledende embedsmænd og politiske forhold og personligheder: Borgermestrene Stenfeldt og Olrik. Politimester Crone. Konsul Gad. Skibsklarerer N. P. Kirck. Politiske forhold i 40rne. Majfesterne i Egebæksvang. Skandinavisme. Grundlovsfester. Stemninger og tilstande i 1848.

Blandt byens egne kgl. embedsmænd – de ved Øresunds Toldkammer var noget for sig selv – indtog borgermesteren den øverste plads. Næst ham var der den kgl. raadmand, byfogeden, by- og raadstueskriveren, underfogeden og saa i de forskellige »væsener« toldinspektøren og toldkassereren, postmesteren, lodsinspektøren, der tillige var »vaterschout« (mønstringsbestyrer), samt de mere underordnede vejeren og maaleren, vare- og vekselmægleren, kontrollørerne i told- og postvæsenet, inspektøren ved færgævæsenet o. fl. En særstilling indtog de to borgerlige raadmænd, der var valgte af borgerne, men hvis valg skulle godkendes af kancelliet senere indenrigsministeriet; de dannede sammen med borgermesteren og den kongelige raadmand magistraten og forsvandt ved kommunaloven af 1868. Borgermesteren var den ledende i styrelsen af kommunens anliggender og repræsenterede den overfor de overordnede statsmyndigheder, en smuk og attraaet stilling, ogsaa forholdsvis vel aflagt. 1845 hade borgermester Stenfeldt c. 3700 rdl. i indtægt, lønning og sportler, mens byfoged og politimester Olrik maatte nøjes med 2400 rdl. Stenfeldt og Olrik var de to embedsmænd, der virkede længst i og vistnok ogsaa udrettede mest for Helsingørs kommune; Stenfeldt fra 1813 til 1848; Olrik fra 1833 til 1875; de repræsenterer ganske godt hver sit slægtled og trin i udviklingen.

Jacob August Stenfeldt (født Mariboe) kom til Helsingør 1813 som byfoged og politimester; han var da 30 aar. Otte aar efter blev han borgermester og auktionsdirektør. Han var en velbegavet mand med sin races sikre blik og hurtige

opfattelse af, hvad det kom an paa ved en sags behandling; han samlede klogt sin interesse om enkelte emner eller opgaver og trængte ind i dem, saa at han ved deres behandling i mundtlig eller skriftlig form kunne gi de bedste bidrag til forstaaelsen; han talte godt og skrev let og gerne. Han var kun 20 aar, da han tog juridisk eksamen, og 26 aar, da han som auditor udgav »Haandbog i den militære Lovkyndighed«. Efter at han var blevet borgermester, fik købstædernes styrelse hans hovedinteresse, og han skrev ogsaa herom (1827–31) en »Haandbog for Embedsmænd og Købstædsborgere«; desuden i aarenes løb forskellige skrifter om købstædernes økonomiske styrelse, om beskatningsmaaden, skolevæsenet, fattigvæsenet o. a. 1831 udgav han pseudonymt en brochure om provinsialstænders indførelse, hvad der nok medvirkede til, at han aaret efter beordredes at tiltræde »Forsamlingen af oplyste Mænd« til overvejelse af saadanne stænders indførelse og, efter indførelsen, i sept. 1834 valgtes til deputeret for Helsingør. Som saadan mødte han i Roskilde i samlingerne 1835–36, 38 og 40; og da han ved valget i januar 1841 faldt for skibsklarerer N. P. Kirck, som det radikal-liberale parti i byen satte igennem, blev han kongevalgt medlem og deltog i samlingerne 1842, 44 og 46.

Han benyttedes meget i stænderforsamlingen. I samlingen 1838 var han saaledes medlem af 6 komiteer om lovudkast og 7 om private forslag og var referent i 5 af disse; selv fremførte han 5 forslag, bl. a. om fængslers bedre indretning, om Bidstrup Hospitals udvidelse, om revision af fattigvæsens-lovgivningen o. a. I januar 1847 lykkedes det imidlertid de konservative atter at gennemføre hans valg i Helsingør; de benyttede værnepligts-sagen til at faa smaaborgerne, ligesom i Odense, til at svigte deres liberale stænderdeputerede Kirck, og Stenfeldt blev saaledes en af de 68, der i 17 dages mødet i Roskilde april-maj 1848 behandlede martsministeriets meget liberale lovforslag om valg til den grundlovgivende rigsforsamling. Ved selve valget i oktober var han valgbestyrelsens formand i Helsingør og udtalte i sine indledende ord haabet om, at »den danske Trone maatte blive styrket ved Folkets Frihed«. Selv trode han næppe derpaa. Det var hans sidste offentlige optræden; han var da allerede efter ansøgning entlediget fra sit embede.

I de 25 aar, Stenfeldt hade været borgermester, hade der været gode og mindre gode aar for kommunen, men han hade klogt og besindigt styret dens sager og arbejdet for dens vel. Det skyldtes saaledes fornemmelig ham, at byens havn i slutningen af 20rne fik den haardt tiltrængte udvidelse. At denne ikke medførte den forventede opblomstring af byens handelsvirksomhed, kunne han jo ikke gøre for. Da han i marts 1836 kom tilbage fra stænderforsamlingen i Roskilde, hyldede by og borgerskab ham efter en større maalestok. Glæden over »Frederik den Retelskendes kongelige Gave til sit Folk« fik Udtryk gennem festmaaltider paa skydebanen og i klubben, fakkeltog og parade af fæргеbaade i havnen, alt til ære for Stenfeldt, byens repræsentant. Ved festen i klubben præsiderede selve direktøren for Øresunds Toldkammer, kammerherre Krogh. I sit svar paa raadmand Rogerts hyldest udtalte Stenfeldt bl. a.: »Forbedringer og Reformer er ønskelige og nødvendige; dog skal der ej nedbrydes« og »Autoriteterne og Embedsmændene bør i deres Embedsvirken respekteres; thi i dem respekteres Loven«; og i en senere tale priste han »Danmarks Ørsted«, som man i stænderforsamlingen hade set »i hans sande Storhed«, vejledende og belærende »med den udmærkede Mands værdige Følelse af eget Værd«. Ørsted var hans ideal; han var som Ørsted den raadgivende stænderforsamlings mand, for hvem skridtet videre frem til lovgivende magt hos folket var betænkeligt, ja voveligt. I stænderforsamlingen 1840 hade han udtalt, at en konstitutionel forfatning for øjeblikket ikke ville bringe Danmark lykke, og at den sande basis for det offentlige liv burde være kommunalforfatningen; den burde først udvikles og borgerne derigennem dygtiggøres. Men saa længe stænderne kun var raadgivende, burde der være et statsraad, et slags overhus, hvori den ypperste intelligens og dygtighed samledes, og som kunne være et mellemled mellem departementerne og kongen med det geheime conseil. I stænderforsamlingen 1846, da der i Roskilde ved Lehmann og i Viborg ved overretsprokurator Jespersen indbragtes andragender om en fri forfatning, talte og stemte Stenfeldt imod nedsættelse af udvalg om sagen; thi hverken stænderne eller nogen undersøgt kunne rettelig anmode den øverste statsmagt om at »tilintetgøre sig selv«. Og endelig i martsdagene

1848, da der fra Helsingør overbragtes Frederik VII en adresse med forsikring om hengivenhed og redbonhed til forsvar af frihed og fædreland, udtalte han paa adresse-mødet, at han som ældre mand ikke kunne se paa begivenhedernes udvikling med samme begejstring som de yngre, men naar han alligevel hade underskrevet adressen, var det, fordi den opfordrede til kamp mod det parti, der ville løsrive en af statsdelene fra Danmark. Paa dette konservative helstats-standpunkt blev han staaende; og da udviklingen gik videre, traadte han frivillig til side og afsluttede sin politiske og administrative virksomhed; men han vedblev at interessere sig for og skrive om kommunalforfatning og andre kommunale forhold. Han forlod Helsingør og bode nogle Aar i København; saa flyttede han ud til det stille Fredensborg, og her døde han den 3. marts 1858. Han ligger begravet paa kirkegaarden i Helsingør. Paa hans vanrøgtede grav staar en tarvelig sten med hans næppe læselige navn. Helsingørs byraad burde dog sætte ham et ordenligt mindesmærke og holde hans navn i ære.

Jacob Baden Olrik, der ved Stenfeldts afgang rykkede op fra politimester til borgermester, var helsingoraner ved fødsel og af herkomst. Baade hans far og farfar hade været hospitalsforstandere, raadmænd og justitsraader i Helsingør; selv naade han at blive borgermester og etatsraad, inden den meningsløse betitlen af statens embedsmænd afskaffedes. Som eventuel arvtager efter Stenfeldt af borgermester-embedet overtog han, som rimeligt var, ogsaa Stenfeldts hverv som byens politiske repræsentant. Han stillede sig som kandidat til den grundlovgivende rigsforsamling i Frederiksborg amts 1. valgkreds (Helsingør, Fredensborg, Asminderød og Grønholt). Skibsklarer Gad, der hade været kongevalgt stænderdeputeret – en af de fire grundejere – i den afsluttende samling, stillede sig ogsaa, paa opfordring af de liberale i byen. Ved et prøvevalg forinden det egenlige valg gjorde de begge rede for deres politiske anskuelser. Olrik var for et konstitutionelt monarki paa demokratisk grundlag med lighed i borgerlige og politiske rettigheder, men han holdt paa en rolig og besindig udvikling, saa ikke blot folket, men ogsaa regeringen blev stærk. »Overgangen bør ske saa lempeligt og roligt, at de forskellige Inter-

esser kan afvejes mod hverandre«. Gad derimod hævdede, at magten burde tilhøre folket, folket alene. De privilegerede klasser, adelen, godsejerne og den højere embedsstand, maatte stilles lige med det øvrige folk. Et tokammersystem, hvor det ene kammer valgtes af kongen og de privilegerede, var forkasteligt; enten etkammer eller tokammer som det norske. Noget ubetænksomt gav Gad sig ved prøvevalget til at kritisere Olrik som valgkandidat: »Olrik var ikke kendt for at være synderlig berørt af Frihedsideen, og hans Stilling paala ham Baand, der hindrede den sande Folkemands Virksomhed«. Ved selve valget sigtede saa Olrik til gengæld Gad for at blive støttet af »Bondevenerne« og protesterede mod det meningsløse i at sætte statens embedsmænd udenfor de borgere, man skulle ha tillid til; mellem frihedens talsmænd hade jo netop de været blandt de fremmeste. »Jeg,« endte han med, »har nu i 15 Aar under tre Konger forestaaet Politivæsenet her i Byen og omliggende Distrikt, og jeg vil trøstig spørge: har Stokken regeret, har Vilkaarlighed hersket?« – Det var en god sortie, og ved afstemningen fik han omtrent dobbelt saa mange stemmer som Gad.

I den grundlovgivende rigsforsamling sluttede Olrik sig til centrum, og nærmest til dets højre fløj, de af centrum, der ikke var uimodtagelige for paavirkning fra det egenlige højres ledere. Ved valget til rigsdagens folketing den 4. december 1849 veg dog Olrik pladsen for prof. H. N. Clausen, der var medlem af novemberministeriet og motiverede sin kandidatur med, at han betragtede ministrene som lige saa meget folkets som kongens mænd. Olrik blev i stedet for ved det kort efter afholdte landstingsvalg sat ind i dette ting som den 1ste af 2den landstingskres's otte repræsentanter; Kirck blev den 3die. Olrik blev en af tingets to sekretærer. Det var i de stærkt bevægede aar med skiftende ministerier og rigsdagsopløsninger, da det ikke altid var saa let at vide, hvor man hørte hjemme, og det hændte da ogsaa Olrik, som valgbestyrelsens formand ved folketingsvalget i febr. 1853 at blive beskyldt af »Dagbladet« for servilisme, fordi han efter valget, hvor indenrigsminister P. G. Bang var faldet og prof. Clausen genvalgt, hade bedt »Hr. Ministeren ikke at betragte denne Valgkres som staaende i Oppositionsforhold til Hs. Majestæts Regering« (Bluhmes Helstatsministerium). Da

Ørsted et par maaneder efter overtog konseilspræsidiets og opløste rigsdagen, stillede Olrik sig ikke ved valget i juni og undgik saaledes at komme til at ta stilling til den embedsmands-demonstration mod ministeriet, som H. N. Clausen, I. G. Larsen og syv andre embedsmænd foretog ved at nedlægge deres mandater, fordi ministeriet ved at afskedige Andræ, Hall og Monrad hade vist, at det ikke taalte selv den mindste opposition fra embedsmænds side.

I den følgende halve snes aar var saa Olrik ude af det aktivt politiske liv; han gjorde 1856 et forsøg paa at komme ind i rigsraadet som nomineret af Helsingør; han var sat som nr. 6 paa kandidatlisten ved valget i København 11. febr., men fik ikke tilstrækkeligt stemmetal. Han indskrænkede da sin virksomhed til varetagelsen af kommunens anliggender, og de gav ham nok at gøre, da ophævelsen af øresundstolden og forhandlingerne om byens fremtid stod paa netop i de aar. Paa rigsdagen varetoges byens interesser af N. P. Kirck i landstinget og af Edv. Thune i folketinget, to saa gode talsmænd, som byen kunne ønske sig, mens Olrik gjorde, hvad han formaaede, gennem sine forbindelser i indenrigsministeriet. Hans sikre og taktfulde optræden og vindende personlighed skaffede ham ørenlyd, hvor han henvendte sig, og det var ikke hans skyld, at der ikke kom mere ud af bestræbelserne for at hjælpe den nødstedte by. En og anden af dem, der gestikulerede mest og snakkede højest om »nøden« og statens pligt til at hjælpe, syntes vel nok, at han kunne ha gjort noget mere, og han maatte jo tilmed lide den tort at blive beskyldt for at ha taget sin andel af den almisse, de 26000 rdl., som rigsraadet skænkede byen, en beskyldning, han indigneret tilbageviste. Trods sin utvivlsomt varme interesse for byen og dens forhold naade han aldrig den popularitet, som en og anden af hans efterfølgere har nydt uden at ha udrettet tilnærmelsesvis saa meget for byen. Olrik var for meget embedsmand og for lidt jævn borger: han hade embedsmandsbevidsthed, som han hade embedsmandsværdighed; han behøvede ingen borgermesteruniform for at vække ærbødighed; jeg mindes egenlig aldrig at ha set ham i uniform, hvad jeg dog vistnok maa ha gjort adskillige gange; det var hans myndige personlighed og optræden, hans livfulde og smukke ansigt, man

saa og fængsledes af. Myndig og ret egenraadig var han, ogsaa i bystyrelsen, og det kunne nu og da føre til sammenstød med borgerrepræsentationen, der følte sig tilsidesat i sin værdighed og medbestemmelsesret og paatalte det overfor magistraten. »Magistraten«, det var Olrik. Han havde nok en kongelig og to borgerlige raadmænd ved sin side, men de var altid af samme mening som den ærede formand. Uoverensstemmelserne mellem magistrat og borgerrepræsentation faldt bort, da kommunal-loven af 1868 traadte i kraft og borgermesteren blev fast formand i byraadet. Saa klarede han meningsforskellighederne hurtigere og lettere, og Olrik endte med at blive en meget paa-skønnet formand, hvis (ikke videre gode) portræt, malet af Olrik 1871-72, ophængtes i byraadssalen paa raadhuset endnu, mens han levede.

Vilhelm Crone, byens politimester og byfoged samt chef for brandkorpset, for at ta alle hans bestillinger med, var en halv snes aar yngre end Olrik, med hvem han iøvrigt havde været sammen i Helsingør, mens han som ung juridisk kandidat i slutningen af 30erne var fuldmægtig hos borgermester Stenfeldt. I juli 1849 blev Crone beskikket til politimester, da Olrik var blevet borgermester. Han havde i de mellemliggende aar været auditor og var blevet overauditor; men politimesterembedet i Helsingør ansaas dengang, da byen endnu hørte til de første og største i landet, som særlig attraaværdigt ogsaa som overgangsstadium til det udmærkede borgermesterembede. Det havde det været i de sidste slægtled, og saaledes var det vel ogsaa blevet for Crones vedkommende, hvis ikke omordningen af Københavns politi iflg. lov af 11. 2. 1863 var kommet imellem. Crone havde vist sig som en human og liberal politimand i Helsingør og tillige som en dygtig administrator; hans jævndrende venner og politiske meningsfæller i ministeriet, der under de forhaandenværende alvorlige politiske forhold – det var i martskundgørelsens dage – gerne ville ha en mand af deres egne i spidsen for politiet i hovedstaden, overdrog Crone at gennemføre omordningen. Man skulle bort fra det tidligere brutale estrupske politistoks-regimente og over til et mere liberalt borgerligt ordenssystem, et system, som iøvrigt politidirektør Bræstrup selv viste sig at være en tilhænger af i det af ham udarbejdede forslag til

en omordning. Crone paatog sig hvervet og udførte det fortræffeligt, hvorom bl. a. hans samling »Dagsbefalinger for Københavns Politi 1863–84« vidner. Her var han som organisator og administrator paa sin plads.

Ogsaa i Helsingør havde ordens-politivæsenet haft hans hovedinteresse; retsvæsenet laa mindre for ham. Han hade ikke den fornødne mistillid til sine medborgeres hæderlighed og sandhedskærlighed for at være en dygtig forhørsdommer; han greb ogsaa nu og da fejl i sine formodninger og slutninger, saa han en og anden gang i ret opsigtvækkende sager som den brodersenske assurancesvig-sag 1854 kunne faa sine domme underkendt i højere instanser og formildede; det gav ham skær af at være en haard dommer, hvad han absolut ikke var. Haardhed laa overhovedet ikke for ham; han ønskede tværtimod at gøre det saa godt for alle som muligt, og ikke mindst for dem, der som underordnede var afhængige af ham. Atter og atter søgte han gennem lange og velskrevne henstillinger til magistraten at faa deres økonomiske kaar forbedrede; selv arrestanterne tog han sig af og sørgede for, at de fik det bedre end hidtil. Men orden skulle der være i alt, hvad han hade med at gøre, i »kammeret« som i ekspeditionen, i gader og gaarde, paa torvene og ved havnen. Naar han tog sin daglige motionstur, i et sindigt tempo gerne med hænderne paa ryggen og stokken mellem dem, hade han øjnene med sig, som gik han for at se efter, om alt var i orden, og ve den, der sad et af hans ordrige paabud gennem avisen om gaders fejning og vanding, om vippende rendestensbrætter, trillebøre paa fortovet o. lign. overhørig – han fik øjeblikkelig et tilhold pr. betjent og en mulkt, hvis det ikke hjalp. End ikke friskoledrengenes leg og boldspil paa »Kirkegaarden«, pladsen foran Klostret og Mariæ kirke, eller deres riden til Bloksbjerg onsdag før paaske og tilbage igen om lørdagen, hvor de i al uskyldighed rendte rundt i gaderne med en dukke paa en stige og sang: Nu rider vi til Bloksbjerg! ville han taale, men forbød det som uorden, der naturligvis alligevel vedblev aar efter aar til stor fryd for den paabudfjendske ungdom. Med sin tilbøjelighed til at overvaage alt selv blev Crone ingen decentralisationens mand i sin administration; med sin ualmindelige arbejdsevne kunne han overkomme meget, og da han uddan-

nede sine underordnede: underfoged, fuldmægtig, skrivere og betjente til at se, tænke og dømme som han selv, fik han efterhaanden et udmærket apparat, som han arbejdede fortræffelig med. Han tog da ogsaa det meste af sit personale med sig til København, og det bidrog nok til at lette ham løsningen af den store opgave, han der fik. Den aand, hvori han løste den, fremgaar kort og godt af, hvad han 1. juli 1863, da han tiltraadte tjenesten og holdt revy over politikorpset paa Rosenborg eksercerplads, fornemmelig indskærpede betjentene: sanddruhed i rapporterne og høflighed overfor publikum. — Crone var trofast og paalidelig ogsaa i forhold til sine politiske meningsfæller. Han var rettroende nationalliberal og var sit standpunkt bekendt, ogsaa da det for en embedsmand kunne være farligt at bekende det, som i februar 1853, da ministeriet Ørsted havde opløst folketinget. Da stod Crone sammen med Thune, Wiibroe, Edv. v. Mehren og rektor Lassen som prof. Clausens stillere ved det nye valg. 1861 stillede han sig efter sit partis opfordring som kandidat i Odense ved folketingsvalget 14. juni, men faldt for adjunkt Faber. Senere gav han sig ikke af med aktiv politik, hvis man da ikke vil ta hans behandling af socialistbevægelsen i 1871 som saadan.

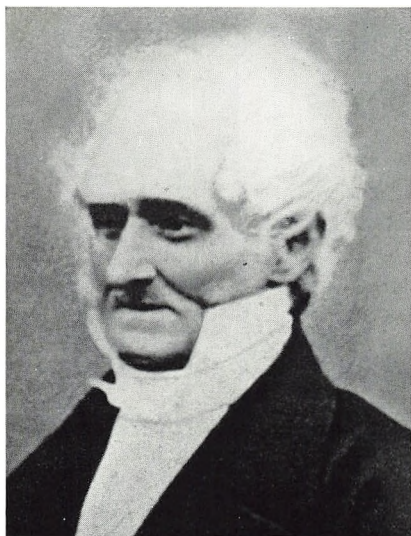
Inden sin bortrejse fra byen hyldedes Crone ved en festmiddag paa 100 kuverter i raadhusalen. Borgerlig raadmand Gradman holdt festtalen, og i sit svar dvælede Crone ved, at han havde tilbragt to lange og lykkelige afsnit af sit liv i Helsingør, en glad ungdom og nu sidst 13 aar i modnere alder i et lykkeligt husliv, mellem mange venner, i en virkekres, der laa inden for hans evner og kræfter, og hvor alt var hjemligt og kendt.

Fem maaneder efter tog en anden af byens gode mænd afsked med den ved en sammenkomst i raadhusalen, nemlig Crones gode ven, E d v. T h u n e. Han havde siden sin afrejse fra byen umiddelbart efter sundtoldens ophør været byens folketingsmand og som saadan varetaget dens interesser paa bedste maade; nu, da han var blevet medbestyrer af et københavnsk søforsikringsselskab, maatte han nedlægge sit mandat og trække sig helt ud af det politiske liv. Det var et tab for byen, der ikke blev erstattet ved valget af hans eftermand, kammerraad Rasmussen, som nærmest repræsenterede landbointeresser; men

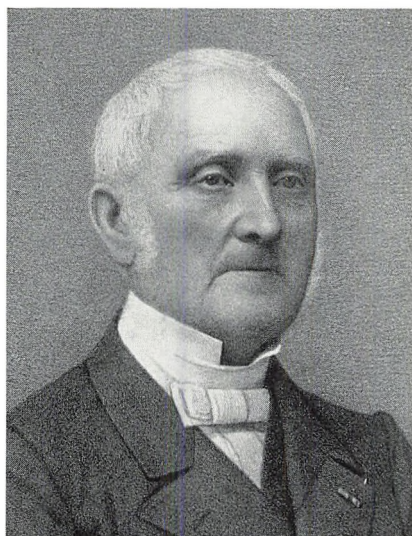
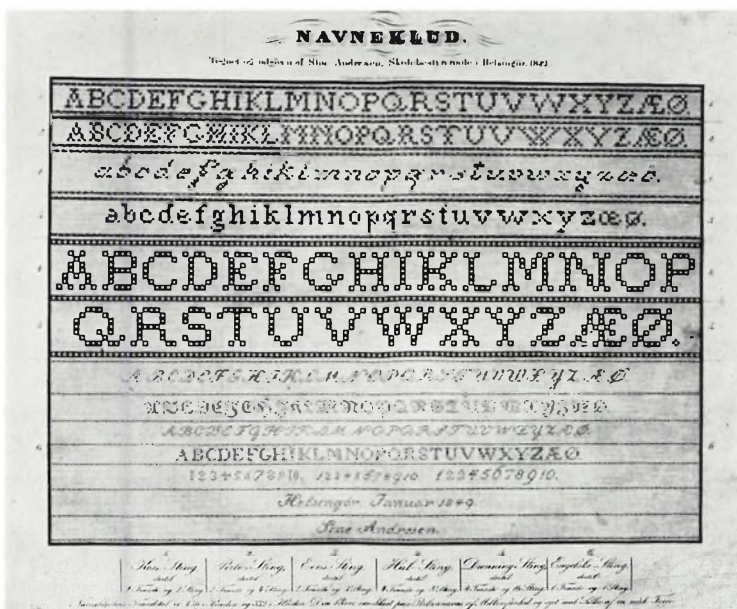
byen var dengang saa langt nede i sin apatiske uvirksomhedstilstand efter sundtoldens ophør, at den end ikke kunne ta sig sammen til at skaffe sig en repræsentant paa tinge, som den selv stillede.

Byens andre embedsmænd – og det gjaldt iøvrigt ogsaa om toldkamrets – spillede ikke nogen videre rolle hverken i det kommunale eller almenpolitiske liv; de passede deres embeder, vistnok gennemgaaende upaaklagelig, og levede ellers et stilfærdigt hjemmeliv. I den forholdsvis lille kres af borgere, et dusin stykker eller saa, der var med om at styre byens kommunale anliggender og ligeledes tog del i det politiske liv, var der et par, der som særlige virksomme fortjener at omtales lidt mere, end de allerede er blevet det.

Den ene er **K n u d G a d** (f. 1797), »handelskommis«, som han 1833 kalder sig i sin alt omtalte brochure »Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole?«, borgerrepræsentant og raadmand, som han senere blev, nederlandsk, svensk og norsk konsul, som han sluttelig var. Han hørte til den store gadske præsteslægt. Hans far og farfar og farbror og bror og tre fætttere var alle præster. Han burde ogsaa selv ha været det; han var utvivlsomt blevet baade provst og konsistorialraad, ja maaske biskop; han var præstepreget i indre som i ydre lige til det hvide halstørklæde, han altid gik med. Han var som ung kommet til Helsingør og ind i handels- og skibsklarerervirksomhed. Han var en aar-række i det van allerske firma, som han senere blev parthaver i; men det helsingørske forretningsliv laa næppe for ham, og han fik da heller aldrig noget ud af det i økonomisk henseende. Han holdt mere af at spekulere over sociale og nationaløkonomiske problemer end i veksler og vareomsætning. Han blev nok medlem af købmandslavet og drev nødtvungent nogle aar en butikshandel, men han blev aldrig købmand. Han holdt ogsaa af at skrive om det, der optog ham, og han skrev godt og forstandigt, saa der altid blev lagt mærke dertil. Hans brochure »Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole?« vakte ligefrem opsigt, og hans senere i 30rne udgivne indlæg i striden mellem staten og Nationalbanken om bankens ret til renten af bankhæftelserne, bragte et forslag til ordning af forholdet, som vakte de sagkyndiges anerkendelse. Ogsaa om kommunernes skattevæsen

Øverst: Helsingør borgerskoles lærerpersonale i 1870-erne. Den ældre herre med haanden under kinden er 'gamle Schütz' (1814–90), der underviste ved skolen 1847–82. Nederst t. v.: Kæmner Ludvig Tegner. Dampskibsekspeditor, kaptajn i borgervæbningen. Nederst t. h.: Pastor Ephraim de Fischer (1785–1862). Præst ved St. Maria Kirke og slotspræst paa Kronborg.

Øverst: Navneklud. Tegnet og udgivet af Sine Andresen, skolebestyrerinde i Helsingør, 1849. Litografi.
Nederst t. v.: Konsul Knud Gad (1797–1870), der blandt sine mange gøremåls interesserede sig for Helsingørs skolevæsen. Litografi efter fotografi. **Nederst t. h.:** »Hoforganist» Edvard Liebe, ved Mariæ Kirke, musikpædagog og selskabsmand, gift med den socialt interesserede Marie Liebe, f. Richter.

skrev han forstandige artikler, hvori han foreslog, at de mange særskilte beskatninger af grund og næring osv. skulle ændres til én skat efter vilkaar og lejlighed paa alle købstadens indvaanere, samt at den uforanderlige grundskat paa købstadsejendomme skulle gøres til en foranderlig, da ejendommenes værdi stadig forandres – ganske moderne tanker om indkomst- og formueskat og grundværdistigningsskat, som her fremsattes. Intet under, at hans medborgere fik respekt for ham og valgte ham til borgerrepræsentant straks ved det første valg efter den ny kommunallov 1837. Han ville nødig, for han vidste, hvad tid det ville ta ham, men undslaa sig kunne han ikke, og saa gjorde han sin borgerpligt og mere end det, for han gjorde et stort og udmærket arbejde, særlig ved ordningen af kommunens regnskabsvæsen og ved omordningen af skolevæsenet og fattigvæsenet.

I foraaet 1850 blev Gad borgerrepræsentationens formand. Olrik var aaret forud blevet borgermester og som saadan magistratens formand. Mellem de to lige myndige ledere kom det snart til sammenstød. De hade før været ude sammen »for Fuglestangen«, dengang de begge stillede sig ved valget til den grundlovgivende forsamling i oktober 1848, og Olrik blev valgt; vistnok en skuffelse for Gad, der hade været kongevalgt medlem af den sidste stænderforsamling, saa det var vel menneskeligt, at der efter det blev siddende lidt modvilje i ham overfor medbejleren. I hvert fald holdt Gad stejlt fast paa borgerrepræsentationens ligestilling med magistraten i kommunalbestyrelsen og ville ikke taale tilsidesættelse eller overgreb fra magistratens side. Da saaledes Olrik om efteraaet skulle møde i landstinget, ville han konstituere borgerlig raadmand Gerh. Gradman som borgermester – kgl. raadmand Rogert var død nogle maaneder i forvejen, og ingen ny var endnu udnævnt – men dette ønskede borgerrepræsentationen (Gad) ikke. Den henstillede til magistraten ikke at konstituere Gradman, »da han ikke kan fyldestgøre de Fordringer, som Embedets Vigtighed berettiger Kommunen til at stille til ham«, en værdsættelse, der ikke var videre morsom for Gradman, som i mange aar hade været borgerlig raadmand, valgt af selve borgerrepræsentationen; men det gjaldt ogsaa mere Olrik end ham; Olrik hade

nemlig ikke villet ta notits af en tidligere henstilling om sagen, men henlagt den. Konflikten løstes, da Olrik sørgede for, at Rehling snarest blev beskikket til kgl. raadmand og derefter konstitueret som borgermester under Olriks fraværelse.

Det blev ikke sidste gang, der var Gad og Olrik noget imellem, men de kom over det, og da Gad 1854 blev borgerlig raadmand, arbejdede de vist endog ganske godt sammen; især da det kneb for kommunen efter sundtoldens ophør og de mange andragender om hjælp til undersøgelseskommissionen, ministeriet, rigsraadet osv. skulle affattes; det blev da gerne overdraget Olrik, Gad og borgerrepræsentationens formand at gøre det, og Gad var nok den, der oftest konciperede andragenderne. Værst var det, da amtet i foråret 1858 tilskrev kommunalbestyrelsen, at den »uopholdelig, paa lovbefalet Maade hade at sørge for Udarbejdelsen af det aarlige Overslag over Kommunens Udgifter og indsende det til Amtets Approbation«. Da kom Gad ud af sindsligevægt; han stillede det alt omtalte forslag, at man skulle tilvejebringe de forskellige skattebeløb paa grundejendom og næring saavel som paa formue og lejlighed ved at realisere af kommunens aktiver og anvende resten til at dække et af sparekassen til december termin opsagt laan paa ca. 30.000 rdl., saa var hele byens formue opbrugt og dens eksempelløse usselhed godtgjort for statsmagten. Men dette excentriske forslag om at sprænge hele kassen, vandt dog ikke kommunalbestyrelsens bifald, og i fortrydelse herover erklærede Gad, at saa ville han ikke være raadmand længer. Forsamlingen beklagede det, men anbefalede dog Gads »allerunderdanigste« ansøgning til Hs. Maj. om at fritages for bestillingen. Dermed afsluttede Gad sin virksomhed i kommunens tjeneste. Han blev den ene af de to skibsklarerere (Fock var den anden), der af rigsraadets understøttelses-bevilling fik en livsvarig pension paa 500 rdl., og det var sikkert ikke uden Olriks medvirkning. Gad kunne godt ta de 500 rdl. som en æresgave for sit store og betydningsfulde arbejde for kommunen; men naturligvis manglede der ikke misundelige medborgere, som spurgte: hvorfor just Gad?

Med politiken var han da forlængst færdig. Hans interesse for den hade nok nærmest været en oplussen af hans samfundsfølelse, da han under de store begivenheder ved Frederik

VII's tronbestigelse syntes, det var enhver god borgers pligt at ta plads blandt dem, der ville slaa et slag for frihed og fædreland. Han fik i marts 1848 borgerrepræsentationen til at indkalde et »kasinomøde« i klubben for at faa vedtaget en adresse til kongen om kommunens beredvillighed til at ta sin del af byrderne ved fædrelandets forsvar og den lovbundne sande borgerlige friheds sejr. Paa mødet begyndte han sin tale med: »Frihedens Sol har gennembrudt Trældommens Mørke« og endte med: »en indre Stemmes uimodstaaelige Magt hæver min Tanke til Ham, som skabte Verdener og styrer dem. Jeg beder: Herre! beskyt vort Fædreland, beskyt vor Frihed, beskyt vor Konge og hans Raad!« Dette var i den salvesfulde stil, som Gad yndede og ogsaa kunne anvende, uden at det blev parodisk, men det var alligevel ganske velgørende, da Thune straks efter paa sin naturlige og livlige maade foreslog at sende en takadresse til L. N. Hvidt og de andre liberale ledere. Borgermødet endte med fædrelandssange og bagefter fulgte ovationer foran Gads, Thunes, Wiibroes og Kircks boliger. – Derefter blev Gad kongevalgt medlem af den sidste stænderforsamling, der skulle vedta en valglov for den grundlovgivende rigsforsamling; han var en af de fire, der blev valgt som »grundejer«; de andre tre var Treschow, Hall og landvæsenskommissær C. Petersen. Det var altsaa en virkelig udmærkelse.

I Roskilde talte og stemte Gad ikke desmindre mod bestemmelsen i valgloven om 48 kongevalgte medlemmer af rigsforsamlingen. Folket selv gennem dets frit valgte repræsentanter burde ha det afgørende ord ved grundlovens affattelse. Ingen stænder, end ikke gejstligheden, burde ha særlig repræsentation. »Frygter vore Ministre,« spurgte Gad, »Frihedens vidunderlig velgørende Magt, som de har fremkaldt, elsket og tilbød lige til den Dag, da Kongens og Folkets Ønske lagde Statsskibets Ror i deres Hænder? . . . Det synes, som Ministrene har ladet sig intimidere af den slesvigske Sag, og at denne Frygtagtighedens Aand har dikteret Loven baade f o r og i m o d Friheden for saa vidt muligt at tilfredsstille denne og tillige berolige visse Standsinteresser.« Men majoriteten i forsamlingen, hvortil borgermester Stenfeldt hørte, holdt paa de 48 kongevalgte, for at forsamlingen kunne suppleres og baade gejstlighed, gaardmænd,

husmænd og godsejere faa behørige repræsentanter, hvis de ikke fik det ved det almindelige valg.

Kuriøst nok faldt Gad selv i den grav, han hade villet grave for de kongevalgte. For da Olrik og ikke han derefter valgtes til den grundlovgivende forsamling, kunne han jo efter sin afstemning mod de kongevalgte ikke godt ta imod selv at blive kongevalgt, hvad han sikkert ellers var blevet. Dette »uheld« betog ham lysten til senere at gi sig af med aktiv politik; men det hade han i øvrigt heller ikke gjort før 48. Han var nok kendt som liberal, og han besørgede en tid i 30rne trykkefrihedsselskabets anliggender i Helsingør og omdelingen af »Dansk Folkeblad« – der var 1835 over 100 medlemmer i Helsingør – men han tog ellers ingen mærkbar del i det liberale partis arbejde for frihedens fremme, optraadte ikke som taler ved majfesterne eller som agitator ved diskussionsmøder; han holdt sig i det hele noget fornemt tilbage og var maaske, naar det kom til stykket, mere liberal i teori end i praksis. Af frasen »frihed, lighed og broderskab« slettede han sikkert helst det midterste led. Han var aandsaristokrat, og det var egenlig hans uvilje mod embedsaristokratiet, der gav hans syn paa »folket« dets demokratiske anstrøg. Det kom bl. a. frem i en polemik mellem ham og provst Trojel i 1836 om »skallen og kærnen i folket«, hvor han rettede et kraftigt angreb paa »vor borgerlige adel« og kastevæsenet i samfundet. Derefter talte han gerne om »almenaanden« og »enigheden og samdrægtigheden«, der burde herske i vort lille borgersamfund; men dette samfund var for ham ret begrænset; det er ganske betegnende, at hans forening for realkundskabers udbredelse efter sine »grundlove« kun understøttede 3: betalte skolepenge for »sønner af indvaanere henhørende til embeds- eller borgerklassen men i k k e til almueklassen«. »Folket« var for ham et ideelt begreb, der næppe hade meget med virkeligheden at gøre; bønder og arbejdere regnedes nok ikke rigtig med dertil.

Sidste gang, han stod overfor folket i en politisk forsamling, hyssede det ham ud. Det var den 6. september 1854 under et møde paa skydebanen af grundlovsværneforeningens medlemmer i Helsingør, hvor de fire resolutioner, som var vedtaget paa et kasinomøde i København mod ministeriet Ørsted og den ved

kgl. forordning af 26. juli paabudte fællesforfatning, skulle tiltrædes i Helsingør. Gad gav sig til at kritisere resolutionerne, hvad der vakte forsamlingens mishag, saa den hyssede ad ham. Han forlangte sig da slettet af medlemslisten og forlod mødet. Han var blevet krænket i sin selvfølelse, ligesom han senere blev det som raadmand, og saa ville han ikke lege med mere. Selvfølelse hade han, som man jo gerne træffer det hos dygtige autodidakter, og dermed hang sammen hans uvilje mod »embedsaristokratiet« og den lærde skole, som han betragtede som »embedsaristokratiets vugge«. Han ville ikke ses over hodet, fordi han ikke var student, og han trode ikke paa »at kundskab i det latinske sprog er en aldeles nødvendig betingelse for dannelse«. Men han trode paa kundskabs værd, og han vedblev livet igennem at være en gransker og søger og selvprøver; myndig i sit forhold til mennesker, ydmyg kun i sit forhold til Gud. Guds frygt eller rettere gudstillid var grunden i hans sjæleliv som i hans livsførelse. Biblen var ham bøgernes bog; han hade den altid liggende paa sit bord, og da han laa paa sit dødsleje var: Herre! Herre! de sidste ord, han ustandselig fremstønnede, mens livet ebbede ud.

Knud Henning Actonius Gad døde den 24 oktober 1870. Hans begravelse blev en sørgehøjtid, hvori mange deltog. Frimurere fra København, fra Sverige og provinslogerne var mødt talrig frem; frimurerne i Helsingør bar kisten ud af kirken og gennem byen til graven. Gad hade nemlig været ordførende leder, »mester af stolen« i Helsingørs-logen »Kosmos« fra dens stiftelse, ja mer end det, han hade været logens egenlige stifter, og han var derigennem blevet en reformator af frimureriet i hele landet. – Der hade engang før været en loge »Marie til den røde Ørn« i Helsingør, stiftet 1779, nedlagt i krigsaarene 1807–14. Gads bekendtskab med svenske frimurere gav ham lyst til at rejse frimureriet paany i Helsingør, men den danske form for dette efter »det rektificerede skotske Systems Legende« tilfredsstillede ham ikke. Han fandt det »forvansket og forhutlet af det sidste Aarhundredes Laster og Udskejelser, af Vantro og Ligeegyldighed, af det Forstandens Afgudereri, som den Kantske Skole førte i sit Skød«. Det svenske system derimod »virkede i og med og for den rettroende kristne Kirke, søgte at forædle Menneske-

slægten, fremme Guds frygt, Ydmyghedens og Sandhedens menneskelige og borgerlige Dyder«. Han ville forme Helsingørslogen efter det svenske system, og det lykkedes ham virkelig at faa generalstormesterens (Frederik VII's) og overbestyrelsens tilladelse dertil. Og saa havde han den tilfredsstillelse, at fremragende danske brødre, ogsaa blandt kongens nærmeste omgivelser, og tilsidst kongen selv, efter at være blevet bekendt med det svenske system, fulgte hans eksempel, rejste til Sverige, lod sig optage i svenske loger og gennemgik graderne der, hvorefter systemet, lidt modificeret, i løbet af 50rne indførtes i samtlige danske Sankt Johannes loger og i den store danske landsloge, ligesom ogsaa ny loger stiftedes i flere af de større provinsbyer. Frimureriet i Danmark gik en ny blomstringstid i møde. Det var et resultat, Gad kunne være stolt af.

Med hans egen loge »Kosmos« gik det derimod ikke saa godt, som han havde haabet, da han i juni 1853 aabnede den omformede loge i overværelse af kong Frederik, den svensk-norske arveprins Oscar (Oscar II) og andre fornemme ordensmedlemmer fra baade Danmark, Norge og Sverige. Der udviklede sig ikke den ydmyghedens og lydighedens aand, som han gjorde regning paa. Trods den almindelige anseelse, han nød i det borgerlige helsingørske samfund, var han ingen populær mand; han manglede evnen til at samle folk om sig, til at indlade sig med dem eller nedlade sig til dem; han var trods sin antibureaukratisme selv en bureaukrat og vi-alene-videmand, og det irriterede brødrene, der ville ha lov til at snakke med om sagerne. Der rejste sig opposition og kritik ogsaa i det lille »Verdens«-samfund i Helsingør, der »indsneg sig ikke blot en Lunkenhedens og Ligegyldighedens Aand, men ogsaa en Hovmodets og Oprørets Aand«, som vendte sig mod mesteren, der svang sin hammer med myndighed og krævede ubetinget lydighed af brødrene. Det gik endog saa vidt, at mesteren allernaadigst ansøgte generalstormesteren (kongen) om tilladelse til at la logens arbejde hvile eller henflytte den til et andet sted i provinsen (Hillerød), men generalstormesteren befalede, at arbejdet skulle fortsættes i Helsingør, og at mester Gad fremdeles skulle lede det. Og saa fortsatte han, selv et mønster paa lydighed – overfor sine foresatte. Det gik fremdeles kun sløjt. Sund-

toldens ophør medførte, at flere fremragende brødre (bl. a. Thune) forlod byen, mens andre af pekuniære hensyn nedla arbejdet (ophørte at betale kontingentet), og da saa tilmed »Øresundsforeningen« (klubben), hvor logen havde lokale, brændte 3. december 1860 og alle insignier brændte med, syntes logens tilværelse for alvor truet. Men netop denne modgang rejste Gads energi, og da hans værste modstander snart efter forlod byen og inden sin afrejse endog gjorde afbigt og anbefalede brødrene at følge mesteren, lykkedes det Gad atter at samle den vildførte flok om sig; og da han saa endog paatog sig at skaffe en ny logebygning rejst og 1865–66 gennemførte det, havde han naaet den magt og myndighed, som han hele sin tid havde tilstræbt, og han kunne da ikke uden selvfølelse anbringe sit frimurer-valgsprog (paa latin) som indskrift paa logebygnings facade: *Et fiet unum ovile et unus pastor* (frit oversat: og det bør sig brødre-hjorden at lyde og mester-hyrden Gad at byde). I de 4–5 aar han endnu levede, viste ligegyldighedens og oprørets aander sig ikke mere inden for templets mure, men da den eneraadige mester døde, kom der igen et interregnum, hvor »Ubroderlighed, Herskesyge og Usamdrægtighed« atter tog magten, saa de besindige blandt brødrene med sorg og savn maatte mindes den »Kraft og Sindighed og Kærlighed«, hvormed den afdøde hyrde havde forstaaet at holde sammen paa hjorden.

Gad ejede og bode i den senere obelske ejendom paa Stengade. Her i de hyggelige, lavloftede stuer paa første sal, levede han et stilfærdigt, lykkeligt liv med sin elskværdige anden hustru, Elisabeth Rist, en broderdatter af den ældre fru van Aller. Fru Gad var byens hjælpsomme og opofrende »Tante Lise«, med i alle velgørende foretagender og i mange aar forstanderinde for asyllet. Gad havde sit konsulatkontor i to smaa etfagsstuer over porten; i det ene sad han ved sit skrivebord, i det andet sad min far to-tre timer om dagen for at »hjælpe« ham med konsulatforretningerne; men skønt der var hele tre konsulater, var der dog – det var efter sundtoldens tid – ikke alle dage noget at gøre. Saa diskuterede de to ældre herrer, der havde kendt hinanden gennem mange aar og arbejdet sammen i den van allerske forretning, dagens begivenheder og tidens spørgsmaal; men begge

holdt de sig borte fra al deltagelse i det offentlige liv; den ene havde tabt lysten dertil, den anden havde aldrig haft den.

Af en helt anden støbning var skibsklarerer N. P. Kirck, en ualmindelig virksom mand lige fra sin tidligste ungdom. Født i Helsingør 1802, maatte han 15 aar gammel ud af latin-skolen for, saa vidt muligt at sørge for sig selv. Han kom paa van Deurs' kontor, hvor han i 6 aar fik sin uddannelse i helsingørsk forretningsliv. 21 aar gammel købte han gaarden paa Strandgade nr. 81 (gml. nr. 14), hvor han etablerede forretning i anden mands navn, da han endnu ikke selv kunne faa borgerskab. Men ugedagen efter, at han 10. august 1827 var fyldt 25 aar, havde han sit borgerskab som skibsklarerer og handelskommissionær i orden; købmands-borgerskabet præsterede hans senere svoger, Wachtelbrenner, til hvem han allerede om for-aaret havde lejet butiken. Dermed var firmaet N. P. Kirck etableret. Først 30 aar efter, da købmandslavets dage var talte ved udstedelsen af den ny næringslov, optoges Kirck ved kgl. bevilling og uden at »eksamineres« i købmandskab i lavet, hvorefter kompagniskabet med Wachtelbrenner hævedes. Fra 1839 til 1850 var han medlem af borgerrepræsentationen og gjorde sikkert god fyldest i de komiteer (bl. a. kassekomiteen og komiteen for havekolonier), han var med i; han havde hurtigt overblik over en sag og skrev rask med store bogstaver paa store ark papir uden unødigt omsvøb. Han søgte ogsaa at faa forskellige lokale forhold som byens vandforsyning og forholdene ved havnen (afgifter og værfter) forbedrede, ligesom det ogsaa var ham, der 1841 foreslog og fik ordnet, at der af kommunens disponible midler gaves grundejerne laan, saa at de kunne faa deres bankhæftelser supplerede og indfrie og faa nationalbankaktier i stedet for. Af andre foranstaltninger, der skyldtes ham, kan nævnes, at han til gavn for skibsfarten i de danske farvande i 40rne fik fyrskibet »Knoben« udlagt paa den farlige grund øst for Anholt. Da han kunne overkomme meget, lagdes der ikke saa lidt beslag paa ham af hans medborgere, naar et eller andet alment skulle foretages.

Han var udpræget liberal i sit syn paa sociale og politiske forhold, og det var derfor ikke saa mærkeligt, at hans liberale medborgere, da det omkring nytåar 1841 stundede til valg af

stænderdeputeret, opfordrede ham til at stille sig. Det skete i en snæver vending og var lidt af en overrumpling, men som den raske beslutningens mand, han var, slog han til. I det aarstid, der var forløbet siden Christian VIII's tronbestigelse, havde den politiske liberale opposition faaet vind under vingerne, da det viste sig, at kongen mod al forventning ikke straks ville gi en fri forfatning. Ogsaa i Helsingør var der kommet uro i rækkerne af de hidtil saa loyale borgere, og der havde dannet sig to partier, et konservativt (»moderat liberalt« kaldte det sig selv, for dog at ha et anstrøg af liberalisme) og et liberalt (»radikalt« kaldtes det af andre).

Ved det forestaaende valg ville de nu faa lejlighed til at prøve kræfter. Borgermester Stenfeldt, der mærkede, at han ikke længer var hele byens deputerede – han havde ogsaa faaet en del imod sig ved sine bestræbelser for at faa latinskolen nedlagt –, erklærede, at han »af helbredshensyn« ville trække sig tilbage, men da han fra en snes prominente borgere fik anmodning om ikke at gøre det, var der ikke mere noget i vejen med helbredet. Flere af byens første skibsklarerere og købmænd, raadsmænd og borgerrepræsentanter, ja selv Gad havde underskrevet opfordringen til Stenfeldt, og byens avis støttede dem. Pastor Grüner skrev eller lod andre skrive om oppositionen: »Det radikale Partis Feltraab er Konstitution og konstitutionelle Garantier; det vil ødelægge det gode gamle danske Forhold mellem Konge og Folk. Partiet er vel kun ringe og svagt her i Byen, men desto virksommere i forskellige Retninger; det fremtræder dristig som Talsmænd for hele Byen og søger at gi Valget et Udfald, hvorefter Helsingør vil blive regnet blandt de radikale Stæder i Landet, hvortil den sandelig ej hører«. Det havde den da ogsaa vist paa kongens fødselsdag den 18. september, da majestæten blev hyldet paa alle tænkelige maader ved festdiner, souper og bal i de forskellige foreninger ved taler og sange, der svulmede af loyalitet. Ved dineren i klubben blev der bl. a. under stor jubel afsunget en lystig konservativ »ny vise om det gamle, som er godt«, hvoraf et vers lød saaledes:

»En Rod er radix paa Latin — sel deraf vi forstode — en »radikal« er En, hvis Sind — staar altid til at rode — at rode med uringet Mund — hvert Blomster op af frodig Grund — og rode om hver kronet Lund — det er en hæsliq Mode!«

De radikale havde imidlertid ikke været ledige. De havde med skibsklarererne A. C. v. Mehren og Thune som ordførere opfordret Orla Lehmann til at stille sig, og han havde givet tilsagn; men da han forinden valget i Helsingør blev valgt i en fynsk kres, hvor suppleanten tilhørte det konservative parti, ansaa han det for sin pligt at modta det fynske valg, for at ikke modparten skulle faa suppleantens stemme i stænderforsamlingen. Saa var det, man henvendte sig til Kirck. Og Kirck fulgte opfordringen, skønt han, som han lidt ubehændigt sa ved prøvevalget, mere stoledede paa sin rene vilje end paa sin manglende evne, hvad der gav de konservatives vittige hode, skibsklarerer Geo. C. Petersen, anledning til at bemærke, at naar evnerne manglede og kun viljen var der, kunne man jo lige saa godt ta enhver anden. Ved valget den 8. januar 1841, hvor der mødte 165 af kresens 239 indskrevne vælgere, valgtes Kirck med 105 stemmer og som suppleant Stenfeldts modstander i latinskole-sagen, toldkasserer W. Schmidt, med 86 stemmer. Det var altsaa et eklatant nederlag for de konservative, og det »ringe og svage« liberale parti hoverede. Ved festmaaltidet ugedagen efter i anledning af valgets udfald præsiderede A. C. v. Mehren og grosserer Chr. Borries (van Deurs), mens hovedtaler holdtes af Thune, Kirck, købmand Bay, brandmajor og møller Rasmus Hansen, toldkasserer Schmidt, forstraad Bjørnsen, mægler Meyer o. a. Lehmann deltog i festen, talte for Helsingør som magneten, der pegede mod norden, det fælles skandinaviske fædreland, og senere for England, frihedens gamle hjem, hvis repræsentant, generalkonsul Macgregor, han med glæde saa i denne kres og hilste som god »medborger«, hvilket dog, da Macgregor var englænder, var en misforstaaelse, hvad vel ogsaa hans nærværelse ved festen egenlig var. Stor tilslutning fik et forslag om, at man fremtidig ogsaa i Helsingør skulle holde 28de maj fest til minde om provinsialstændernes indførelse, saaledes som man allerede i flere aar havde gjort ikke blot i København, men ogsaa i Aalborg, Randers, Vejle, Svendborg og Roskilde. Stenfeldts mænd, de fleste embedsmænd og officiererne var naturligvis ikke med ved festen, derimod hylledes festdeltagerne af »den borgerlige Forening« – færgemændene – der sent paa aftenen i baade, med musik og fakler vendte hjem

fra en af deres ejendommelige kaneture til Amsterdam kro. Selvfølgelig vakte udfaldet af valget de konservatives harme, og Kirck og festen angrebes baade i »Vestsjællands Avis«, der, rimeligvis suffleret fra Helsingør, frakendte Kirck baade »kundskaber og dannelse«, og i det ultrakonservative »Dagen«, der kaldte festen »a radical dinner« uden nationalfølelse og de radikale i Helsingør et selskab, der ved sin fremfærd »undergraver den sande Folkelighed og Fædrelandskærlighed«.

Hvor mange gange er ikke den frase gentaget i de følgende 80 aar? Og hvor mange gange vil den ikke blive det i de kommende?

Man hade altsaa besluttet næste foraar at holde 28de majfest i Helsingør. I København opgav man det denne gang efter henstilling af de liberale førere Clausen, David, Schouw og Hvidt paa grund af stænderinstitutionens nuværende [reaktionære] sammensætning og dens synlige virkninger, det vil sige de mange pressefølgelser, bl. a. mod Lehmann, der var tiltalt og nogle maaneder efter af højesteret blev idømt 3 maaneders fængsel for »at have udbredt Had og Misnøje med Danmarks Forfatning«. I Helsingør ville man dog ovenpaa valget prøve at samles i »Enighed og Samdrægtighed«, men straks ved det forberedende møde i læseforeningen gik det galt; dog ikke mellem konservative og liberale, men mellem by- og landboere. Landboerne ville ha en folkefest, hvori alle kunne deltage, helst ude i det fri, byboerne ville ha en af de sædvanlige festmiddage. De liberale bøjede sig denne gang for det stenfeldtske partis ønsker; det blev til en diner à 3 rdl. paa skydebanen. Landboerne derimod med den djærve forstraad Bjørnsen og storgaardejerne, cand. theol. Lassen Sindshvile, Rasmussen Lovisenlyst, Jørgensen Landlyst, forpagter Tolderlund Krogerup o. fl. indbød »Tikkøb Sogn« til en nationalfest i Egebæksvang, fremla lister i kroerne paa landet og i Fredensborg og opførte en »salon« og to dansestrader i Egebæksvang. Det blev en storartet folkefest i den smukke skov og det smukke vejr. 5-6000 mennesker fra egnen og inde fra byen samledes kl. 5 ved Hvidestensbakken, hvor cand. Lassen holdt festtalen; derefter spadserede man i skoven, der senere paa aftenen blev oplyst med kulørte lamper, og dansede i salonen, hvor der nu og da ogsaa holdtes taler. Ved

midnat afbrændtes fyrværkeri i Vangen, og festen sluttede først næste morgen. Kirck med familie havde deltaget i den.

Inde i byen ved festmiddagen paa skydebanen, hvor 80 storborgere, embedsmænd og enkelte deltagere fra København, bl. a. Lehmann, samledes, gik det ikke slet saa fornøjeligt til. Rollerne var ligelig fordelt mellem konservative og liberale. Stenfeldt talte for Frederik VI's minde, Thune for Christian VIII, den konservative lodsinspektør Sneedorff for kronprinsen, den liberale købmand Bay for fædrelandet; men saa, da ordet blev givet frit efter de obligate toaster, rejste Thune sig og talte for »de sande liberale«, der søger at bringe oplysning og frihed ind i alle forhold, og for »de agtede journalister« med en særlig hyldest af Orla Lehmann, hvem han ønskede, at han for loven og hele nationen maatte komme til at staa »saa ren og pletfri, som han staar for os.« Dette blev for meget for »Samdrægtigheden«. Det halve selskab rejste sig og raabte hurra for Lehmann, det andet halve blev siddende tavs. Det samme gentog sig ved senere taler af Stenfeldt og Bay, og da saa Stenfeldt udbragte en skaal for kammerraad Schmidt, suppleanten ved deputeretvalget, fordi den deputerede, Kirck, ikke var til stede, men havde vist selskabet den mangel paa opmærksomhed at foretrække landboernes fest, rejste Lehmann sig »mod sit ønske« for at protestere mod den maade, hvorpaa hans fraværende meddeputerede Kirck blev angrebet af sin »besejrede valgkonkurrent«. Uden at udtale nogen mening om, hvorvidt angrebet blot var upassende eller tillige var uretfærdigt, ville han dog efter sit korte bekendtskab til Kirck sige, at han ansaa ham for en »kraftig, hæderlig og frisindet Mand, der nok skulle retfærdiggøre den Tillid, denne oplyste og ansete By havde vist ham«. Dermed var »Enigheden og Samdrægtigheden« helt kaput, og Gad søgte forgæves at gyde forsoningens olie over de oprørte bølger ved sin tale om det samlende centrum. – »Paa en ved slige Lejligheder hidtil ukendt Maade udtalte Partisondringen sig paa det bestemteste og kraftigste«, vidnede Helsingørs Avis i sit festreferat med et suk. Kirck forsvarede dagen efter i avisen sin fraværelse med, at han var blevet indbudt af »skovpartiet« flere dage forinden bypartiet havde indbudt ham, og da festen i skoven netop havde den karakter af national folkefest, som den

skulle ha, var han gaaet derhen. »Overalt,« slutter han, »er jeg tilbøjelig til at tro, at hvis Forfængeligheden havde tilladt Etatsraaden (∴ Stenfeldt) at forholde sig mere passiv i denne Sag og i Særdeleshed under Festlighederne, saa hade de adskillende Elementer ikke fundet Lejlighed til at optræde saa skarpt imod hinanden, og et muntert og festligt Lag var ikke udartet til Strid og personlige Angreb«.

Dette var jo ikke saa lovende en indledning til majfesterne; men de følgende fester blev heldigvis af en anden karakter. De liberale tog initiativet til at ordne dem, og Kirck kom i spidsen for den forening, der dannedes med deres afholdelse som formaal. De blev derved stemplet som liberale partifester, og de konservative holdt sig ganske borte fra dem. Inden næste 28. maj (1842) hade Kirck og forstraad Bjørnsen faaet rentekammerets tilladelse til at opføre en ny, solid festsalon i Egebæksvang, 80 alen lang og 20 alen bred med egesøjler, der bar taget, og amfiteatralisk anbragte bænke langs siderne, hvor de, der ikke deltog i dineren, men kun var tilskuere, kunne ta plads. Henne i skoven hade man faaet den store hvidesten draget frem og kringsat andre sten; den kaldtes nu »Haabets Sten« eller »Haabestenen«. Det blev en stor fest denne 28. maj og uden mislyd af nogen slags. Tusinder af mennesker samledes i skoven; de kom fra hele omegnen, fra København med »Hamlet« og ovre fra Sverige.

Der hade været grøde i de skandinaviske følelser i den sidste halve snes aar; ikke mindst i byerne paa begge sider af Sundet, hvor man gæstede hinanden for et godt ord baade vinter og sommer. I vinteren 1838, da Sundet efter 9 aars forløb atter engang var fast tillagt, saa det kunne passeres, var der folkevandring mellem Helsingør og Helsingborg hele februar og langt hen i marts. Helsingborgerne kom over med fakler og de skaanske husarers musikkorps, og en ugestid efter gengældte helsingoranerne besøget og medbragte en fane med dansk og svensk flagmærke, som overrakte Helsingborgs borgermester Lundberg, der var ivrig skandinav og en stor danskerven. Hen paa somren kom saa helsingborgerne med borgermesteren i spidsen og medbragte et sølvforsiret drikkehorn, som overrakte borgermester Stenfeldt som en gave til byen. Paa hornets sølv-

beslag var det bekendte vers af Sæmundr Edda indridset: Til trofast Ven Genvej gaar, fast fjern han bor. Har du Ven, som du vel tror og gerne vil nyde, Sind skal du blande med ham og Gaver skifte og ofte besøge ham. – Ved majfesten 1842 mødtes borgermester Lundberg og et halvhundred svenske herrer med de 100 danske deltagere ved dineren, der begyndte kl. 3. Den lange række taler indleddedes af cand. Lassen Sindshvile med en skaal for kongen »efter gammel Skik«. Derefter kom de andre obligate taler: for Danmark, de liberale stænderdeputerede, Skandinavien, qvinden, for oplysning og frihed, for politisk udholdenhed o. fl. Organist Liebe talte for de svenske venner og tømte dem til ære »drikkehornet«, der af kommunalbestyrelsen var udlaant til festen. Paa ærespladsen ved siden af præsidenten, Kirck, stod en kuvert og stol tom. Det var Orla Lehmanns, der var hindret i at være til stede, da han var i lag med at afsone de tre maaneders fængsel. Skaalen for ham hilstes med jubel, og Kirck takkede paa hans vegne. Efter bordet togede man til »Haabets Sten« henne i skoven, hvor cand. Lassen, hvis specialitet det i aarenes løb blev at holde tale ved stenen, paany talte for »den Drot, til hvem Haabet stadig knyttede sig, men som endnu er Enehersker i Danmark«. Derefter begyndte dansen, som varede til kl. 4 om morgenen, da man fulgte svenskerne til stranden, hvor de gik ombord i deres dampskib. De andre gik tilbage og spiste frokost i salonen kl. 5 og holdt taler og sang Helsingørs-poeten Baches sang til Lehmann, og sluttelig skiltes de med løfte om igen at samles ad aare for at fejre »Danmarks Genfødselsfest«.

Det gjorde de ogsaa trolig i de følgende fem aar, og 28. majfesterne fik et præg over sig af at være det kæmpende politisk liberale partis forhaabningsfulde samlingsfester i disse trængselsaar. For den væsenligste del skyldtes dette Kirck. Han var utrættelig i at sørge for arrangementet, skaffede ikke blot fremragende talere til dineren, men forhandlede med spiseværter om maden, bestilte musik til dansen og kulørte lamper, begfakler og fyrværkeri til bagefter. Der herskede altid en festlig stemning ved disse smukke sommerfester. Under dineren, der gerne hade samlet 100–200 deltagere, var de amfiteatraliske bænke langs salonens vægge tæt besat af damer og herrer,

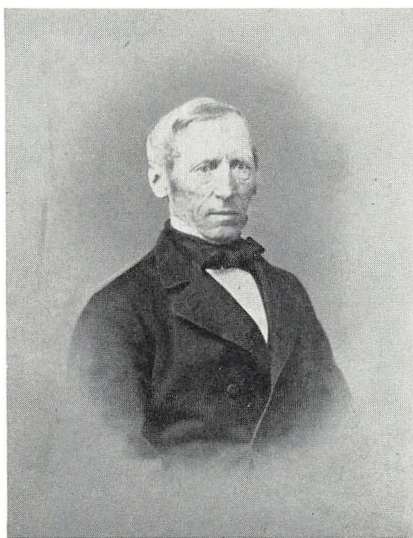
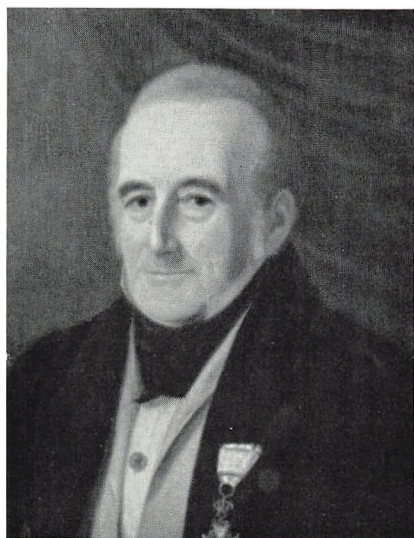
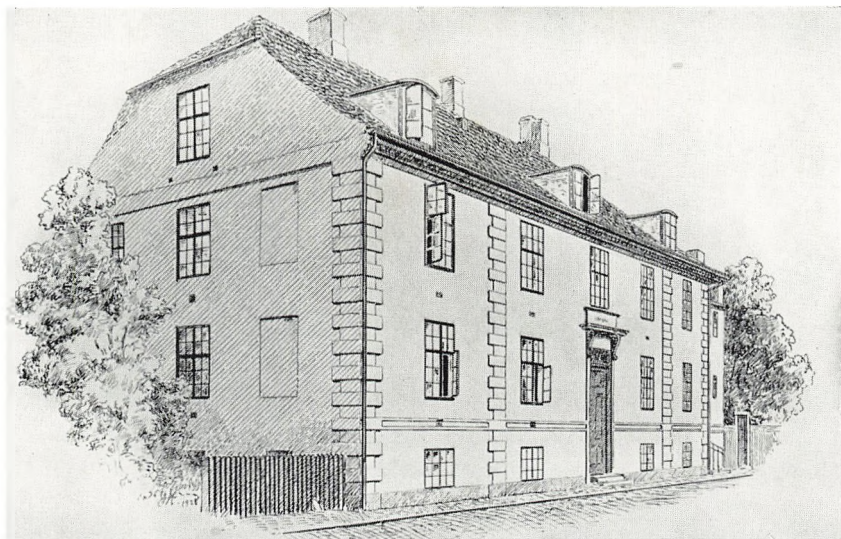
»Dannekvinder og Dannemænd«, der interesseret og let grebet lyttede til talerne og istemte hurraraabene. Og senere paa aftenen, naar man efter dineren i tog var draget til »Haabets Sten« og atter der sammen med de tusinder af mennesker, der ellers deltog i skovfesten, hade hørt et par ny taler, spredtes man over den festlig oplyste plads, og saa gik dansen let gennem lunden.

Gennem Lehmann og i stænderforsamligen var Kirck kommet i forbindelse med de ledende liberale politikere, og de fulgte gerne hans opfordring til at deltage i festen og tog gerne mod den gæstfrihed, han altid viste dem. Drewsen var med næsten hvert aar, kom med glæde, selv om han som i 1845 var »hæs som en Gase«, hvad der dog ikke hindrede ham i at holde taler ved dineren for den studerende ungdom og for damerne og bagefter ogsaa ved »Haabets Sten«. Han var brillant ved saadanne lejligheder. Lehmann ogsaa, der henrev de tusinder, der var samlet om »Stenen«, ved sin ildfulde veltalenhed. Festen 1845 var højdepunktet i majfesternes række. Der var over 200 deltagere i dineren. St. St. Blicher holdt talen for Danmark, Monrad for Danmarks 28. majdag og for Norges 17. majdag, Orla Lehmann for Norge, Ploug for Skandinavien – »Fædrelandet« blev samme dag beslaglgt – og senere for Kirck. Indimellem hade de lokale veltalere ordet: Thune for politisk udholdenhed – en staaende toast ved disse fester – kammerraad Rasmussen for bondestandens opvaagnen, proprietær Kall for journalisterne, vekselerer Nathanson for Sverige og de helsingborgske venner, for hvilken skaal dr. Sturzenbecker takkede, en ustandselig veltalenhedsstrøm, der nok kunne rive tilhørerne med sig og faa diner-deltagerne til at glemme maden, der denne gang var besørget af gæstgiver Jensen, Hotel du Nord, og ikke var saa god, som den burde være, hvorfor man næste aar lod restauratør Capozzi fra København overta beværtningen.

Dette aar, 1846, hade Kirck faaet et par liberale outsiders med, nemlig Grüne, »Københavnsposten«s redaktør, og Goldschmidt, »Korsaren«s redaktør; i hvert fald Grüne var indbudt; Goldschmidt, der kort forinden hade haft sin polemik med Søren Kierkegaard og var dømt hæder og ære fra af sin lidenskabelige modstander, var maaske kommet af sig selv. Grüne, der i sin tak for indbydelsen erklærede, at han følte sig per-

sonlig hævet og styrket i sin stilling ved en saadan æresbevisning (indbydelsen), talte ved dineren for den lige og almindelige valgret og valgbarhed til stænderforsamlingen – den var som bekendt knyttet til grundejendom eller fæste – og »Fædrelandet« betegnede den på dette tidspunkt som en utopi. Stor tilslutning fik Thunes skaal for de »frifundne«: Lehmann, A. F. Poulsen, Ploug og Helweg, der hade været under tiltale for deres taler ved det skandinaviske studentermøde den foregaaende sommer. – 1847 var deltagelsen i dineren kun ringe; der var ingen københavnere kommet, og de lokale talere maatte fordele toasterne mellem sig, Kirck, kammerraad Rasmussen og cand. Lassen hver med to-tre stykker; men bagefter gik dansen lige lystig i salonen til den lyse morgen, og udenfor færdedes 5–6000 mennesker og nød den skønne aften og fyrværkeriet, der afbrændtes paa engen kl. 11. – De afsluttende 3 kanonskud blev, hvad nok ingen i øjeblikket tænkte sig, den sidste salut for 28. majfesterne i Egebæksvang. Den følgende 28. maj 1848 var den ny tid oprunden, man var midt i krigen og forhandlingen om valget til den grundlovgivende rigsforsamling. Den 28. maj var da et passeret stadium i udviklingen.

1852 søgte man at lade 28. majfesten genopstaa som 5. juni grundlovsfest. Man hade faaet finansministeriets tilladelse til at benytte skoven til folkefester foreløbig i 6 aar, hade faaet festsalen repareret og Frederik VII's gipsbuste stillet op ved siden af Frederik VI's, og man hade ladet »Den 5te Juni 1849« indhugge i »Haabets Sten« og forgyldte. Denne gang fik ogsaa damer adgang til dineren (å 6 mrk.; herrer betalte 9 mrk. og fik $\frac{1}{2}$ flsk. rødvin til gengæld); ellers var programmet som før. Kirck præsiderede og talte for kongen, og kresens folketingsmand, prof. H. N. Clausen, der opfyldte sin værnepligt som saadan, holdt hovedtalen for grundloven og indviede senere paa aftenen »Haabets Sten« som »Grundlovsstenen«. Ellers var det de gamle talere, skibsklarerer Thune, kammerraad Rasmussen, cand. Lassen, garver Rohde, osv., der varierede deres gamle taler for Danmark, for Skandinavien, for den danske kvinde osv., ligesom der ogsaa bagefter dansedes i salonen til den lyse morgen. Dette gentog sig de følgende tre aar, mens regeringsraad Tiemroth var folketingsmand, og det sidste aar 1855 hade

Overst: Øresunds- og Helsingørs Sygehospital i Fiølgade, opført 1794–96 af B. Magens. *Nederst t. v.:* Dr. med. Chr. Jac. Theophil de Meza (1756–1844). Stadsfysikus 1794, overlæge ved hospitalet. Fader til general de Meza. *Nederst t. h.:* Stadsfysikus Niels Klem (1800–74). Efterfulgte i 1831 de Meza som stadsfysikus. Stifter af skolelegat.

Kongensgade 12, byens latinske skole 1807-39. Her boede H. C. Andersen 1826-28 som elev hos rektor Meisling. 1843-84 realskole, derefter latin- og realskole indtil 1897.

man faaet, i mangel af anden, Frederik Barfod med som indbudt gæst. Han var dengang endnu en forholdsvis ung mand, 44 aar, men hade alt da sit ærværdige bardeudseende, til hvilket hans læspende organ stod noget underlig, saa han ikke gjorde den oratoriske virkning, han tilsigtede. Ved dineren holdt han en tale for Danmark til Eideren, hvad der skaffede ham en lille tilrettevisning af Thune, som sa, at Eiderpolitiken kunne være fortræffelig, men for øjeblikket laa den ikke for, da rigsdagen hade tilsagt regeringen sin støtte til forsøget med helstaten, som han haabede, regeringen hade kraft nok til at gennemføre »paa Rets og Sandheds Grund og under Frihedens Banner«. Det var det, P. G. Bangs ministerium med Hall og Andræ, der i december 1854 hade afløst det ørstedske ministerium, nu skulle forsøge.

Hermed afsluttedes grundlovsfesterne i Egebæksvang. I november 1857 solgtes salonen til nedbrydning ved auktion tilligemed de kongelige gipsbuster og de ni smaa kanoner, som man saluterede med under festerne; de kom nok til skydebanen og derfra til Marienlyst. Kun Hvidestenen, Haabets Sten, 5te juni-stenen er endnu tilbage paa sin plads i Egebæksvang som et synligt og uforgængeligt minde om disse folkefester fra vor politiske friheds dæmringstid og første gry.

Et andet paatænkt minde om majfesterne blev derimod ikke til noget. Ved festen 1844, hvor Ploug og Drewsen var med, men Lehmann ikke – han hade lige været ovre til den store Skamlingsbankefest den 18. maj og holdt sin glimrende tale om Danmark til Eideren – var Drewsen midtpunktet for folkets hyldest, baade da han ved dineren holdt tale for madam Lorenzen fra Helsingør, der repræsenterede dannekvinden ved bordet, og senere, da han talte ude i skoven til de tusinder, der i den skønne aften stod lyttende omkring »Haabets Sten«. Blandt tilhørerne var ogsaa maleren Jørgen Sonne, og hos ham opstod da den tanke, at der af denne scene maatte kunne gøres et interessant og stemningsfuldt billede. Da han kort efter traf Lehmann, nævnte han det for ham, og Lehmann greb straks begejstret ideen og foreslog Kirck at være med om at udføre den. Der skulle udstedes 60 aktier à 10 rdl., og naar billedet var færdigt, skulle det enten skænkes til Helsingør eller bortloddes

mellem aktiehaverne. Kirck var øjeblikkelig rede. Ved en festlig sammenkomst i Egebæksvang 14. juni, hvor Lehmann var med som Kircks gæst, fremførte Kirck forslaget, som han hade forbedret med, at billedet mulig kunne skænkes nordslesvigerne ved næste Skamlingsbankefest som en hilsen fra Egebæksvangsfesterne; det kunne da ophænges i Rødning bondehøjskole. En skreven indbydelse med opfordring til bidrag præsenteredes, Lehmann tegnede sig først for 25 lodder à 1 spec., Kirck derefter for 10 lodder og andre i selskabet for 5, saa at der straks indkom 130 rdl. I indbydelsen, som senere udsendtes trykt, hedder det: »Ligesom denne Folkefest fortjener en kunstnerisk Fremstilling, saaledes frembyder den dertil et herligt Stof, og turde navnlig det Øjeblik, da gamle Drewsen om et højst vigtigt fædlandsk Anliggende henvender sig til den talrige, bevægede Mængde, som er samlet om den i sin Tavshed saa veltalende store Tingsten, være et Moment af lige saa glædelig som alvorsfuld Effekt. Da en lige saa dygtig Kunstner som varm Patriot, Maleren Sonne, med levende Deltagelse overværede denne Fest, vil et Maleri deraf kunne erholdes, naar de dertil nødvendige Midler kan skaffes tilveje.« – Det var 6–800 rdl., det drejede sig om, men et par maaneder efter var man ikke naaet længer end til de 250. »Det er kun lidt,« skrev Lehmann til Kirck, »naar det er for alle de helsingørske Lister, især da der alt blev tegnet 130 rdl. den første Aften af 6–7 Mennesker.« Lehmann selv hade ikke gjort noget i København, da han syntes, det burde være »en helsingørsk Affære« og at mindst $\frac{2}{3}$ af beløbet burde indsamles i Helsingør. »Men man maa skynde sig, for Sonne maa have tre Fjerdingaar til saa stort et Arbejde.« – Det lykkedes ikke at skaffe de 800 rdl., saa sagen maatte opgives. Og Lehmann optog ikke tanken, da han en snes aar efter anla sin – for resten ikke videre vellykkede – samling af malerier med danske nationale og historiske motiver. – At det ikke lykkedes at skaffe pengene i Helsingør, skyldtes naturligvis det, at de konservative, stenfeldterne, holdt sig helt tilbage; de fandt det overflødigt, at disse radikale forestillinger foreviges. Kun »liberale« navne findes paa listerne: købmændene Thune, Math. Jørgensen, Simon Unna, E v. Mehren, Marstrand, garver F. W. Rohde, garver Ulstrup, brygger Wiibroe, apoteker Steenberg, vekselerer

Nathanson, bager Herold og faa andre af byens mere kendte borgere; de edfæstede borgerofficerer turde ikke være med, selv om de gerne ville; de rigtige kgl. embedsmænd selvfølgelig heller ikke; og for smaaborgerne, hvis de overhovedet hade nogen politisk interesse, spillede 1 specie for stor en rolle.

1847 holdtes som sagt den sidste majfest; 1848 var man midt i krigen. Den 28. maj kæmpedes der om Dybbøl, hvor vi fik noget vederlag for nederlaget ved Slesvig den 23. april. Siden Christian VIII's død 20. januar hade man haft andet at tænke paa end at feste: adresser til kongen, »kasinomøder« i klubben og, da oprøret og krigen kom, indrullinger, indkaldelser, og alle slags krigs- og forsvarsforberedelser. Kirck tog ivrig del i disse. Den borgerlige indrulleringskommission beordrede de værnepligtige til at melde sig, det borgerlige artillerikorps' oberst opfordrede »alle Byens vaabendygtige Mænd«, der ikke paa anden maade anvendtes, til at indtræde i borgervæbningen, og Kirck anmodede alle andre, der var fritaget for borgerlig eller militær tjeneste, til at møde søndag den 26. marts i skydebanens lokale for at ta beslutning om, »hvorledes man hensigtsmæssigst kan yde Fædrelandet sin Tjeneste«. Der holdtes patriotisk bevægede møder baade den og den følgende dag, og man besluttede sammen med landboerne i Tikøb, Grønholt og Asminderød sogne at oprette et korps til – kystforsvar af Nordsjælland og et friskyttekorps, der skulle stilles til regeringens disposition. Over 100 tegnede sig, og Kirck indsamlede skydevaaben, krudt og fænghætter. Ugedagen efter var vaabenøvelserne begyndt i lavethuset paa Kronborg i morgen- og aften-timer; da det ikke var saa let at faa geværer og sabler, foreslog en forsvarsnidkær landboer, at nu »da det runger fra By til By, fra Borg til Hytte: nu rejse sig hver Mand! og da ikke enhver har Krigsvaaben, saa maa man bruge Landstormsvaabenet: Leen, vel slebet og tilspidset paa en 3 Alens Stang. Derfor bereder eder til at efterligne de polske Lebærere!« – Men saa fik den hele rejsning en brat afslutning, da krigsministeren, med hvem man konfererede, mente, at der ikke var brug for noget kystforsvar af Nordsjælland. Frikorpset blev da opgivet; men Kirck anbefalede deltagerne at øve sig i skydning paa skydelinien, som skydeselskabet hade stillet til disposition.

Kirck fik mere fornøjelse af at stille sin interessentskabs-skonnert »Søridderen« til marineministeriets disposition, og af, hvad han ellers foretog sig i forening med andre af byens borgere for at sørge for de af 2. jægerkorps' underofficerer efterladte 22 koner og 61 børn. Han var ogsaa med til at paase, at ro og orden i byen ikke forstyrredes gennem optøjer af den slags, som forefaldt en aprilaften, da en pøbelhob slog ruderne ind hos skibsklarerer Borries, fordi ondsindede folk hade udspreedt, at han stod i forbindelse med tyskerne. Der oprettedes i den anledning ligesom i København et »Samfund for Sandhed, Orden, Fred og Sikkerhed«, hvis 2-300 medlemmer patruljerede om aftenen i gaderne. Et smukt eksempel paa god vilje til »Enighed og Samdrægtighed« i disse bevægede tider afgav antagonisterne Stenfeldt og Kirck, da de sammen med centrumsmanden Gad indkaldte deres medborgere til et møde i klubben for at forhandle om, hvorledes man skulle hjælpe regeringen i dens øjeblikkelige pengetrang. Man vedtog en indsamling af rede penge og af forarbejdet guld og sølv, der rentefrit skulle stilles til regeringens disposition som »Forskud paa en forventende(!) Krigsskat«, og en erklæring herom fremlagdes til underskrift af bidragydende paa kærnerkontoret. Opfordringen medunder- tegnedes af borgere af begge politiske partier med Olrik i spidsen. Regeringen fik dog ikke brug for sølvtøjet, da der kort efter udstedtes kreditbeviser for 4 mill. rigsdaler, som skulle dækkes ved en krigsskat, hvoraf købstæderne foreløbig skulle udrede 50.000 rdl. (Helsingør 2746 rdl.). Offerberedvilligheden viste sig ved denne lejlighed større i Helsingør end i Hals sogn ved Aalborg, hvor sognepræsten foreslog sognemændene at sende en adresse til kongen og alt sognets sølvtøj til finanserne samt love »ikke at spise paa eller med Sølv, forinden Fædrelandet er udgaaet med Ære af Kampen for Befrielsen af vore sønderjydske Brødre«. Bønderne vedtog nemlig adressen til kongen, men besluttede at opsætte det med sølvtøjet, til de saa, hvordan det gik med vaabenstilstanden.

I stænderforsamlingen var Kirck deputeret for Helsingør 1841-47 og for Holbæk og Kalundborg i resten af stændernes levetid. Den sag, han her tog sig ivrigst af, var konsumtionens ophævelse. Allerede i 1842-samlingen indgav han andragende

herom med udførlig motivering, hvori han paaviste, at tilsynet alene slugte ca. 40 pct. af bruttoindtægten, og at der ved en forhøjelse af brændevinsafgiften i København fra 6½ til 8 sk. og udenfor København fra 4½ til 8 sk. kunne skaffes statskassen en årlig indtægt paa 1.369.000 rdl., saa at den udover beløbet, som konsumtionens nettoindtægt ca. 1 mill. rdl. androg, ville faa over 300.000 rdl. til pensionering af tilsynet. Andragendet gav anledning til en lang diskussion, hvorunder det bl. a. fremhævedes, at konsumtionen var en væsentlig hindring, baade kommerciel og politisk, for Slesvigs tilknytning til Danmark. En komité ned-sattes, og med 51 stemmer mod 3 vedtog forsamlingen at indgi petition om lovudkastet i næste session. I dennes møde novbr. 1844 spurgte Kirck, om der kunne ventes forelagt lovudkast om ophævelsen i næste session, siden det ikke var sket i denne, hvortil kommissarius svarede, at det kunne der ganske vist, men det var ønskeligt, om forsamlingen atter ville drøfte spørgs-maalet, hvorved ny oplysninger og synsmaader kunne fremføres, som kunne faa betydning ved lovudkastets affattelse. Spørgs-maalet var vanskeligt; thi skulle toldgrænsen mellem Danmark og Slesvig ophæves, maatte man enten ophæve brændevins-afgifterne eller paalægge slesvigerne samme afgift, som betaltes af kongerigets brænderier. »Men derfor,« skriver Drewsen til Kirck, »betakker nok Slesvigerne sig, og Regeringen siger: Gud bevare os! Uden Brænderier og Tallotteri gaar Finantzerne tilgrunde.« – Atter i samlingen 1846 rejste Kirck spørgsmaalet, men mødte paany samme valne imødekommen fra kommissarii side. Først efter regeringsforandringen hade Kirck som lands-tingsmand den tilfredsstillelse at se sagen gennemført ved lov af 15. september 1850 om den jyske grænses ophævelse. Konsumtionens ophør og brændevinsbeskatningens forandring udenfor København.

Til landstingsmand var Kirck blevet valgt ved 1ste valg den 29. december 1849; han blev 3die landstingsmand for 2den landstingkres; Olrik var 1ste landstingsmand. Ligesom Stenfeldt og Kirck i stænderforsamlingen hade tilhørt hver sit parti, kom ogsaa i landstinget Olrik og Kirck til at staa overfor hinanden; Olrik i centrum, Kirck i venstre, hvis han da ikke tog en særstilling, hvad nu og da kunne hænde. Der var en vis sejhed i

hans natur; saa han var ikke let til at faa fra et én gang indtaget standpunkt. Hans uvilje mod tvang gjorde ham til en modstander ikke blot af begrænset rentefod, men ogsaa af helligdagsanordninger og tvungen vaccination, som han gjorde gentagne forgæves forsøg paa at faa ophævet ad lovgivningsvej. Han havde mistet et par af sine børn kort efter deres vaccination, og han var ikke til at faa fra den anskuelse, at deres død skyldtes vaccinationen; det lykkedes ham virkelig som følge deraf efter ansøgning at faa kgl. Maj.s tilladelse til at la sin sidstfødte søn, Vigo, være uvaccineret. Og han levede. Det kuriøseste udslag af denne sejhed var, at han livet igennem satte komma efter forbogstaverne i sit navn, hvor ellers alle mennesker satte punktum. Hovedarbejdet under sin landstingsvirksomhed gjorde han dog for sin by under de kritiske og truende forhold efter sundtoldens ophør. Da stod han i landstinget, som Thune i folketinget og udfoldede al sin veltalenhed til gavn for den betrængte by. Noget hjalp det vel, og inden han døde den 4. april 1864, saa han havnen udvidet og jernbanen til København færdig til brug.

N. P. Kirck var i sin tid Helsingørs virksomste og dygtigste forretningsmand, klog, forudseende, hurtig i sine dispositioner, omhyggelig og akkurat i sine opgørelser. Han stod ved sin død som den paa langt nær største skatteyder, og hans provianterings- og rederiforretning var da i fuld blomst. Det skyldtes ikke mindst hans udmærkede norske forbindelser, dem han havde knyttet og dyrket fra ungdommen af og vedligeholdt til sin død. De satte saa megen pris paa ham og hans forretningsførelse, at flere af dem sendte deres unge sønner til ham for at lære købmandskab, og han var altid en velkommen gæst hos dem, naar han paa sine tit besværlige forretningsrejser kom til Christiansand, Grimstad og Arendal, hvor han havde sine fleste forbindelser. Men han var ogsaa en gæstfri mand overfor dem og deres slægtninge, naar de kom til Danmark, som han var det overfor sine politiske venner og meningsfæller under majfesterne og sine jagtvenner ved efteraarsjagterne under forstraad Bjørnsens ledelse. Drewsen manglede sjældnen ved de lejligheder. Kirck var ogsaa en godgørende mand, straks villig til at give, naar nogen anmodede ham derom, og han lod

aldrig venstre haand vide, hvad højre gav. Men først og sidst var han den varme fædrelandsven, hvem landets vel og ve laa paa sinde. Da 2det jægerkorps i september 1849 kom tilbage efter sejren ved Fredericia, hade han rejst en stor æresport paa Kongevejen uden for sit landsted »Fredsholm«. Efterretningerne om, at den danske hær natten mellem 5.-6. februar 1864 hade opgivet Dannevirke og om alt, hvad soldaterne hade gennemgaaet paa tilbagemarchen, tog han sig meget nær; kort efter blev han syg, og to maaneder efter var han død. Færgemænd og lodser og skibstømrere fra Løves værft bar ham til graven.

XV.

Borgerkorps. Det borgerlige artillerikorps. Dets oprettelse og virksomhed. Under Trearskrigen. Officersforhold og honnet ambition. Borgervæbningsfondet. Brandkorpset. Dets virksomhed og ledelse. Større brande. Garnisoner i byen og paa Kronborg. 2det jægerkorps og 15 regiment. 1864.
Slutning.

Smaafolk, storborgere, haandværkere, købmænd og skibsklare-rere – der var et sted, de mødtes uden standsforskel om end ikke uden rangsforskel, og det var paa Grønnehave eller i Kronborg lavethus, hvor de holdt militære øvelser som »lemmer« af det borgerlige artillerikorps i Helsingør.

Jeg mindes min far komme ilende fra kontoret, gal i hodet over at skulle afbrydes i sit arbejde af disse »narrestreger«. I en fart kom frakke og vest af og »monduren« paa, som mor hade lagt frem paa sengen i sovekamret, den kraprøde spidskjole med blaa krave og rabatter, vesten, patrontasken med de korslagte kanoner og ladestokke og »sidegeværet« ∅: sabelen, hvis bandolerer kryssedes over ryg og bryst, og chakoten, den vidunderlige, omvendt kegleformede, bred- og fladpuldede, med messingsirater, agramaner og en lang hvid uldpompon med blaa spids; et apparat, der i fredstid for os børn egnede sig saa udmærket til at tromme generalmarch paa med den lange pompon som trommestik. Efter 48 hørte der ogsaa et rigtigt gevær til uniformen, skønt korpset var artilleristisk. Far indtog pladsen som overkonstabel nr. 2, det vil sige en slags underkorporal. Hans militære ærgerrighed stiledede næppe højere, ellers kunne han vel nok som sine jævnaldrende og jævnbyrdige omgangsvener være naaet op til kaptajns rang inden sin og korpsets dødelige afgang i 60erne. Men han betragtede som sagt hele denne quasi militære virksomhed som »narrestreger«, og han blev et noget besværligt lem af korpset, inden det endelig lykkedes ham i begyndelsen af 50erne at faa sin afsked, fordi han

ikke ville følge sine chefers indtrængende henstilling om at anskaffe sig en ny blaa uniform.

Da man nemlig i de første maaneder af krigen 1848 hade gjort den erfaring, at fodfolkets røde uniformer, der var indført 1841, afgav et altfor bekvemt sigtemaal for tyskernes geværer, blev den mørkeblaa uniform indført i hæren og den røde afskaffet. Borgervæbningen i København og i enkelte provinsbyer fulgte eksemplet, men da borgerne selv bekostede og derfor ejede deres uniformer – mindre velstillede kunne faa den leveret, men ejede den saa ikke – var det en frivillig sag, om man ville anskaffe sig den ny mørkeblaa uniform eller bruge den røde, til den var opslidt. Min far foretrak at beholde den røde, maaske med den stille bagtanke, at det kunne hjælpe ham helt ud af den. Tilsidst var han den eneste røde fugl i hele flokken, og det tog sig jo ikke videre godt ud ved en mønstring. Gentagne anmodninger, om han dog ikke ville bekoste sig en ny uniform – den røde var stærkt medtaget – og tilbud om hjælp ved anskaffelsen afvistes med fasthed, og saa endte det med, at han blev »entlediget«, dog næppe helt i naade. Han var da sidst i 40rne og manglede endnu et par aar af den pligtige tjenestetid.

Det borgerlige artillerikorps i Helsingør skrev sig fra 1801. Det oprettedes som en del af den bestaaende borgervæbning for at styrke besætningen paa Kronborg, der for en del bestod af invalider og just ikke hade vist sig situationen voksen, da Parker og Nelson med den engelske flaade passerede Sundet den 30. marts 1801. Det lyder kuriøst, at englænderne nærede betæneligheder ved at gaa gennem Sundet af frygt for Kronborgs kanoner. Da det kom til stykket, naade de gamle bassers kugler og bomber kun halvvejs ud i Sundet til morskab for englænderne, der hade let ved at holde sig uden for skudvidde og dog selv kunne sende nogle projektiler ind over byen som en lille hilsen i forbifarten. Korpset fik sit endelige reglement 1804, og ifølge det skulle det bestaa af det hele borgerskab 3: de, der hade løst borgerskab eller næringsbevilling, og af de værnedygtige unge af borgerstand, for saa vidt de ikke gjorde tjeneste i det andet stedlige borgerlige korps, brandkorpset. Kongelige embedsmænd var derimod fritagne, men kunne efter eget ønske

optages. Korpsets opgave var at bistaa ved stadens og fæstningens forsvar i krigstid og ved ordenens opretholdelse i fredstid, bl. a. under ildsvaade, og disse vagthold ved ildløs samt de aarlige eksercitsler, to gange om ugen i tre sommermaaneder, afsluttet med en »generalmønstring«, udgjorde hoveddelen af korpsets virksomhed i de 70 aar, det bestod. Kun én gang i al den tid løftedes det op i en lidt krigerisk stemning, og det var i de berømmelige martsdage 1848, da hele folket grebes af en begejstring for fædrelandet og dets forsvar og af en offervillighed, det hverken før eller senere har kendt magen til. Begejstringen holdt dog ikke højden mer end i et par maaneder, navnlig da ikke i korpset. Til dette var der efter opfordring af korpsets chef, oberst (og købmand) Schultz, og af den borgerlige indrulleringskommission, borgermester Stenfeldt, politimester Olrik og borgerlig raadmand og major Gerhard Gradman, foretaget ekstraindrullering straks ved krigens begyndelse, og alle gode borgere, gamle og unge, »strømmede til fanerne«. Det blev endog mode at la overskægget staa for at vise sit krigsberedte sindelag, skønt den berygtede kgl. resolution af 29. 11. 1843, der paabød alle militære at bære overskæg, i februar 1848 ved en ny liberal resolution var ophævet, saa at saavel befalingsmænd som menige kunne bære skæg, som de selv ville. Men dette brud med fortids stramme vedtægter, der skulle vidne om den nyfødte friheds velsignelser, var endnu ikke gaaet rigtig op for gemene borgere, hvem stadig en krigsmand uden overskæg var en *contradictio in adjecto*. Endog min frisindede far, der ellers livet igennem nøjedes med sin generations smaa, tætklippede bakkenbarter, anla for en tid det martialske overskæg til min mors forargelse.

Men den krigeriske begejstring fordampede noget hurtig. Da 2det jægerkorps 30. marts forlod byen for at drage over i felten, overtog borgerne vagttjenesten i byen og paa Kronborg. Man hade fantaseret over muligheden af et angreb paa fæstningen, der ganske vist »ikke kunne forhindre en fjendtlig flaade i at passere Sundet« (erfaringen fra 1801); men »hvis udmærkede søbatterier dog er af yderste vigtighed«. Altsaa gik man paa vagt og spejdede ud efter en fjendtlig flaade, men da der intet andet fjendtligt viste sig end de skikkelige tyske koffardiskuder,

som »Delfinen« opbragte, begyndte vagttjenesten at kede og trætte. Sygeanmeldelser og forfald særlig blandt de frivillig indrullerede tog betænkelig til, saa de værnepligtige smaaborgere kom til at trække hovedparten af læsset. Der blev nok lovet dem nogen godtgørelse for ekstratjeneste, men de fik den blot ikke. Indrulleringskommissionen opfordredes da til at foranstalte en ny session, saa at »en del unge, der nu ikke bestiller andet end at spasere og pudse deres Knebelsbarter, kan faa Lejlighed til at vise deres Fædrelandskærlighed«. Særlig kaldtes kontorist og sergent Julius Topp frem, der som ordfører for borgerkorpsets deputation i sin tid havde tilbudt krigsministeren Helsingørs borgeres tjeneste til vagthold og havde sagt, at de mere formuende blandt borgerne nok skulle understøtte de mindre formuende, saa de holdtes skadesløse for mulig forsømmelse af deres virksomhed. Den skadesløsholdelse mærkede man intet til. »Mens Chefen og Majoren hæver deres Gager, maa Svende og Mestre trække paa Vagt hver 8. eller 9. Dag gratis, flere blot med et Stykke tørt Brød i Lommen.« I sit svar henviste Topp de brøstholdne borgere til borgervæbningsfondet, hvis formaal delvis var at holde uformuende tjenstgørende borgere skadesløse; men der forlyder intet om, at henvisningen blev fulgt. Da vaabenstilstanden sluttedes i de sidste dage af august, haabede man paa snart at blive afløst af regulært militær, men det trak dog ud til ind i november, inden 2det jægerkorps med »klingende spil« kom dragende tilbage gennem byens gader med sin populære chef, major Branner i spidsen og atter overtog garnisonstjenesten. Under det korte sommerfelttog fra april til juli 1849 var 2det jægerkorps igen med og deltog bl. a. i Fredericiaslaget, og baade da og i det følgende aar besørgede borgerne atter den mest fornødne vagttjeneste, ligesom selvfølgelig korpsets officerer i fuld galla og med musik var tilstede ved de festlige modtagelser af de hjemvendende soldater i september 1849 og februar 1851.

De var jo værkfæller, omend ikke kampfæller, havde titel og rang med hærens officerer og ret til at bære hærens »felttegn«, skærfet og portepeen, selv om de ikke gik med i felten; ja endog »fangsnoren« på chakoten blev det dem paabudt i 1862 at anlægge »ved særlige lejligheder«, ligesom hærens offi-

cerer. Men det nobiliterende »von«, som hærens (og livjægerkorpsets) officerer satte foran deres navn, selv om de hed Madsen eller Mikkelsen, var forbeholdt dem alene. Officererne i Helsingørs borgerlige artillerikorps maatte nøjes med bevidstheden om, at de og kun de sammen med officererne af Københavns borgervæbning og af »Kongens Livkorps« ∴ studenterkorpset stod i statskalenderen under »Landetaten« og hade plads i rangforordningens 5te–8de klasse efter deres forskellige charger, mens borgerofficerer i landets andre provinsbyer vel nok sorterede under en eller anden statslig autoritet sammen med deres korpser (efter 1848 indenrigsministeriet), men ikke regnedes med til hæren. De forsvandt da ogsaa ved resol. af 26. 10. 1853 i saa godt som alle provinsbyer og erstattedes af brand- og politikorps.

Hvor væbningerne vedblev at bestaa som i Odense, var de mest til plage for borgerne, men da de Odense borgere i 1856 indgav begæring om borgerkorpsets ophævelse, ville kommunalbestyrelsen (og amtmanden) ikke anbefale den af hensyn til orden og sikkerhed i byen, og Odense beholdt endnu nogle aar sin borgervæbning. Ogsaa i Helsingør følte borgerne korpstjenesten som en byrde, lejlighedsvis ogsaa som en nedværdigelse, naar »solderede« ∴ lønnede borgere hver morgen maatte stille hos forskellige officerer for som ordonnanser at høre, hvad man hade at befale. Tidligere hade korpsets gagerede spillmænd besørget dette, men da man ikke hade penge at gagere med, »lod man den ene borger være den andens bud og tjener«. Dette fremmede ikke lysten til at gøre tjeneste i korpset; tilmed da man skulle betale for det. Følelsen heraf bragte korpsets chef til 1849 at indstille, at avancementspenge for underofficerer og overkonstabler og indskud ved indtrædelse i korpset fremtidig skulle bortfalde, »da det er billigt, at de Indvaanere, der paatager sig Byrden af den borgerlige militære Tjeneste, ikke tillige bebyrdes med Afgifter«. Flere og flere, bl. a. bagerlavet, indgav i aarenes løb og navnlig efter Trearskrigen andragende om fritagelse eller lettelse, hvad der foranledigede amtet til 1858 at spørge kommunalbestyrelsen, om der ikke var grund til at ophæve korpset, der hade haft stærk afgang efter sundtoldens ophør ved, at saa mange yngre borgere hade forladt

byen. En af kommunalbestyrelsen nedsat komité turde dog ikke tilraade ophævelsen nu og foreslog at opsætte afgørelsen i tre aar. Der gik baade tre og fem aar, inden sagen kom for igen, men saa foreslog selve korpsets chef i somren 1863 at opløse korpset; thi større og større blev uviljen mod og trevnheden til at deltage i øvelserne. Atter nedsattes en komité (i september) til at overveje sagen, men inden den fik afgivet betænkning, døde Fredrik VII. Under de paafølgende usikre og urolige forhold, da der var brug for enhver ordensmagt, ikke mindst i Helsingør med de mange fremmede søfolk og den delvis tysksindede garnison, faldt spørgsmaalet om ophævelse bort af sig selv, og borgerne maatte igen til at gøre vagttjeneste paa Kronborg i de maaneder, 15. regiment var borte fra byen. Først adskillige aar efter krigen lykkedes det endelig at faa Helsingørs borgerlige artillerikorps ophævet. Til lettelse for mange og næppe til sorg for nogen, end ikke for korpsets officerer, der beholdt deres respektindgydende titler og lige til deres død benævntes som major Andersen (eddikebrygger), kaptajn Stricker (isenkræmmer), kaptajn Tvede (brændevinsbrænder), kaptajn Rohmann (skibsbygger), ja endogsaa gamle kæmner Tegner, der ikke hade gjort tjeneste siden 1850, beholdt kaptajnstitlen til sin død 1903.

At forfængelighed bidrog sit til hos korpsets officerer at vedligeholde forestillingen om korpsets betydning og deres egen uundværlighed, er der ingen tvivl om. Den honnerte ambition kunne gaa saa vidt, at en advancements-forbigaaelse vakte »sensation« og offentlig paatale i avisen, der mindede den højstkommanderende om, at reglementet af 1804 gjorde ham til »Pligt at beskytte enhver i sine Rettigheder og rette sig efter Ancienneteten«. Officererne, baade de højere og lavere, nød deres uniformer som deres militære titulaturer, og de følte deres overordnethed, naar de afsendte eller modtog ordre ved en ordonnans i uniform, der stod ret og spurgte, om »hr. majoren« ellers hade noget at befale. Forholdet kunne undertiden blive nok saa kuriøst, som da købmand Bay, der var borgerrepræsentant, som »overkomplet« ∅: fritaget for eksercits paa grund af svagelighed, maatte gøre ordonnanstjeneste og lave ammunition. Det fandt borgerrepræsentationen dog var ganske upassende og androg om, at en borgerrepræsentant som saadan skulle være fritaget for borger-

lig militær tjeneste, men chefen for korpset, den næsten 90aarige oberst Hansen, kunne ikke anbefale andragendet, og først efter fornyet og mere indtrængende henstilling fra repræsentationen resolverede kancelliet, at »overkomplette« som var borgerrepræsentanter, skulle være helt fritaget for tjeneste. Den gamle oberst døde fjorten dage efter, men om det var af ærgrelse over den revolutionerende resolution skal være usagt. Samme gamle herre var iøvrigt ikke blot ved sin ælde, men ogsaa i anden henseende en ret mærkelig mand. Han var født 1753 som søn af en gæstgiver i Fredensborg, kom i Helsingørs latinskole, hvorfra han dimitteredes 1770, tog teologisk attestats og fik magistergraden for en filologisk afhandling »de barbarismo et soloecismo« (sprogfejl) blev konrektor i Helsingør 1778 og »entledigedes« med pension 1806 samme aar, som han blev major for det borgerlige artillerikorps i Helsingør. Han, der tidligere havde interesseret sig for literære sager, havde skrevet recensioner i »Kritisk Journal« og artikler om økonomiske og sociale spørgsmål i »Iris«, blev nu en nidkær chef for sit korps og dyrkede til afveksling sine vidtstrakte marker; han ejede det tidligere Svendsens teglværk ved Kronborg Ladegaard og 6 lodder af bymarken, ca. 53 tdr. udmærket jord. Inde i byen ejede han det meste af Sankt Annegade mellem Klostret og Kongensgade og den bagliggende store grund ud til Alleen. I boet efter ham fandtes fine vine og kostbart sølvtøj. Han var militær med liv og sjæl.

Ogsaa hans efterfølgere, købmand Schultz og skibsklarer Gerhard Gradman, var sig deres militære og korpelige ansvar fuldt bevidst. Gradman, der som chef for det gamle skibsklarerfirma Gradman & Gløerfelt, som juridisk kandidat – noget enestaaende i standen – som formand for de eligerede borgere og senere borgerlig raadmand hørte til byens første borgere, betragtede alligevel stillingen som chef for korpset som sit fornemste hverv, og naar den ikke videre martialske udseende lille herre, iført sin pragtfulde rustning paa en skikkelig ældre gangar red til mønstring paa Grønnehave og ved hjørnet af Brostræde passerede toldbodvagtens skildvagt, der marcherede op og ned ad rendestensbrættet foran »Skibet«s facade, og skildvagten traadte an med appel og præsenterede gevær, havde han nok en kildrende fornemmelse af sin stillings ophøjethed.

Hans yngre bror, Carl G., der var endnu mere umilitaristisk i sin apparition, fulgte trolig den ældre bror paa ærens stige, dog altid et trin under ham, og da han som major i 1856 blev afskediget i naade, var det ham nok en tilfredsstillelse, at hans nidkærlighed i tjenesten belønnedes med, at han karakteriseredes som oberstløjtnant.

Korpsets øvelser foregik paa Kronborg inde i lavethuset og ude i batterierne ved kanonerne eller paa Grønnehave til march- og geværeksercits. Ved den aarlige mønstring og parade var der stor stads med inspektion af artillerigeneralen og i overværelse af garnisonens og fæstningens højere officerer. Musikkorpset spillede, og vi drenge jublede og fulgte med lange marchskridt korpset, naar det marcherede rundt paa Grønnehave og forbi generalen og de andre officerer, der dannede en pragtfuld gruppe af uniformer og vajende fjerbuske. Med særlig interesse saa vi paa general de Meza, der i 50erne nogle gange foretog inspektionen. Han var jo født i Helsingør og altsaa vor landsmand. Den hele forestilling var ham rimeligvis ganske ligegyldig. Den afholdtes gerne i september. Først var der skarp-skydning fra et batteri paa Grønnehave efter en skive paa kysten ved Lappesten, derefter bombekastning fra fæstningens glaci efter en tønne ude paa Grønnehave. Det var ikke slet saa langt, som moderne kanoner sender deres granater. Vi hade endnu ikke oplevet 64. Artillerividenskaben i korpset var næppe naaet langt ud over »Mecklenburgs practiske Anviisning for Artillerister« og samme forfatters »Iagttagelse ved Batterie-Tjeneste«, der i aarhundredets begyndelse var grundlaget for korpsets ober- og underofficerers kendskab til artillerivæsen, og hvori de sidste i overværelse af stabs-officererne og compagnie-cheferne skulle eksamineres af eksercermesteren, inden de avancerede til »oberofficerer«.

Korpset bestod oprindeligt af en oberst eller oberstløjtnant som højstkommanderende, en major, 6 kaptajner, 3 premierløjtnanter, 6 sekondløjtnanter, 6 fyrværkere, 3 kommandersergenter, 30 bombarderere, 60 overkonstabler, 240 underkonstabler (menige), 6 tambourer og 3 pibere. De var inddelte i 3 kompagnier. De overtallige tjenestepligtige skulle fordeles som reserve-artillerister mellem kompagnierne. Men det er et spørgs-

maal, om korpset nogensinde var fuldtalligt uden paa officerer. For ved Plak. 11. 5. 1804 bestemtes det, at de, der var beskæftiget ved handel og skibsklarering, som følge af disse forretningers særlige beskaffenhed, kunne fritages for borgerlig militær tjeneste mod at betale en recognition til borgervæbningsfondet, der ifølge plak. 29. 6. 1827 ansattes til fra 50-800 rdl., og dette benyttede mange sig af.

Borgervæbningsfondet var fra første færd af dannet af de penge, der erlagdes ved indtrædelse og ved avancement i korpset; en konstabel betalte 2 rdl. ved indtrædelsen og 3-4-5 ved hver følgende forfremmelse til underchargerne, mens en premierløjtnant ved sin udnævnelse maatte af med 10 rdl., en stabskaptajn med 14 rdl., en major med 18 og den højstkommanderende med 20 rdl. Det sidste gik ikke saa tit paa, eftersom korpsets første chef oberst og mag. artium H. C. Hansen var henved 90 aar, da han nedla kommandostaven og døde 1843. Disse indbetalinger beløb sig dog ikke til store summer, lige saa lidt som de mulker for tjenesteforsømmelse, som den højstkommanderende eller den borgerlige krigsret efter »krigsartiklerne« idømte syndere »under Hensyn til den paa-gældendes Formue« : hans evne til at betale. De udskiltes iøvrigt senere som en særlig korpskasse. Fondets bedste indtægt var de ovennævnte »recognitioner«, som ukrigeriske velhavere betalte for at slippe for tjenesten. Det hed sig nok, at pengene skulle anvendes til armaturens vedligeholdelse, til protokoller og skrivematerialer og til præmier for de bedste skud, men det var meget lidt, hvad der gik med hertil, saa fondet laa og grode ganske jævnt i pengekassen, der opbevaredes i chefens hus, og var forsynet med tre laase, hvortil chefen og de to næstkommanderende hade hver sin nøgle. Kassens ophold i chefens hus indgav ham ganske naturlig den tanke, at nogle af pengene i den passende kunne anvendes til at gi ham selv og de andre højere officerer et vederlag for deres umag, og det lykkedes ham allerede i 1829 at udvirke en kgl. resolution, hvorefter der tilstodes ham og de to f. t. tjenstgørende kompagnichefer hver 250 rdl. aarlig af fondet.

Samtidig indskærpedes det dog, at borgerne, der ved tjenesten led næringstab, skulle ha en erstatning af 1 mrk. for indtil 3

Helsingør raadhus paa Stengade, opført 1853-55 af B. Seidelin i sundtoldens sidste dage.

Øverst: Interior fra den stilfulde byraadssal under byrådsmøde. *Nederst t. v.:* Borgermester J. A. Stenfeldt (1783–1858), født Maribo, tog af hensyn til sin jødiske afstamning navneforandring. Byfoged 1813, borgmester 1820–48. *Nederst t. h.:* Borgermester Jacob Baden Olrik (1802–75), byfoged 1813, borgmester 1849.

timers tjeneste og 2 mrk for indtil 6 timers; men da det var saa vanskeligt og vidtløftigt at beregne, blev det faktisk aldrig til noget med disse erstatninger. 1843 indgav korpsets officerer nyt andragende til kgl. Maj. om, at fondets renter fremtidig maatte anvendes til en forhøjelse af deres og korpsauditørens gager. Kancelliet udbad sig kommunalbestyrelsens mening herom, og den af borgerrepræsentationen til sagens undersøgelse nedsatte komité (A. C. v. Mehren, Thune og H. L. Meyer) foreslog da, at gagerne for de nu tjenstgørende korps- og kompagnichefer bibeholdtes, men at »yderligere Gageforhøjelse for dem eller Gagering af senere ansatte Kompagnichefer maatte anses for urimeligt, da Borgerofficerernes Bestilling er langt mindre byrdefuld, end Kommunens andre borgerlige Embedsmænds og nærmest maa betragtes som Æresposter«. Komiteen oplyste iøvrigt, at korpsets 2 kompagnier, der iflg. allerh. befaling af 25. 12. 1810 skulle bestaa af 36 overkonstabler og 264 konstabler, i mange aar kun hade udgjort 200 mand i det hele eller lidt over et kompagni, men med officerer til to, og »disse Officerer er som saadanne fritaget for mange borgerlige Ombud, som maa besørges af andre Borgere«. Det blev et nederlag for officererne. Danske kancelli gav komiteen medhold og indskærpede yderligere, at bestemmelserne i kommunaloven af 24. 10. 1837 skulle overholdes, saa at fondets bestyrelse fremtidig kom til at bestaa af borgervæbningens højestkommanderende, et medlem af magistraten, en borgerrepræsentant og en tjenstgørende artillerist af haandværksstanden, som valgtes af borgerrepræsentationen. Saaledes fik kommunalbestyrelsen haand i hanke paa pengeskassen, som de tre højestkommanderende i væbningen hidtil hade siddet paa, hver med sin nøgle i lommen, og den slap ikke senere taget. Alligevel syntes officererne vedblivende, at pengene i kassen dog nærmest tilkom dem, og det endte da ogsaa med, at kompagnicheferne, da det i kommunalbestyrelsens møde 21. 1. 1864 bestemtes, at korpset vedblivende skulle bestaa, fik tillagt sig en aarlig gage af 100 rdl. af fondets midler, ligesom det bestemtes, at enhver, der fremtidig udnævntes til officer, skulle ha 100 rdl. i ekviperingspenge af samme kasse. Men dette tog ikke nævneværdigt paa indholdet, saa da Helsingørs borgerlige artillerikorps sent omsider i 1869

ophævedes, var der i fondets kasse ca. 20.000 rdl., som kommunen, naturligvis med justitsministeriets sanktion, flyttede over i sit eget brand- og dirkefri pengeskab. Men den gamle pengekeste med de tre laase opbevares endnu i kældningen paa raadhuset som en antikvitet. Fondet med renter (12-1300 rdl.) figurerede derefter honoris causa i nogle aar paa byens budgetudkast, men saa forsvandt det samtidig med kronemøntens indførelse. Kæmnerifondet havde puttet obligationerne i sin store lomme.

Borgervæbningen havde ogsaa sin egen syge- og ligkasse, ligeledes oprettet 1804. Ved indtrædelse i korpset erlagde hver artillerist 4 rdl. og betalte derefter 4 sk. om ugen. Sygehjælpen var 1 mrk. om dagen; til begravelseshjælp fik en enke 24 rdl. (senere 40 rdl.) og en enkemand 16 rdl. (senere 24 rdl.). Korpsets medlemmer var tvunget til at være i kassen og kunne udpantes for restancer. Først ved kgl. resol. af 2. 7. 1861 ophævedes tvangen og udpantningen; men de frivillige medlemmer mistede deres indskud, og retten til hjælp, naar de undlod at betale kontingent. Foruden hjælp til begravelsen i penge fik de afdøde gratis ligbærere og ligfølge, idet der efter tur udkommanderedes mandskab til at besøge denne sidste æresbevisning. Korpsets officerer skulle følge deres afdøde menige, men de kunne la sig repræsentere ved en underofficer, hvad de sikkert ikke undlod. Til at bortbære en menig artillerist eller hans kone udkommanderedes 18 mand, selvfølgelig i fuld uniform, og til at følge ham 2 over- og 6 underofficerer af den afdødes kompagni, men med hans kones lig skulle kun 4 underofficerer følge og med hans børns ingen »medmindre de dertil godvilligen kunne formaas«. Denne begravelsestjeneste var ikke velset, og kunne man knibe ud, gjorde man det. Men saa risikerede man at blive anmeldt af dem, der mødte, som da 6 menige konstabler 1856 fandt sig foranledigede til at spørge offentlig, om bombarderere og overkonstabler stod paa et højere trin i samfundet end deres øvrige medborgere, siden der ikke mødte nogen af dem ved snedker Mathiesens jordefærd. De menige maatte pænt møde, naar de var tilsagte, eller betale 3 rdl. i mulkt for udeblivelse, for det gik jo ikke an, at liget blev staaende, fordi der ikke var mødt nok til at udbære det. Var det et velhavende

lig, risikerede man ikke sligt, for saa var der altid nogen traktement før og efter udbærelsen, og var det en officer, var der tilmed stor stads med musik og mange uniformer, saa det nok var værd at være mellem de agerende ved saadan en lejlighed. I aarenes løb gik det dog mere og mere af brug at benytte konstabler som ligbærere, og tilsidst maatte medlemmerne nøjes med det vedtagne bidrag til begravelsen, som de i aarenes løb tit hade indbetalt maaske flere gange.

Byen hade et andet borgerligt korps, nemlig **b r a n d k o r p s e t**. Man kunne ogsaa aftjene sin borgerlige værnepligt i dette, og haandværkerne især foretrak som oftest det, fordi tjenesten syntes dem morsommere og mindre byrdefuld. Ingen haandværkssvend kunne undslaa sig for at ansættes som brandsvend ved sprøjterne eller ved nedbrydningskorpset, og dragere og arbejdsmænd hørte ligeledes til korpset. Derved blev dette ikke saa »fint« som det artilleristiske, der rekrutteredes fra højere samfundslag; men det var lige saa velforsynet med officerer af alle grader lige til majoren. En oberst som korpschef maatte det derimod gi afkald paa, da byfogeden (politimesteren) gerne var korpsets chef. Dette var ogsaa i anden henseende en grad under borgerartilleriet. Officererne var uden rang, mens deres københavnske kolleger nød æren endog i den grad, at den københavnske brandmajor og vicebrandmajor stod i 5te kl. nr. 3, mens Københavns politimester stod i 5te kl. nr. 7. Da det borgerlige artilleris officerer rangerede med borger- og brandofficererne i København, kunne de med rette se ned paa deres helsingørske brand-kolleger, skønt brandkorpset dog i hof- og statskalenderen regnedes med til »Landetaten« og 1843 allernaadigst hade faaet bevilget, at officererne maatte anlægge reglementerede epauletter og reglementerede skærf, »felttegnet«, ligesom det var blevet bestemt, at de i tjenesten maatte bære dolk i stedet for den reglementerede sabel, som de jo heller ikke hade megen brug for ved en ildebrand. Det var det, der faldt af til dem under den lille uniforms-omgangssyge, der grasserede i begyndelsen af 40rne. Sjette Frederik hade interesseret sig for de militære uniformer; nu under Christian VIII meldte civilelatterne sig med deres krav. Juridiske embedsmænd i Østjylland indgik 1842 i fællig med andragende om at faa epauletter,

border paa kraven, kaarde og portepée samt guldstribe ned ad bukserne. De fik det. 1845 blev som uniform for toldembedsmænd paabudt: mørkegrøn frakke med opstaaende krave, sorte fløjlsopslag, staalgraa pantalons samt guldknapper og broderier efter klassen. Andre civiletater fik deres uniformer forskønnede, og til de helsingørske brandofficerer faldt der som sagt ogsaa lidt af.

Korpset bestod af værkgeseller, brandsvende, brandmestre, overbrandmestre, straalemestre og officerer fra sekondløjntanter opefter. Musiken besørgedes af to tamburer. Naar en overbrandmester avancerede til sekondløjtnant, maatte han ikke anlægge armeens felttegn, forinden han hade bestaaet den for korpsets officerer anordnede eksamen. Uniform og titel spillede naturligvis den samme rolle for brandofficererne som for borgerofficererne. »Ved du hvad,« sa byfoged Wølfert i Aalborg engang til byfoged Olrik i Helsingør; »jeg har saagu sjælden truffet paa en nogenlunde brugelig Mand til en saadan Stilling, uden at han tillige har været saapas forfængelig, at han har modtaget Stillingen for Titlens og Uniformens Skyld.« Derfor satte utvivlsomt ogsaa den hæderlige rebslager Andresen, der i 1841 gik af som vicebrandmajor, megen pris paa, at han fik tilladelse til fremdeles at bære korpsets uniform og armeens felttegn, og de fleste af korpsets officerer lige til sekondløjntanterne saa gerne, at man i tiltale gav dem deres militære titler, som de naturligvis beholdt ogsaa efter afgangens og korpsets omdannelse i 1874 lige til deres død; ja der er dem, der har bevaret titlen ogsaa efter, idet den staar prentet i gylden skrift paa deres gravsten.

Ikke blot officererne, men ogsaa »officianterne« havde uniform eller mundering. Brandmestrene var i graa spidskjole med forskellig farvede rabatter, brandsvendene mødte i sorte kitler. Ogsaa de to tamburer var uniformerede, og saa fik de ekstra et par bukser hvert tredje aar, da trommen sled saa meget paa det klædningsstykke. De skulle møde, saa snart brandraabet lød, og vandre rundt hver i sit kvarter og tromme folk vaagne, hvis de sov; men de brugtes ogsaa som offentlige trommere, hvis andet skulle kundgøres for folket, et politipaabud, en meddelelse fra magistraten eller lign. Saa stillede brandtambur Kegel med

trommen under maven paa første Stengadehjørne, den lange magre Kegel, hvis tynde arme altid stak et godt kvarter uden for trøjeærmet, og trommede folk sammen, hvorpaa det ham ledsagende kommunale ombud eller politibetjenten oplæste kundgørelsen, saa intet menneske kunne forstaa et ord deraf; med en kort kraftig hvirvel trommedes af, og ved næste gadehjørne gentoges forestillingen. Sandelig sled det paa bukserne, for der var mange hjørner, og det gik ikke saa sjælden paa med disse kundgørelser. Kegel var en skikkelig medborger, men det var ikke blot hans bukser, der saa noget tætslidte ud i tjenesten, og gagen 7 rdl. 2 mrk. om aaret var jo ikke til vellevned.

For saa vidt hade »værkgesellerne«, der i modsætning til brandsvendene hørte til »officianterne«, det bedre. Ogsaa de fik 7 rdl. 2 mrk. om aaret, men de fik deres arbejde ekstra betalt. Det var skomagere, der var vant til at arbejde i læder, for de skulle sørge for, at brandslangerne var i orden, hvad de aldrig var. Der var i 1850 5 mestre og 3 svende som faste »geseller« foruden lige saa mange reservegeseller. Disse sidste var ikke fri for at ha lidt frimesterfornemmelser som en slags kommunale bestillingsmænd og søgte om tilladelse til at arbejde hjemme i stedet for at sidde paa mesters værksted, som reskrpt. af 14. 11. 1838 paabød, men det ville hverken lavet eller borgerrepræsentationen gi sit minde til; saa det blev der ikke noget af. Det var kun enkelte flinke haandværkssvende, der ved at indtræde i fast nummer i det borgerlige artillerikorps kunne faa frimesterbevilling; dog skulle de forinden gøre mesterstykke for lavet, selv om de ikke fik sæde i dette som mestre.

Brandkorpset udfoldede sig i sin virksomhed ved ildsvaade og ved de aarlige mønstringer paa torvet. En rask lille ildløs i byen var altid en begivenhed. Den indtraf i ni af ti tilfælde om natten, naar man laa i sin søde søvn. Saa vækkedes man pludselig af vægterens skingrende piben og høje raab: Brand! Brand! mens hans træskos trampen genlød i gaden. Ud af sengen, op med vinduet; Vægter, hvor er ilden? Var det langt borte, i et andet kvarter af byen, tog man det med forholdsvis ro, krøb i kassen igen og laa og lyttede efter brandklokkens klemten i kirketaarnet (4 slag), der ved sin hurtighed og hyppighed angav brandens styrke, indtil man faldt i søvn igen. Var det derimod i

nærheden, saa maatte hele familien op. Der blev hængt brandlygte udenfor paa huset, for gadelygterne var slukkede, og det store rødmaalede brandkar, hvis der hørte et saadant til ejendommen og det ikke lækkede for meget, ellers vaskebaljer og tønder blev stillet op uden for port og gadedør og fyldtes med vand og holdtes fyldt, saalænge branden varede. Saa kom de rødmaalede sluffer, lave slæder med en vandtønde paa, og med de ogsaa rødmaalede læderbrandspande hældtes vandet over i tøndene – det meste spildtes gerne udenfor – alt imens hesten stod og ringlede med sin bjælde imellem de lange slædestænger. Det gjaldt om at skynde sig, for den første sluffe, der bragte vand til brandstedet, fik en belønning af 2 rdl., og den næste 1 rdl., saa det blev en kapkørsel i første omgang; bagefter tog man det med større ro. Fra sprøjtehuset i Sankt Annegade (indrettet 1838), hvor brandfolkene stillede, blev sprøjterne trukket frem og hver af sit mandskab kørt afsted i løb under raab og halløj og hurraer fra tilskuerne, naar de naade frem til brandstedet. Ogsaa for dem gjaldt det om at komme først; thi den første sprøjte fik 4 rdl. og den næste 2 rdl., men derefter tog ogsaa brandfolkene det med ro. Det varede altid noget, inden sprøjterne og deres kar blev fyldte fra slufferne, saa pumpningen kunne begynde, under munter opsang af brandsvende og interesserede tilskuere, der tog en haand med i de lange pumpetværestænger. En straalemester løftede slangen, der spruttede luft ud af mundstykket, inden vandet kom i en tynd straale, som overbrandmesteren saa dirigerede ind i baalet, hvor den som oftest hverken gjorde fra eller til. Politimesteren, vicebrandmajoren og officererne i uniform med dolk dannede gruppe og holdt krigsraad, løjtnanterne tog til huen og fik ordre, som de bragte videre til brandmestrene, og kom tilbage med meldinger, som ingen tog notits af. Der var sjælden nogen større fare forbundet med fyrværkeriet, men endnu sjældnere reddedes der noget nævneværdigt af huset, som brændte. Det hele var nærmest en folkeforlystelse undtagen for dem, der laa hus og ejendele til, hvis de da ikke selv hade arrangeret forestillingen. En mere nysgerrig end egenlig deltagende hob samledes om de sørgelige bunker af møbler, sengetøj og alskens husgeraad, der laa paa jorden, og lyttede til den brandlidtes for tyvende gang

gentagne beretning om brandens opkomst og faren, vedkommende havde været i. Henad morgenstunden var det hele gerne forbi. Brandmajoren med stab var forlængst gaaet hjem og i seng, og brandsvendene tog sig et hvil og en hjertestyrkning, inden de kørte tilbage med sprøjterne til sprøjtehuset, hvor de endnu havde en halv dags arbejde, inden alt igen var i hvilestand. Hade branden været mer end 6 timer, var det første hold brandfolk blevet afløst af det andet, der saa atter efter 6 timers forløb skulle afløses af det første.

Som omtalt gik det i 40rne og 50rne til tider lidt livligt til med ildebrande i byen, saa at der endog i 1856-57 var ni gange ildløs i løbet af fem fjerdingaar; men det var aldrig store brande, og kun, naar en mølle brændte, var der noget rigtigt at se paa. Navnlig blev det spændende, naar ilden naade hatten og brændte stoppebommen over, at se, om vingerne gik rundt, hvad de som oftest gjorde, mens træværket i dem kom i glød og flammer; mod en mørk himmel tog det sig storartet ud. Af større brande mindes jeg kun et par. Den ene var 3.-4. december 1860, da »Klubben«, som Øresunds Forening kaldtes, brændte under en sydoststorm. Den store bygning paa hjørnet af Sophiegade og Hestemøllestræde, det senere bryghus i Wiibroes bryggeri, stod i fuld flamme kl. 11 om aftenen. Det var et pragtfuldt syn, og klubhaven, der strakte sig midt ned i Sophiegade og over til Alleen, var fuld af mennesker, som nød synet og fulgte ildens fremtrængen inde i stuerne, saa de svære røde gardiner flamme op og hørte de store smukke lysekroner i festsalen klingrende brase ned. Vinden bar luerne, der knitrede og knaldede i luften, tværs over smed Riisbergs sted over mod Mariæ kirke. To gange var der ild i kirkens tag, og det var umuligt for sprøjterne at naa derop. Borgermester Olrik lovede paa kirkeinspektionens vegne brandfolkene 200 rdl., hvis de reddede kirken. De entrede ud paa taget og slæbte vaade presenninger hen over de mest udsatte steder, og de maatte række brandspande med vand fra haand til haand inde fra kirkeloftet og hen til presenningerne for at holde dem vaade. Men faren var saa stor, at man mente, det var bedst at redde af kirkeinventaret, hvad der kunne bæres bort, deriblandt kirkekarrene og J. L. Lunds albertavle »Bebudelsen«, som

kunstforeningen hade skænket kirken 1841, og man bar de gamle værkbrudne mennesker, der ikke selv kunne gaa, bort fra Klostreet i portechaiser; ogsaa præsten, gamle Fischer, der bode helt henne i den anden ende af klosterkomplekset, begyndte i frygt for, hvad det kunne blive til, at bære ud paa sine sager. Ældre besindige skibstømrere og nogle søfolk fra skibene i havnen hjalp brandsvendene med at kravle om paa kirketaget, og saaledes lykkedes det at holde ilden borte og faa den slukket, hvor den fængede, indtil tagværket paa den brændende klubbygning var styrtet ned mellem murene. Saa var faren for kirken forbi. Heldigvis. Var den brændt, var den næppe blevet genopført i den skønne skikkelse baade udvendig og indvendig, som den nu har efter Storcks restaurering.

Omtrent et aar forinden, 16.-17. december 1859, var Frederiksborg slot brændt. Der kom telegram fra minister Rotwitt til politimester Crone kl. 9 om morgenen om at sende hjælp, og efterretningen bredte sig hurtig i byen. Rektor Lassen gik gennem alle klasserne i skolen og meddelte os drenge det som en stor landesorg; men han gav os ikke fri i den anledning, hvad vi vistnok straks ventede. Noget efter raslede sprøjterne med firspand afsted gennem Kongensgade forbi skolen, klokken 12 marcherede flere kompagnier forbi, og kl. 2 kørte Kronborg slotssprøjte og artilleri med kanoner afsted. Det hed sig, at de skulle skyde de revnede mure ned. Vi var nogle stykker fra skolen, der ivrig interesserede fulgte med, men i det raakolde, triste decembervejr og saa sent paa dagen, som det var, kom vi ikke længer end til Nyrup Hegn, saa vendte vi om og gik hjem, hvilket nok ogsaa var det fornuftigste.

En brand, der fik sin betydning for byens udseende, var den, der marts 1864 la den store brænderi- og købmandsgaard, som fyldte den nordre del af Akseltorvet, i aske. Den hade i sin tid tilhørt den rige brændevinsbrænder Olsen og efter ham brændevinsbrænder Kragholm. 1864 ejedes den af brændevinsbrænder Pedersen, der hade giftet sig med Kragholms enke. Det var en rigtig gammel provins-købmandsgaard med brænderi og købmandshandel, med stor gaardsplads til bøndervogne, med hestestald og kostald og lader og lofter mellem hverandre, en gaard lige til at brænde helt ned, naar der først kom ild i den.

Det gjorde den da ogsaa. Og da den laa i ruiner, genoptog kommunalbestyrelsen planen fra 50erne om at udvide torvet med dens grund, hvad torvet nok kunne trænge til. Dengang hade man tænkt paa ogsaa at købe og nedrive den anden gamle købmandsgaard, der laa lige overfor i Kampergade, og saa opføre det ny raadhus paa dens grund; men det blev ikke til noget, og den gamle, ret typiske gaard ligger der endnu i 1920 med sine to gavle og mellemfløj ud mod torvet. Men dødsdommen over den er nok fældet, og den venter ligesom »Ski-bet« nede ved havnen kun paa, at dommen skal eksekveres.

Da brænderigaarden brændte, holdt brandkorpset stor mønstring paa torvet. Da var det alvor; ellers, ved de halvaarlige mønstringer, var det kun spøg. Saa stillede brandkorpset in pleno fra brandmajoren og officererne i fuld uniform til brandsvendene i de sorte kitler og brandtambur Kegel og kollega med trommerne. Sprøjterne kørte op og holdt i række med brandkar, reserveslanger, brandhager og stiger; byens sluffer holdt i række bagved. Saa begyndte inspektionen. Officererne gik fra sprøjte til sprøjte, kiggede lidt paa dem, gjorde nogle overflødige bemærkninger og saa til den næste. Derefter passeredes fronten af slufferækken, som naar Hs. Majestæt passerer fronten af et æreskompagni, og saa var første akt af forestillingen forbi. Anden akt var morsommere for tilskuerne. Saa skulle sprøjterne prøves. Da man endnu ikke kendte til dampsprøjter og motorsprøjter og fritstaaende rednings- og sprøjtestiger eller til redningssække og andre saadanne moderne brandsportsredskaber, indskrænkede prøven sig gerne til, at man fyldte vand i sprøjtekarrene fra posten paa torvet og pumpede det ud i slangerne, der laa hen over pladsen i rækker. Det var et spændende øjeblik, inden man fik rede paa, om vandet ville komme ud af den rigtige ende gennem mundstykket, som straalemesteren stod og holdt fingeren for, eller om det foretrak at lave springvand ud af en selvgjort aabning paa slangen undervejs, og viste det sidste sig at være tilfældet, hvilket ikke var sjældent, jublede de ungdommelige tilskuere, der garnerede torvet; men blev jublen alt for udæskende, rettede en anden sprøjtefører sin straale mod den jublende hob, og saa gjaldt det om at springe væk. Det var fest. Men de gallaklædte officerer holdt sig i ærbødig afstand fra

de lumske slanger, for de kunne aldrig være sikre paa, at ikke en af dem pludselig revnede og sendte en skvæt vand op over deres pæne klæder. – Mulig var det de hjemmelavede slangers upaalidelighed, der engang i 1862 fik politimester Crone, korpsets chef, til paa egen haand ved en auktion over en strandet engelsk dampers inventar at købe 6 stkr. kobbernittede lædersprøjteslanger à 15 alen for 133 rdl. 5 mrk., som han mente, brandvæsenet kunne faa gavn og glæde af. Men det var lige ved, at han var kommet til at beholde sine slanger selv; thi borgerrepræsentationens udvalg for brand-, lygte- og vægtervæsenet fandt brandchefens fremgangsmaade ved dette køb noget egenmægtig, og først, da Crone erklærede, at det var ham, der hade gjort udvalget en tjeneste, og ikke omvendt, og at han sagtens kunne blive af med sine slanger til den pris, fandt udvalget det dog hensigtsmæssigt at overtage slangerne.

1874 blev brandvæsenet omordnet. Fra tidernes begyndelse hade det paaført byens budget en aarlig udgift af 374 rdl., hvoraf brandmajoren hade oppebaaret den svimlende sum af 32 rdl. om aaret, de to brandkaptajner 11 rdl. tilsammen, 2 adjudanter 8 rdl. osv. Resten gik til brandredskabernes og sprøjtehusets vedligeholdelse, og 30 rdl. til olie til taarnvægterens lampe og til den store lygte, han hængte uden paa taarnet for at vise, i hvilket verdenshjørne det brændte. Brandvæsenets ny ordning kostede noget mere. Overslaget lød paa 5700 kr., men der var saa bl. a. ogsaa 400 kr. til brandinspektøren og 2080 kr. til 104 brandsvende; kun udgifterne til de to tamburer og til taarnvægterens lygte overførtes uforandret fra det gamle til det ny budget. hvorfra de for resten senere forsvandt, da baade tamburerne og taarnvægterens lygte afskaffedes. Og videre er der saa ikke at berette om byens to halvmilitære borgerkorps.

En ikke uvæsenlig bestanddel af byens befolkning udgjorde de rigtige soldater. Inden hærordningen 1842 hade 3die livregiment, det tidligere Kronens regiment, garnison i Helsingør. Efter det kom 2det jægerkorps – »Jægerkor« kaldtes det – og efter Trearskrigen afløstes dette af 15de bataljon, der i 1864 blev til 1ste og 15de regiment. 3die livregiment var velbeslaaet med officerer (32) og hade desuden regimentskvartermester, auditor, bøssesmed og tre kirurger; henved 100 under-

officerer og – 220 mand: grenaderer, musketerer og jægere. I eksercertiden ca. 450 mand og til »dressering« 220 rekrutter. Desuden var der et detachement artilleri paa ca. 30 mand. Disse var alle indkvarteret omkring i byen hos borgerne. Magistraten skulle sørge for kvarter, og hvad der ikke kunne paalignes grundejerne, maatte der lejes til. Kommunen fik nok godtgørelse af staten, f. eks. 128 rdl. for kvarter til regimentschefen, men byen maatte betale 350 rdl. aarlig for en passende lejlighed, saa lukrativ var den forretning ikke. Godtgørelsen var midt i 30rne for kvarter til en kompagnichef 96 rdl., til en løjtnant 38 rdl. og 16 rdl. for en seng, til en underofficer 12 rdl. 16 sk. og til »en simpel mand« 6 rdl. 8 sk. – Den aarlige udgift for kommunen til indkvartering var ca. 7000 rdl., mens godtgørelsen af indkvarteringshjælpekatten kun var 786 rdl. 4 sk. (for 1833). Den kommunale indkvarteringsskat, der paalignedes grundejerne, var da ogsaa en af de tungeste, og det var kun til liden trøst for dem, at pengene forblev i byen og væsenlig fordeltes mellem deres mindre velstillede medborgere, som rykkede sammen i de smaa lejligheder for at kunne afgi et værelse eller to til soldater. Men mandskab og officerer kom derved i nær berøring med befolkningen, og det var næppe til skade for nogen af parterne. De menige soldater var alle bønder, de eneste værnepligtige lige til den almindelige værnepligts indførelse i 1849. Der kunne forekomme gifte folk mellem dem, og de hade tit deres koner med i kvarteret.

Ogsaa 2det jægerkorps var indkvarteret i byen, og det blev et meget afholdt korps og byens stolthed. Man tog rørende afsked med det, da det 30. marts 1848 drog over i felten. Hele byen var paa benene, haandværkersangforeningen hilste dem med en sang: Frem tapre Jæger, frem! Hør Krigstrompeten kalder! og uden for Svingelporten holdt alle byens og de ombønde bønders vogne for at køre de tapre jægere til Frederiksborg. De efterlod 22 koner og 61 børn, som en komité paatog sig at sørge for. Underofficerskonerne fik 4 mrk. om ugen foruden 1 mrk. (33 øre) for hvert barn; men da et 8 pds. rugbrød kostede 1 mrk. 8 sk. (50 øre), blev det ikke til meget mere end brødet. Da korpsets tidligere chef, Schleppegrell, der nu var general, i november kom til byen, gav det anledning til store

ovationer med fakkeltog, taler og sange samt en souper i Hotel d'Øresund, og en lignende ære vistes korpsets ny chef, den afholdte oberstløjtnant Branner, da han aaret efter kom saaret tilbage fra Fredericiaslaget, og med mægtige festligheder modtog man selve de brave jægere, som til gengæld hilste Helsingør med et »Jægerdigt«, hvori det bl. a. hed: »De grønne raske Gutter, dem saa I komme hjem; de smukke fagre Glutter, de smile til os hen. De vil os ømt omfavne, de kære Piger smaa; de maatte os jo savne, men blev os stedse tro« osv. – Det venkabelige samliv blev dog ikke af lang varighed. Efter krigen fandt man det hensigtsmæssigt, i modsætning til tiden før krigen, at flytte om paa garnisonerne, saaledes at der kom til at ligge danske soldater i Sydslesvig og Holsten, mens de tyske soldater derovre fra forlagdes til Sjælland. Den 14. aug. 1852 forlod 2det jægerkorps Helsingør for med dampskibet »Eideren« at gaa over Kiel til Glückstadt. Byen tog afsked med korpset paa Grønnehave, og borgermester Olrik i spidsen for kommunalbestyrelsen tolkede byens sorg ved afrejsen og bragte byens tak for de ti aars fortræffelige samliv.

Dagen forinden var afløsningen, 15de bataljon, under oberstløjtnant Dodt, ankommet til byen med »Eideren«. Det var holstenerne, og der blev ogsaa budt dem et venligt velkommen paa broen, men da folk ville følge med dem ind paa Kronborg til paraden og der forny velkomsthilsenen, blev de stoppet af udstillede vagtposter, hvad der vakte »megen Uvilje og Indignation i Byen«. Det var ikke nogen heldig indledning, og forholdet til holstenerne blev aldrig rigtig godt. Jævnlig kom det til slagsmaal mellem soldater og civilister, og under et saadant i august 1863 dræbte en soldat en tjenestekarl ved at stikke sin kniv i ham for at befri en kammerat, som karlen laa over og kværkede. Det var omtrent samtidig med, at nogle sydslesvigere i teltlejren paa Nørrefælled med sten og flasker bombarderede et hold rekrutter, der sang »Dengang jeg drog afsted«. Det tydede heller ikke paa broderfølelse. Det spændte forhold bedredes just ikke ved, at soldaterne var blevet indkvarteret paa Kronborg.

Ved kgl. resol. af 4. 10. 1854 var slottet blevet stillet til landmilitæretatens raadighed med undtagelse af kirken, kongens

værelser i nordre fløj og slotsforvalterboligen, og i løbet af vinteren var saa søndre og en del af vestre fløj indrettet til kasernebrug ved en ret barbarisk mishandling af nogle af den prægtige bygnings smukkeste interiører, bl. a. ved indlægning af mellemgulv midt i stokværket, saaledes at der blev sovesale med 3-400 enmandssenge, brandstue osv. for to kompagnier og beboelseslejligheder for gifte officerer. Ved at samle soldaterne paa Kronborg kunne man ha bedre opsyn med dem, men til gengæld kom de til at staa mere fremmede overfor byens befolkning, hvoraf de nu kun kom i berøring med den del, der færdedes paa knejper og beværtninger, og det var jo ikke den bedste. Alligevel bevarede byen en fornemmelse af, at 15de regiment, som afdelingen nu kaldtes, hørte byen til, saa, da regimentet ved nytaar 1864 drog over til Dannevirke, glemtes det ikke. Byens damer strikkede strømper, muffedisser og uldne halstørklæder til soldaterne, og byens herrer (Arn. Unna, Ratga, Schnipp og Schütz) samlede tobak og cigarer, mens Pontoppidan og Joëlsson samlede skjorter og penge. Under tilbagetoget fra Dannevirke dannede regimentet 7. febr. bagtrop, og en del af de sydslesvigske soldater benyttede nok lejligheden til at forsvinde. I kampen om Dybbøl var regimentet kun med den 28. marts, da preusserne ved et natligt overfald søgte at anlægge en første parallel og grave løbegrave 3-400 alen fra skanserne. Overfaldet mislykkedes, og da »Rolf Krage« i dagbrækningen kom til fra Vemmingbund, trak fjenden sig tilbage. I de følgende nætter anla han dog parallelen 1400 alen fra skanserne nr. I-VI. Regimentet hade under overfaldet ikke været med paa de særlig udsatte punkter, og det var heller ikke med i den afgørende kamp om Dybbøl 18. april eller under overrumplingen af Als 29. juni. Da laa det i kantonnement paa Fyn. Efter fredspræliminærernes afslutning vendte det 7. august med dampskib tilbage til Helsingør og indkvarteredes delvis i byen, da Kronborg, der hade været benyttet som lazaret, endnu ikke var helt i orden. Ingen tog notits af hjemkomsten; men der var jo heller intet at feste for som i 49 og 51. Tværtimod. Sindene var her som andetsteds tynget af skuffelse og sorg over nederlaget og en sløvende ligegyldighed for, hvad der nu ville blive os budt af sejrherrene. Men i Helsingør hade man

gennem en række aar lært at resignere og la livet gaa, som det bedst kunne, og set, at det jo virkelig gik – trods alt, og derfor tog man sig her maaske alligevel ikke landsulykken saa nær som andetsteds.

Kom saa dertil et helt nyt og interessant moment af næsten lokal art ved hoffets og residensens forlæggelse til Fredensborg, prinsen og prinsessen af Wales' besøg til dronningens fødselsdag 7. september, den russiske storfyrst-tronfølgers besøg samtidig, hans forlovelse med prinsesse Dagmar, der endnu ikke var fyldt 17 aar, de høje herskapers besøg i byen ved ankomster og afrejser af andre høje herskaber, deres udflugter til steder i omegnen, til Gurre og Julebæk, hvor efter forlydende forlovelsen med den russiske storfyrste hade fundet sted, – hvor var det ikke altsammen interessant, og hvilket stof afgav det ikke til underholdningen! I stedet for gennem sin udvidede havn og jernbaneforbindelse med København at blive som en forstad og havnestad for hovedstaden, en udliggerplads for dens handel og omsætning med udlandet nord ud og vest over, hvorved den kunne ha faaet en rig og virksom fremtid, blev Helsingør en forstad og havnestad for – Fredensborg og fik sine store dage under fyrstesammenkomsterne der i sommermaanederne.

I øvrigt vegeterede byen. Forretningslivet søværts fra, der hade afgivet grundlaget for dens tilværelse gennem aarhundreder, og som kunne og burde ha været udviklet og ført ind i andre spor end det ene, der, som man kunne sige og ogsaa lejlighedsvis hade sagt sig selv, ikke ville holde i længden, dette forretningsliv svandt hen aar efter aar, indtil der til sidst ikke var mere tilbage af det. I de efter 1864 følgende sekstentytten aar var Helsingør nærmest en sommeridyl, hvor man levede af og med sommergæsterne paa Marienlyst og i omegnen, der mere og mere søgtes til sommerophold. Nogen produktion og omsætning var der selvfølgelig, hvor henved en halv snes tusind mennesker levede, men stagnationen fremgaar tydeligst af, hvad der alt engang før er fremhævet som betegnende, at der i disse aar ikke byggedes ét nyt beboelseshus i byen.

1881 begyndte saa Helsingørs jernskibs- og maskinbyggeri, og dermed var den ny tid inde.

NAVNE- OG SAGREGISTER

- accisebod 9, 10
 adresse ang. havnen 75
 afbyggerafgift 11
 van Aller & Komp. 31, 33
 van Aller, Joost, lysestøber 202
 » , Peter og Hendrik 54, 67,
 75
 » , Peter, nederl. konsul 109 f.
 » , Theodor, 67, 75
 »Amsterdam« 47
 Ankerbakken 132
 Ankerfiskeri 132 f.
 Andersen, eddikebrygger, major 301
 apotekerne 257 ff.
 Arlaud, Mathilde 46
 assembléer 43
 Augusta, villa 42, 131, 175
 Axeltorvet 166 ff.
- Babylon 51 f.
 Bache, Lars, færgemand 77, 118
 badeanstalter 205, 254
 »Bag Grøften« 10
 Baidon, Thomas 66
 »bakker« 131 f.
 Barfoed, Magnus, skibsbygger 188 f.
 » , Poul, skibsbygger 187 ff.
 Bay, købmand 284, 301
 Belfour, Ellah & Rainalds 32
 Belfour, Johan Daniel 63
 Belman, Enrique Luis (Don Belman)
 54
 Belvedere 47
 v. Bergen, stempelforvalter 20
 Bertelsen, malermester 215
 bespisningsanstalten 221
 Birkehøj 24, 47
- bissekræmmeri 144
 Bluhme, C. A. tolldirektør 24, 27,
 71, 84
 bogholderkontoret, Ø. T. 26
 bog- og papirhandlere 149
 borgerlige artillerikorps 296 ff.
 den »borgerlige forening« 282 f.
 borgervæbningsfondet 304
 borgervæbningens syge- og ligkasse
 306 f.
 Borgvold- og Bømandsbakkerne 11
 Bornholm, skipper 77
 Borries, Carl Philips, Heinrich og
 Otto 67
 » , Chr. 31, 33, 46, 48, 54, 64 f.
 » , H. 31
 » , Mariane 64
 Borsholmgaard 47
 Boye, Caspar Johs., præst 231 f.
 Bramstræde 130
 brandkorpset 307 ff.
 Bretton, baron 46
 brokapere 13, 24
 Brokkens bod 127
 Brown, David 46
 » , Edward 46
 » , Melior 46
 » , Will. 16
 Browns enke, Will. 31
 Brown & Burd 88
 bryggere og brændevinsbrændere
 175 ff.
 Brænderigaarden 312 f.
 budgetkomite af 1858 86 f.
 Bugge, etatsråd, kammererer 25, 29,
 47

- Byfogedbro 16
 bygrænsen 9
 bykøbmændene 143 f., 159 f.
 Bærentzen, Chr., kvartermester 30
 bønderne 163 ff.
- Caledonia 98
 Carey 32
 Carlée, ingeniør 95
 Cathrine Mølle 10
 Chapman, Will. 45
 Chapman & Norrie 31
 Chemnitz, kunstdrejer 213 f.
 Christine Mølle 194 f.
 Claessen, Andreas 62
 » , J. J. 33, 45, 63 f.
 Claessens gård 62
 Claythorps 46
 Crone, politimester 49, 87, 103, 118,
 193 f. 269 ff.
- Dahls gård, rådmænd 106
 daguerrotypister 62
 dagvogn og deligence 97
 Damm, Joh., tegnelærer 240
 dampkøkken 205
 Dampskibs-Interessentskab, Det hel-
 singørske 97 ff., 116
 Dania 98
 Deacon, James 42
- sal. Arent v. Deurs Enke & Komp.
 62
 van Deurs & Co., A. 31, 33, 48
 van Deurs, slægten 62
 » , Frederikke, 64
 » , Jan Christoph 62
 van Deurs gård 62
 Diddricksen, kobbersmed 213 f.
 Dithmer, G. F., teglværksejer 191
 Dreyer, I. C. 32, 47 f.
 Dronning Marie, dampskib 116
 Ellah, generalkonsul 108 f.
 Ellbrecht, kapt. 32
 Ellermann, købmand 106
 embedsmænd, kirkelige 230 f.
 » , kongelige 263 ff.
- engelsk kirke 51 f.
 engelske klarerere og købmænd 53
 Erritzøe, fuldmægtig, Ø. T. 20
 Ewerløf, generalkonsul 31, 70
- Fairyhill 46
 fattighuset 225 ff.
 Fenwich, Charles, generalkonsul 46
 » , David 16
 » , Georg F. 42, 46, 75
 Fenwich & Co. 31, 35
 Fenwicks gård 57
 fester, 28. maj 282 ff.
 firinaer 107 ff., 128, 130
 Fischer, slotspræst 231, 233 ff., 312
 Fisketorvet 129
 Foreningen for Kunstens Opmunt-
 ring 208
 Forening til Handelens, Industriens
 og Haandværkets Fremme 94
 Fredsholm 46
 Fridericia, købmand 90
 » , L. L., manufakturhandler
 147
 frimureriet 277 f.
 Frimurerlogen 13
 fyrstebesøg 318
 færgemændene 113 ff.
 »føring« 44
- Gad, Knud 67, 85 f., 90, 218, 246 f.,
 267, 272 ff.
 Gad & Hafstrøms 67
 Galschiøt, Ove, skibsklarerere 115
 Galschiøt, O. E. 31, 47, 58 ff.
 » , Wilhelm, læge 256 f.
 Galschiøt Kierboeske gård 58 ff.
 Garde, købmand 90
 garverier, 184 ff.
 Generaltoldkammer og Kommerce-
 kollegiet 25
 glaspusteriet 197 ff.
 Gløerfelt, generalkonsul 46
 godgørelighed 225
 Good, John 46
 » , Mary Ann 53

- Gradman, Carl Fredr. 45
 » , enkemadam 45
 » , Gerhard, rådmand,
 » , major, 45, 298
 Gradman & Glørfelt 31, 302
 Groth 31
 Grum, lærer 243 f.
 Grundlovsfest 288
 Grüner, P. V. bogtrykker (pastor)
 87, 90, 217, 223, 236 ff.
 Gråsson, fuldmægtig 261 f.
 Grønnehave 10
 Grønnehavedamme 11
 grønthandlersker 56 f.
 Guldbrandsens gård 101, 202
 Gulstad, Alex 31
 Gurrehus 46
 Görliche, marskandiser 103
- Hafstrøm, H. L. 67
 »Hamlet I«, dampskib 98
 »Hamlet II«, » 100
 Hansen, oberst (borg.artilleri) 301
 » , Joh. Martin, overlæge 254 f.
 » , Rasmus, møller, major
 195 f.
 » , Stephan, generalkrigskom.
 62
 Hartnack, translætør 243
 havariforretninger 37
 havnen 16, 75
 havne- og brotaksten af 1842 78
 havnepladsen 13, 127
 Havneporten 11
 havnesagen 18, 29, 75 ff., 95 ff.
 Heiberg, Arne, provst 233
 Helsingborg 99
 Helsingørs politiske og Aver-
 tissementstidende 87
 Helsingørs Ligbærerselskab 10
 Helsingør Vandkompagni 17
 Henne, kommandør 16
 Hey, A. P. skibsklarerer 31, 90
 hjemmeindustrien 207 f.
 Hollandske Mølle 193, 195
- Holm, C. Fr., toldkasserer 20
 » , Engelbrecht 16
 » , P. L., brygger 86, 90
 Louise sal. Holms Enke & Schier-
 beck 31
 holstenerne 15
 Holsøe, Chr., arkitekt 182
 Holten, tolddirektør, gehejmeråd
 24 f.
 Horatio, dampskib 100
 Horn, guldsmedesvend 212
 Howden, Arthur 66
 Hoyer, lærer 240
 »Håbets sten« 285 ff.
 håndværk 209 ff.
 håndværkerlav 216 f.
 Håndværkersangforeningen 213
- ildebrande 193 ff., 311 ff.
 »Industrien« 207 f.
- Jacobi, Jacob Daniel, prokurator
 157, 260
 Jantzen, snedkermester 90, 215
 Jeppesen, Christen, brygger 179 f.
 jernbanesagen 76, 100 ff.
 Jespersen, Otto, prokurator 260 f.
 Joelsson, Isaac 154 f.
 Johansen, pastor 233
 Jordening, købmand 106
 Joseph Clark, amer. fuldrigger 37
 Jutting, Herman 48, 64, 67
 Jutting & Prytz 67
 jøderne 145 ff.
 Jørgensen, Mathias, 160 f., 221
 » , Otto, købmand 160
- kadrejeriet 131 f.
 Kanopka 31
 karantænebeljent 23
 karantænebroen 23
 kassererkontoret, Ø. T. 26
 Kempel, Will. Gertsen, færgemand
 90, 121
 Kierboe, T. F., skibsklarerer 31, 90
 Kierboes gård 58

»Kikkerten«, ugeblad 215
 kikkenborg 39
 Kirck, N. P., skibsklarerer 31, 33 ff.,
 46, 78, 87, 105, 218, 260 f., 264,
 267 f., 280 ff.
 Kircks gård 57
 Kjøbben, syjomfru 217
 klarere over land 27
 klarering af sundtold 33
 Klem, Niels, læge 253 f.
 klostret 235 f.
 Klubben 43 f., 104, 251 f., 265
 Knox, George 66
 » , John, prokurator 261
 Knudsen, kæmmererer 20, 25
 » , urmager 213, 215
 Koch 16
 Kongeporten 11
 konsul, udsendte 54
 konsumtion 11
 kontrolører 26
 Kosmos, frimurerloge 277 f.
 Kragh, N. købmand 47
 Krogh, tolddirektør, kammerherre
 24, 221, 264
 Kronborg Ladegård 10, 46
 Krüger, bødkermeister 90, 210, 215
 » , konsul 16
 kunstmalere i virksomhed 61
 Kuper, eng. konsul 105
 Kvistgaard 46, 63
 kvægmarkedet 168 f.
 kæmneriet 229
 købmandslavet 95
 Kølpin Ravn, læge 250 f.

Lappen 10
 Lappeporten 10, 11
 Lappestens strand, batteri 11
 Larlhamn, konsul 47
 Larlhamn & Clark 31
 Lassen, rektor 244 ff.
 Lassen, kandidat 286, 288
 Leeson, lærer 241 f.
 Lemme, farver 205

Liebe, Edouard, »hoforganist« 224 f.
 » , madam, håndgerningslærer-
 inde, socialarbejder 221 ff.
 Liebman, Michael 46, 61
 Liebman's Eftf. 31
 liebmanske gård 60
 Lind, Børge, færgemand 117 f.
 » , Jens, » 119 ff.
 de Linde, M. C., 25, 35
 linnedvæveri 206 f.
 lodserne 125 f.
 loopere 26
 Lund, barber 51 f.
 » , Børge, rådmand 121
 » , P., færgelavsoldermand 115
 Lundwall, J. P. 47 f., 221
 Lundwall & Fock 31
 lysestøberi 200 ff.
 lægerne 250 ff.
 lærerne 239
 Løve, skibsbyggerlægten 186 f.
 Løves skibsbyggerplads 92
 »Løven« 17

Macgregor, konsul 46
 Magdalenehøj 24
 Marianelund 43
 Marienlyst Badehotel 182
 Marienlyst Slot 24, 104 f.
 Marienlystvejen 10
 Marstrand, K. F. 31
 Massoneaus enke, Charl. 32 f.
 Mathison, Ole, værtshusholder 48
 v. Mehren, A. C., købmand 17, 305
 Mehrens Enke & Søn, C. 31
 Meulenberg 31
 de Meza, Chr. Theoph., dr. med.
 251 ff.
 de Meza, general 303
 Milan, borgmester 16
 Moltke, A. G. 18
 v. Moltke, Fr., tolddirektør, stiftamt-
 mand 20, 24
 Montebello 46
 Monrad, lærer, cand. polyt. 241

- Mullens, Frederik 66
 » , John 53, 66
- Mullens, Howden & Knox 31
- Myhre, justitsråd chef f. passskriverkontoret, Ø. T. 25, 30
- Møen, orlogsbrig 22
- Møller, A. C. 32, 47
 » , C. A., prokurator 261
 » , Joachim Otto, læge 253
- mølleri 192 ff.
- Nathanson, J. S. 104, 150 ff.
- Norrie 33
- Norrie, Gordon 53
 » , Will., konsul 96
- Norries gård 57
- Nyeborg, Gottlieb, prokurator 260
- Nykirkegård 10
- Nykirkegårdsport 10
- Nøjsomhed, teglværk 47, 190 f.
- Ochsner, tømrermestre 210, 215
- oddebådene 15
- Olrik, Jakob Baden, borgermester, etatsråd 75, 77 f., 87, 90, 121, 266 ff., 273 f., 276, 293, 298, 308, 311
 » , H. H. konferensråd 29
 » , kammerråd 25
- Ophelia, dampskib 99
- v. Ostens gård 31, 110
- paketter 15, 97
- pantelånere 146 f.
- passskriverkontoret, Ø. T. 26
- patentophalingsbeddingen 96
- Paulinelyst 203
- Le Pelley & Marcussen 32
- Permin, Ed. 31
- Petersen, Carsten, underfoged 261
 » , Elias 16
 » , Geo C., skibsklarerer 282
 » , Rasmus, møller 195
 » , realskolelærer 240
- Petit & Komp. 32
- Phister, skuespiller 44
- platanen 19
- Platou, C. C. W. 25, 35
- Plum 16
- Plum, Hendrik, lysestøber 202
- Pontoppidan, I. S., købmand, skibsreder 96, 130, 138 ff., 188
- Poulsen, bogbinder 213 ff.
- Proesilius, kommandør 116
- prokuratorer 260 ff.
- Prosch, kammerrerer 25, 88
- Prytz, konsul 47, 67, 77, 90
- Prytz & Komp. 32 f.
- præsterne 231 f.
- Prøvesten 47
- Putscher, konferensråd 18
- Quistgaard 46, 63
- Rainals & Deacon 32
- Ramm, madam 56
 » , oberstløjtnant, sporvejsdir. 56
- Ravn, regimentskirurg 192
- Reberbanehaven 10
- Rehling, rådmand 90, 115
- Rogert, rådmand 265
- Rohde, F. W., gaver 90, 185, 215
 » , Palle overkirurg 254
- Rohmann, Chr., skibsbygger, kap-tajn 96, 188, 301
- Rolighed 46, 63 f.
- Rolufsen, Roluf, skipper 47
- Rosenkilden 10
- Rødeport 10
- Saga, korvet 28
- Salomonsen, færgemand 77
- Schierbeck, Jul. 107
- Schierbecks enke, købmand 46
- Schierbeck, P. Chr., købmand 64
- Schou, etatsråd 20
- Schrøder, glarmester 210, 213
- Schultz, købmand, oberst, chef f. det borgerlige artilleri 298
- Schütz, Carl, lærer 248 ff.
- seelenverkopere 49

Seehusen, lærer 242 f.
 skibsklarerere 26, 28, 31 ff., 39, 50 ff.
 skibsklarerergårdene 57
 Skidenstræde 10
 Skibet 15, 31, 127, 302
 skibsomkostninger i sundet 361
 skibsværft, Barfoeds 16
 » , Løves 16
 skibsværfter 186 ff.
 skildvagt 24
 skipperhus 32, 47, 58
 skipperstuer 41, 49, 58, 60
 skole: Stine Andresens 247 f.
 » , Gads 247
 » , jomfru Holms 248
 » , for piger 247 f.
 » , Pædagogium 247
 » , realskolen 239
 » , Schows 247
 skydebanen 43
 smugleriet 134 ff.
 småindustrier 204 f.
 Sneedorff, toldinspektør, kommandør 30, 112, 121
 Snurren 10 f.
 soldater 314 ff.
 Sophienlyst 192
 spillemænd 51
 spring-fontæne 17
 Sprunck 16
 sprøjtehuset i Skt. Annegade 310
 Spæth, Adam 16
 Steenberg, apotekerdynastiet 258 f.
 stempelforvalteren ved Ø. T. 26
 stempelpapirs- og sekretariatskontoret ved Ø. T. 26
 Stenfeldt, Jacob August, borgermester 16, 215, 221, 263 ff., 298
 Stiesen, Severin, konsul 32, 42
 Stilling, købmand 90
 Stricker, isenkræmmer, kaptajn 301
 Strikkergården i Toelt 46, 64
 sukkerhuse 175
 sundlisten 19
 sundtoldens ophævelse 68 ff., 73, 81

Svendsen, Chr., købmand 56, 128
 Svingelen 16
 Svingelport 9
 Søridden, skonnert, 189, 292
 Tauson 31
 teatret 44
 teglværker 190 ff.
 Tegner, Isaac Vilh., agent 203
 » , Ludvig, kæmner, kaptajn 228 f., 301
 » , Ludvig Ferd., fabrikant 203
 Thalbitzers Enke, H. A. 31
 Thalbitzer, W., tobaksfabrikant 203 f.
 Thellesen, madam 208
 Thorbjørnsen, lærer 240 f.
 Thune, Edv., skibsklarerer 31, 75, 80, 88 f., 102, 105, 107, 271, 287 f., 305
 tjenestemænd 227 ff.
 toldboden 128
 tolddirektørens have 16
 toldkammerfilial 28
 toldkammerpladsen 15 f., 23
 toldkuttere 22
 toldrulle 24
 toldtarif af 1841 70
 translationskontoret, Ø. T. 26
 Trentwedels gård 31
 Trojel, provst 221, 231
 Tvede, Jens Levin, spritfabrikant, kaptajn 7, 90, 178 f., 301
 Taarnhøj 29, 47
 Ulstrup, Chr. 13
 » , Jens, garver 90, 185, 215
 » , Regnar 76 ff., 94
 Undersøgelseskommissionen af 1857 83
 Unmack, tømrermestre 90, 210, 215
 Unna, Oscar 21
 » , Simon 31, 44, 128, 155
 vagtskibet 22, 28
 vandkompagniet 15

Wachtelbrenner, købmand 33, 47,
90
Wagner, I. 147 f.
Walin, tømrere og murere 210
Wedén, møbelsnedker 216
Weller, guldsmede 212
Wessel, etatsråd 25, 30, 70
Wessels have, kammerråd 10
wiederkehr 10
Wiibro, brygger 70, 90, 179 ff, 271
Wright 31
Wright, Georg 105
» , Henry 66
» , Major & Co. 66
Wrightske (Norrieske) gård 66

Zeiner, stempelforvalter, kammer-
råd 25

de zeven Provincien 111, 130

økonomiske forhold 220 f.
d'Øresund, Hotel 49
»Øresund«, maleri af Høyer 18
Øresunds Forening 311
Øresunds og Helsingørs Sygehospital 25, 251 f.
Øresundstold 14
Øresunds Toldkammer 16, 18, 25,
225
» » , embeds-
mænd ved, 20
Ørsholt 46
Østergren, rokke- og blokkedrejere
212 f.

Åhman & Lindberg 31

1355, heftet kr. 28,50, indb. kr. 40,00

KROHNS BOGTRYKKERI